

MODERNISERING AV
VESTFOLDBANEN
KONSEKVENSER FOR
KULTURMINNENE

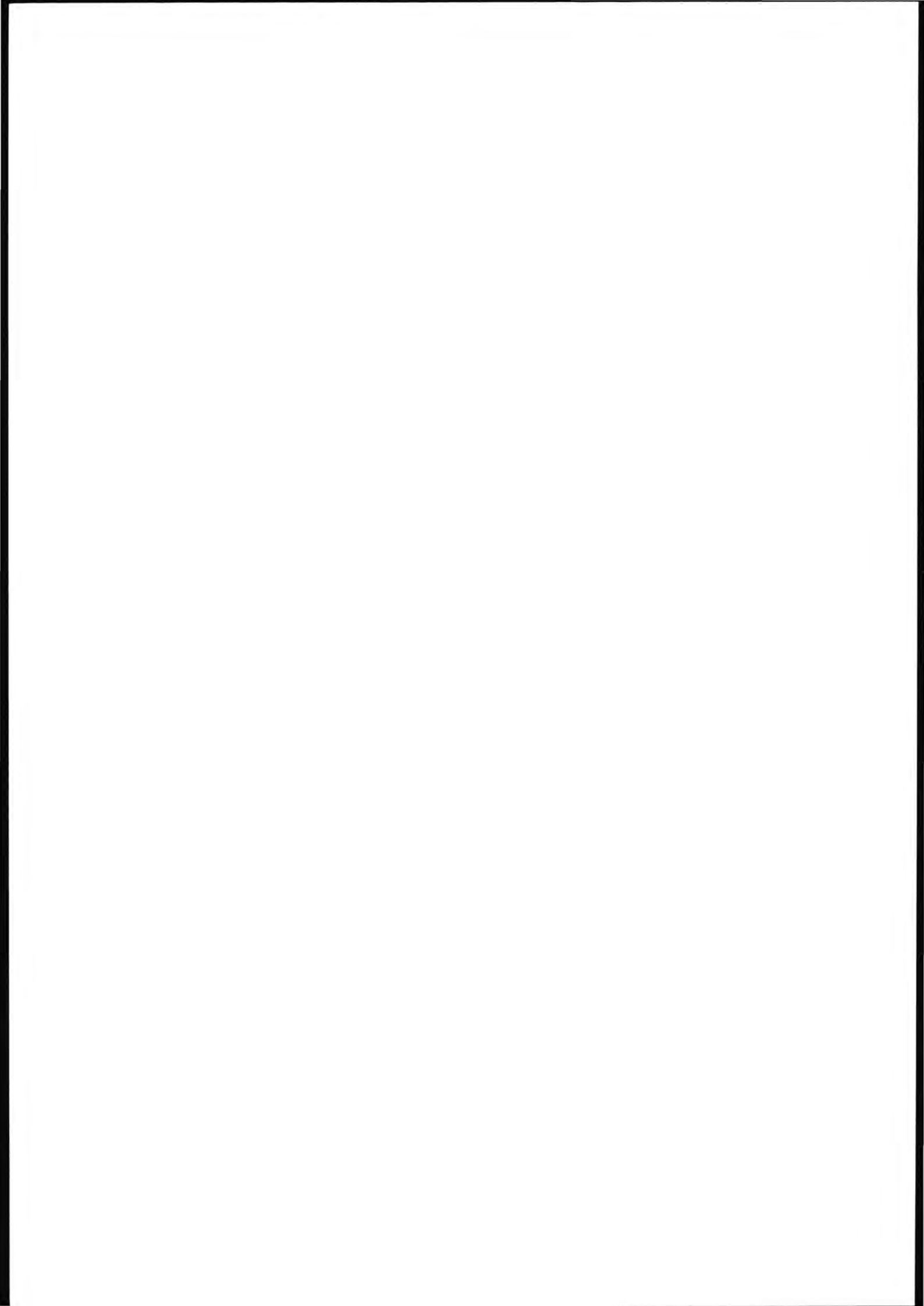
DELRAPPORT FOR
STREKNINGEN

SANDEFJORD
LARVIK

FYLKESKULTURSJEFEN I VESTFOLD
FOR
NSB BANE REGION SØR
JANUAR 1999

FASE 2

SKINNER OG MINNER

Forord

Dette er Kulturminneprosjekt Vestfoldbanens rapport om modernisering av Vestfoldbanen fra Sandefjord til Larvik (parsell 10).

Rapporten er et ledd i den konsekvensutredning NSB som tiltakshaver har gjennomført etter plan- og bygningsloven for modernisering av Vestfoldbanen. Rapporten er én av en serie delrapporter som utgjør Kulturminneprosjekt Vestfoldbanen, fase 2. Fase 1 ble avsluttet med rapporten SKINNER OG MINNER revidert utgave, som gir en samlet framstilling av konsekvensene for kulturminnene langs Vestfoldbanen fra Drammen til Skien.

Det er ikke gjennomført aktivt planarbeid for denne delen av Vestfoldbanen siden 1994, og vurderingene bygger i stor grad på diverse trasé-tegninger overlevert fra Asplan Viak Sør under en gjennomgang av traseene samme år. Videre bygger rapporten på «Trasé-, natur- og miljøkonsekvenser» Fjellanger Widerøe AS/NSB 1993 med bilaget "Landskapsanalyse Vestfoldbanen".

Denne situasjonen betyr at virkninger, konflikter og avbøtende tiltak ikke kan beskrives så konkret som i kulturminneprosjektets rapporter hittil. Det er tatt hensyn til dette i beskrivelser og konklusjoner, se videre om dette i kapitlet Rapportens utforming nedenfor.

Kulturminneprosjekt Vestfoldbanen var organisert av Vestfold Fylkeskommune Kulturetaten på oppdrag av NSB Bane Region Sør. Vestfold Fylkeskommune valgte det nå opphørte Rosland AS til å gjennomføre prosjektet, men har også selv bidratt med personale inn i prosjektet. Rapporten har derfor blitt fullført av Unni Broe (tidligere Rosland AS, nå Kulturminnekompaniet) med betydelig bistand fra Isa Trøim (i permisjon fra Vestfold fylkeskommune).

Rapporten har tre målsettinger:

- 1. Den skal gi en oversikt over kulturminnemiljøene de ulike traséene passerer og redegjøre for konflikten anlegget skaper innen kulturminnetemaet og evt. foreslå avbøtende tiltak.*
- 2. Den skal videre presentere en sammenliknende vurdering av parallelle traséer slik at det totale konfliktbildet ved valg av en trasé kan klargjøres.*
- 3. I tillegg presenterer rapporten resultatene av en del av de arkeologiske undersøkelsene utbygger er pålagt å gjennomføre forut for reguleringsvedtak etter Kulturminneloven.*

Prosjektarbeidet for denne rapporten ble påbegynt i 1994, og registreringer av evt. objekter, lokaliteter og områder pågikk fram til 1995. Rapporten kan derfor i enkelte detaljer være unøyaktig, der f.eks. hus er revet eller oppført i de fire - fem årene som har gått.

17. januar 1999

Innholdsfortegnelse

INNLEDNING

<i>Forord</i>	1
<i>Innholdsfortegnelse</i>	3
<i>Rapportens oppbygging</i>	5

SAMLET KONFLIKTVURDERING 9

BESKRIVELSE AV KULTURMILJØER 17

<i>0709-04 Gårdene foran Raet</i>	17
<i>0709-05 Jordbruksbygdene nord i Tjølling</i>	75
<i>0709-06 Sentrale Tjølling</i>	131

VEDLEGG

<i>Pollenanalyse Berganmyr, Tjølling</i>	201
--	-----

LITTERATUR OG ARKIVALIA 203

KART OG KONFLIKTER 205

KULTURMILJØOVERSIKT

Kartoversikt

0709-04 Gårdene foran Raet

0709-05 Jordbruksbygdene nord i Tjølling

0709-06 Sentrale Tjølling

Torsstrand

Tenvik

Revet

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

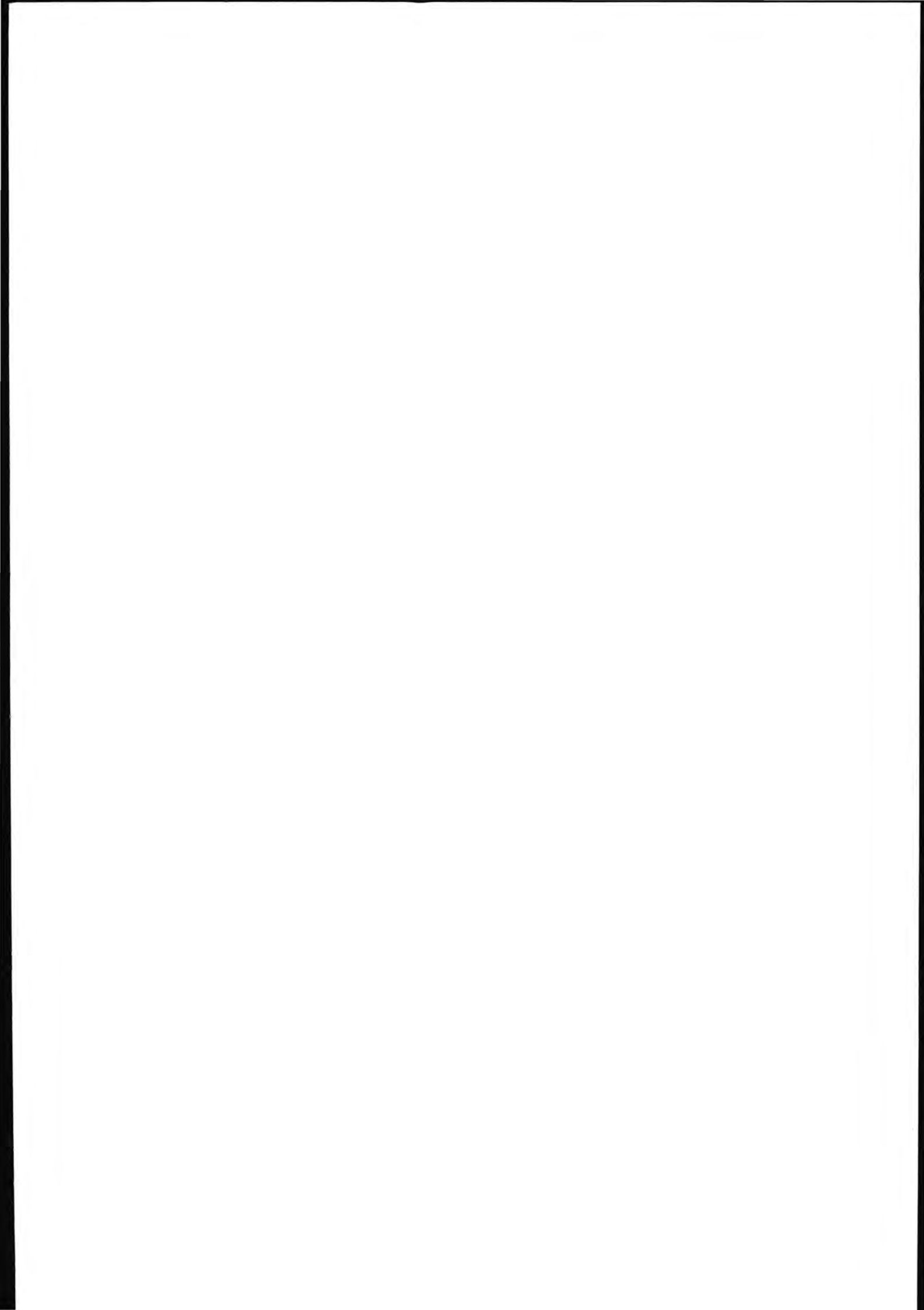
Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Stavern

Rapportens oppbygging

DEFINISJON AV KULTURMINNER

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Etter kulturminneloven er det et nasjonalt ansvar å ta vare på kulturminner og kulturmiljøer som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og framtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

I forvaltningen av kulturminner skilles det mellom automatisk fredete kulturminner, også kalt fornminner, og nyere tids kulturminner.

Fornminner er kulturminner som er eldre enn reformasjonen (år 1537). Disse er automatisk fredet etter kulturminneloven (1978). Om planlagt utbygging kommer i konflikt med fornminner må de søkes frigitt. En eventuell frigivelse forutsetter som regel utgraving og dokumentasjon bekostet av tiltakshaver.

Nyere tids kulturminner er kulturminner fra etterreformatorisk tid og fram til i dag. De kan fredes etter vedtak i henhold til kulturminneloven, reguleres til bevaring i henhold til plan- og bygningsloven, eller sikres gjennom kommuneplanen.

HOVEDINNDELING

Analysen av naturgrunnlag, arealbruk, historikk, inngrepets virkninger og konflikter er beskrevet på et hovednivå: *kulturmiljøer*. I tillegg er det gjort en oppsummering av konfliktene for hele planområdet kapitlet *Samlet konfliktvurdering* som fungerer som et sammendrag.

I tillegg er *lokaliteter*, både arkeologiske og nyere tids, skrevet ut i rapportform og leveres som bilag i eget hefte.

KULTURMILJØER

Det har vært hensiktsmessig å dele området inn i 3 kulturmiljøer:

0709-04 *Gårdene foran Raet*

0709-05 *Jordbruksbygdene nord i Tjølling*

0709-06 *Sentrale Tjølling*

avgrensningsproblemet

Utgangspunktet for avgrensingen av kulturmiljøene er inngrepets influensområde. Grensene for kulturmiljøene er forsøkt trukket slik at sammenhengene kulturminnene imellom kan belyses helhetlig. Like viktig er forholdet mellom kulturminnene og landskapet.

Linjer som tegnes for å avgrense miljøene kan lett bli statiske som tilnæringsmåte for å forstå et område. Det er dessuten nærmest umulig å trekke en grense som ikke overskjærer en eller annen sammenheng i landskapet. Utenforliggende kulturminner og overordnede strukturer er

derfor trukket inn der det er nødvendig, selv om framstillingen er fokusert på forhold innenfor området.

I hvilken grad hensynet til de kulturhistoriske og landskapsromlige forhold faller sammen vil variere. Avgrensninger basert på rent visuelle forhold er utilstrekkelige. Vi har som ønske å gjenspeile kulturlandskapsrommet som komplekst og dynamisk rent romlig, samtidig som vi vil gjøre rede for endringer over tid. Det er nødvendig å se landskapsmessige og kulturhistoriske sammenhenger på flere nivåer.

Hva vi ser etter farger selvsagt avgrensningen, så vel som framstillingen for øvrig. Av den grunn varierer det hvilke landskapsbetraktninger og kulturhistoriske forhold som vektlegges.

PRESENTASJONSFORM

Under overskriften *Oversiktsdata* beskrives kulturmiljøene med hovedtrekk ved dagens situasjon mht. naturgrunnlag og arealbruk.

Under *Historikk og beskrivelse* presenteres kulturmiljøet med landskap og kulturminner fra forhistorisk og nyere tid.

Framstillingen er todelt og inneholder generelle trekk med historikk og overordnede strukturer, samt geografisk presentasjon av lokaliteter og enkeltminner som er særlig viktige eller blir spesielt berørt av inngrepsplanene. Framstillingens oppbygging varierer etter kulturmiljøets karakter. Under enkelte kulturmiljøer har det falt naturlig å integrere generelle trekk og områdets historie med presentasjon av lokalitetene. I andre kulturmiljøer er dette mer skilt. Også hvilke emner som vektlegges vil variere fra miljø til miljø. Ferdselshistorien berører viktige strukturer og er mange steder særskilt belyst. I enkelte områder er eiendomshistorien av spesiell betydning.

Fornminner og nyere tids kulturminner

I jordbruksområdene følger beskrivelsen av lokalitetene som regel navnegårdene. Utgangspunktet er dagens situasjon med landskap og bebyggelse. Fornminnernes opprinnelige sammenheng er ikke nødvendigvis lik dagens gårdstruktur. Vi har likevel valgt å knytte beskrivelsen av fornminnene til dagens gårder og nyere tids kulturminner, fordi vi tror at vi slik best beskriver den virkelighet vi i dag opplever fornminnene i. Slik får vi belyst tidsdybden i kulturminnestrukturen i et bestemt område.

Oppsummering og vurdering

Under overskriften *Oppsummering og vurdering* er kulturminner fra historisk og forhistorisk tid sett i sammenheng. Det er hovedtrekkene som her er forsøkt belyst. Man finner også vurderende beskrivelser i de forutgående delene av kulturmiljøbeskrivelsen.

LOKALITETER

Dette har vært registrerings-enheten både når det gjelder automatisk fredete og nyere tids kulturminner. I begge fagkretser kan lokalitet være et enkelt funn eller en enkeltstående bygning, landskapsform e.l., men vanligvis betegner lokalitet en samling objekter som utgjør en sammenheng. Eksempler kan være et gravfelt, et gårdstun, bebyggelse langs en veg eller en del av et tettsted. Enkeltojekter kan foreligge i databasen, men er ikke medtatt i rapporten.

KART

Prosjektets konklusjoner er sammenfattet i kartbilag der konfliktgrad er angitt. Prosjektet har utarbeidet et eget kartgrunnlag i målestokk 1:10.000 til dette formålet der de aktuelle parsellene er tegnet opp. Lokalteter for automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner er avmerket.

KONFLIKTVURDERING

Vi har i konfliktangivelsen prøvd å skille mellom *direkte konflikt* der kulturminner helt eller delvis blir utslettet, konflikt pga. nærhet til miljøer og konflikt med *landskapets kulturhistoriske innhold*. *Inndirekte konflikter*, dvs. konflikter som er en følge av jernbaneutbyggingen som f.eks. veiomlegginger er medtatt i den grad vi har underlagsmateriale for å beskrive slike konsekvenser. Gjennom å legge vekt på kulturmiljøer og lokaliteter har vi forsøkt å framlegge materialet slik at det gir rom for konklusjoner selv om traseene i den etterfølgende planprosessen skulle forskyves noe. I alle fall vil denne angrepsmåten minimalisere arbeidet med å justere konfliktvurderingene.

Kravet til planskilte kryssinger gjør at mange driftsveier som i dag krysser planfritt vil måtte samles i overganger og underganger, noe som likeledes kan føre til etablering av veier parallelt med sporet. Det vil også i anleggstiden være behov for å framføre provisoriske veier til strategiske punkter på traséen og delvis føre disse langs sporet. Likeledes vil det være behov for arealer til mellomlagring av masser og andre riggområder. Det har naturlig nok ikke vært mulig å trekke disse inn i vurderingene på dette nivået i planene. Generelt vil man i anleggsperioden utvise en fleksibilitet som unngår de større konfliktene, men i enkelte områder vil man måtte berøre uregistrerte områder med potensiale for funn av forminner der tilleggsregistreringer kan være aktuelt.

Det foreligger ennå ikke vurderinger fra tiltakshaveren på hvor deponi av tunnelmasser og evt øvrig masseoverskudd skal skje. Det vil bli reist krav om støyskjerming ved passering av tettsteder. Vi har forsøkt å kommentere slike forhold og også pekt på hvor det bør gjøres videre studier når mer detaljerte planer foreligger.

KONFLIKTANGIVELSE

Etter avtale med NSB Bane Region sør og konsulentene som arbeider med prosjektet er det utviklet en klassifikasjon av konfliktene som er benyttet på kartene og i sammendragkapittelet "samlet konfliktvurdering" forrest i rapporten. Klassifiseringen er slik:

- A** Meget stor konflikt
- B** Viktig konflikt
- P** Potensiale for funn av forhistoriske bosettingsspor

I tillegg er mulighet for avbøtende tiltak eller spesielle utforminger av traséen angitt med:

- * Traséens utforming/avbøtende tiltak kan minske konflikten

Denne løsning er valgt fordi kulturminneprosjektet ikke vil ha den fulle oversikt over realismen i et foreslått justering eller tiltak. Økonomi, tekniske forutsetninger og virkninger overfor andre temaer gjør at vi bare kan ta de nødvendige verbale forbehold og ellers gjøre

konfliktvurderingene ut fra de viste traséføringene. I praksis gir dette fem konfliktklasser: **A - A* - B - B* - P**.

P-arealene vil oftest være dyrket mark der det har vært fysisk umulig for prosjektet å gjøre registreringer, som regel pga. pløying i umiddelbar tilknytning til såing. Samtidig indikerer nærliggende gravfelt eller andre forhold et stort potensiale for bosettingsspor. Dette er områder der det er aktuelt å gjøre tilleggsregistreringer.

MEDARBEIDERE

Ansvarlig for arbeidet med denne rapporten har vært:

Isa Trøim
Unni Broe
Eivind Hartmann

Steinkors i muren på Tjølling kirke.

Samlet konfliktvurdering for strekningen Jåberg - Lågen

Traséforlagene berører kommunene Sandefjord og Larvik. De vesentligste delene av traséene ligger i gamle Tjølling kommune, nå Larvik. Sammendrag gir en summarisk redegjørelse av konfliktene som er vist på kartmaterialet lengre bak i rapporten. Det er kun de viktigste konfliktene som er nevnt her. Konfliktene og vurderingene er nærmere beskrevet i de enkelte kulturmiljøkapitlene. Det er ingen avveining mellom traséalternativer i kulturmiljøpresentasjonene. Avveiningen av traséene kommer på slutten av dette kapitlet.

ALTERNATIV R1

Alternativ R1 representerer det alternativet som ligger nærmest dagens jernbane. Det følger linjen over store strekk, men har en del større utrettinger.

<i>Jåbergskogen</i>	A	Direkte og indirekte konflikt med enkeltliggende graver og gravfelt fra jernalderen.
	B*	Konflikt med eldre veinett. <i>Avbøtende tiltak:</i> I noen grad ved opprettholdelse av veiene.
	P	Potensiale for konflikt med uregistrerte bosettingsspor fra forhistorisk tid.
<i>Jåberg-gårdene</i>	B*	Konflikt i forhold til oppsplitting av eldre gårdstunområde. Berører Istrehåga adkomstsoner og kan oppleves som konflikt med fornminnefeltets nærområde og opplevelsesramme. <i>Avbøtende tiltak:</i> Opprettholdelse av vei, tilpasset utforming, eventuelt en mindre kulvert.
<i>Istrehågan</i>	A	Stor konflikt med fornminnefeltets opplevelsesverdi og de kulturhistoriske sammenhengene i landskapet. Stor sannsynlighet for direkte konflikt med gravhaug.
	P	Stort potensiale for konflikt med uregistrerte bosettingsspor fra forhistorisk tid.
	A*	Direkte konflikt med eldre veifar, som også representerer forbindelsen mellom gårdsbebyggelsen på Istre og dets utmarksområde med fornminnefeltet. <i>Avbøtende tiltak:</i> Opprettholdelse av veien.
<i>Vei til Tuffe</i>	B*	Overskjærer eldre veifar av betydning for kulturhistoriske sammenhenger og opplevelse. <i>Avbøtende tiltak:</i> Opprettholdelse av vei og utforming av kryssløsning som tar hensyn til kulturlandskapet.
<i>Vei ved Skalleberg</i>	B*	Overskjærer eldre veifar av betydning for kulturhistoriske sammenhenger og opplevelse. <i>Avbøtende tiltak:</i> Opprettholdelse av vei og utforming av kryssløsning som tar hensyn til kulturlandskapet.

<i>gårdsbebyggelse Skalleberg</i>	B*	Muligheter for indirekte konflikt for eldre gårdsbebyggelse som følge av dårligere vilkår for bosetting. Bebyggelsen av den mest intakte på Skalleberg. Mulighet for konflikt med bebyggelsens verdi som kulturelement i landskapet. <i>Avbøtende tiltak:</i> Utvidelse mot øst. Skjerming av boligene ved en utforming som ikke kommer i konflikt med hus og landskap.
<i>åkerarealene ved Skalleberg</i>	P	Et visst potensiale for bosettingsspor i dyrka mark. Bør kunne avklares raskt ved nyere kartlegging av nyere tids jordbruksaktivitet.
<i>Åkerarealene ved Løve</i>	P	Potensiale for forhistoriske bosettingsspor i dyrka mark. Bør kunne avklares ved maskinell flateavdekking.
<i>Løveberg Mølle</i>	A*	Muligheter for direkte konflikt med industrianlegg fra 1930-tallet i tilknytting til Lauve stasjon, med mølle- og sagbygninger fra ulike tidsperioder. Landemerke med lokal identitetsverdi. <i>Avbøtende tiltak:</i> Hensyn under anleggstid og ved detaljutforming.
<i>Lauve stasjon</i>	A*	Muligheter for direkte konflikt med godt bevarte stasjonsbygninger fra Vestfoldbanens anleggstid, av stor lokal identitetsverdi. <i>Avbøtende tiltak:</i> Hensyn under anleggstid og ved detaljutforming.
<i>Johannes Nilsens steinhoggeri</i>	A*	Muligheter for direkte konflikt med stein-industrimiljø knyttet til Lauve stasjon, med tidsenhetlig godt bevart bygningsmiljø fra "funkis-perioden". <i>Avbøtende tiltak:</i> Hensyn under anleggstid og ved detaljutforming.
<i>Åkerarealene nordvest for Høivik</i>	P	Potensiale for forhistoriske bosettingsspor i dyrka mark. Kan avklares ved maskinell flateavdekking.
<i>Åkerarealene ved Viken</i>	A	Direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, jernaldergravfelt og bosettingsspor i dyrka mark.
<i>Gjertshagen</i>	A	Direkte konflikt med sjeldent intakt småbruk fra sveitserstilperioden ved Vikveien.
<i>Kryssing av Vikveien</i>	B*	Direkte konflikt ved kryssing av gammelt veiløp av verdi for kulturminnestrukturen i området. <i>Avbøtende tiltak:</i> Opprettholde veiløpet på en måte som tar hensyn til veiløpet og veiens karakter.
<i>Ostbyskogen</i>	A	Direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, et mindre jernaldergravfelt.
	P	Et vist potensiale for ytterligere funn av bosettingsspor fra førreformatorisk tid i skogsområdene.
<i>Kryssing av Østhyveien</i>	B*	Konflikt ved kryssing av Østhyveien, som er et gammel veifar viktig for kulturminnestrukturen i landskapet. <i>Avbøtende tiltak:</i> Opprettholde veiløpet på en måte som tar hensyn til veiløpet og veiens karakter.
<i>Kulturlandskap Østby, Huseby, Guri</i>	A	Stor konflikt med et særlig verdifullt kulturlandskap i et området som har hatt en sentral betydning i forhistorisk tid. Berører kulturverninteresser utover det rent lokale.
	P	Høyt potensiale for forhistoriske bosettingsspor i dyrka mark. Kan avklares ved maskinell flateavdekking.

<i>Huseby tunområde</i>	A	Direkte konflikt med verdifull gårdsbebyggelse fra sveitserstilsperioden, konflikt med eldre tunstruktur og veifar av stor verdi for kulturminnestrukturen området. I et videre perspektiv er dette en konflikt med kulturvernens knyttet til Husebygårdens historiske betydning som administrative sentra knytt til tidlig kongemakt.
<i>Tunnepåhogg ved Guri</i>	A	Mulighet for direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne, et mind jernaldergravfelt på kollen rett over tunnepåhogget.
	A	Direkte konflikt med en gammel allfarvei til Kaupang over Guri/Valbyhøyde. Veien er godt bevart og har stor opplevelsesverdi og kulturhistorisk verdi.
<i>Tunnepåhogg i Kilslia</i>	A	Mulighet for direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne, steinalderboplass i Søndagsåsen.
<i>Kil gårdsbebyggelse</i>	B	Direkte konflikt med tidsenhetlig gårdstun fra 1920-tall. Kulturlandskapskonflikt i et presset, bynært område.
<i>Lågerøya fergested og hengsle</i>	A	Muligheter for direkte konflikt med kulturminner av stor verdi knyttet virksomheter i elva; spor etter gammelt fergeleie, doppelene i elva etter Lågerø Hengsle.
<i>Lågerøy-stua</i>	A	Problematisk nærføring med muligheter for direkte konflikt med eldstuebygning knyttet til trelastnæringen - lokalisert ved det gamle fergestedet.
<i>jernbanebrua</i>	A	Direkte konflikt med Vestfoldbanens fagverksbru.
<i>elvelandskapet</i>	A	En direkte konflikt med kulturminnene ved Lågerøya vil være i konflikt med kulturmiljø ved elvebredden av stor verdi - der også de fredete bygningene Bisjord og Yttersø inngår. Området representerer en rest av et opprinnelig elvelandskap i et utbyggingspresset område.
<i>marine kulturminner</i>	P	Ved det gamle fergestedet og tingstedet er det stort potensiale for marine kulturminner.

ALTERNATIV R2

R2 er det midterste av de tre alternativene og representerer et helt n dagalternativ gjennom jord- og skogbruksområdene i Tjølling. Områdene som berøres har relativt spredt bosetting.

<i>Bærløkkå Furustadkrysset</i>	B	Stor sannsynlighet for direkte konflikt med funkisvilla.
<i>Sølhaug Fredheim</i>	B	Konflikt med kulturlandskap i Førstadgrenda og et element opplevelsesrammene rundt hellerestningsfeltet på Haugen.
	B*	Stor sannsynlighet for direkte konflikt med gårdsbebyggelse fra 1920-tallet. <i>Avbøtende tiltak:</i> Forskyve traséen mot nordvest.
	P	Registrering av vegetasjonsspor i dyrka mark som gir indikasjoner om forhistorisk bosetting. Sjakting av åkerjord påkrevd.
<i>jorder og skogområder nord for Vestad</i>	P	Løsfunn av oldsaker. Stort potensiale for konflikt med uregistrerte bosettingsspor fra forhistorisk tid.
<i>dyrka mark ved Nordre Istre</i>	P	Løsfunn av oldsaker. Stort potensiale for konflikt med uregistrerte bosettingsspor fra forhistorisk tid.

<i>skogområder under Nordre Istre</i>	AP	Direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne; en steinalderboplass. Stort potensiale for konflikt med uregistrerte bosettingsspor fra steinbrukende perioder.
<i>Løkåsen</i>	A	Direkte konflikt med et stort antall automatisk fredete kulturminner i form av boplasser/lokaliteter fra steinbrukende perioder.
	B	Begrenset konflikt i forhold til visuelle sammenhenger mellom tun og utmark. Det forutsettes at utmarksveien som viderefører eldre vei, opprettholdes.
<i>Hungeren</i>	A	Mulighet for direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne; steinlegging. Muligheter for direkte konflikt med tufter etter husmannsplass.
<i>Vestre Skåra</i>	AP	Mulighet for direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne; gravhaug. Potensiale for konflikt med uregistrerte bosettingsspor fra forhistorisk tid.
<i>gårdslandskap Skåra</i>	B	Konflikt med kulturlandskapsammenhenger, bebyggelse, landskap og vei.
<i>Vittersen</i>	A	Direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner; en steinlegging, en gravhaug og en steinalderboplass.
<i>Kjøndals-daldraget</i>	A	Mulighet for direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne, en steinalderboplass, ved nordre tunnelpåhogg mot Gjerstadskogen. Mulighet for direkte konflikter under anleggstiden mht. anleggsveier m.m. i et område rikt på kulturminner i Gjerstadskogen og et særlig verdifullt kulturmiljø med bebyggelse og gårdslandskap på Gjerstad.
<i>Tunnelpåhogg vest for Haugen</i>	A	Mulighet for direkte konflikter under anleggstiden med automatisk fredet kulturminne, en steinalderboplass rett sørøst for tunnelpågogget.
<i>Kryssing av Lågen</i>	A*	Store muligheter for direkte konflikt med Lågerøya hengsle. Mulighet for indirekte konflikt med opplevelse av kulturminner knyttet til virksomheter ved elva <i>Avbøtende tiltak:</i> Hensyntagen til hengsla og en utforming som tar hensyn til opplevelsen av andre kulturminner knyttet til elvelandskapet.
	P	Potensiale for marine kulturminner.

ALTERNATIV R3

R3 utnytter som R2 bare de første 3 kilometerne av dagens spor ut av Hovedtrekk og bakgrunn Sandefjord. Alternativet utgjør den mest direkte linje mellom de to byene med en svak nordlig krumning. Terrenget er mer dominert av skogklede åser lenger inn fra kysten og traséen har flere tunneler enn de øvrige alternativene.

<i>Vestre Stange</i>	AB	Direkte konflikt med eldre gårdsbebyggelse (B) som også er en viktig del av landskapsbildet (A) i Førstadgrenda og en del av opplevelsesrammene for helleristningsfeltet på Haugen.
	P	Potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid.
<i>Auby</i>	P	Potensiale for bosettingsspor i dyrka mark på sørvestsida av Fv. 166.
<i>Himberg</i>	B	Kulturlandskapskonflikt med en avgrenset, helhetlig gårdsgrend. Det er en forutsetning at Ulaveien, som er et svært gammelt veiløp, opprettholdes.

	P	Potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid i dyrka mark.
<i>Lingum nedre</i>	AP	Direkte konflikt med steinalderboplass. Potensiale for funn av flere boplasser.
<i>Bredevei</i>	B	Nærhet til gårdstun medfører konflikt med kulturlandskap i Raets skråning. D er en forutsetning at Fv 163, som er et gammelt veiløp, opprettholdes.
	P	Potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid i dyrka mark.
<i>Håkestadåsen</i>	A	Mulighet for direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne; steinalderboplass.
<i>Kjondals-daldraget</i>	A*	Mulighet for direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne, steinalderboplass, ved tunnelpåhogg på nordøst-siden av Kjelleråsen. <i>Avbøtende tiltak:</i> Om det blir direkte konflikt er avhengig av detaljutforming. Mulighet for direkte konflikter under anleggstiden med andre automatisk fredede kulturminner og et særlig verdifullt kulturlandskap ved Ødegården/Raua Ellers ses ingen store indirekte konflikter av selve inngrepet.
Kryssing av Lågen	P	Potensiale for marine kulturminner.

AVVEINING AV ALTERNATIVENE JÅBERG - LÅGEN

De tre alternativene er svært ulike både m.h.t. inngrepenes art og karakteren det kulturlandskap og de typer kulturminner som blir berørt. Avveiningen derfor vanskelig og må ses som foreløpig.

De tre traséalternativene har store forskjeller mht. dagstrekninger og tunnele. Isolert sett fører linjer i tunnel til få konflikter med kulturminner. Et sto usikkerhetsmoment vil imidlertid være behovet for massedeponier anleggstrafikk knyttet til tunneldriften og massetransporten - som kan medføre store konsekvenser for kulturminner og miljøer. En endelig avveining vil derfor ikke være mulig før man kjenner detaljplanene m.h.t. dette. Vurderingen daglinjene vil også påvirkes av driftsplanene, men trolig i mindre omfang.

R3 utgjør alternativet med de lengste tunnelstrekningene. R1 har minst tunnele

I motsetning til R1, som i hovedtrekk følger dagens jernbanekorridor gjennom gamle Tjollings sentrale bosettingsområder, går R2 og R3 i områder med m spredt bosetting og utmark.

Alternativ R1

R1 får særlig store negative konsekvenser for kulturmiljøer som viser sentra bosettingsområder fra forhistorisk tid. Dette gir store konflikter med hensynet automatisk fredete kulturminner og kulturlandskap. Det gjelder passering gjennom skogområdene ved Jåberg og Istre og kryssingen jordbrukslandskapet mellom Viksveien og Guri/Valby.

Konsekvensene der R1 følger dagens linje er moderate, gjelder nyere li kulturminner knyttet til jernbanen og kan trolig til dels avbøtes.

R1 krysser Lågen der dagens jernbane går, men er likevel den mest konfliktfylt m.h.t. kulturminner tilknyttet virksomheter ved elva. ferdshistorie virkningene for elvelandskapets kulturhistoriske innhold.

Alternativ R2

R2 representerer en ny ferdselsåre i et småskala landskap. Den går mye i dagen og har flere konfliktpunkter med ulike typer kulturminner og landskap. Den går relativt perifert i forhold til den viktigste gårdsbebyggelsen og får først og fremst konsekvenser for automatisk fredete kulturminner. Dette gjelder i særlig grad kulturminner fra steinalderen.

Den kan få uheldige konsekvenser for kulturlandskap og opplevelsesramme rundt helleristningsfeltet på Haugen.

Også R2 kan få negative konsekvenser for kulturminner knyttet til bruken av elva ved kryssing av Lågen, men representerer et bedre alternativ enn R1.

Alternativ R3

R3 representerer på samme måte som R2 en ny ferdselslinje i landskapet men går i store trekk i tunnel.

Den går relativt perifert i forhold til den viktigste gårdsbebyggelsen, men har ved nærføring negative konsekvenser for enkelte kulturlandskap. Ingen av konfliktene knyttet til nyere tids kulturminner er gradert som meget store. R3 kan på samme måte som R2 få uheldige konsekvenser for kulturlandskap og opplevelsesramme rundt helleristningsfeltet på Haugen.

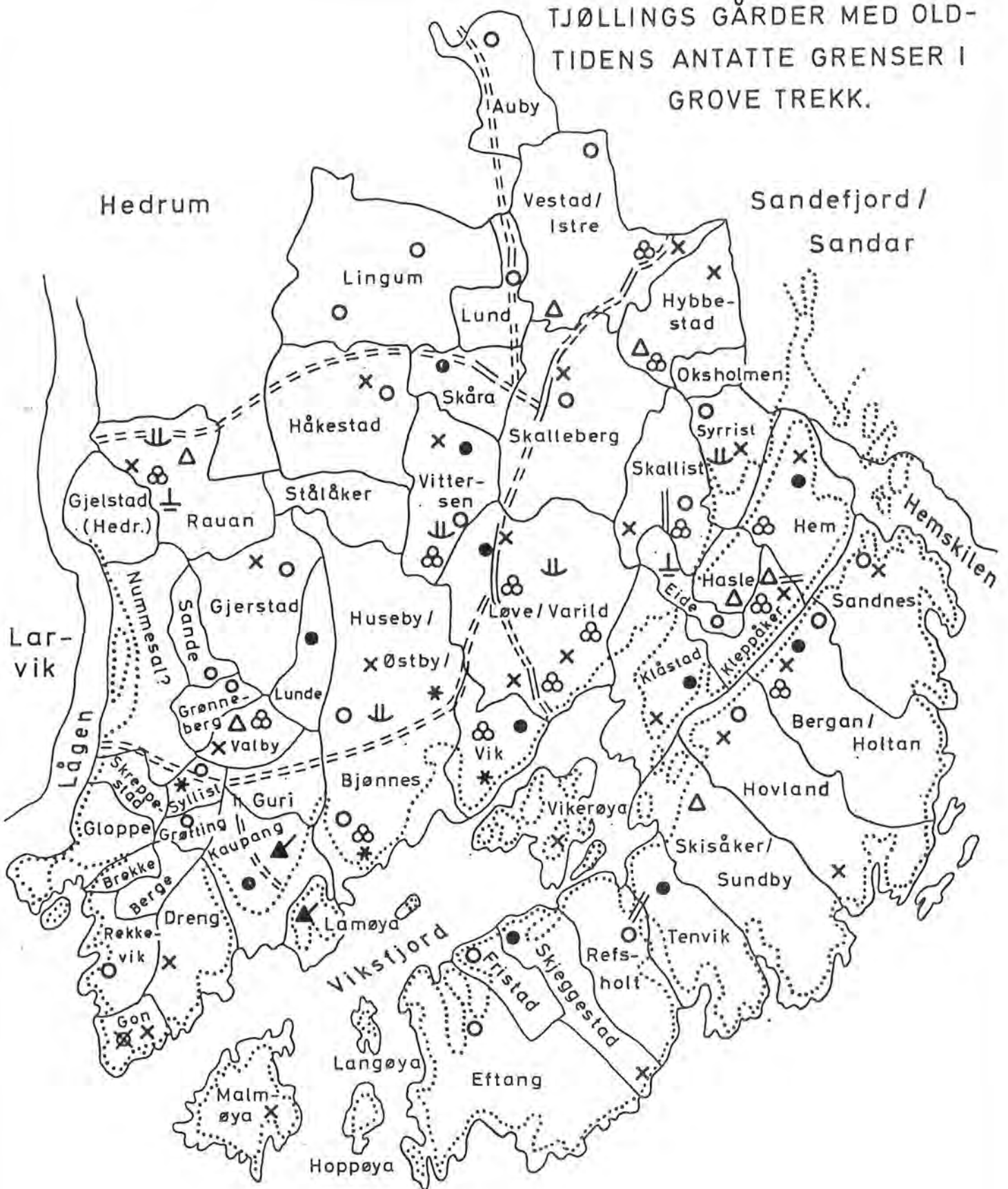
Alternativet berører enkelte automatisk fredete kulturminner, men det er mulig at noen av disse kan avbøtes ved justering av linja.

Et særlig usikkerhetsmoment ved dette alternativet er behovet for massedeponi og anleggstrafikk i tilknytning til disse.

Konklusjon

En samlet vurdering av de tre alternativene tilsier at R1 fører til de største konfliktene med strukturer og kulturminner av overordnet, regional karakter. R3 har bla.a på grunn av de lange tunnelstrekningene og lokalisering til mindre tett bebyggede områder, minst konfliktpunkter. En endelig avveining mellom alternativene R2 og R3 vil først kunne foretas når mer detaljerte planer foreligger.

TJØLLINGS GÅRDER MED OLD-
TIDENS ANTATTE GRENSENER I
GROVE TREKK.

○	1-5 gravhauger	⊗	1 eller flere steinsetninger
●	6-15 gravhauger	⌞	Helleristning
△	16-30 gravhauger	⊗	Bygdeborg
▲	31-60 gravhauger	⌞	Bautastein
▲	61 eller flere gravhauger	—	Spor av hulvei
×	1-5 gravrøyser	===	Antatt veiforbindelse
*	6 eller flere gravrøyser		5 meters høydekurve

Denne steinen med innhogd inskripsjon sto opprinnelig i et av steingjerdene ved Huseby, men befinner seg i dag på prestegården. Et minne fra okkupasjonstida? Kongesymbolet til Haakon 7. framstår med all tydelighet, men hva betyr "rammen" rundt og de to søkkene?

Kulturmiljø 0709-04

Gårdene foran Raet

Innholdsoversikt

side

OVERSIKTSDATA

19

HISTORIKK OG BESKRIVELSE

GENERELLE TREKK

<i>Fornminner</i>	23
<i>Gårdenes områder</i>	27
<i>Gårdsnavnene</i>	29
<i>Eiendomsforhold</i>	31
<i>Gårdsdelinger</i>	31
<i>Gårdslandskapet</i>	31
<i>Bebyggelsen</i>	32
<i>Husmannsplasser</i>	32
<i>Annen næring</i>	32
<i>Skoler og forsamlingshus</i>	34
<i>Ferdselen</i>	34

GÅRDER OG STEDER

<i>Bærløkka, Furustadkrysset, Kroken</i>	36
<i>Førstad</i>	41
<i>Vestre Stange og Haugen</i>	44
<i>Auby</i>	47
<i>Himberg</i>	48
<i>Lingum og Bergan</i>	50
<i>Lund</i>	54
<i>Bjerke</i>	55
<i>Kolsrød</i>	56
<i>Bredvei</i>	56
<i>Håkestad</i>	58
<i>Stålåker - Gåserød</i>	59

OPPSUMMERING OG VURDERING

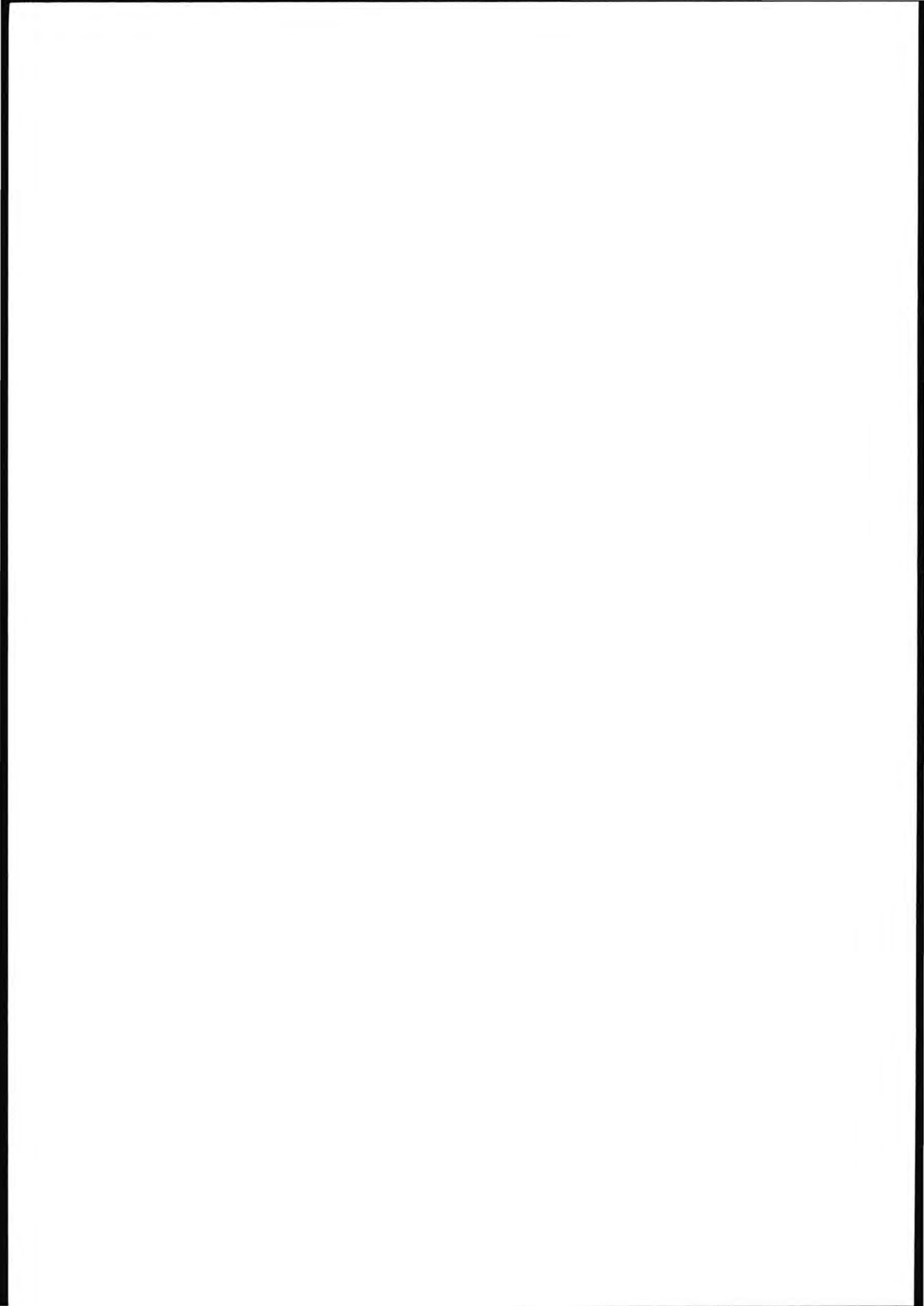
60

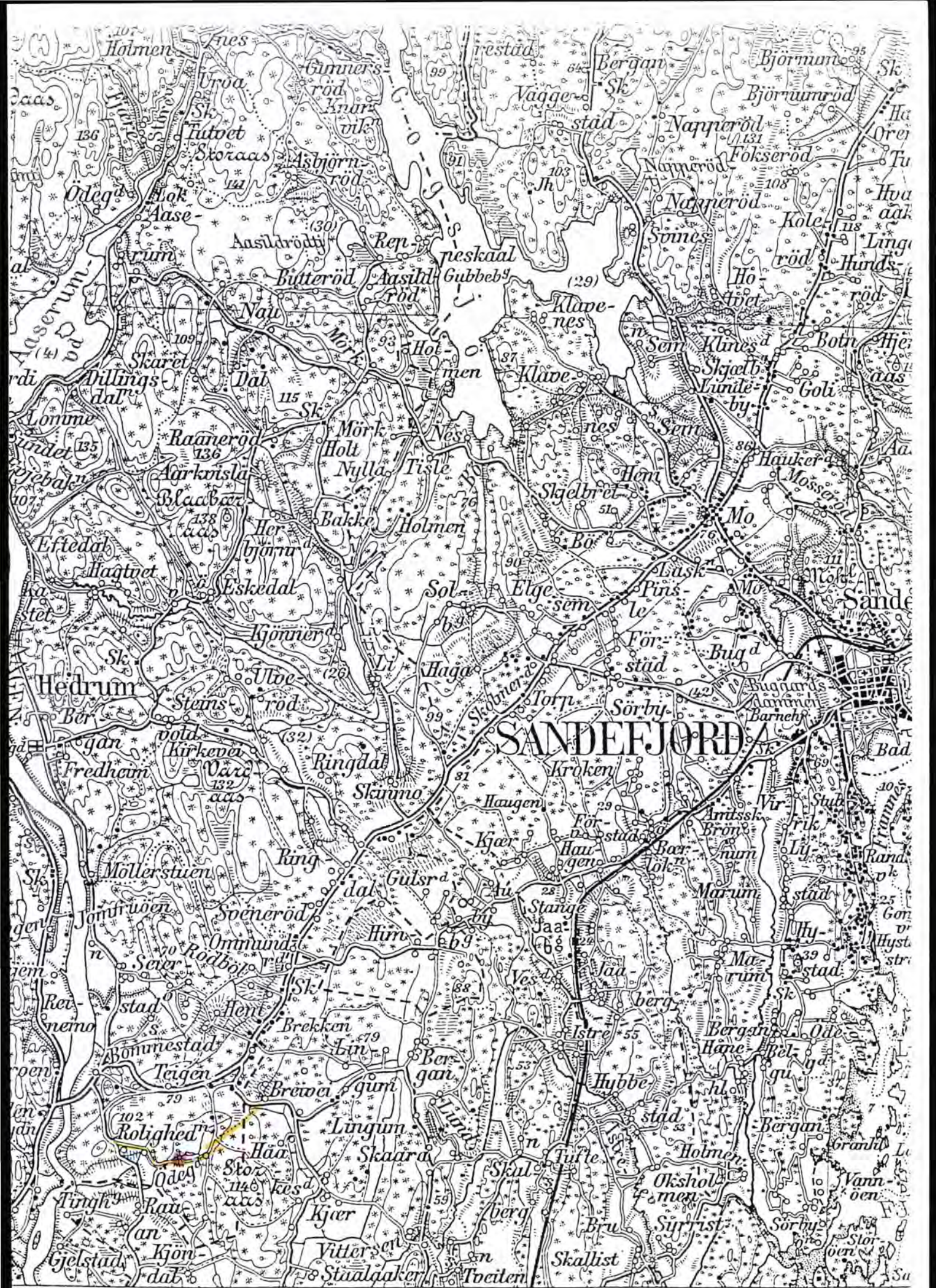
VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING

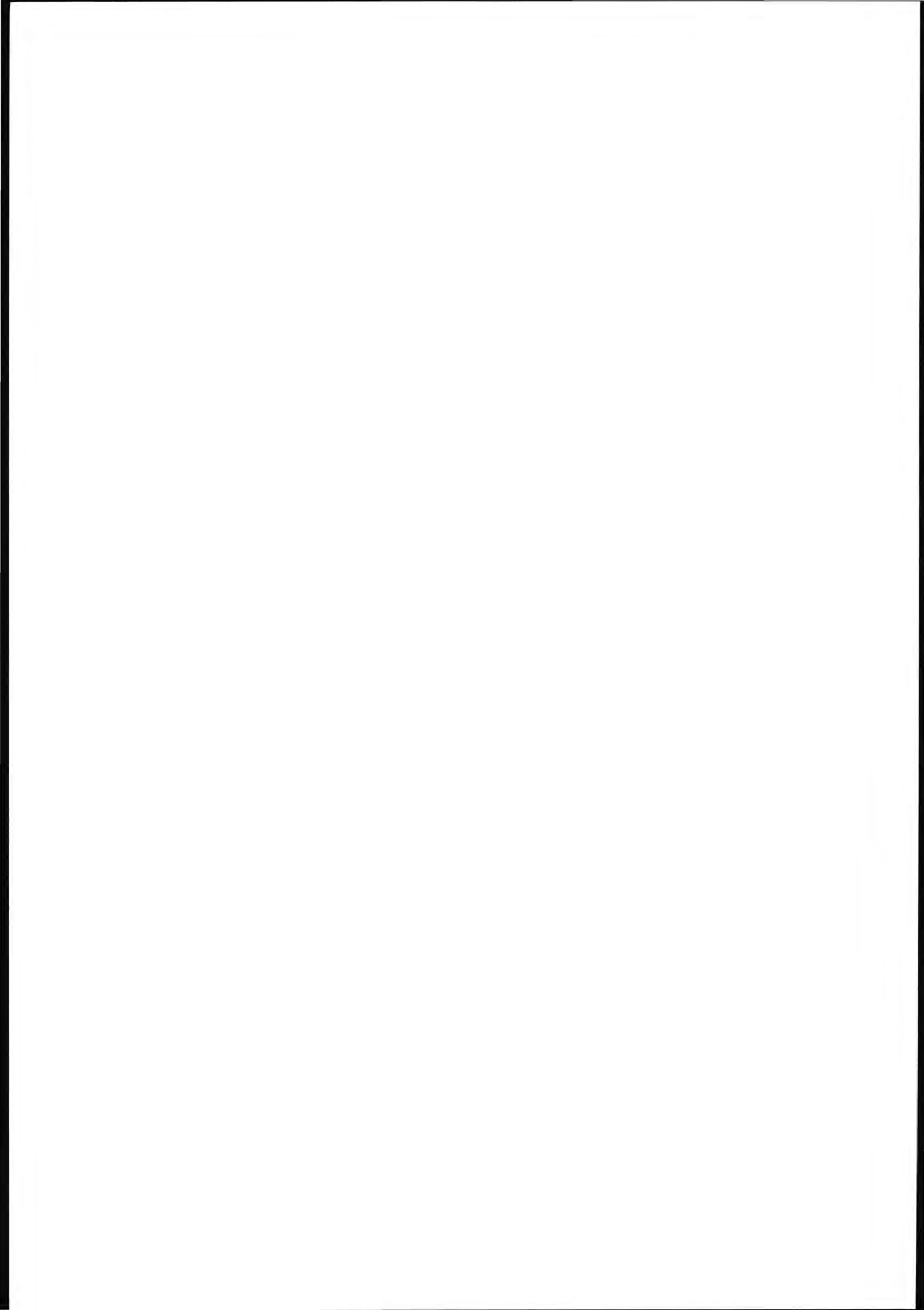
GENERELT	61
ALTERNATIV R1	62
ALTERNATIV R2	64
ALTERNATIV R3	67

BILLEDONTASJE

72

Kulturmiljø 0709-04 Gårdene foran Raet

Oversiktsdata

KOMMUNE

Larvik

TRASÉALTERNATIVER

R 1, R 2, R 3

KARTBLAD

Økonomisk kartverk: CH 026-5-2, CH 026-5-3, CH 026-5-4, CJ 026-5-1, CH 025-5-1, CH 025-5-2

prosjektkart: SL1, SL2, SL4, SL5

GÅRDER OG GÅRDSNUMMER

Sandefjord

Larvik (Tjølling)

140	<i>Vestre Stange</i>	1054	<i>Stålåker</i>
141	<i>Himberg</i>	1055	<i>Vestre Håkestad</i>
143	<i>Kjær</i>	1056	<i>Østre Håkestad</i>
144	<i>Haugen</i>	1059	<i>Bredvei</i>
145	<i>Lille Førstad</i>	1058	<i>Kolsrød</i>
146	<i>Nordre Førstad</i>	1063	<i>Bjerke</i>
147	<i>Store Førstad</i>	1064	<i>Lingum</i>
148	<i>Bærløkka</i>	1065	<i>Øvre Bergan</i>
149	<i>Østre Førstad</i>	1066	<i>Lund</i>
		1067	<i>Øvre Auby</i>
		1068	<i>Nedre Auby</i>

FØR-REFORMATORISKE LOKALITETER

Sandefjord

0709/04/CH 026-5-2/13	ljønet gravhaug
0709/04/CH 026-5-2/14	gravhaug
0709/04/CH 026-5-2/15	7 gravhauger
0709/04/CH 026-5-2/16	ljønet gravrøys
0706/03/CH 026-5-2/29	gravhaug
0706/03/CJ 026-5-1/1	gravrøys, rydningsrøys
0706/03/CJ 026-5-1/2	helleristninger og skålgroper
0706/03/CJ 026-5-1/11	2 gravhauger, 2 gravrøys, 1 steinsetning
0706/03/CJ 026-5-1/14	gravrøys
0706/03/CJ 026-5-1/15	skålgroper
0706/03/CJ 026-5-1/47	røys
0706/03/CJ 026-5-1/48	2 bautasteiner
0706/03/CJ 026-5-1/50	gravrøys
0706/03/CJ 026-5-1/57	gårdsanlegg
0706/03/CJ 026-5-1/58	funnsted
0706/03/CJ 026-5-1/ 59	funnsted
0706/03/CJ 026-5-1/61	steinalderlokalitet
0706/03/CJ 026-5-1/62	vegetasjonsmerker
0706/03/CJ 026-5-1/65	gravrøys

Førstørret rektangelkart oppmålt 1899-1906. Opprinnelig målestokk 1:50 000. Statens kartverk Hønefoss

Larvik (Tjølling)

0709/04/CH 025-5-2/26	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-2/20	funnsted
0709/04/CH 026-5-2/22	funnsted
0709/04/CH 026-5-2/24	funnsted
0709/04/CH 026-5-2/27	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-2/30	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/2	gravrøys
0709/04/CH 026-5-4/3	3 gravhauger
0709/04/CH 026-5-4/4	gravhaug
0709/04/CH 026-5-4/5	gravhaug
0709/04/CH 026-5-4/6	gravrøys
0709/04/CH 026-5-4/8	2 gravhauger
0709/04/CH 026-5-4/9	2 gravhauger
0709/04/CH 026-5-4/25	funnsted
0709/04/CH 026-5-4/27	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/28	funnsted (flint)
0709/04/CH 026-5-4/29	funnsted (flint)
0709/04/CH 026-5-4/30	funnsted (flint)
0709/04/CH 026-5-4/31	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/35	kullmiletuft
0709/04/CH 026-5-4/39	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/40	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/41	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/42	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/43	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/44	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/45	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/46	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/47	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/48	funnsted (flint)
0709/04/CH 026-5-4/49	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/50	steinalderlokalitet
0709/04/CH 026-5-4/51	steinalderlokalitet

NYERE TIDS LOKALITETER**Sandefjord**

0706-04-01	Furustadkrysset
0706-04-02	Hoivik
0706-04-03	Bærkløkka/Førstadlien
0706-04-04	Store Førstad/Nordre Førstad
0706-04-05	Store Førstad (Sørøst)
0706-04-06	Vestre Stange
0706-04-07	Haugen
0706-04-08	Himberg

Larvik (Tjølling)

0709-04-01	Auby
0709-04-02	Lingum/Bergan
0709-04-03	Vestre Lingum
0709-04-04	Lund
0709-04-05	Bjerke
0709-04-06	Kølsrød
0709-04-07	Bredvei
0709-04-08	Vestre Håkestad, 1055/5
0709-04-09	Stålfåker - Gåserød

AVGRENSING

I øst følges i hovedsak navnegårdenes gårdsgrenser, dvs. gårdene Bærkløkka, Førstad, Auby, Himberg og Lunds østre avgrensning. I sør følges Lunds og Lingums grenser til Lingumbekken. Videre sørvestover har vi valgt å la alle gårdene vest for Lingumbekken være med i dette kulturmiljøet, slik at grensa går i bekken fram til Vittersø-tjønna. Høydedraget Storås - Nøkkelås avgrenser området i vest fra gårdene ved Lågen. Her følges delvis den gamle kommunegrensa mellom Hedrum og Tjølling. Grovt sett defineres også områdets nordre grense av navnegårdenes utstrekning opp mot Raet.

Avgrensingen er et resultat av en avveining av inngrepets influensområde, kulturhistoriske forhold og landskaps-rommelige forhold. Der det ikke er samsvar mellom disse hensyn har vi lagt vekt på kulturhistoriske sammenhenger.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD

automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredete kulturminner på Stålåker, Himberg, Vestad, Lund, Vestre Håkestad, Kjær, Øvre Bergan, Østre Lingum, Haugen, Bærløkka, Brønnum og Jåberg.

Sandefjord, kommuneplanenes arealdel

I hovedsak LNF-områder sone A hvor landbruket har den dominerende interesse.

Sandefjord, "Grønnstruktur-analyse"

Kategori I, områder med meget store landskaps-, natur og rekreasjonsmuligheter helt nord i kulturmiljøet - et grøntdrag som dagens jernbane krysser ved undergangen ved Fv. 180. Område 46, nord for krysningen kalt Marumbekken (?) i beskrivelse (Hanastadbekken på ØK, Marumbekken er der lenger sørvest). Område 50 Marum nordre, gjelder området mellom Marum, Brønnum og Bærløkka

Larvik, kommuneplanens arealdel

Auby, Lingum-området er vist som LNF-A, Bredvei som LNF-B

Larvik, "Kulturminner i Kulturlandskapet"

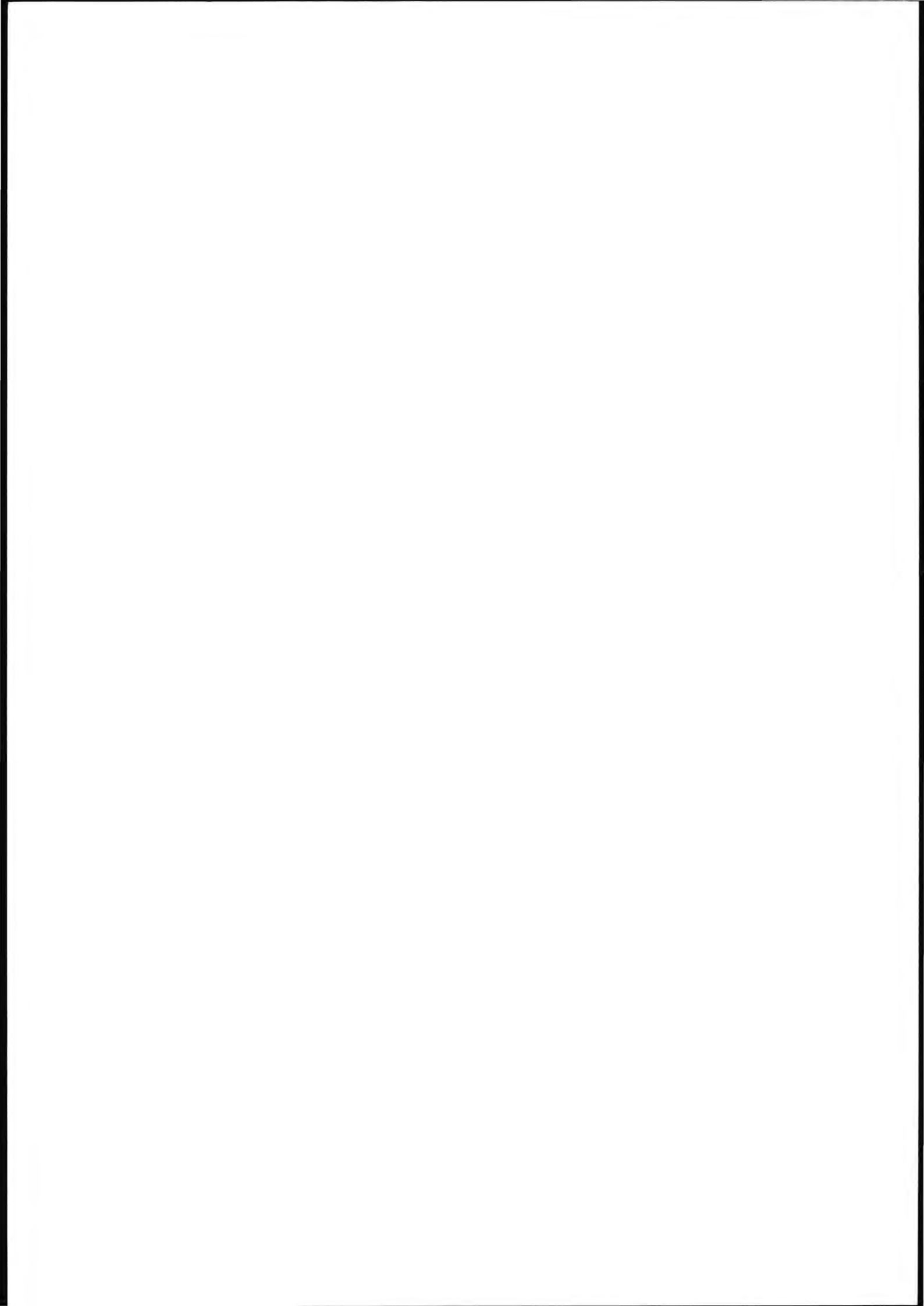
Områdevurdering: Lingum, Bergan, Lund, del av område J2, er markert som "svært verdifullt kulturlandskap". Himberg, del av område R3, er markert som "verdifullt kulturlandskap". Øvrige arealer i Tjølling er markert som "kulturlandskap".

NATURGRUNNLAG OG AREALBRUK

Området er relativt uensartet. I nord finner vi et storskala jordbrukslandskap hvor Raets slake østside inngår som et romdannende element. Sørøver blir slettene mer oppbrutt av åser og koller som avgrensner mindre områder. Dels har de karakter av nord-sørorienterte, mindre høyderygger, men lengst mot vest finner vi ganske store åser som Storås og Nøkkelås. Denne høyderyggen ligger som et landskapsskille mot det sterkt kuperte, bakkete landskapet som vender mot Lågen. Bekkedrag og myrområder i området er i stor grad grøftet og utrettet. Innslaget av jordplanering er lite, da jordveien mellom høydedragene for det meste er slett fra naturens side. Åsene er skogklede. Det er store felter med plantet skog på de grøftede myrområdene rundt Vittersø-tjønna og på deler av hellingen opp mot Raet. Jordsmonnet er dannet av marine avsetninger og strandavsetninger og består av en blanding av sand-, leire- og myrjord.

Jordbruk og noe skogbruk dominerer arealutnyttelsen. Det er et intensivt åkerbruk og lite dyrehold. Den altoverveiende bebyggelsen er jordbruksbebyggelse. Innslaget av boligbebyggelse uten slik tilknytning er lite og i hovedsak enkeltstående hus. Annen næring enn jordbruk er representert i det store larvikittbruddet på Håkestad/Stålåker, i Storås og Nøkkelås.

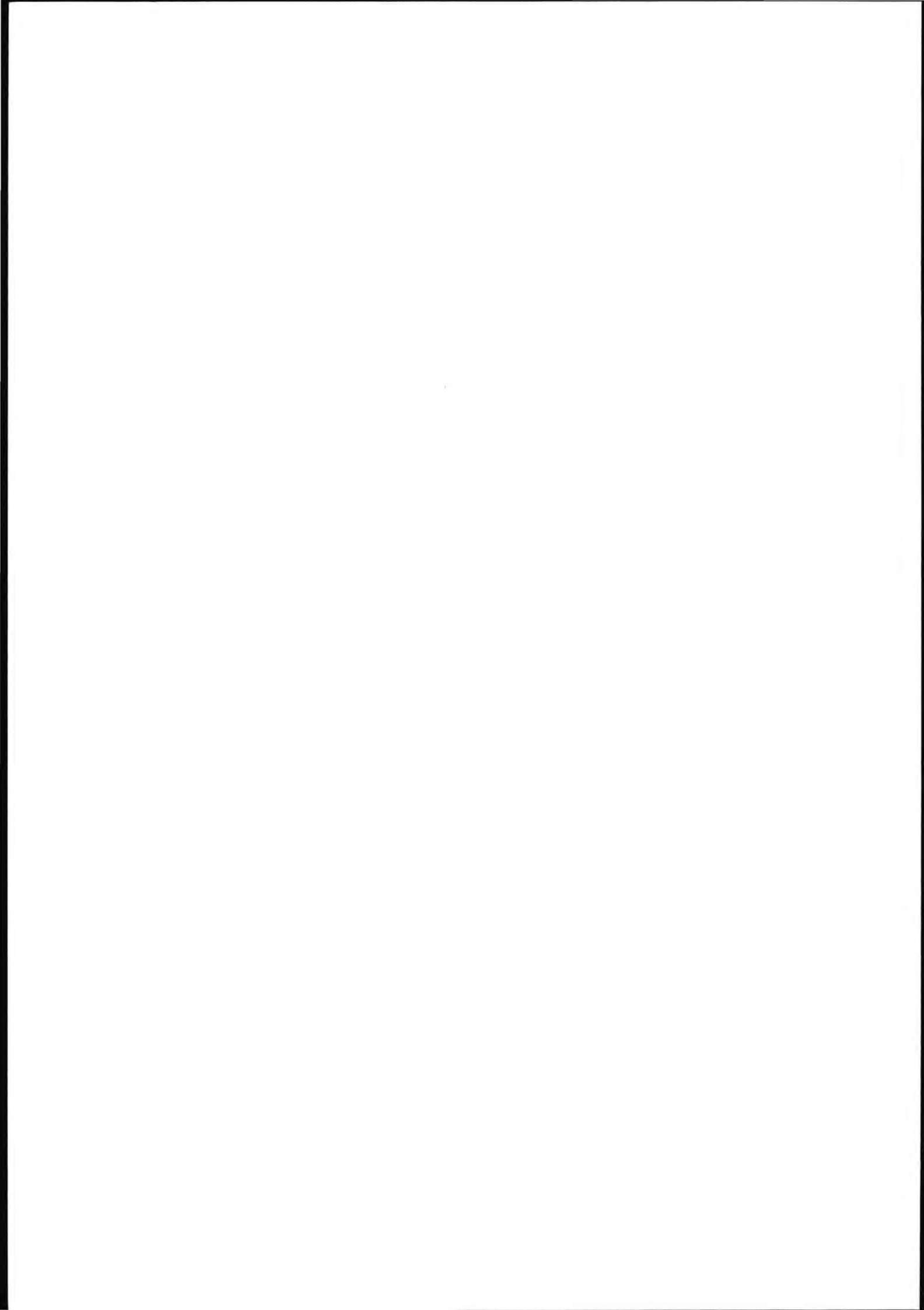
Det går et nettverk av bygdeveier gjennom området. De viktigste knytter området til Sandefjord by (over Førstad), til Tjøllingvollen og Lauve tettstedsbebyggelse og til Raveien. Veringen ved Raveien er en tettbebyggelse som grenser til området ved Bredvei. Flere veier fører hit.

Over: Stange, Haugen og Auby sett fra Jåberg stasjon mot nordvest. Skogen i bakgrunnen markerer Vestfoldraet. Slettene foran og de nederste delene av sidene er dyrket opp og framstår i dag med sammenhengende, åpent åkerlandskap. Under: Bildet er tatt fra Himberg sørøver mot kysten og det gamle sentrum av Tjølling. Kollene midt i bildet skiller Himberg fra Lingumbygda.

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

Fornminner *registreringene*

De arkeologiske registreringene innenfor kulturmiljøet bygger på allerede kjente funn og registrerte faste fornminner, samt kunnskapen om strandlinjeforskyvingene i søndre Vestfold i forhistorisk tid. I forbindelse med registreringene er lokale gårdbrukere kontaktet for å påvise funnsteder og for å få opplysninger om uregistrerte funn på gårdene. Registreringene i forbindelse med prosjektet har vært gjennomført som åkervandring, steinalderstikking og søking etter på overflaten synlige kulturminner. Som et supplement til åkervandringene er det gjennomført flyfotograferinger av vegetasjonsspor i dyrka mark. Basert på den tid vi har hatt til disposisjon for de arkeologiske registreringene er søkeområdene direkte relatert til de trasékart vi har hatt tilgjengelig. Bredden på søkeområdene er hele tiden avhengig av inngrepenes karakter og landskapets topografi. Spesielt når det gjelder den arbeids- og tidkrevende steinalderstikkingen har områdene for registreringene vært konsentrert rundt de trasélinjer som var trukket på kartet.

pollenanalyser

I sammenheng med de mange steinalderregistreringene i utmarksområdene nordvest for Lund er det tatt ut en pollenprøveserie fra Berganmyr (se vedlegg s. 201). Denne serien er analysert og datert med tanke på strandforskyvning og graninnvandring. Arbeidet er utført av pollenanalytiker Helge Irgens Høeg.

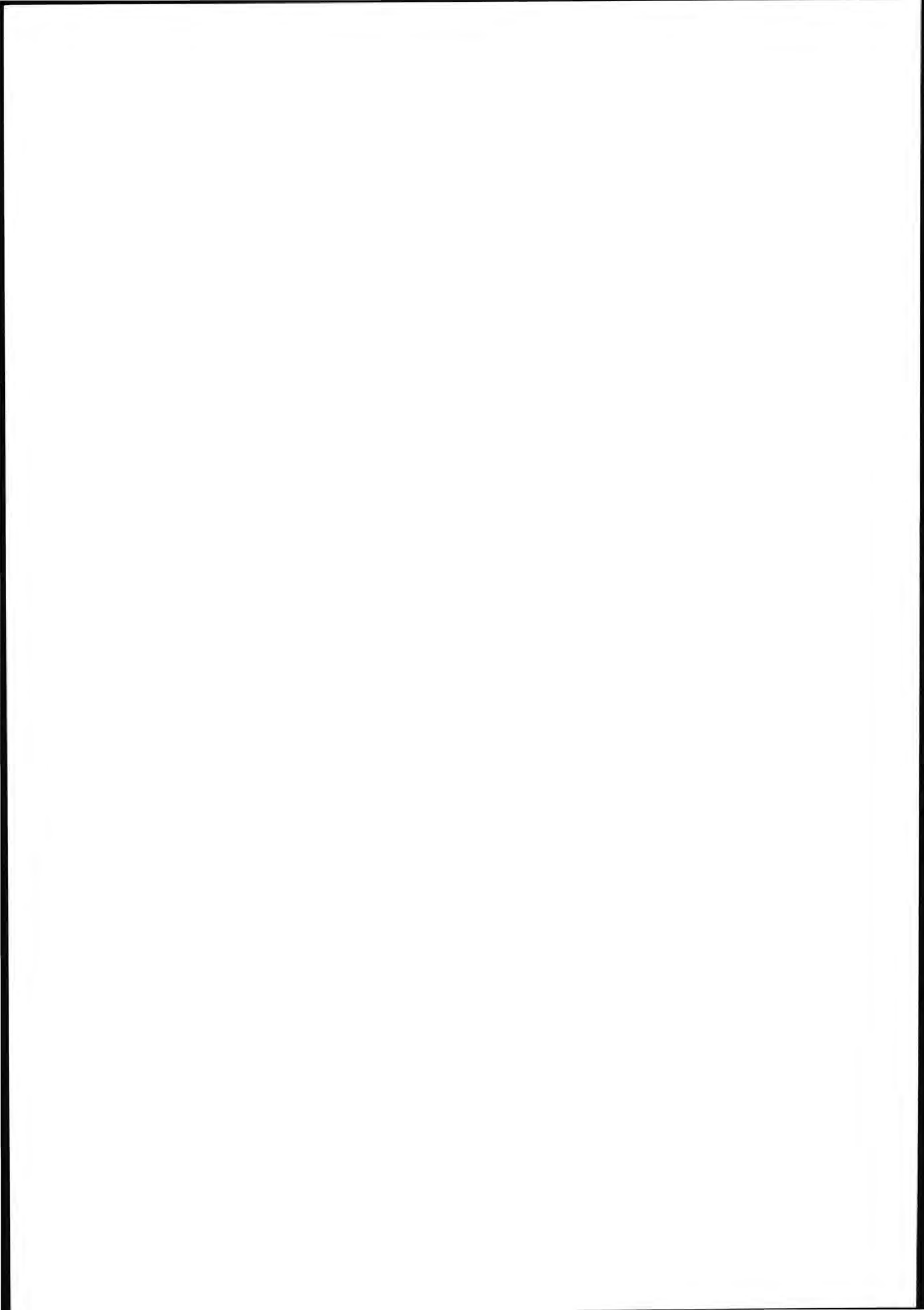
utvidet registrering og C-14-dateringer

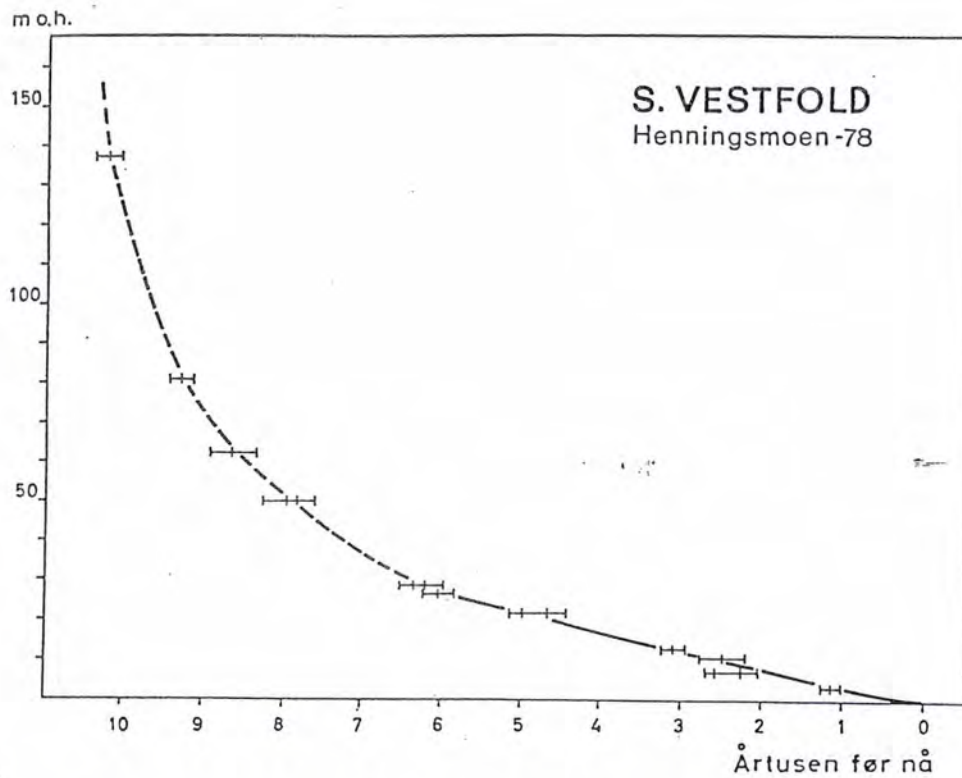
I forbindelse med registreringene av en mulig hustuft på Brønnum, ble det foretatt en mindre prøveundersøkelse for å få avklart hva dette kulturminnet representerte og hvor gammelt det kunne være. Det ble besluttet å legge en 1 meter bred sjakt tvers gjennom en av de langsgående vollene i den trefattigste delen av tuften. Sjaktens lengde var 5 meter og dekket et mindre område både utenfor og innenfor tuften. Undersøkelsen ble avsluttet etter at vi hadde rensset frem steinpakningen i en klar veggvoll. Inne i tuften kunne det se ut til at det har vært et brulagt gulv, bestående av tettpakkede mindre steiner. Funnet av grov uornert keramikk i veggvollen viser antagelig tilknytning til jernalder. Tuftens form, størrelse og bygningsmaterialet i stein antyder dateringer til middelalder.

Det ble ikke gravd ned gjennom veggvollen, men innimellom steinene i denne, på 2 forskjellige steder, ble det ved opprenskningsarbeidet funnet kull som senere ble sendt til C-14-datering i Trondheim. Begge prøvene var imidlertid så små at de ble datert med akselerator i Uppsala. Prøve 1 som ga den yngste dateringen bestod av trekull fra furu og løvtre og ga kalibrert alder 1165-1274 e. Kr. Prøve 2 som ble funnet sammen med de grove keramikkskårene bestod av trekull fra furu, og ga kalibrert alder 435-640 e. Kr.

flyfotografering

Ved siden av åkerregistreringer er det gjennomført flyfotograferinger av dyrka mark over kulturmiljøet gjennom 3 sesonger, med best resultat i 1993 og 1994. Et stort overpløyd gravfelt på Østre Lingum, med markerte

Over: Standfor skyvningsskurvene for søndre Vestfold. Illustrasjonen er hentet fra Kari Henningsmoens artikkel; «En karbondatert strandfor skyvningsskurve fra søndre Vestfold» (1979).

Under Helge Irgens Høeg under arbeidet med å ta ut pollenprøver på Berganmyr i Tjølling

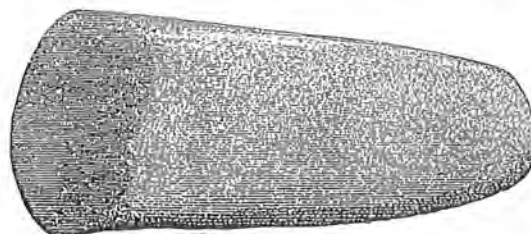

fortgrofter etter i hvert fall 10 rundhauger, er bl.a. oppdaget i forbindelse med dette spesielle registreringsarbeidet. (Gravfeltet her er kjent fra eldre arkeologisk litteratur).

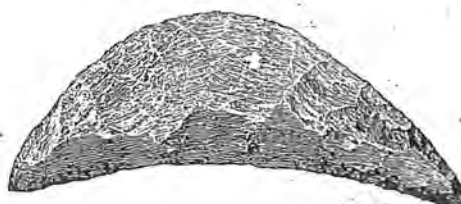
bosettingshistorien

Som beskrevet under avsnittet om gårdsnavn senere i kapitlet antyder disse navnene en rydning av gårder i flere etapper under jernalderen og middelalderen. Det er imidlertid verd å merke seg at den jordbruksbaserte gårdsbosetning innen kulturmiljøet kan være langt eldre enn ren tidfesting etter gårdsnavn tilsier. Gravrøyser, helleristninger og løsfunn vitner om en stabil bosetning i områdene allerede i bronsealderen, en bosetning basert på et næringsgrunnlag som omfattet februk og åkerbruk.

Steinøks fra steinalderen lik en som er funnet på Stålåker.

Flintsigd lik en som er funnet på Lille Førstad. Begge illustrasjoner er hentet fra Oluf Rygh; «Norske Oldsager».

den tidlige jordbruksperioden

Vi mangler foreløpig boplassene fra denne tidlige jordbruksperioden, men kjente løsfunn av skafthulløkser, flintsigder og skjeskrapere, samt våre registreringer av dyrka mark med funn av flathugne flintredskaper og skjorbrent stein, antyder hvor boplassene kan ha ligget. På slike funnsteder vil det være nødvendig med maskinsjaktning for å søke etter bosetningsstrukturer i form av stolpehull, ildsteder og kokegroper under dagens åkerjord.

helleristninger

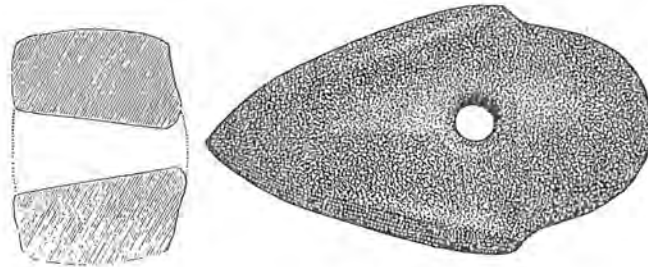
Hovedtyngden av helleristninger og skålgropslokaliteter ligger i disse jordbruksområdene mellom Sandefjord og Larvik. Helleristningsfeltet på Haugen, med de karakteristiske "spiralmennene" og flere skipsfigurer, utgjør det mest særpregete feltet av de som er avdekket til nå. Skålgroplokaliteter opptrer i et stort antall, og potensialet for funn av nye slike felt, på bergskjær og jordfaste blokker, regnes som meget høyt. De opptrer gjerne i tilknytning til dagens dyrka mark, men kan også finnes i mer typiske skogsområder. I forbindelse med Kulturminneprosjekt Vestfoldbanens registreringer er det ikke gjennomført systematiske søk etter helleristninger.

pollenanalyser

Helge Høegs pollenanalyser fra Berganmyr samsvarer dårlig med oppfatningen om en tidlig jordbruksbosetning innenfor dette kulturmiljøet. Prøven kan imidlertid representere en mer lokal utvikling i nærområdet omkring Berganmyr, der gårdene Bergan, Lingum og Himberg nå ligger. De eldste spor etter jordbruk er her datert til 375-190 f. Kr, dvs. førromersk jernalder. Et karakteristisk kullag i prøvene ved dette nivået kan kanskje forklares ved at menneskene i området har brent skogen på dette tidspunkt for å få jorder til dyrking.

Jordbruksindikatorerne i pollendiagrammene varierer og det synes å være er opphold i jordbruket fra 1200-800 BP, overgangen yngre jernalder-middelalder. Høeg mener dette kan skyldes vannmangel. Denne perioden er kalt Lille optimum og har vært en tørrere og varmere periode enn tiden før og etter.

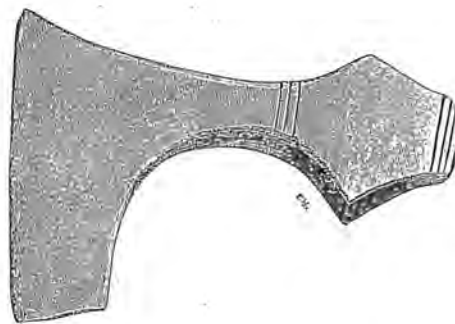
En lignende skafthulløks fra yngre steinalder/bronsealder er funnet på Østre Førstad. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; «Norske Oldsager».

jernalderens boplasser

På samme måte som for boplassene fra bronsealderen, er det i liten grad kjent hvor jernalderens boplasser er lokalisert. Vi har konsentrasjoner med funn fra jernalderen omkring Himberg, Bergan og Lingum, dessuten på Jåberg og Bærløkka og lengst vest ved Bredvei og Håkestad. Foreløpige antagelser tilsier at boplassene kan ha ligget i tilknytning til dagens kjente gravfelter, som trolig representerer mindre gårdsgravfelt som ligger i nærheten av eldre ferdselsårer. Enkelte gravminnene kan også ha vært plassert i ytterkant av bosetningsområdene og kanskje representerer de eiendomsmarkeringer. Kun et sted har vi kunnet påvise rester etter før-reformatriske hus (Brønnum), men det er rimelig å tro at man ved sjaktinger i dyrka mark flere andre steder vil påtreffe bosetningsspor fra jernalderen i form av stolpehull fra langhus, kokegrop og ildsteder.

Jernøks fra vikingtid eller merovingertid lik den som er funnet på Bredvei. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; «Norske Oldsager»

tuften på Brønnum

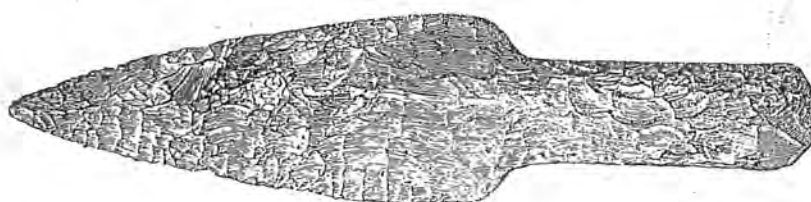
Hustuften på Brønnum er del av et større gårdsanlegg og må betraktes som spesielt verdifullt i en forskning og formidlingssammenheng. Fra Vestfold kjenner vi foreløpig ikke til lignende anlegg fra før-reformatriske tid, som synes å være så godt bevart og hvor sammenheng mellom ulike elementer kan studeres uten større påvirkninger fra nyere tids aktivitet. C-14 prøvene av kull fra den ene veggvollen i tuften har gitt 2 ulike dateringer, henholdsvis middelalder og overgangen eldre-yngre jernalder. Hvorvidt disse to dateringene representerer to ulike bosetningsfaser er usikkert, men tuftens nåværende form ligner kjente middelaldertufter fra andre steder på Østlandet, mens keramikken som ble funnet i mellom steinene i veggvollen på nordsiden, synes å være grov uornert keramikk som trolig kan dateres til jernalderen.

Steinalderens boplasser

I motsetning til boplassene fra jernalderen og bronsealderen, som vi foreløpig ikke har sikre lokaliseringer av, vet vi mer om hvor fangstboplassene fra steinalderen ligger. De mange nyregistrerte lokaliteter fra denne perioden, særlig nordvest for Lund, ligger ofte topografisk avgrenset av knauser, tidligere vikler eller på "saler" mellom to høydepunkter i terrenget hvor det har vært et nes ved høyere vannstand. De høystliggende boplassene, med konsentrasjoner omkring 40-60 m. o. h. har i eldre steinalder, ved Lundåsen og Sneløkka, ligget langs kysten på øyer. Trolig har dette vært sesongmessig besøkte boplasser/lokaliteter som er utnyttet i forbindelse med periodevis sjøfangst og fiske.

Pollenanalysene representerer ikke denne eldste bosettingsfasen omkring Berganmyr, men analysene forteller en del om den landskaps- og vegetasjonendring som skjer her på overgangen til yngre steinalder. Fra å være en grunn fjordarm starter gjengroingen av området omkring 3500 f. Kr., og det dannes et mindre tjern. Vi vet at det har vokst or rundt fjordarmen/tjernet og bjerk, furu, hassel, alm, eik samt lind noe lenger unna. Som undervegetasjon og vegetasjon langs stranden har det vokst gress, bregner og en del mjelde. Da tjernet grodde igjen, vokste or ut på myren.

En spydspiss av flint lik denne fra yngre steinalder er funnet på Auby. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; «Norske Oldsager».

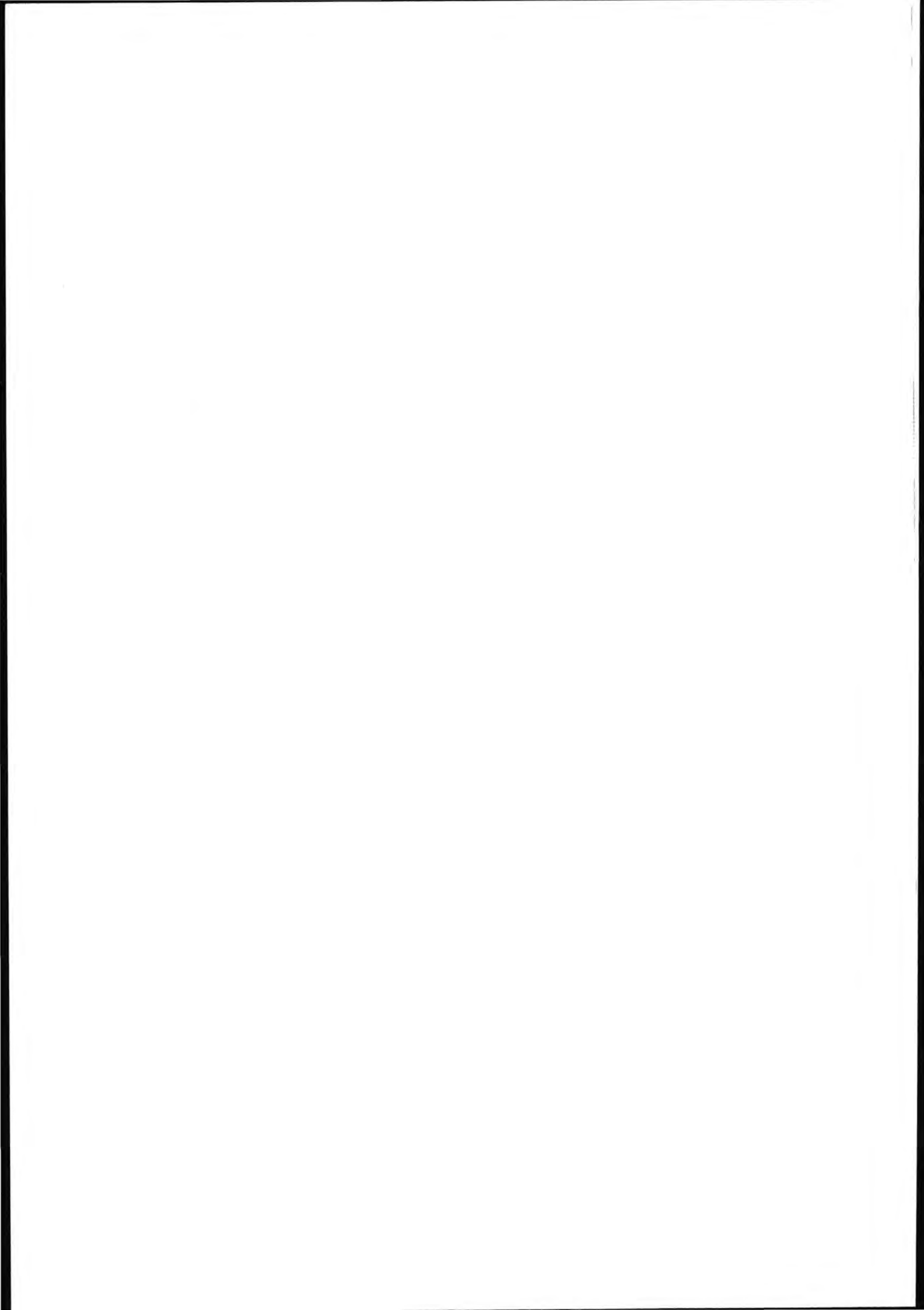

Gårdenes områder langstrakte teiger mot Raet

Sandefjord-gårdene i kulturmiljøet utgjør et enhetlig storskala jordbrukslandskap mellom Raet i vest og byens forstadsbebyggelse i nordøst. Et klart mønster trer fram om vi ser på navnegårdenes grenser og utstrekning. Som lange "teiger" strekker gårdsarealene seg fra dagens kjerneområde nede på sletta til toppen av Raet i vest. Nord for Auby går de helt opp til Raveien på toppen, sønnafor ligger grensa stort sett litt ned i Raets østskråning. Dette er samtidig kommunegrense og gammel sognegrense mot Hedrum. Lingum har parter i områder til Raveien. På motsatt side, i øst, strekker flere av gårdsområdene seg inn i de skogkleddede utmarksområdene vi finner her.

ferdsel eller fordeling av ressurser

Flere forhold kan ha virket inn på denne grensestrukturen. En forklaring som har vært hevdet, er at det er ferdselen på Raet som har vært bestemmende. At det har vært viktig for områdets gårder å sikre seg uhindret tilgang til den gamle allfarveien. Sikkert er det at ferdselen her har vært en økonomisk og kulturell ressurs av betydning. Men gårdenes grenser og områdestruktur kan også reflektere den fordeling av landskapets sammensatte naturressurser som en gang har funnet sted. Også lenger sør finner vi gårdsområder som ligger på tvers av landskapsretningen og favner om ulike landskapstyper. For øvrig ser man hele veien langs Vestfoldraet at ratoppen og Raveien har strukturert eiendomsgrenser - men tilsvarende langsmale teiger som vi finner innenfor dette kulturmiljøet ikke er det vanlige.

bygda i en "annen" kommune

Andre særtrekk ved området er kommunegrensene som nærmest utgjør et lappeteppe ved Auby og Himberg. Noen fullgod forklaring på fenomenet er ikke gitt, annet enn at det ligger langt tilbake i tid.

ødegårder og utmark på Raet - bosetting på slettene nedenfor

Det bildet vi får av gårdslandskapet i historisk tid viser at gårdenes kjerneområder har ligget der vi finner dem i dag, med tyngden av innmark og bebyggelse på slettene nedenfor Raet. Selve Raet framstår som utmarksområder. Flere av gårdene på raet og oppunder er mindre og skal være etablert i middelalderen. De lå øde etter Svartedauden og ble lagt til nabogårdene utover 1500 og 1600-tallet. Enkelte ble også lagt til gårder som lå lenger unna (som Skolmerød under Istre). Etterhvert ble raområdene bosatt som husmannsplasser. Plassenes verdi og betydning tiltok nok etterhvert som landeveistrafikken økte og Raveien ble til Grevskapsvei og Kongevei. De ble skilt ut som bruk og flere fikk status som egne matrikkelgårder ved matrikkelrevisjonen tidlig på 1800-tallet. På mange måter bryter det bildet dette gir av Raet som marginalt område med det hovedinntrykket av gamle sentrale jordbruksområder som Vestfoldraet ellers gir. Kanskje har det sin forklaring i at jordsmonnet på Raet her er ekstra steinete og tørt og har gitt vanskeligere dyrkingsvilkår for jordbruket i historisk tid enn andre steder.

husmannsplasser langs Raveien

Fortsatt er deler av de øverste raskråningene skog og utmark. Også enkelte partier langs Raveien er skog, men i hovedsak er det nærmest sammenhengende bebyggelse som preger den gamle veiens landskap i dag.

de største navnegårdene

Førstad er den arealmessig dominerende gården lengst nord og delt i fire matrikkelgårder. Lingum er den største i sør, men flere av de andre navnegårdene har store arealer.

Gårdsnavnene

For å vurdere den innbyrdes kronologien mellom gårdsbosetningen i et område er gårdsnavnene en viktig kilde for innsyn i vår eldste bofaste jordbrukskultur. Navneleddene ordnes gjerne i tidsepoker, men dette må kun oppfattes som en grov og skjematisk oversikt.

naturbeskrivende navn

Blant de eldste gårdene innenfor et område regnes gjerne gårder med naturbeskrivende navn. Eksempler på slike har vi bl.a. i *Øvre Bergan* som på gammelnorsk er Bergar, flertall av ordet berg og som trolig peker mot det kollete landskapet gården ligger i.

Gårdsnavnet *Lund* kommer av ordet lundr som betyr holt eller liten skog. I enkelte tilfeller kan dette navnet settes i sammenheng med områder knyttet til kultiske aktiviteter, men kun der de ligger i nærheten av tidlige religiøse sentra, hvilket vi foreløpig ikke kjenner til innenfor dette området.

Haugen, som skrives Haugenom i 1398, kommer av haug eller forhøyning. I følge navnehistorikeren Oluf Rygh brukes dette navnet både om naturlige høyder, jordhauger og fjelltopper, men også om menneskebygde hauger som f.eks. gravhauger.

Utsnitt av kart fra 1826. Vi ser Raveien mellom Amundrød og Haukerød. Hovedtrekkene ved landskapet med de slake raskråningene sørøst for Raet og de mer kupertene områdene lenger ut kommer godt fram. Gårdsbruka er markert med rektangler, mens plass- og stuebebyggelsen er markert med triangler. De stiplede linjene viser grensene mellom prestegjeldene. «Krøllene» ved Himberg er videreført i dagens kommunegrenser mellom Sandefjord og Tjølling og reflekterer trolig forhold som ligger langt tilbake i tid. (9D), Statens kartverk Hønefoss, forstørret «porteføjekart».)

bosetnings-indikerende navn

Gårdsnavn med bosetnings-indikerende hovedledd som by, heim, -stad og rud er det flere av innenfor dette kulturmiljøet. Stad i betydningen "tilholdssted, bosted" finner vi i gårdsnavnene *Førstad* og *Håkestad* - som har personnavn som førsteledd, henholdsvis *Fridrekr* og *Hake* (*Haki*). Slike stad-navn med personnavn som forledd regnes generelt som vikingtidsnavn og kan derfor indikere en bosetningsbølge i området i yngre jernalder. Senere bosetningsekspansjoner indikerer trolig også de gårdsnavn som ender på rud (rød), da gjerne knyttet til rydning av gårder i middelalderen. Som de to nevnte stad-gårdene har også *Gåserød* og *Kolsrød* mannsnavn som førsteledd, nemlig *Gasi* og *Kolr*.

Bredvei som helt fram til ca. 1650 het *Stålerød* (av mannsnavnet *Ståle* og *rød*, rydning), hører trolig med til den samme nyrydningsperioden i kristen middelalder som de ovenfor nevnte to gårder. Betydning av *Bredvei* skal ligge i at veien opp til Storraet herfra ble gjort, eller var, bredere enn den gamle veien «sønnafor».

heim-gårder

«Heim-gården» *Lingum* er trolig eldre enn de nevnte rud- og stad-bosetningene. *Lingum*, som i 1398 skrives *Lynghæimi*, tolkes som avledet av plantenavnet *lyng* og *heimr*. Nedre grense for heim-gårder er romersk jernalder (0-400 e. Kr.), men den sentrale epoken for dannelsen av slike heim-navn er folkevandringstid (400-600 e. Kr.). Navnebruken *Lingum-bygden* i middelalderen forteller trolig noe om gårdens posisjon.

En annen gård med *hjem* i gårdsnavnet er *Himberg*, opprinnelig *Hembergh*. Gårdsnavnets endelse gjør det imidlertid vanskelig å tidfeste filologisk, og tolkningen av navnet er usikker.

andre sammensetninger

Auby, gammelnorsk *Audabyr*, er sammensatt av det gamle norske mannsnavnet *Audi* og *byr*. *Byr* står her for gård eller part av delt gård og tilhører trolig bosetningsperioden 800-1050 e. Kr.

Bærløkka er et navn som er vanskelig å tidfeste filologisk. Navnet kan være sammensatt av ordet *bær* og kanskje henspiller det på vegetasjonen på stedet i tidligere tider. Endelsen *løkka*, *lykkja*, kan betegne et innelukket jordstykke, havn eller jorde som opprinnelig har vært inngjerdet for seg selv i utmarka.

Det er uklart hva gårdsnavnet *Stange*, gammelnorsk *Stangir*, sikter til. I bygdeboka for Sandar uttrykker *Per Toresen* at navnet kanskje karakteriserer formen på den dyrkede marken, som kan ha vært lang og rett.

Gårdsnavnet *Kroken* er svært vanlig på Østlandet og kommer av det gammelnorske *krokr*, som betyr *krok* eller *krumning*. Ofte sikter navnet til en *krok* i en *elv* eller en *bøyning* i *strandlinjene*. På Østlandet er det oftest brukt om en *avsidesliggende plass*.

Stålåker, eldste navneform 1547 er *Stardaach*, kan være avledet av mannsnavnet *Ståle*, *Starkad* eller ha sammenheng med *stål*, en *tettpakket stabel* av *korn* eller *høy*. *Stålåker* er kanskje ryddet så sent som i *middelalder*.

nyere navn

Gården *Bjerke* fikk sitt navn i 1838. Opprinnelig het den *Mushaug* og var på 1600- og 1700-tallet *underbruk* under *Øvre Bergan*. Det eldre navnet kommer trolig av dyret *mus*.

Eiendomsforhold

Lingumbygda

Vestre Stange var del av Bugårds-godset under storgården Manvik i middelalderen.

En mer lokal eiendomskonsentrasjon kan det ha vært på Lingum. Gårdsnavnet er skriftlig belagt tilbake til 1495 som "Limaemsbygd", hvilket er utlagt som *Lingums-bygda*, og forteller trolig noe om gårdens posisjon. Til Lingum-bygda regnes i eldre tid også gårdene Kolsrød, Bjerke, Bredvei, Svennerød, Bergan og Lund. Kanskje også Amundrød og Brekka ved Raet kan trekkes inn i bildet av Lingum som storgård ved Raet i førkristen tid? Flere av disse gårdene lå øde etter Svartedauden og Lingum hadde da lagt beslag på en stor del av dem. Ser man på det arealet disse gårdene til sammen utgjør får man et samlet område som strekker seg fra høydedraget mot Istre i øst til toppen av Raet i vest.

eiendomsforhold i grevetida

De fleste av gårdene var blitt en del av grevegodset tidlig på 1700-tallet. Kirken satt med noen bruk, bla. på Bredvei, Auby og Håkestad. Men en betydelig del av området holdt seg utenfor de store gods kompleksene på 1600- og 1700-tallet. På Bærløkka, Kroken, Lingum, Himberg og Lund var brukerne i stor grad selveiere fra gammelt av og greide å holde denne statusen. Grevskapetets jordeiendommer gikk over i den danske kongens eie i 1805. Grevskapetets gårder fulgte med da Treschow kjøpte det gamle grevegodset i 1835. Treschow hadde liten interesse av å sitte med de relativt skogfattige gårdene i Tjølling og Sandar, og straks etter begynte salget til brukerne. Rundt 1850 var brukerne blitt selveiere. I samme periode ble kirkegodset solgt til oppsitterne her.

Gårdsdelinger

De fleste av gårdene er delt fra gammelt av. For de store gårdene med flere matrikelnumre har delingen tradisjoner tilbake til middelalderen. Det gjelder Førstad, Auby, Lingum (som hadde to numre før revisjon på 1800-tallet) og Håkestad. Også videre oppdelinger strekker seg langt tilbake i tid, det gjelder de aller fleste gårdene i området. Den største etablering av nye bruk har nok kommet etter 1850, etter overgang til selveie og på bakgrunn av den tekniske og økonomiske utviklingen i jordbruket som fant sted på denne tida. Nærheten til Sandefjord by har satt preg på Kroken og Østre Førstad, med utskilling i mange småbruk og tomter alt fra 1800-tallet av, og med moderne forstadsbebyggelse i vår tid.

Gårdslandskapet

mange bruk

De store jordbruksslettene karakteriserer gårdenes sentralområder. I den nordlige delen av området, i hovedsakelig i Sandar, kan landskapet karakteriseres som storskala, hvor Raet i vest, Himbergskogen i sør og Førstad/Marum-skogen i øst avgrensner rommet. Gårdstuna ligger som spredte øyer utover åkerviddene. De ligger på høyder, men disse er ikke så markerte som lenger sør i Tjølling. Det er naturlig nok lite med nær utmark ved tunområdene, men det er utmarksområder i skogen omkring.

et "gammelt" landskapsbilde

Det er lett å kjenne igjen hovedtrekkene ved bebyggelse og landskap fra de gamle kartene. Størst endringer har det nok vært i nord, i Førstad-området, men også her er de eldre bebyggelsesområdene holdt i hevd.

Det har vært flere store utskiftninger i Førstad-, Auby-området utover 1900-tallet, og nylig er den siste avsluttet.

drenering av bekker og myrområder

Tørrelgging av myrene og drenering og utretting av bekkene i daldragene har hatt stor betydning for økningen av åker-, eng- og skogarealet i området. Det er et jordforbedringstiltak som har lange tradisjoner i området og som er kjent alt fra midten av 1700-tallet. I 1860 var det en aksjon for å få senket Vittersø-tjønnen for å bedre mulighetene for jordbruket der. Det fikk konsekvenser for Stålåker og Kjær. Vittersø-tjønnen ble ytterligere senket 1934-35. Lingumbekken og Vittersøbekken er i dag rettet ut og dyrket helt inntil. Iflg. grevskapskartet fra rundt 1810 ser det ut som om deler av Lingumbekken er rettet ut alt da.

Bebyggelsen*tunformer*

Flere større grupper med gårdstun og nære "dobbelttun" preger kulturlandskapet. Det mest utpregede er Haugen i Sandar. Eldre kart viser at konsentrasjoner av gårdsbebyggelse var ennå mer vanlig før. Det har vært utskiftninger som har resultert i spredning av tuna på Førstad og Himberg. Enkeltstående gårdstun er i dag mer vanlig her enn i kulturmiljøene lenger sør.

Bebyggelses-strukturen i gårdstuna er variert. Det langstrakte "på rekke tunet" er representert, men de fleste har en eller annen form for tilnærming til firkanttunet. Dette kan ha sin bakgrunn i det mer åpne terrenget, i utskiftingen, og kanskje i mer kulturelle faktorer, som nærheten til Sandefjord og mer "moderne" impulser.

husa i tunet

Få steder er det bevart så mange hus fra "eldre" lag av bebyggelsen, med alderspreget i behold i samme grad som her. Dette gjelder særlig framhus og sidebygninger med stiluttrykk eldre enn sveiserstilens. Her er gode eksempler på empirehuset i "prestegårdsstil" (1½ etg. med knekte gavler) som er karakteristisk for Vestfold. En særlig autentisk representant er framhuset på Lingum. Også på Kjær, Førstad og Auby er typen representert. Enda eldre byggeskikk er dokumentert ved sidebygning-/bryggerhus på Lund og Bjerke. Bevarte gårdssmier og utkjellere er også elementer fra eldre byggeskikk som gir tidsdybde til gårdslandskapet.

Ellers varierer det naturlig nok hvordan alderspreget skinner gjennom på de ombygde, eldste husa. Den moderne enhetslåven fra mellomkrigstida er representert på Lund og Auby.

Husmannsplasser

Selv om de fleste husmannsplassene ble tatt opp i ødegårdsområdet ved Raet, har det også vært plasser enkelte andre steder. De har ligget i gårdenes utkanter, bl.a. mot Istreløken[ROSLI]. Med unntak av på Raet er det ikke kjent at de har gitt grunnlag for bebyggelse i nyere tid.

Annen næring*brenneri og plogsmier*

Kvern eller sagbruk til annet enn enkeltbruk er ikke kjent. På Bredvei ble det etablert et brenneri rundt 1820. Det skal ikke ha vært lenge i drift, Haugen og Vestre Stange i Sandar har hatt jordbruksnær småindustri i flere generasjoner. I gårdssmiene her oppsto sist på 1800-tallet verksteder som produserte jordbruksredskaper og annet. Her ble et lite miljø med flere smier i drift og ringvirkninger til etableringer i Sandefjord. De var i drift til midt på 1900-tallet.

larvikittbrudd

Industri i større omfang er ikke kjent i området før de store larvikittbruddene på Håkestad og Stålåker kom i gang tidlig på 1960-tallet. Et større område av Vestre Stange ble skilt ut til Jåberg Transformatorstasjon i 1947. Under siste krig kom det i stand en viss produksjon av

Over: Framhuset på bnr. 12 av Østre Lingum er i dag et av de mest autentiske av empiréhusene fra første halvdel av 1800-tallet i "prestegårdsstil". Vi ser her inngangspartiet med mange detaljer bevart. Under: "Klokkergården", framhuset på bruk 2 på Kjær, er trolig bygd i den samme perioden som huset på Lingum. Det har vært mer endret gjennom tiden, men er i dag etter oppussing tilbakeført til opprinnelig stilpreg.

brenntorv på Vittersømyra, og i etterkrigsåra gav myra grunnlag for en mindre bedrift på Stålåker, der de produserte isolasjonsmatten med tørket torv som fyll.

Skoler og forsamlingshus

I området er det to skolesteder som ble etablert etter at skoleloven av 1860 gjorde det slutt på ømgangsskolen, Førstad i Sandar og Bjerke i Tjølling. Et større forsamlingslokale i området er Misjonshuset som ble bygd i 1936 i grensen mellom Førstad og Haugen.

Førstad fikk ny skole i 1898, med utforming typisk for "andre generasjons" skolehus i sveitserstil fra århundreskiftet.

Ferdselen

de gamle bygdeveiene

Dagens hovedveier følger de gamle ferdselslinjene gjennom området.[ROSL2] Som i dag har de også tidligere forbundet de gamle sentrene, Sandefjord i nord og Tjølling i sør og knyttet disse til Raveien. Veien over Førstad - Himberg kom opp på Raveien ved skysstasjonen og gjestgiverstedet Amundrød. Den gamle skyssgården er i dag borte. Holms kafeteria og motell fra 1961 kan sies å føre disse tradisjonene videre. Veien over Lingum og Bredvei møter Håkestadveien fra Tjølling og kommer inn på Raveien noe sør for Amundrød, i Verningen. Tettstedsbebyggelsen i Verningen er særlig utbygd etter siste krig, men har bakgrunn i de mange plassene og småbruka som tidlig ble etablert langs Raveien her. I dette området er det nok kryssingen av Lågen som har vært bestemmende for hvilket løp veiene vestover har tatt. Fra Bredvei har det gått vei vestover mot Ødegården i Hedrum og det gamle oversetterstedet i Holagropa.

For øvrig har det vært et nettverk av mer lokale veier. Særlig er det, og har vært, mange direkte forbindelser fra gårdene opp til Raet.

Vestfoldbanen

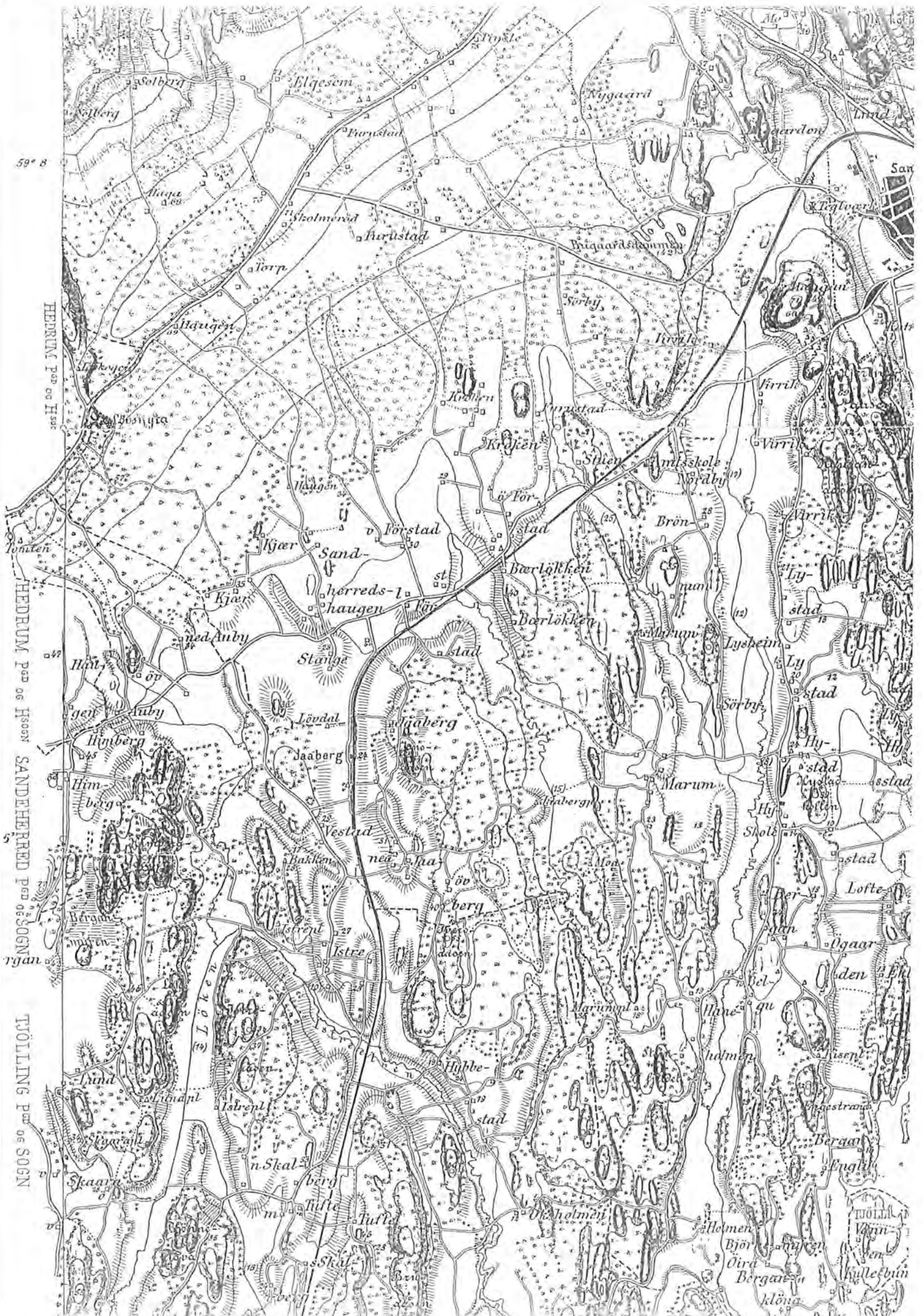
Vestfoldbanen fra 1881 berører kun en liten del av dette kulturmiljøet. Den krysser innmarka til Førstadgårdene. Det var Stoppested på Førstad fra 1929 til 1950. Det er to eldre gråsteinsunderganger, én over veien til Førstadlia og én lenger nord for kryssingen av Furustadveien.

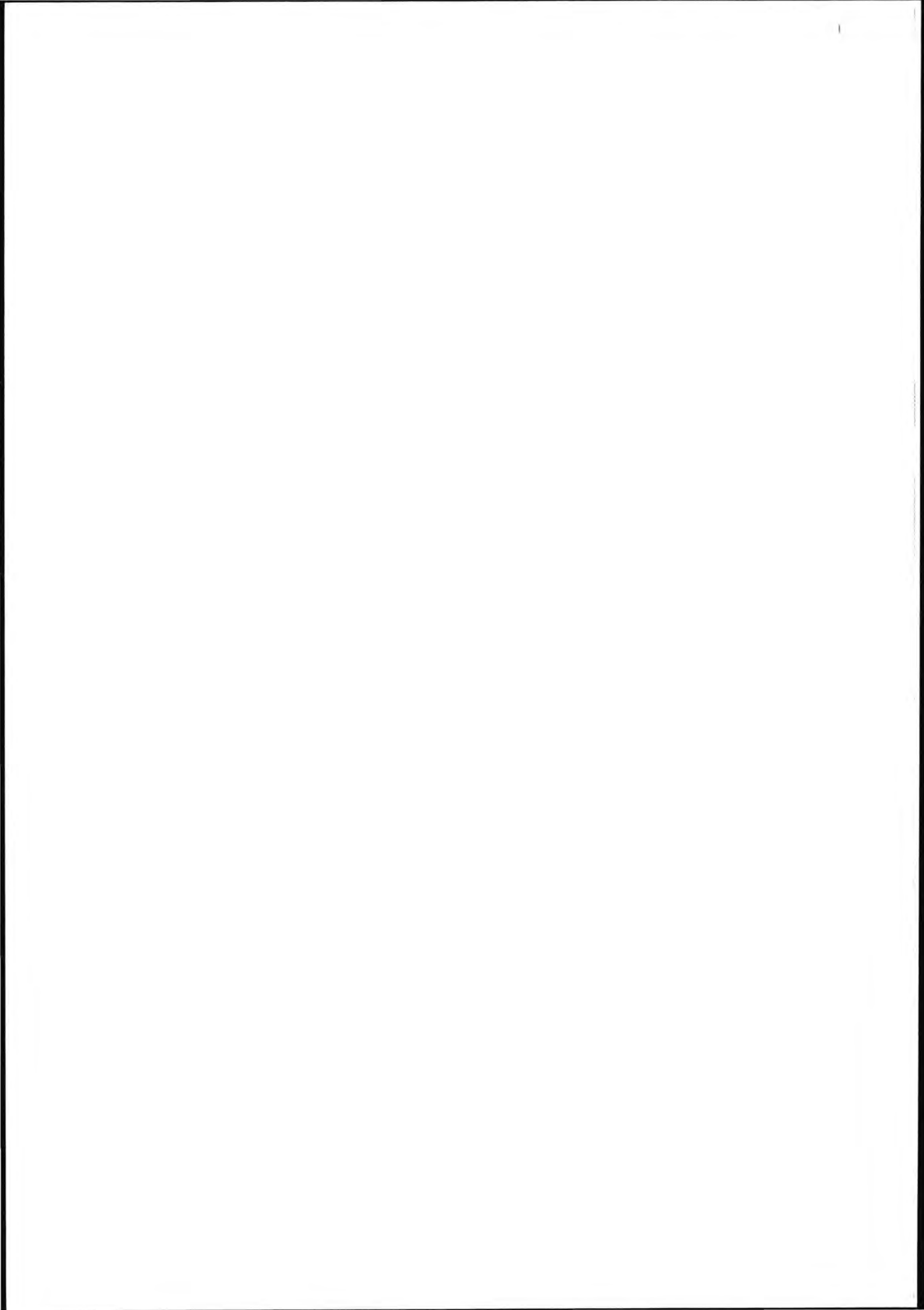
Området på rektangelkart fra 1905, satt sammen av to kartblad, 1:25 000. (9D1, Statens kartverk Hønefoss)

HEDDUM Par og Hæser

HEDDUM Par og Hæser SANDEHERRED par og SOGN

TJOLLING Par og SOGN

GÅRDER OG STEDER

Bærløkka Furustadkrysset, Kroken

Bærløkka, Østre Førstad og Kroken ligger på en sammenhengende høydebygg som avgrenser den åpne jordbruksletta mot nordøst. I dag forsterkes dette skillet av at forstadsbebyggelsen til Sandefjord strekker seg hit. Furustadveien, vei 180, er en av de eldre hovedveier mot Sandefjord. Den gamle grensa mellom Bærløkka og Førstad har trolig fulgt denne veien. Etter at jernbanen ble lagt parallelt med bygdeveien i 1881 er det i praksis den som har vært eiendomsskilte. Krokenveien som gjennomfartsvei ble først bygd i 1922.

Østre Førstads tunområde

I krysset mellom Furustadveien og Krokenveien finner vi i dag et særpreget, tett bygningsmiljø med blanding av bolighus av ulik alder samt gårdsbebyggelse. Dette gjenspeiler trolig forhold som kan strekkes langt tilbake i tid. Etter kart fra 1825 å dømme er stedet gammel tunplass for Østre Førstad. Bebyggelsen ser da ut til å ligge i en klynge tett ved bygdeveien fra Sandefjord. Krokens gårdsbebyggelser lå lenger nord.

tidlig mange småbruk og boligbebyggelse

Både Kroken og Østre Førstad karakteriseres fra godt ned på 1800-tallet av sterk oppstykkning i småbruk og senere boligeiendommer. Dette er bakgrunnen for bebyggelsen vi finner her og er trolig influert av Sandefjords nærhet. I mellom- og etterkrigstida er området fortettet med ytterligere boligbebyggelse. Bebyggelsen i krysset bærer ennå preg av at det er den eldre gårdsbebyggelsen som har vært strukturerende. Graden av bygningsmessig opprinnelighet er svært varierende, men selve strukturen og de ulike alderslag i bebyggelsen gir stedet historisk dybde. Det er helheten mer enn enkeltbygninger som har interesse. Furustadkrysset må også ses som del av miljøet langs den gamle bygdeveien til Sandar.

Under: Furustadkrysset og Bærløkka med Lia lengst nede til høyre.

Bærløkka

Gårdstunet på Bærløkka har en fin og markert beliggenhet vendt mot Førstadgrenda. Bebyggelsen har på tradisjonelt Vestfoldvis en langstrukken form. Her er framhus fra 1700-tallet, bryggerhus og en eldre driftsbygning. Både i struktur og ved enkeltbygninger representerer gårdstunet et eldre lag av byggeskikken i området - fra før sveitserstilens tid. Bygningene er bygd om og endret etter tidenes krav, men på en slik måte at de fortsatt har bygningshistorisk interesse.

gravfelt fra jernalderen

I nordenden av en nord-sør-gående bergrygg rett sør for tunet på Bærløkka 148/1 ligger et lite gravfelt fra jernalderen. Før våre registreringer var det kjent 2 rundhauger og 2 rundrøysen på feltet, men grunneier hadde ved rydding av feltet ganske nylig oppdaget at det også lå et gravminne til her; en rund steinsetning. De 5 gravminnene representerer trolig et lite gårdsgravfelt som har ligget i tilknytning til jernalderens boplasser, kanskje beliggende der dagens tunområde finnes. Gravfeltet ligger høyt i landskapet og fra de høyestliggende gravene har man god utsikt vestover. Grunneieren på Bærløkka har flere oldsaker hvorav bl.a. et garnsøkke/vevlodd fra jernalderen og en mindre løs stein med en skålgrop innhugget. En beltstein fra folkevandringstid er også levert inn til museet fra denne gården. Funn av slag vitner om at det ikke langt fra gravfeltet mot øst trolig ligger rester etter en gammel gårdssmie.

nyregistrert gårdsanlegg

[ROSL3]Det er ikke sannsynlig at det nyoppdagede gårdsanlegget vi har registrert i dagens utmark på grensen mellom Bærløkka og Brønnum, har hatt noen direkte tilknytning til det ovenfor nevnte gravfeltet på Bærløkka. Det registrerte gårdsanlegget, som i hovedsak ligger på Brønnum gnr/bnr 125/2,4, består i dag av restene etter ihvertfall en hustuft, flere rydningsrøysen og to runde, lave jordhauger med uvisst funksjon. Rydningsrøysene ligger delvis under et nord-sør-gående steingjerde, som skiller Bærløkka og Brønnum, og viser derved at disse fornminnene er eldre enn denne eiendoms grensen.

Det før-reformatoriske gårdsanlegget på Brønnum ligger i dag langt fra dagens tunområder, i sørkanten av et mindre nord-sør-gående høydedrag på vestsiden av Hanastadbekken. Ved registreringene i 1993 var dette området tett bevokst med skog. I dag er all skogen snauhøgd og grunneier ønsker å plante til på nytt. Som et av meget få registrerte gårdsanlegg med tufter fra før-reformatorisk tid i Sandefjord, har anlegget en spesielt stor forsknings- og formidlingsverdi. I følge noen av våre informanter skal det være funnet et garnsøkke/vevlodd fra jernalderen nylig i hanestadbekken rett øst for gårdsanlegget på Brønnum.

løsfunn fra yngre steinalder/bronsealder

At områdene omkring Bærløkka også har vært bosatt før jernalderen tyder flere funn av flintredskaper fra yngre steinalder/bronsealder på. Funnene som består av en sigd, en spydspiss og en skjeskraper av flint er alle flatehugget. Funnene oppbevares på gården, men funnstedene for disse oldsakene ble vist registratorene i 1993. I dyrka mark 100 meter sørøst for tunet var skjeskraperen og spydspissen funnet, mens flintsigden var funnet i dyrka mark ca. 300 meter øst for sørenden av driftsbygningen. Begge funnstedene ligger i dag omkring 30 meter over havet. Hvorvidt disse gjenstandene markerer bosetningsområder, flatmarksgraver eller depoter er foreløpig usikkert.

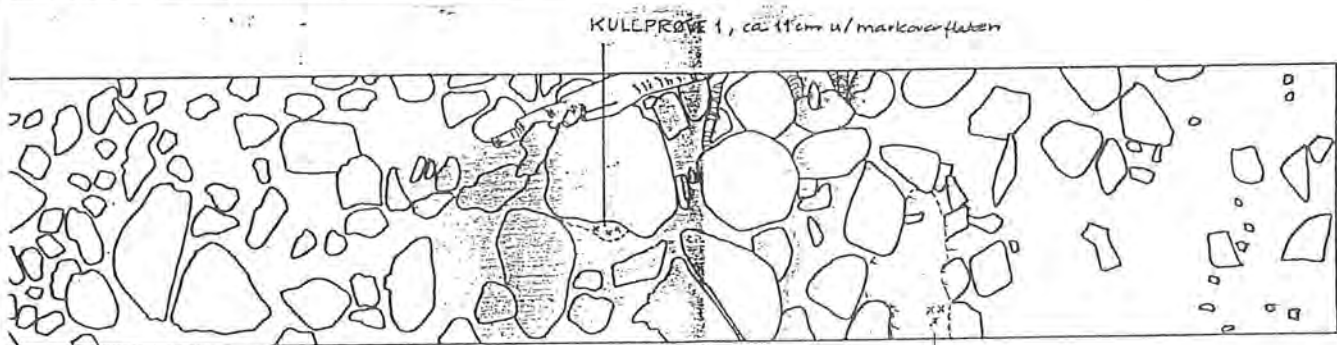
kullmiletuft fra nyere tid

På overgangen mellom dyrka mark og skogholtet, ikke langt fra der flintskraperen og flintdolken var funnet, på sørøstsiden av tunet ligger restene etter kullbrenning i form av restene etter en rund kullmiletuft.

Denne side: Dokumentasjon av steinene i veggvollen i hustuften på Brønnum.

Motstående side: Øverst; gårdstunet på Bærløkka. I midten; innkjørselen til Bærløkka går i en smal liten bru over jernbanen. Under; Småbruket Høivik nord for Bærløkka.

STEIN

RØTTER

STIPLET LINJE ANGIR OMRÅDE FOR FUNN AV KERAMIKK

KULL

KULLPRØVE 2, ca. 11-21cm u/ markoverflaten

VESTFOLD FYLKE

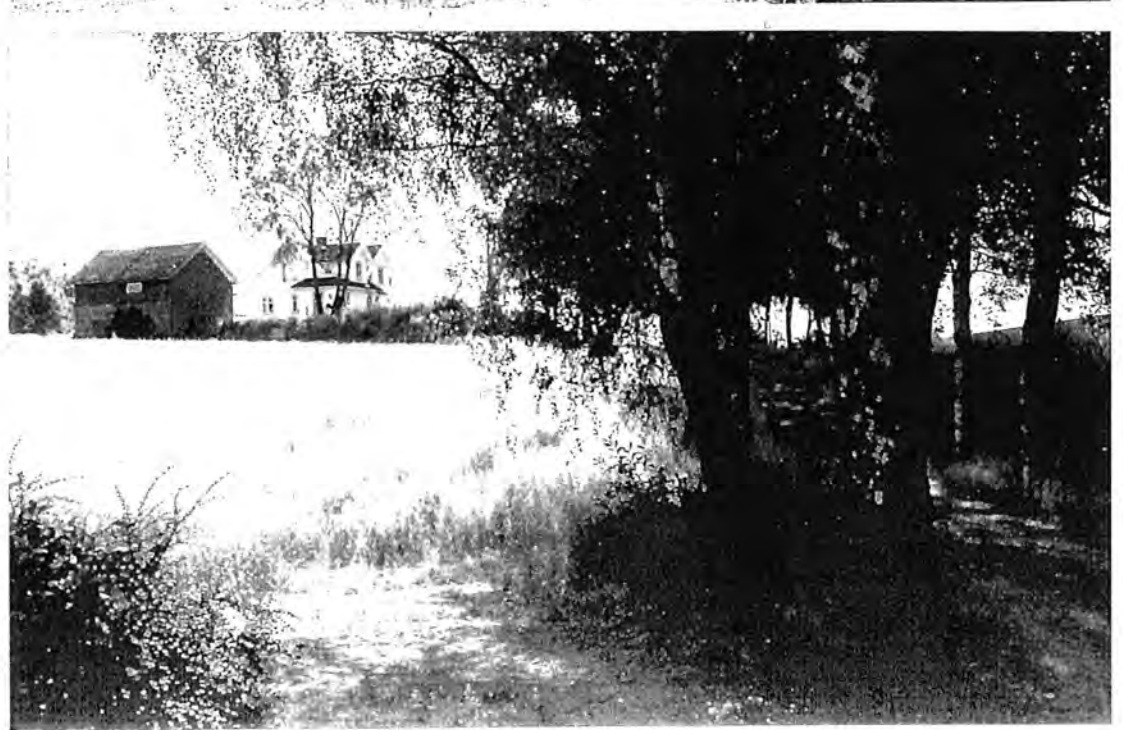
SANDEFJORD KOMMUNE

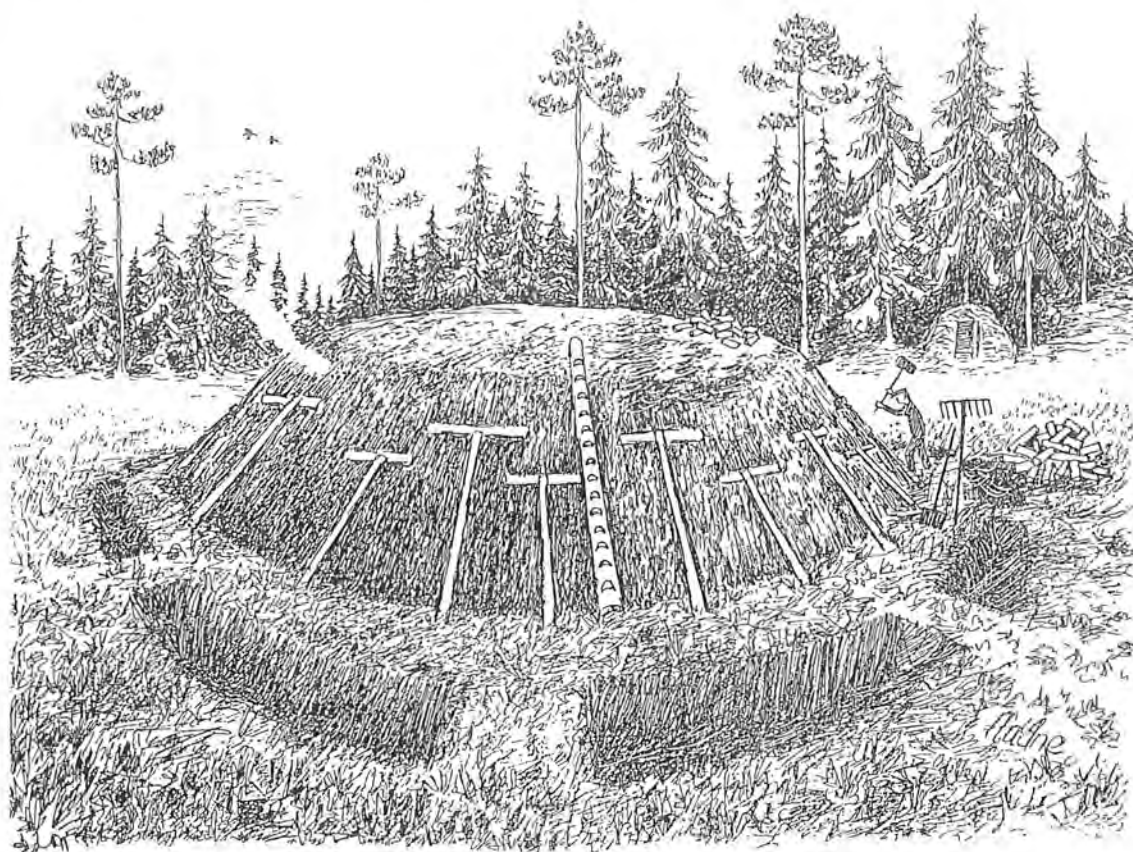
BRØNNUM 125 / 2,4

SJAKT 1 GJENNOM NØRDLIG VALL AV HUSTUFT 1

20.08.95 Vivian Wangen og Inger Kautberg

0 20 40 60 cm

Kølmilene fra nyere tid var såkalte reismiler med sentral tenning. Vedstokkene ble reist tett til milene utgjorde en stor sirkel. Så ble den dekket med jord som man tok fra gropene rundt mila. Deretter gjaldt det å se til at mila brant jevnt og fint til trekolet var ferdig. For store miler tok det fra to til tre uker. Kølbrekking var et yrke som krevde stor kunnskap og påpasselighet. I skogkanten ligger koia hvor kølabremmen holdt til mens det brant i mila. (Illustrasjonen er tegnet av Aadne Nilsen og hentet fra "Vi og Verket", 2/1963 Eidsvoll.)

Bruket Liå eller Førstadliå sør for Bærløkka.

skafthulløkser

Fra tidligere opptegnelser av funn er vi kjent med at det på Kroken gnr. 150 er funnet 2 skafthulløkser fra yngre steinalder eller bronsealder.

Førstadlia

Lia eller Førstadlia i skogbrynet på Førstad ble skilt ut som bruk midt på 1800-tallet. Beliggenheten er typisk for plasser og senere utskilte småbruk, sett i forhold til hovedområdet på Førstad. Framhuset i sveitserstil har stor grad av opprinnelighet og er et fint kulturelement i landskapet. Kulturlandskapselementer av verdi er også de lange steingjerdene som her går i gårdsgrensene samt rester av beitehager på Bærløkka.

Framhuset på bruk 11 under Store Førstad har markert beliggenhet på slak høyde ved bygdeveien. Det er et eldre empirehus som er nyoppusset i opprinnelig stilpreg.

Førstad*den store gården på sletta*

Førstad består av fire matrikelgårder og mange bruksenheter. (Førstad er navneformen bygdeboka bruker. Den er også nærmest dagligtale, mens Furustad har tradisjon i skriftform.) Førstads gårdsarealer utgjør en stor del av jordbrukslette-landskapet nordvest for førstadsbebyggelsen til Sandefjord. Eiendomshistorien er preget av mange utskillelser og sammenslutninger mellom matrikelgårder og bruk.

eldre klynger med bebyggelse

Ltn. Holmboes kart fra 1826 viser tre konsentrasjoner av Førstad-tun: Alle ligger vest for dagens jernbane: En ved Bærløkka, som tilsvarer Østre Førstad, én større klynge ved krysset for bygdeveien mot Jåberg som kan representere bebyggelsen til Store og Nordre Førstad i dag og én nord for disse, som trolig representerer Lille Førstad.

jernbanen og gårdene

Jernbanen ble ført tvers gjennom sentrale innmarksområder på Førstad i 1881. Det kom undergang for veien mot Førstadlia. Veilangs jernbanen mot Jåberg stasjon ble bygd noen år etter jernbanen. Det var Stoppested på Førstad fra 1929 til 1950. Inntil 1970-tallet hadde gårdene en rekke driftsoverganger som da ble lukket. Denne lukkingen fikk som konsekvens at noen av de gamle gårdstuna vest for banen sluttet å være

Førstadgrenda sett nordover fra høyden på veien mot Jåberg øst for jernbanen. Førstad skole og Bærløkka ligger midt i bildet. Tunene på Store Førstad bruk 147/11 til venstre og bruk 147/1 til høyre.

gårdsenheter, mens nye ble etablert øst for linja. Gårdsbebyggelsen i høyden mot øst er med et par unntak etablert i senere tid. To småbruk skilt ut på 1920-tallet - Fredheim og Solhaug - ligger i bygningsmessig samspill og har en markert beliggenhet mot det åpne landskapet. Enkeltvis har bygningene i området liten interesse.

funnsted for skafthulløks

Ved grøftegraving på Fredheim, 147/23 ble det i 1931 funnet en skafthulløks fra yngre steinalder eller bronsealder. Øksen som var laget i mørk brun bergart, var på oversiden ornert med to parallelle furer langs hver side. Også nakkehjørnene hadde slike furer. Funnstedet ligger i dag ca 32 m.o.h.

andre oldsaksfunn

Foruten den nevnte skafthulløksen er det på Førstad også funnet andre gjenstander fra yngre steinalder/bronsealder og jernalder. Fra Førstad 149/6 skal det være kommet inn en steinøks med skafthull. Halvmåneformete sagblad av flint er funnet på Lille Førstad 145/1. En buttnakket steinøks fra steinalderen, et bismelodd av stein og et bryne av blågrå skifer står i litteraturen under Førstad, men ytterligere funnopplysninger som viser til gnr/bnr mangler. I en gravhaug som nå er fjernet, men som i litteraturen står oppført under Førstad nordre (146) og Førstad store (147), ble det i 1873 funnet en oval bronsespenne fra vikingtiden.

gravrøys

Sør-sørøst for tunområdet på 147/4, men på eiendommen 147/22,27, ble det ved registreringene i 1994 oppdaget en ny gravrøys på nordspissen av en nord-sør-gående skogbevokst bergrygg. Røysa var bygget av bruddstein og rundkamp og var sterkt overtorvet. Midt i røysa fantes en firkantet nedskjæring. Inntil bergryggen nord og øst for røysa ligger mye nyere rydningsstein. På overgangen mellom dyrka mark og skogholtet gikk et lavt steingjerde øst-vest.

vegetasjonsspor i åker

På jordene rett sør for de to småbrukene Fredheim og Solhaug, i skråningen på østsiden av jernbanen, der denne svinger av sørover mot Jåberg stasjon, ble det ved flyfotografering for prosjektet observert en markert ring i åkeren i 1993 og 1994 (gnr. 147/8). Dette kan være fotgrøften etter en fjernet gravhaug fra jernalder (se bildet under).

På Førstad er det funnet en oval bronsespenne fra vikingtid lik denne, som er gjengitt i Oluf Rygh; "Norske Oldsager".

Vestre Stange og Haugen *samdrift i eldre tid*

Stange og Haugen som begge er gamle gårder etablert før middelalderen, ble trolig drevet sammen rundt 1600. De hadde ennå felles skog i 1750. Ser man på gårdsområdene, så ligger Stange som to kiler inn i Haugens areal, én ved gårdstuna på sletta og én oppe på Raet. Begge gårder har vært todelte fra langt tilbake, men de mange bruka på Haugen må nok tilskrives en utvikling utover 1800-tallet. De to tunområdene ligger rett ovenfor hverandre på to høyder, på hver side av bygdeveien. Kart fra tidlig 1800-tall viser at dette gjenspeiler gamle forhold. Tradisjonell gårdsbebyggelse med både innhus og uthus bevart, preger begge miljøer.

Vestre Stange

På Vestre Stange ligger husa i et åpent, løst "rekketun" langs høyden. Foruten framhus og driftsbygninger er her gårdssmie og sag i bruk og potetkjeller på "Tjonhaugen" - sjeldne elementer i dagens gårdsmiljø. Her har også enkeltbygningene bevart relativt mye av det opprinnelige preget, selv om detaljene er noe endret.

De to bruka på Vestre Stange ses i forgrunnen. Bildet er tatt sørover mot Jåberg.

vegetasjonsspor på Stange?

Det er ikke kjent faste fornminner på Stange, men ifølge grunneier på 140/1 har de flere ganger observert en ring i åkeren på høydetrasset rett øst for bebyggelsen. Før det er gjort undersøkelser på stedet kan vi ikke med sikkerhet vite om dette er fotgrøften til en fjernet gravhaug som markerer seg ved ulike vekstforskjeller i kornet.

tunklyngen på Haugen

På Haugen ligger bebyggelsen til de mange bruka tett sammen og gir inntrykk av en "tunklynge". Dette er et element som i struktur gir alderspreg, selv om enkelthus og det store antallet bruk ikke kan føres lenger tilbake enn til midten av 1800-tallet. Gårdsveien, knausene og løvtre-vegetasjonen gir variasjon og er med og beriker inntrykket. De to tunområdene på Haugen og Stange ligger i fint samspill i det åpne jordbrukslandskapet hvor de er viktige kulturelementer.

miljø for smeder

På Haugen og Stange var det som nevnt smievirksomheter av småindustriell karakter sist på 1800-tallet og utover i 1900-tallet. De største av smiene er i dag borte, men det står godt bevarte gårdssmier både på Haugen og Stange.

*Smia på Vestre Stange.**helleristninger på Haugen*

Inneklemte mellom gårdsbebyggelse og nyere bolighus, på et fjellskjær inntil og vest for Haugenveien, finnes kanskje Vestfolds mest karakteristiske og kjente helleristningsfelt fra bronsealderen. På den steile østveggen ned mot veien er det risset inn 78 figurer; 37 skålproper, 28 skipsfigurer eller deler av slike, 10 spiralfigurer, 1 sirkel, 2 parallelle linjer og 1 menneskefigur. Spesielt spiralfigurene med føtter som det kjennes svært få paralleller til har gjort at dette feltet er mye besøkt både av fagfolk og andre interesserte. Helleristningene er malt opp og skilting på stedet informerer den besøkende på en informativ måte om feltet spesielt og helleristninger generelt.

I "Vestfolds oldtidsminner" kan man lese at det antagelig også har vært helleristninger på et berg som har ligget like nord for dagens helleristningsfelt på Haugen, men "den blev ca. 1800 ødelagt av Jernbanearbeiderne, som sprængte ud Stenfylt".

Over: Bergskjæret med helleristningene på Haugen.

Under: I tunområdet på Haugen ligger bebyggelsen tett sammen langs den gamle gårdsvegen til Raet. Det er flere små fjellknauser i området. Helleristningsfeltet ses litt inn i bildet, like bake stolpen på høyre side av veien.

gravrøys og rydningsrøys

Ca 150 meter nord for helleristningsfeltet på Haugen og på østsiden av Haugenveien er det registrert en mulig gravrøys og en rydningsrøys. Gravhaugen ligger på toppen av en kolle, mens rydningsrøysa ligger nord for denne nede i vesthellinga.

gullring fra middelalderen

Fra Haugen er det sendt inn en fingerring i gull fra middelalderen til museet i Oslo.

Auby*gårdstun som øyer i åkerviddene*

Auby har vært delt fra middelalderen, og de to bruka ble tidlig videredelt. Dagens struktur mht. til tunområder og veier er i hovedsak som vist på kart fra 1905. De fem gårdstuna ligger spredt i det åpne jordbrukslandskapet. Mindre skogkledte koller avgrensner i noen grad, men endrer ikke hovedinntrykket av åpenhet. Det er tradisjonell gårdsbebyggelse i alle tun, med stor aldersspredning og opprinnelig tidspreg relativt intakt. Auby-tuna har store hus og regelmessige, åpne firkanttun. Det gir et bilde av et relativt "moderne" landskap og romslige forhold. Øvre Auby bruk I er spesielt markant, både ved beliggenhet på høyden under åsen og med det gamle framhuset som har bevart hovedtrekkene fra empirestilen. Øvrig gårdsbebyggelse er fra mellomkrigstida og med stor grad av opprinnelighet.

funn i åkermark

I bunnen av en ravine øst-sørøst for tunet på 1068/2 ble det ved registreringene funnet flintavslag og skjørbrente stein. Funnstedet ligger ca. 20 m.o.h. Fra tidligere kjenner vi til at det på Nordre Auby også er gjort et funn av en spydspiss av flint fra yngre steinalder, nøyaktig funnsted er imidlertid ikke kjent.

gravhauger og gravfunn

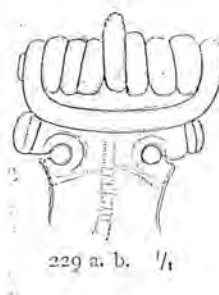
Ved de arkeologiske registreringene i 1980 ble det registrert 2 nye gravhauger på Auby øvre 1067/1. Begge haugene ligger nord for Fv 180 i sørøst-hellingen av Raet.

I følge "Vestfolds oldtidsminner" skal det på Auby ha ligget flere gravhauger tidligere. Et kjent gravfunn fra eldre jernalder med bl.a. vektlodd av bronse stammer fra en av disse nå trolig fjernede haugene.

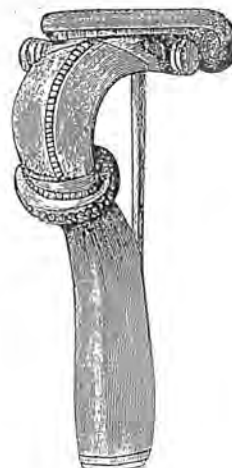

Et slikt vektlodd av bronse fra eldre jernalder er funnet på Auby. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager".

Stykker av en spenne fra eldre jernalder lik denne er funnet på Auby. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager".

229 a. b. 1/4

Den skogklede åsryggen mellom Auby og Himberg. Øvre Auby bruknr. I rett fram og "Bratt-Himberg" i skogbrynet til høyre. R2 går i tunnel under denne åsen med vestre tunnelpåhogg under Bratt-Himberg

Himberg

en gård i "fremmed" kommune

Sandar gården Himberg ligger som en øy omgitt av Tjølling og Hedrum kommuner. Bakgrunnen for de kompliserte kommunegrensene har en ikke noen fullgod forklaring på og ligger trolig langt tilbake i tid. Gården var todelt alt i 1615. Ytterligere oppdeling begynte litt før 1850.

møte av bygdeveier

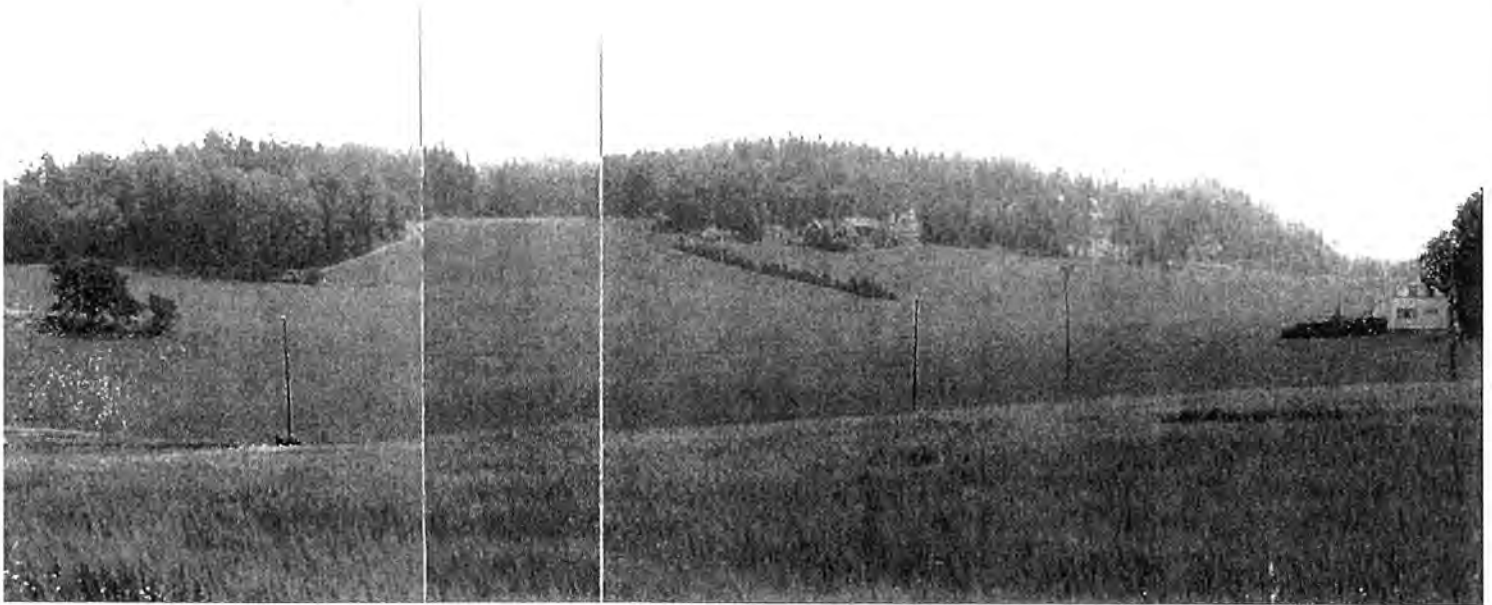
Himberg ligger sentralt i forhold til gamle ferdselsårer. Her møtes veien fra Sandefjord til Amundrød ved Raet den sørligere veien over Lingum til Tjølling eller Raet ved Verningen. Eldre kart indikerer at bebyggelsen til de to opprinnelige bruka lå i dette krysset. Forsatt ligger to bruk her, men dagens gårdslandskap på Himberg er mer preget av spredte gårdstun som følge av utskifting og senere etableringer. Bebyggelsen gir i hovedsak også et yngre inntrykk, med sveitserstilshus fra århundreskiftet og framover med en del bygningsmessige endringer. Tunformene er tilnærmede firkanttun.

Gården ligger i sørvestre ytterkant av det åpne jordbrukslandskapet som strekker seg til Førstad og Bærløkka. Dels ligger gårdstuna her som elementer i dette storskala landskapet, dels oppleves de som en enhetlig grend for seg, idet området her smalner inn ved åsene mot sør. Det er et tradisjonelt gårdslandskap hvor gårdstun, terreng, vegetasjon og beliggenhet i landskapet skaper fin variasjon.

gravhauger og gravfunn

På Himberg-gårdene ligger det fremdeles flere gravhauger fra jernalderen, men mange er nok også fjernet. Vi kjenner til at det på gården er gjort funn både fra eldre og yngre jernalder.

Det største gravfeltet på Himberg ligger i dag på 141/2 og består av 7 hauger. Feltet ligger i et mindre skogholt langs veien sørover til Lingum og Bergan avgrenset av veiskjæringa i vest, Veslefjellet i øst og dyrka mark i nord. De 7 rundhaugene ligger i to nord-sør-gående rader og er alle klart markerte. Ved senking av veien i begynnelsen av 1890-årene ble en haug på dette feltet helt fjernet, og man fant da en kvinnegrav fra eldre

jernalder. Alle haugene bærer i dag preg av plyndringer og nyere skader. Området der gravfeltet ligger kalles lokalt Ula, og ifølge folk på Himberg gikk det engang rykter om spøkeri i Ula.

fjernet gravhaug og gravrøys

På vestsiden av et nord-sør-gående bergskjær i dyrka mark på 141/2,6 på østsiden av veien sørover mot Lingum, skal det ha ligget en gravhaug som nå er borte. Ved dyrking har man her før 1915 bl.a. funnet munnbitt og stighbøyer. Også en gravrøys som har ligget på denne eiendommen er fjernet i forbindelse med et byggeformål på Lingum. Røysa lå opprinnelig på en lav fjellknaus.

mulig gravhaug ?

På et lav bergrygg i dyrka mark rett sør for tunet på 141/4 ble det ved registreringene i 1995 observert en forhøyning av stein og jord som muligens kan være en gravhaug. Haugen ligger på et lavere parti av bergryggen mellom fjell i dagen både mot nord og sør. Mye nyere rydningsstein er lagt opp på den samme bergryggen.

skålgroper på fjellet?

I følge eldre litteratur skal det være observert skålformede fordypninger, muligens laget av mennesker, på den nord-sør-gående bergryggen som ligger inntil bygdeveien i nord, ca 75 meter vest for tunet på 141/5,16. Ved registreringene i 1973 ble ikke disse gjenfunnet.

funnsted for flint

I en vik av dyrka mark, skjermet av 2 bergkoller mot øst og vest er det funnet flintavslag ved åkerregistreringer. Steinalderboplassen som har ligget i dette området har vært nord-nordvest-vendt og ligger i dag 45-50 m.o.h.

På Himberg er det funnet skår fra et leirkar lik dette fra yngre romertid. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager".

Lingumbygda sett fra Linhjemsvegen. Østre Lingum i midten, Nedre Lingum til venstre og Vestre Lingum til høyre.

Lingum og Bergan

sentrum i et gammelt bygdelag?

Når man kommer fra Himberg gjennom skogen over Ulabergene, åpner Lingumbygda seg sørover. Her er vide, plane åkervidder på hver side av Lingumbekken. Landskapet avgrenses av de skogkledte, nordsør-vendte høydedragene som er så typiske for nordlige Tjølling. Som nevnt kan Lingum ha hatt en sentral posisjon i før-reformatorisk tid, og "Lingumbygda" kan ha omfattet flere av nabogårdene - fra Lund i øst og i et bredt belte opp mot Raet i vest. Delingen i Østre og Vestre Lingum er gammel, og før 1838 var de to gårdene videredelt i mange bruk. Øvre Bergan er en langt mindre gård. I store deler av 1700-tallet var Bergan underbruk av Lingum.

et gårdslandskap med tradisjoner

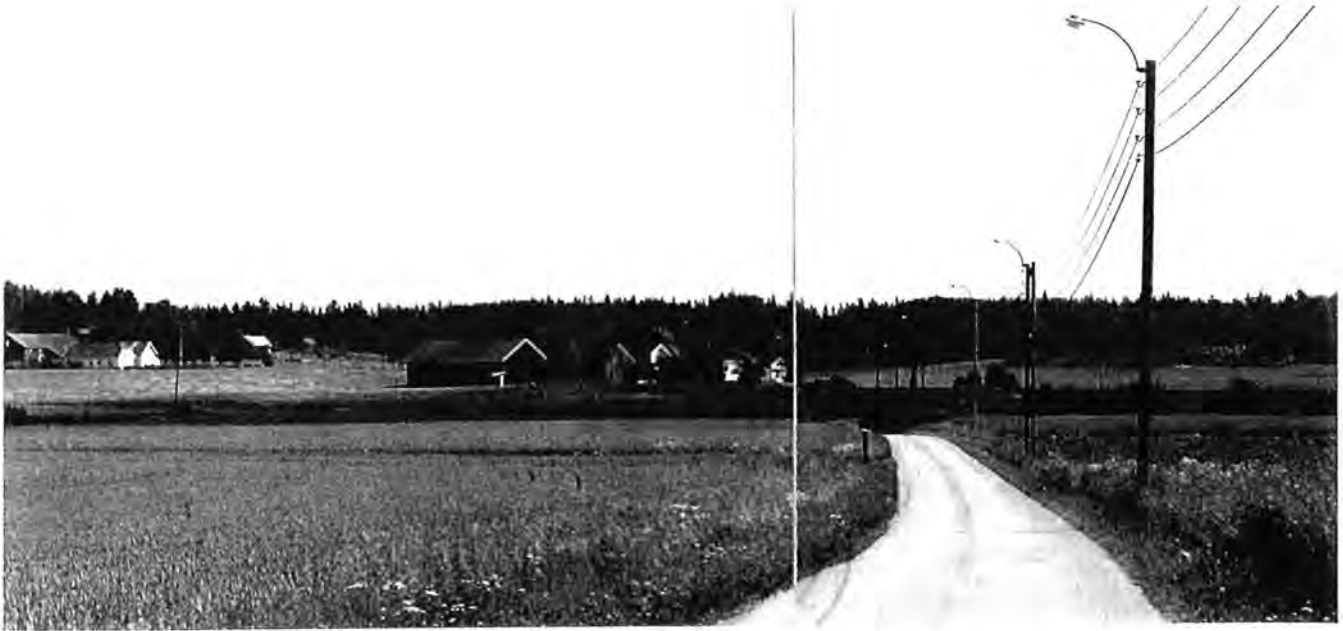
Dagens struktur mht. bebyggelse og veier er lett å kjenne igjen på grevskapskartene. Bebyggelsen på Østre Lingum og Bergan ligger tett sammen langs bygdeveien fra Himberget og oppfattes som en enhet. Tunområdet har en sentral og fin beliggenhet i Lingumbygda. Den framskutte, sørvendte plasseringen under åsen i nord gjør bebyggelsen synlig fra mange kanter. Det er lett å tenke seg at dette er et bosted med lange tradisjoner.

eldre hus med sjeldent fine detaljer

Bebyggelsen gir fortsatt, tross endringene av Bergan-tuna i den siste tid, inntrykk av samlet gruppe. På Lingum er det tradisjonell gårdsbebyggelse, i hovedsak sveitserstilshus med hovedtrekk godt bevart. Åpne firkanttun preger tunstrukturen. Bebyggelsen på bruk 1064/12 skiller seg ut med både innhus og driftsbygning med høyt alderspreg. Særlig gjelder det framhuset, et empirehus i "prestegårdsstil" med mange fine opprinnelige detaljer bevart. Huset gir tidsdybde til kulturlandskapet og har interesse langt utover et lokalt perspektiv. Bebyggelsen på Vestre Lingum ligger spredt og har interesse mer som elementer i helheten.

opplysninger om gravhauger og gravfunn

Fra eldre skriftlige kilder vet vi at det har ligget en rekke gravhauger på Lingum, og det er gjort mange oldsaksfunn på gårdene her. Her er bl.a. funnet en flintsigd, 3 spinnehjul, blå perler, et økseblad av jern, en

bronsenøkkel, en spydspiss av jern, leirkar med benrester og en korsformet kølle av kleberstein. Dateringsmessig tilhører disse gjenstandene både steinalderen, bronsealderen samt eldre og yngre jernalder.

gravfelt

I dag ligger det kun to synlige mindre gravfelt igjen på Lingum og vitner om den bosetningen som var her i jernalderen. Begge gravfeltene ligger i tilknytning til Ulaveien nordover til Himberg; ett i en glove på østsiden av veien og ett på vestsiden på en skogvokst åkerholme. Området det sistnevnte gravfeltet ligger i kalles lokalt for "Gråten".

hustuffer

Foreløpig kjenner vi ikke til hvor gårdsbosetningen som hører sammen med disse kjente gravfeltene har ligget, men ved sjaktinger i dyrka mark flere steder på Lingumsletta vil det være et stort potensiale for å påtreffte rester etter denne bosetningen i form av stolpehull, ildsteder og kokegroper. Det var ved våre undersøkelser ikke mulig å registrere dyrka mark da det enten var sådd eller stubbmark, men vi fikk opplysninger om mulige rester etter hustuffer på jordene på vestsiden av Ulaveien mellom 1064/14 og 1064/12.

åsrøys

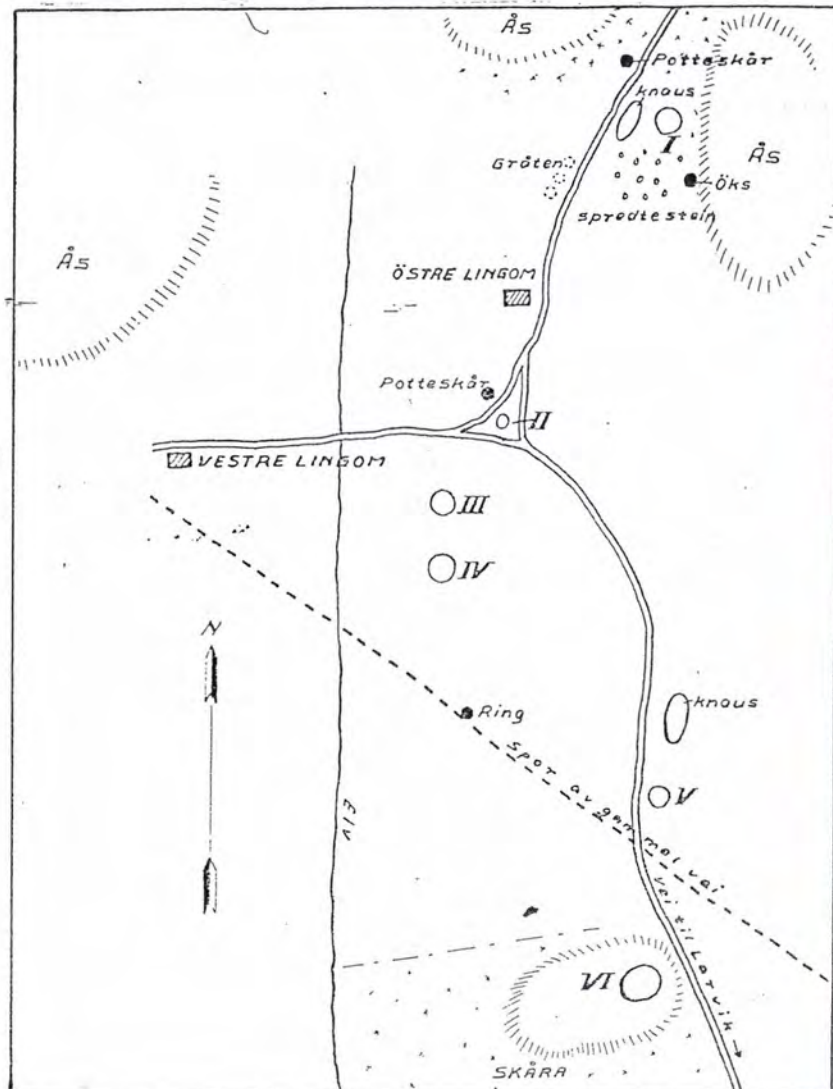
På det høyeste punkt av Krukåsen, i sørkant av denne, ligger en gravrøys bygd av morene- og bruddstein og med en markant fotkjede. Diameteren skal være omkring 20 meter, høyden 0,6 meter. Fra røysa er det i dag utsikt mot nordøst og sørøst.

stort overpløyd gravfelt

Ved flyfotografering av vegetasjonsspor i dyrka mark ble det i 1993 oppdaget et stort overpløyd gravfelt i dyrka mark øst for Skåra-/Lindhjembekken, rett sør for krysset mellom Ulaveien og Lindhjemveien. Her kan vi av flybildene se at det i hvert fall har ligget 10 rundhauger av varierende størrelse. Det vokste skog på dette området frem til 1866 da jorden ble ryddet og dyrket opp. Ved pløying i området er det funnet oldsaker. I følge eldre opptegnelser skal en gammel vei ha passert på sørsiden av gravfeltet og gått i norvestlig-sørøstlig retning. En gullring skal være funnet i denne veibanen like ved dette gravfeltet. Denne veien vises ikke på kart fra forrige århundre.

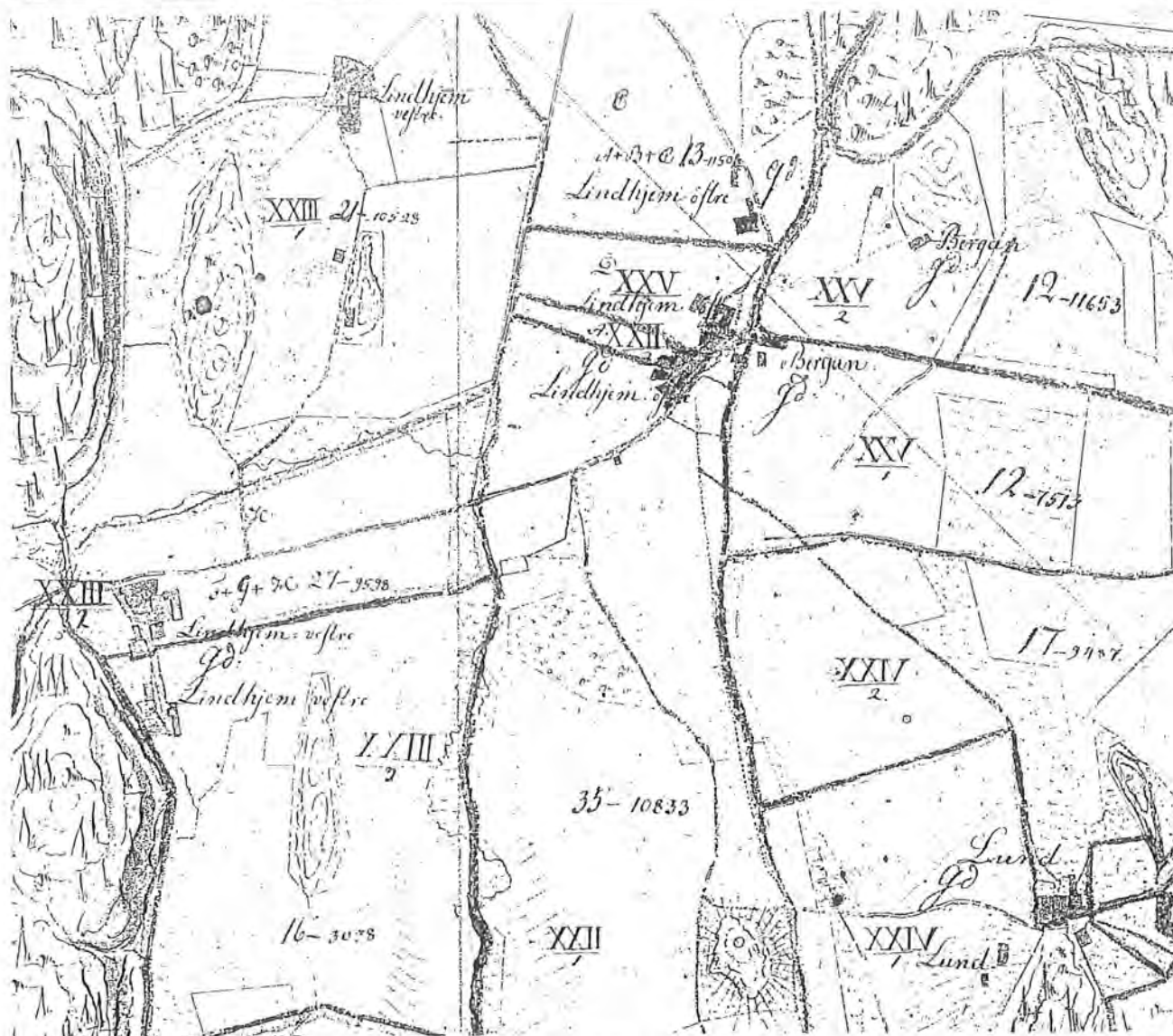

Over: Lingum og Bergan sett mot nord, mot høydedraget Ulaberget og Ramsås hvor skillet mellom Lingum og Himberg går. I bakgrunnen markerer skogsbeltet Vestfoldraet. Selv om det også her har skjedd "forenklinger" er hovedtrekkene ved gårdslandskapet lette å kjenne igjen fra grevskapskartet fra ca. 1810 på motsatt side. Legg merke til at deler av Lingumbekken alt da ser ut til å være rette ut. Feltet med vekstsporene etter de overpløyde gravhaugene vises rett sør for veikrysset. Tolker vi grevskapskartet rett, lå feltet da trolig i et mindre avgrenset område markert med krattskog.

Til venstre: Kartskisse som viser fornminner og funnsteder ved Lingum. Hentet fra Sigurd Grieg; "Vestfolds Oldtidsminner". Markeringene III og IV samsvarer bra med det overpløyde gravfeltet som prosjektets flysøk registrerte. Under: detalj av det overpløyde gravfeltet.

Lingum, Bergum og Lund på "grevskapskart" fra ca. 1810. (Kartblad 9D1-18, nedfotografert, Statens kartverk Hønefoss.) Grevskapskartene er en særlig verdifull lokalhistorisk kilde for store deler av gamle Larvik grevskap. Kartleggingen kom i stand da den siste greven, Frederik Ahlenfeldt Laurvig, gikk konkurs og solgte grevskapet til dansk kongen i 1805. Kongen hadde behov for en best mulig oversikt over grevskapets ressurser og bestemte at det skulle foretas en oppmåling. Med diverse avbrudd fortsatte disse oppmålingene fram til 1818.

Grevsakpsmålingen skulle følge samme standard som den man brukte ved matrikkelmålingen i Danmark. Kartene ble tegnet i målestokk 1:4000 og har en svært detaljert standard. Gårder og underbruks eiendomsgrenser med navn og nummer er påført. Hvert enkelt hus er tegnet inn. Variasjonen i vegetasjonen forteller hvor det var åker, eng, myr, kratt og skog. Skogen er til og med markert med type trær og tetthet. Selv dreneringsgrøfter er kommet med, og veier og stier var naturlig nok viktige. Kartene gir en langt mer billedlig framstilling enn dagens Økonomisk kartverk. Den største forskjellen ligger i måten å framstille høydeforskjeller på. Her er ikke målt inn høydekurver slik som på dagens kart, men terrengvariasjonene framkommer med skjønsmessig skravur og skyggelegging. Etter det vi har kunnet se virker grevskapskartene svært pålitelige, i hvert fall i immarksområder og bebygde strøk.

Grevskapskartene er relativt enestående. Alt ved opprettelsen av Norge Geografiske Oppmåling i 1773 var det planer om en allmenn kartlegging av hele Norge. De første kartene NGO utførte skulle først og fremst tjene militære formål og var mindre detaljerte. I 1805 endret prosjektet karakter, kartene skulle nå også inneholde mer rent økonomiske og næringsmessig opplysninger. Tanken var at disse kartene skulle brukes som grunnlag ved matrikelrevisjon og utskifting. I innhold ligner de derfor på grevskapskartene, men er utført i målestokk 1:10 000 og er ikke så detaljerte. Etter 1814 stoppet dette prosjektet opp. Målestokken ble redusert til 1:20 000 og innholdet ble mer rent topografisk. Det er kart fra denne serien fra 1820-tallet vi må bygge på for områder nord for Larvik grevskap. Det er først med Økonomisk kartverk fra de siste 10-år at vi har fått en allmenn kartlegging av tilsvarende standard som Grevskapskartene.

Steinalderfunn

I østlig kant av åkerarealet til Lund og Øvre Bergan er det funnet flere flintavslag i åkeren og langs en traktorvei. Alle funnene indikerer muligheter for steinalderlokaliteter i området. Funnstedene ligger langs 50 meters koten, i det som dengang var et kystlandskap med mindre øyer. I senere faser av steinalderen og bronsealderen skaper landskapet her et lunt bakland med mulige åkerlapper og områder for beite.

Lund

Lund er fra gammelt av en del av Lingumbygda. Gården har vært todelt fra langt tilbake, og tunområdet ser ut til å være som vist på Grevskapskartet fra 1811-13. De to tuna på Lund ligger fint på vestsiden av den åpne jordbruksletta ved Lingum. Med tradisjonell gårdsbebyggelse utgjør de sammen et verdifullt element i dette kulturlandskapet. Særlig er to store og godt bevarte driftsbygninger fra slutten av 1800-tallet og 1930 interessante i denne sammenhengen. De har en "moderne" plassering på tvers av terrenget og er typiske for byggeskikken etter "hamskiftet" - men representerer hver sin generasjons utforming. Det begynner i dag å bli sjelden en finner eldre så godt bevarte driftsbygninger. Sammen med et gammelt, trolig 1700-talls, bryggerhus på bruk 1, er det her et bygningsmiljø med stor tidsdybde. I tunområdet og jordekanten er det stor varmekjær løvskog. De gamle veiene under Lundsåsen har i dag i karakter av moderne gårdsveier.

Bruk 1 og 2 på Lund*steinalderbosetning*

I skogsområdene nordvest for tunene på Lund-gårdene er det ved prøvestikking etter lokaliteter fra steinalderen påtruffet et meget stort antall boplasser. Høsten 1994 ble det i løpet av 6 dagsverk registrert hele 12 lokaliteter ved Sneløkka og Løkåsen. Disse lokalitetene er alle målt inn med GPS og viser ved disse målingene systematisk høyere nivåer enn kotene på kartet tilsier. Det generelle inntrykket blir imidlertid det samme; en hovedkonsentrasjon av bosetningsspor på naturlige terrasser i

åsskråningene mellom 45 og 60 meter over dagens havnivå. Boplassene må kunne sies å tilhøre en fangst- og fiskebosetning som holdt til i dette rike skjærgårdslandskapet i eldre steinalder, omkring [ROSL4]6500-5000 f. Kr.

prikkhugget trinnøks

På gården Lund oppbevares det en prikkhugget trinnøks som er funnet på lokalitetsarealet til CH 026-5-4/31, og som i dag ligger delvis ut i dyrka mark.

kullmiletufter

Som i andre utmarksområder i dette geografiske området er det på Lund også synlige spor etter trekullbrenning i nyere tid. Disse sporene opptrer i form av de karakteristiske runde kullmiletuftene med tydelige broer over de markante grøftene.

gravhaug og helleristning

I følge eldre litteratur skal det på Lund 66/2 ha ligget en gravhaug der man i 1918 i en sjakt fant aske og heller som vel har dannet et gravkammer. Haugen skal ha ligget 800 meter nordøst for gårdens hus. Videre skal det på Lund også ha vært skålformete fordypninger, som man i dag ikke lenger har kjennskap til.

Bjerke

vei gjennom gårdstun

Ved Bjerke har vi kommet inn i det gamle ødegårdsområdet som strakk seg herfra opp mot Raet. Gårdens gamle navn er som nevnt Mushaug. Etter Svartedauden lå gården under nabogårdene. Den var bosatt som rydningsplass på 1600-tallet. Navnet Bjerke fikk gården i 1838 av den nye eieren som da hadde kjøpt den av Treschow. Grevs-kapskartet 1811-13 viser at bebyggelsen lå på samme sted som i dag, med hus på hver side av veien. Det eldste bolighuset kan ha stått her da, etter tradisjonen er det bygd godt ned på 1700-tallet og har et preg som tilsier høy alder. Dette gamle framhuset har stor bygningshistorisk interesse og utgjør sammen med annen gårdsbebyggelse et bygningsmiljø med interessant tidsspenn i uttrykk.

skolested

I 1870 ble det bestemt at den første fast-skolen i distriktet skulle bygges på Bjerke. I dag står to generasjoner skolestuer her, den gamle fra 1870-tallet og en nyere sveitserstilsbygning fra 1902.

gravhaug fra jernalderen

Sør for tunområdet på 1063/1, i nordkanten av et nord-sør-gående høydedrag ligger det en gravhaug. Haugen ligger på det høyeste partiet, og herfra er det utsikt mot gården i nordvest og dyrket mark i vest. Den er bygget av jord og stein og er omrotet i midtpartiet. Det er ikke kjent funn fra denne haugen.

funn av oldsaker

I følge tidligere optegnelser av funn skal det på Bjerke være funnet et kvartsittbryne antagelig fra eldre jernalder, samt en skafthulløks fra yngre steinalder/bronsealder.

Utsnitt av grevs-kapskart 9D1-18

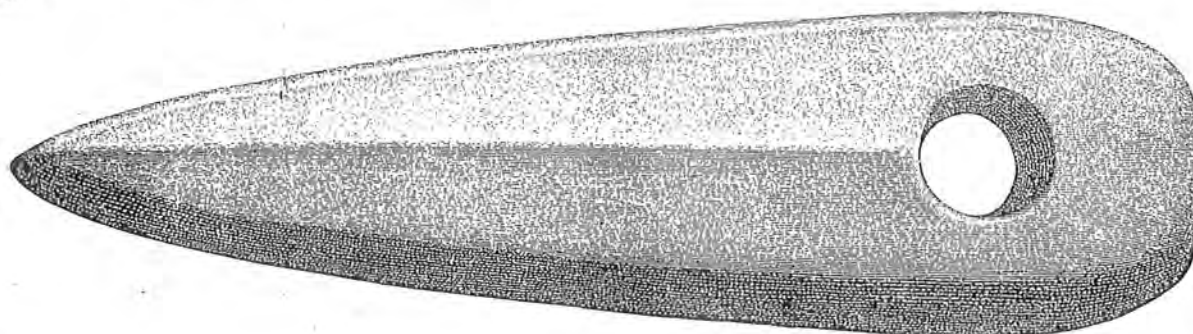
Kolsrød

Også Kolsrød har bakgrunn som rydningsplass etter en eldre ødegård. Den ble eget bruk midt på 1800-tallet. I dag er arealet utvidet og husa i tunet av yngre dato.

skafthulløks

På Kolsrød 1058 skal det være funnet en skafthulløks av stein fra yngre steinalder/bronsealder.

Skafthulløks av samme type som den som er funnet på Kolsrød. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager".

Bredvei

gården ved den brede veien

Bredvei ligger opp under Raet helt vest i området. Gården hører til den gamle Lingumbygda. Som ødegård kom den inn under kirken. Det gamle navnet på gården var Stålerød. Navnet Bredvei fikk den på 1600-tallet. Det tolkes rett fram som *bred vei* og knytter trolig gården til de gamle ferdselslinjene i området. Gården ligger i dag til en av hovedbygdeveiene til Raveien. Tidligere kan en av forbindelseslinjene mot det gamle oversetterstedet Holagropa ved Lågen ha gått forbi her.

Her er bebyggelse etter to gårdsbruk som begge synes å ha samme lokalisering på kartene fra tidlig 1800-tall. Bare 1059/1 framstår som et helt gårdstun. Her står tradisjonell gårdsbebyggelse fra siste del av 1800-tallet og noe utover 1900-tallet, dels sterkt endret i form og detaljer, men med tunkarakteren bevart. Stuede askekaller kanter oppkjørselen. Bredvei ligger synlig til i det åpne jordbruksletta under Raets fot, hvor gårdstunet er et verdifullt kulturelement.

De to bruka på Bredvei sett mot øst. Framhuset på Øvre Brevei helt til venstre. Tunet på bruk 1 nærmest. Framhuset her er fra 1878, men mye ombygd, driftsbygningen fra 1905. Det store hønsehuset mellom de to tuna er fra andre verdenskrig. En gammel smie ligger utenom tunet. Askekallene ved oppkjørselen skal være plantet først på 1900-tallet. I 1919 ble det registrert en forhistorisk bautastein ved alléen, men den er senere fjernet. Kolsrød skimtes til høyre i bildet.

Brenneriet

Bak noen knauser sør for tunet finnes en støpt jordvanningsdam og noen uthusbygninger (bl.a. en sag) fra 1930-/1940-tallet. Dammen har imidlertid tradisjoner lenger tilbake som dam for kvern. Det var i dette området det ble anlagt et brenneri på 1820-tallet. På den tida var det et offentlig mål at landet skulle være selvforsynt - også med brennevin, så etablering av slik industri ble oppmuntret. Lenge sto det en potetkjeller her som ble satt opp i forbindelse med brenneriet, men i dag er det bare navnet som direkte forteller om denne virksomheten.

Ved jordvanningsdammen sørvest for tunet på bruk1 står i dag noen uthus fra 1930-40-tallet, bl.a. en sag og en jordkjeller. Det var her den gamle potetkjelleren til Brenneriet lå. Kjelleren vi ser på her er langt yngre, den er støpt, men med røysmur utenpå til isolasjon.

kjente gravfelt og funn

I 1918 vet vi at det sto en bautastein ved nordenden av den askealléen som førte inn til gårdstunet på 1059/1. I dag er bautasteinen borte, men ved fjerning av denne ble det under funnet en steinkrukke. Den nevnte bautasteinen var bare en av flere vi har kjennskap til fra dette området, og slike bautaer stod i sin tid sammen med flere gravhauger på områder som nå er solgt fra Bredvei og ligger til gården [ROSL5]Eide i Hedrum. I nordkant av den lille åsryggen som strekker seg vest for Bredvei skal det ha ligget en steinsetning som bestod av 7 steiner i en ring.

Av kjente funn fra Bredvei vet vi om en skafthulløks av stein fra yngre steinalder/bronsealder, samt en øks av jern fra merovingertid eller vikingtid.

Håkestad

Håkestad grenser til Lingumbygda i nordøst og ligger Håkestadveien som går fra Bredvei til Tjølling. Bruk 5 ligger helt i nord av Håkestads store gårdsområde. Som gårdstun til et av gårdens hovedbruk er lokaliseringen av yngre dato, fra 1855, men det kan ha ligget en eldre husmannsplass i området. Kanskje har restene etter småbruket litt lenger vest inn under åsen en slik bakgrunn?

Hovedtunet (1055/5) ligger i flatt lende, litt ut fra Håkestadåsen. Her er tradisjonell gårdsbebyggelse i et regelmessig firkanttun. Husa har i hovedsak høy bygningsmessig opprinnelighet. Framhuset er et klassisistisk midtgangshus fra 1855. De andre gårdshusa er fra århundreskiftet. En stram allé fra Håkestadveien understreker anleggets regelmessighet og gir det et visst storgårdspreg. [ROSL6] Bebyggelsen etter småbruket (1055/3) lå helt inn under åskammen og er i dag i ruin.

gravhauger

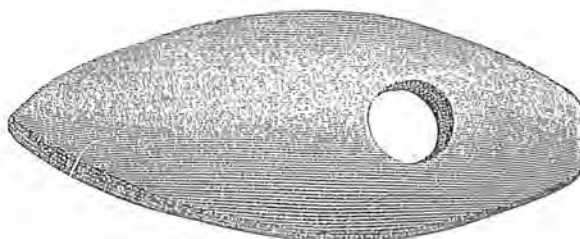
Både på eiendommer tilhørende Vestre Håkestad og Østre Håkestad ligger det fremdeles gravhauger fra jernalderen bevart. På et høydetrapp på østsiden av Håkestadveien rett øst for tunområdet på 1055/5 ligger én gravrøys på toppen. I sørkant av det samme høydetrappet, på en lokalitet kalt Glovene, finnes et mindre gravfelt med tre hauger. Like øst for gravfeltet ved Glovene ble det ved våre åkerregistreringer observert mye skjærbrent stein i åkeren, som kan tyde på at det her finnes rester etter en forhistorisk bosetning. På andre siden av tunområdet ligger en gravhaug i kanten av dyrka mark, i østhellingen av et lengre nord-sør-gående høydetrapp kalt Håkestadåsen.

steinalderbosetning

Ved prøvestikking etter steinalder ved det foreslåtte tunnelpåhøget i nordkant av Håkestadåsen ble det funnet flint på en terrasse i nordøst-skråningen. Lokalitetsarealet for en eventuell steinalderbosetning her ligger 84 meter over havet og kan dersom boplassen har vært strandbunden tilhøre eldre steinalder.

funn

På Håkestad, som på de fleste andre gårder i dette området, er det funnet en skaftulløks av stein fra yngre steinalder/bronsealder. På Østre Håkestad er det funnet en leirkrukke med brente bein fra eldre jernalder, nøyaktig funnsted er her ikke kjent. Det er derimot funnstedet for en steinøks av nøstvettype. Den er av mørk, grålig bergart og ble funnet 2 meter sør for en fjernet gravhaug, ved det nordligste steinbruddet i sørenden av Krukåsen.

En liten skaftulløks av denne typen er funnet på Håkestad. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; Norske Oldsager

Stålåker - Gåserød*skoggård og husmannsplass*

Områdene grenser opp til utmarksområdene til de store gårdene i sentrale Tjølling. Med unntak av Stålåker ligger bebyggelsen langs den gamle bygdeveien til Tjølling. Skogene på Vittersømyra avgrensers landskapsrommet mot øst, Nøkkelås, Storås med det store larvikittbruddet mot vest. Lokaliseringen av gårdstuna på Stålåker og den gamle husmannsplassen Gåserød synes å ha lange tradisjoner.

husklynge ved bygdeveien

På slutten av 1800-tallet vokste det fram en liten klynge med småkårsbebyggelse ved bygdeveien til Tjølling. I dag er denne noe fortettet med yngre hus - og gir et typisk bilde av vanlig utvikling for denne typen bebyggelse. Bygningsmiljøet i området som helhet gir ved endringer og utskiftinger av hus i hovedsak et moderne inntrykk.

Under siste krig var det en viss brenntorvproduksjon på Vittersømyra. I årene etter krigen kom de i stand en ny form for industriell utnyttelse av myra - produksjon av isolasjonsmatter med torvstrø mellom to lag tjærepapp. Bygningene etter denne virksomheten står fortsatt (1054/3).

øks fra steinalderen

Også på Stålåker synes det å ha vært bosetning allerede i yngre steinalder/bronsealder, og her skal være funnet en buttakked bredegget trinnøks av stein og en dolk av flint.

flint i åkeren

Ved våre åkerregistreringer i 1993 ble det i dyrka mark nord for tunområdet på 1054/1 plukket opp flere flintavslag. Området der flinten ble funnet ligger i dag ca 35 meter over havet.

Håkestadveien med småhusbebyggelsen ved Stålåker. Bildet er tatt sørover mot Klemetsås. Åsrønningen til venstre.

OPPSUMMERING OG VURDERING

Kulturmiljøet representerer jordbruksbygdene på framsiden av Vestfoldraet. Raets slake østskråninger utgjør avgrensingen av kulturmiljøet mot vest. Ellers er det ulike landskapstyper som møtes i dette området, noe som preger kulturlandskap og kulturminner. I de bynære områdene ved Sandefjord er det et åpent, storskala jordbrukslandskap. Lenger sørvest kommer Vestfolds mer oppbrudte kystlandskap inn, med langstrakte åsrygger og koller som avgrenser jordbruksarealene.

I dag er dette et typisk moderne jordbrukslandskap, preget av plane åkervidder med utrettede bekkeløp og grøftede myrområder.

Kulturminnene i området, sammen med naturvitenskapelige metoder, gir oss imidlertid anledning til å følge landskapsendringene gjennom flere tusen år - fra et rikt skjærgårdslandskap med lune fjordarmer og tallrike øyer til dagens jordbrukslandskap der de store, sammenhengende kornåkrene dominerer.

Et resultat av intensiv jordbruksutnyttelse fra slutten av 1800-tallet av, er at det er funnet relativt få lokaliteter med fornminner i dagens sentralområder. De fornminnene som fremdeles er bevart, ligger i utmark og vi finner dem på eller nær åsrygger og koller. I særlig grad finner man her dokumentert steinalderens ulike faser for bosetting og næringsvirksomhet.

Gjennom bronsealderens helleristninger, bevarte jernaldergravfelt og kunnskapen om fjernede gravhauger, ser vi også risset av en bosetting der åkerbruk og februk er basisnæring, og jakt og fiske mer blir et supplement.

Området karakteriseres av et tradisjonelt og levende gårdslandskap. Selv om moderne, ensidig åkerbruk preger driften er det tradisjonelle driftsbygninger og andre typiske gårdshus i de fleste tuna. I flere tun finner vi hus med preg av høy alder og autentisitet. Her er for eksempel fine representanter for Vestfold karakteristiske «prestegårdshus» i empirestil.

Området har en stor variasjon i gårdsstruktur og tunformer, noe som trolig har sin bakgrunn i variasjon i landskap og kulturelt betingede forhold. Bl.a. har nærheten til Sandefjord by satt sitt preg på gårdsutvikling og byggeskikk. Innenfor kulturmiljøet finnes eksempler på gårdslandskap med «moderne» spredte, enkeltliggende tun og tunklynger med mer alderdommelig preg, hvor bebyggelsen til flere bruk ligger samlet.

De fleste av veiene i området følger gamle ferdselslinjer og opprettholder viktige historiske sammenhenger.

Virkning og konfliktvurdering

GENERELT

Traséene heter R1, R2 og R3 med R1 ytterst (mot øst) og R3 innerst (mot vest).

Alle de tre alternativene har felles trasé som følger dagens linje fra Sandefjord stasjon ut til undergangen med Furustadveien (Fv 180) sør for Skiringsal folkehøgskole. Denne fellestraséen er beskrevet under R1

Det foreligger ikke forslag til mellomstasjoner mellom Sandefjord og Larvik.

massedeponier?

De tre alternativene har alle tunneler, og særlig ved R2 og R3 må det påregnes et visst masseoverskudd. Det antas at både steinkvalitet med mulighet for avsetning og flere steinbrudd i området som ikke lenger er i drift peker mot at massedeponier antakelig ikke vil komme til å utgjøre et problem ut fra kulturverninteresser. Dersom man likevel vil søke etter mulige deponiplasser i terrenget kan det opplyses at kulturminneprosjektet har registrert steinalderboplasser fra 20 til 75 moh., men at potensialet antakelig går noe høyere. Generelt kan man i store deler av de aktuelle traséområdene forvente å finne spor etter fortiden.

De tre alternativene R1, R2, R3 grener alle av fra dagens Vestfoldbane i Førstadgrenda. Bildet er tatt over grenseområdet mellom Vestad, Hiðmberg og Stange, i retning Sandefjord by.

Dagens jernbane sett sørover fra Høivik - mot Bærløkka til venstre og Furustadkrysset til høyre.

TRASÉALTERNATIV R1

Hovedtrekk og bakgrunn

Dette er traséalternativet som i en viss grad tilpasser seg dagens linje gjennom bruk av de lange rettstrekingene mellom Istre og Lauve.

Bærløkka

Traséen avviker fra eksisterende bane rett sør for småbruket Høivik. Den skjærer gjennom fjellkollen sør for gården Bærløkka. Sporet går svært nær tunet og særlig driftsbygningen, men husa vil trolig kunne spares siden dette vil være en skjæring i fjell. Skjæringen vil her være omtrent 10 meter dyp.

automatisk fredete kulturminner

På toppen av denne fjellkollen ligger et gravfelt med 4 gravhauger og en steinsetning, disse automatisk fredete kulturminnene vil ved det viste traséforslaget bli slettet.

potensiale for bosettingsspor

Dyrka mark nordøst og øst for Bærløkka regnes for områder med høyt potensiale for bosettingsspor fra både bronsealder og steinalder.

bebyggelsen

Høyderyggen med bebyggelsen på Østre Førstad, "Furustadkrysset" og gårdstunet på Bærløkka avgrensner det åpne jordbrukslandskapet i Førstadgrenda mot nord. Bebyggelsen er en del av et landskapsbilde med lange tradisjoner. Gårdstunet på Bærløkka har en form karakteristisk for eldre gårdsbebyggelse i Vestfold og enkelthus av bygningshistorisk interesse.

En dyp fjellskjæring i høyderyggen nær tunet vil indirekte komme i konflikt med kulturverninteresser knyttet til samspillet mellom landskap og kulturminner.

iltak

Ut fra kulturminneinteressene vil det i dette området være en fordel å trekke traséen noe østover. Dette vil dempe virkningen ved Bærløkka. Justeringen innebærer en slakere kurve som må begynne allerede ved Skiringsal folkehøgskole. Dette vil igjen bety at småbruksbebyggelsen på tunet Høivik sør for undergangen vil bli truet. Høivik er et delvis bevart

småbruk i sveitserstil fra 1920-tallet. Inngrep her vil innebære konflikt, men av en mer begrenset, lokal karakter, i forhold til konfliktene ved Bærløkka.

Lia

Sør for åsen ligger Lia, et eldre småbruk med typisk lokalisering i skogbrynet, i ytterkant av Førstads gårdsområde. Framhuset på Lia er et verdifullt element i gårdslandskapet i Førstadgrenda. Om Lia blir direkte berørt vil det innebære konflikt med kulturverninteresser.

Marumbekken

Traséen passerer Marumbekken og den tilhørende dalformasjonen på en fylling. Gårdsveien vil kunne legges i undergang. Fyllingen vil på det høyeste være nær 10 meter høy.

Landskapsinngrepet kan ikke sees å berøre vesentlige kulturverninteresser, så langt gårdsveien som viderefører eldre tradisjoner, opprettholdes.

Etter passeringen av denne dalformasjonen vil banen ligge i en sammenhengende skjæring med dybde fra omtrent 2 til 8 meter fram til Søndre Istre.

mulige forhistoriske bosetningsspor?

I nordskråningen på overgangen mellom dyrka mark og et lite skogholt sørøst for 146/4 vil traséen passere rett øst for en nyregistrert gravrøys fra bronsealder eller jernalder. Traséen vil ikke komme i direkte konflikt med gravrøysa, men dette vil bli en konflikt med hensynet til sammenhengen mellom kulturminner og landskap. Potensialet for forhistoriske bosetningsspor i dyrka mark omkring røysa regnes for høyt.

Under: Undergangen ved Furustadveien nord for Furustadkrysset. Undergangene i kulturmiljøet er små og trange, natursteinsmurene er forhøyet med betong.

Over: Dagens jernbane sett sørover fra overgangen til Bærløkka. Funkisvillaen til høyre vil bli berørt av alternativ R2.

TRASÉALTERNATIV R2

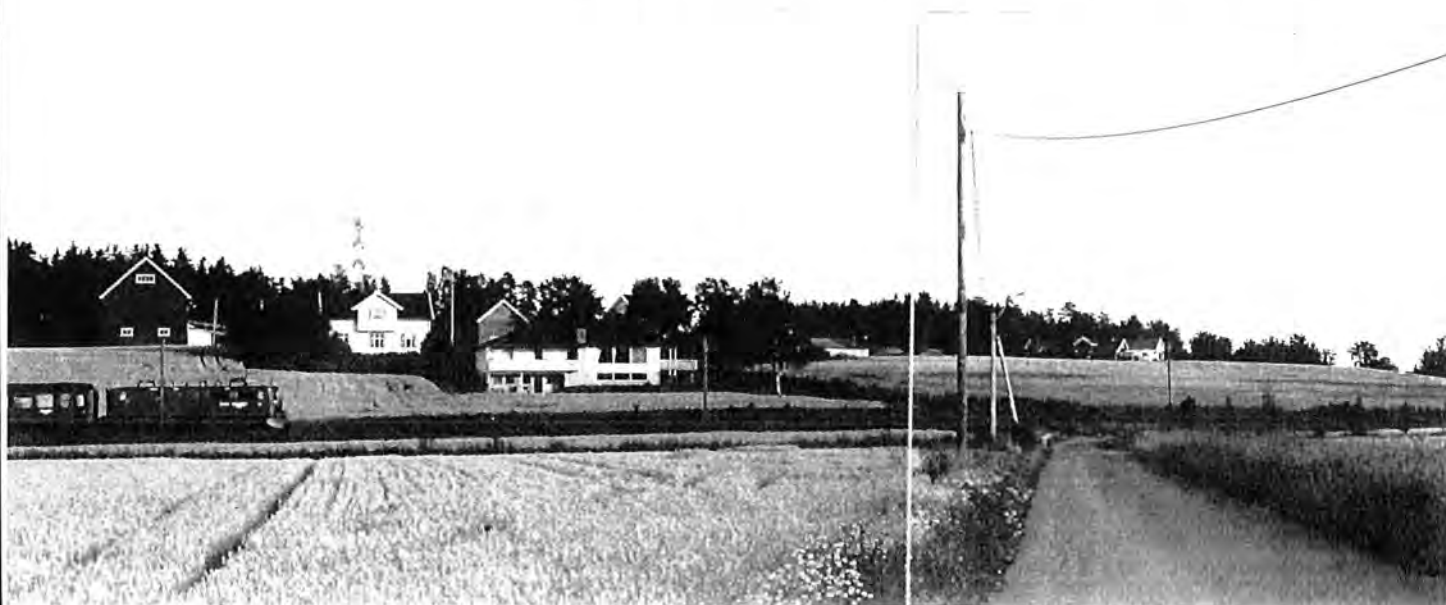
Hovedtrekk og bakgrunn

R2 utnytter bare de første tre kilometerne av dagens spor ut av Sandefjord. Alternativet utgjør en direkte linje mellom de to byene med en svak sørlig krumning som utnytter vide jordbruksområder i de sentrale delene av traséen.

Bærløkka Furustadkrysset

Ved Bærløkka følger traséen fortsatt dagens spor. Ved breddeutvidelse nordover vil et par småhus være utsatt.

Bærløkka/Furustadkrysset representerer gamle bosteder og er viktige som avgrensning av det åpne jordbrukslandskapet i Førstadgrenda mot nord. Utvidelse av eksisterende jernbane ser ikke ut til å berøre dette aspektet i stor grad - så langt ikke ny skjæring og sekundærvirkninger for den gamle Furustadveien blir for stor. Bebyggelse mellom jernbanen og vei er en funkisvilla fra 1930-tallet. Inngrep her innebærer begrenset, lokal konflikt.

Sør for tunet på Bærløkka grener traséforslaget noe i sørlig retning ut fra dagens spor. Som dagens spor vil traséen ligge på en mindre fylling over dalføret med Marumbekken, noe som muliggjør opprettholdelse av undergang for lokalvei der forbindelse med Bærløkka kan etableres.

Solhaug og Fredheim

Der dagens jernbane følger foten av den avrundede høyden med gårdstuna Solhaug og Fredheim (147/8,22,23,27) vil traséen sneie høyden og gjøre direkte inngrep i bebyggelsen. Skjæringshøyden på nordsida av denne høyden vil være opp mot 8-10 meter. Gårdsveien fra nordsida er foreslått opprettholdt og lagt i bru over sporene.

Gårdstuna har bakgrunn som småbruk etablert på 1920-tallet, og bebyggelsen har i noen grad beholdt dette tidspreget. Konflikten med bebyggelsen isolert sett er av mer lokal karakter, men tunggruppen inngår som et verdifullt element i avgrensingen av det åpne jordbrukslandskapet i Førstadgrenda mot sør. Inngrepet i tradisjonell gårdsbebyggelse, samt landskapsinngrep som store skjæringer, fører indirekte til store konflikter med kulturverninteresser. Et viktig aspekt her er at dette landskapsbildet er en del av opplevelsesrammen for helleristningsfeltet på Haugen - Vestfolds mest karakteristiske og kjente helleristninger.

mulige forhistoriske bosetningsspor?

I dyrka mark sør for Fredheim er det ved flyfotografering over flere sesonger observert en markert ring i åkeren som kan være fotgroften av en overpløyd gravhaug. Fornminnelokaliteten vil i beste fall bli liggende på kanten av skjæringen, men potensialet for ytterligere funn av bosetningsspor fra forhistorisk tid i dette området regnes som høyt.

Fra Solhaug/Fredheim skrår traséen over flat innmark sørover og gjennomskjærer området med EL-verkets transformatoranlegg Stangeby (anlagt etter 1947) samt yngre tilknyttede boliger. Forbi Stangeby vil traséen igjen ligge på terrengnivå.

Her ses ingen konflikter med kulturverninteresser.

Traséen går deretter inn i et skogholt i Vestads gårdsområde - se omtale under kulturmiljø 0725-05.

Under til venstre: Solhaug og Fredheim til venstre, framhuset på Store Førstad bnr. 8 til høyre. Over denne side: Samme området sett mot nord.

Løkåsen Lund

Etter å ligge på nær 20 m fylling nord for høydedraget kommer traséalternativet høyt inn i Løkåsen, noe som reduserer inngrepet i den markante åsryggen til et par enkeltskjæringer på oppåll 10 meter.

automatisk fredete kulturminner

Traséalternativet over Løkåsen mot Lund vil komme i direkte konflikt med et stort antall automatisk fredete kulturminner, i hovedsak urørte boplasser fra eldre steinalder. Konfliktgraden her bør vurderes i sammenheng med mer detaljerte trasékart, tilleggsregistreringer og prøveundersøkelser. Boplassene antas først og fremst og ha en stor forskningsmessig interesse.

Løkåsen er utmarksområde og et langstrakt høydedrag som skiller Istre-Skallebergbygda fra Lingumbygda. Dagens gårdsveier viderefører gamle veifar mellom de to bygdelagene. Veien mellom Lund og Istre var bl.a. møllevei til Istre Mølle. Det er i kulturvernets interesse at de opprettholdes i sitt nåværende løp. De dokumenterer gamle forbindelser og gir tilgjengelighet til utmarksminner i området. Kjente husmannstuffer og kullmiler i området ser ikke ut til å bli direkte berørt. Bebyggelsen på Lund, som er interessant og utgjør et verdifullt element i Lingumbygda, ser ikke ut til å bli berørt.

tiltak

Om de gamle veien opprettholdes ses ingen stor konflikter med nyere tids kulturverninteresser. Eventuell støyskjerming av bebyggelse vil ikke bryte viktige kulturhistoriske siktlinjer.

Etter Lund passerer alternativet Skåra og Vittersø - se omtale under kulturmiljø 0725-05.

Storemyr - Stållåker - tunnelpåhogg

[ROSL7]Fra Vittersø fortsetter traséen på terrengnivå over nordre del av Storemyr og forbi Stållåker fram til en skjæring inn mot tunnelpåhogget. Banen er foreslått lagt ca. 150 meter unna Stållåker-tunet. Ved kryssingen av Fv 163 Håkestadveien straks før tunnelpåhogget vil et par bolighus bli berørt. Skjæringsdybden vil her gjøre at veien kan føres naturlig over sporet uten oppbygging.

I forbindelse med gjennomskjæringen av Stållåkermyra kan det eventuelt være behov for å ta ut pollenprøver til analyser for å supplere vår kunnskap om en forhistorisk bosettingshistorie i dette området.

Myrområdene ved Stållåker/Vittersø har vært utnyttet til ulik virksomhet, etter siste krig til produksjon av isolasjonsmatter. Etter det er store deler av myra plantet til igjen. Traséen ser ut til å ligge tilstrekkelig unna gårdstunet på Stållåker. Ved kryssningen av Håkestadveien berøres et lite bolighusmiljø med tradisjoner fra siste del av 1800-tallet. Mesteparten av bebyggelsen er imidlertid yngre eller fornyet. Konflikten må karakteriseres som begrenset og lokal.

tiltak

Opprettholdelse av den gamle bygdeveiens løp er i kulturvernets interesse.

Fylkesvei 163 er en av de eldre bygdeveien mot Tjølling kirke. Vi ser her området med småhusbebyggelsen langs veien ved Stålåker, Gåserød. Lenger inn ligger Tjølling kirke og tettbebyggelsen i det gamle kommunesenteret. Flere av de sentrale gårdene i Tjølling har utmark i dette området, bl.a. prestegården og Husum. Alternativ R2 vil krysse veien der den gjør en liten sving til venstre om den skogklede knausen litt inn i bildet.

TRASÉALTERNATIV R3

Hovedtrekk og bakgrunn

R3 utnytter som R2 bare de første 3 kilometerne av dagens spor ut av Sandefjord. Alternativet utgjør den mest direkte linje mellom de to byene med en svak nordlig krumning. Terrenget er mer dominert av skogklede åser lenger inn fra kysten og traséen har flere tunneler enn de øvrige alternativene.

Fellesstrekningen ut av Sandefjord

Se under R1 ovenfor.

Bærløkka - Stange

Ved Bærløkka se omtale traséalternativ R1 og R2.

Førstad

Omtrent på høyde med Førstad skole fortsetter traséforslaget rett fram der dagens bane i en kurve dreier sørøver til Jåberg stasjon. Traséen går svært nær tunet på Store Førstad (147/8) uten å berøre tunet direkte. Sporet går her på terrengnivå.

Store Førstad er i dag redusert til boligeiendom uten driftsbygning. Framhuset er et stilriktig oppusset sveitserhus og et fint element i det åpne

landskapet i Førstadgrenda. Inngrepet innebærer konflikt, men på et relativt begrenset lokalt nivå.

Vestre Stange og Haugen

Sporet går videre tvers gjennom tunhøyden på Vestre Stange og får direkte konsekvenser for bebyggelse.

Vestre Stange er et dobbelttun som i sjelden grad har bevart tradisjonell gårdsbebyggelse og eldre tunform. Som sentralen i en driftsenhet er dette et "levende" bygningsmiljø". Stange-tuna utgjør en del av et helhetlig, tradisjonelt gårdslandskapsbilde sammen med tunklyngen på Haugen. Denne bebyggelsen utgjør svært viktig elementer i det åpne jordbrukslandskapet i Førstadgrenda. De har stor verdi som opplevelsesrammer til helleristningsfeltet på Haugen, et av Vestfolds største og fineste.

potensiale for bosetningsspor

Der traséen skjærer gjennom tunområdet på Stange kan det være bosetningsspor fra forhistorisk tid. Sjaktinger bør gjennomføres her for å avklare om traséen kommer i konflikt med automatisk fredete kulturminner.

Etter tunområdet på Stange går traséen over jordene mot åsen i skillet med Auby. Her lå før plassen Lunden. Området er ryddet og planert i det senere og her ses ingen konflikt.

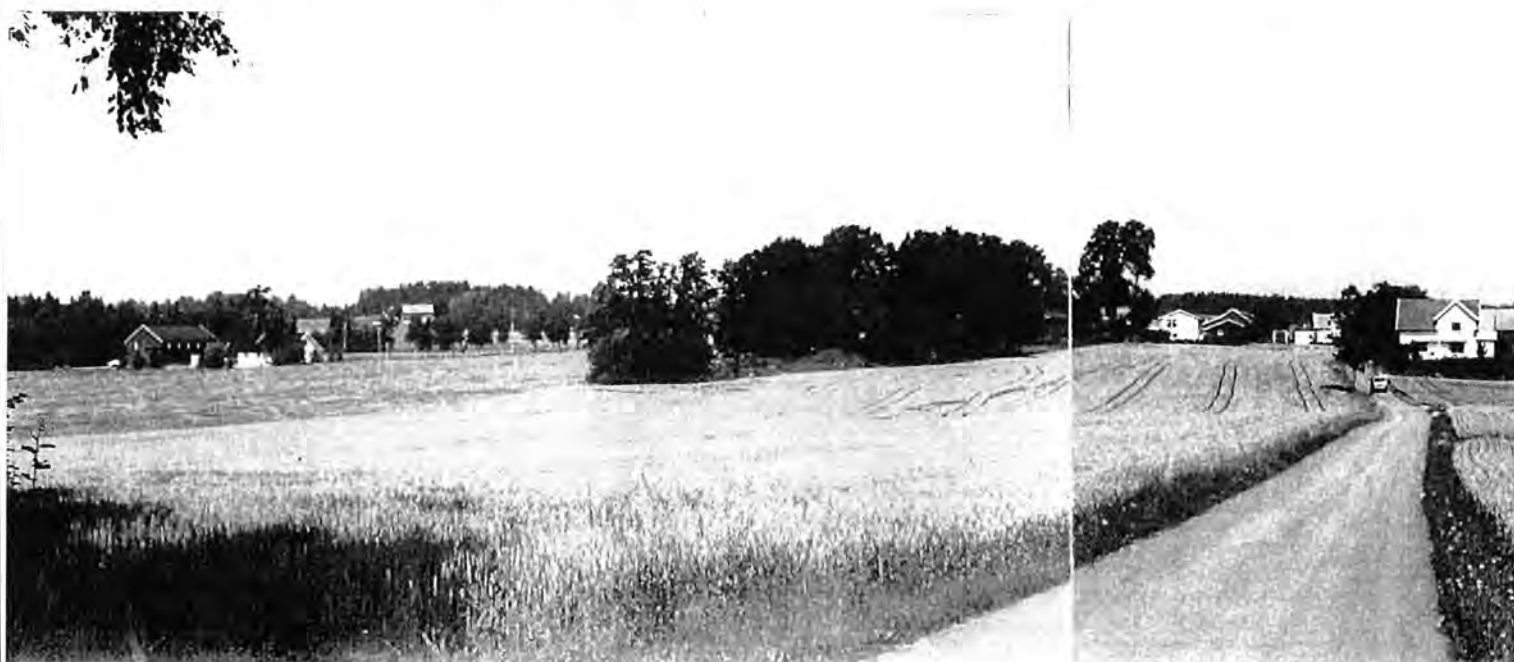
Auby

Etter Stange skjærer traséen gjennom et mindre høydedrag med Skallebergveien (v 166). Den kommer ut i åpen jordvei sør for Auby-bebyggelsen. Her krysses Aubybekken. Traséen går inn i tunnel i åsen bak tunet på Øvre Auby 1067/1. Skallebergveien er foreslått lagt over sporene i bru, med en mindre omlegging noe mer østlig enn dagens føring, for å utnytte skjæringen gjennom det nevnte høydedraget.

småbruk ved vei

Ved krysningen av veien passerer traséen nær småbruk på sørsida (1070/18). Det er et Istre-bruk skilt ut i mellomkrigstida og med blandet bebyggelse. Her ses ingen stor konflikt.

Himberggrenda sett nordover fra Ulaveien. Traséalternativ R3 har tunnelpåhogg i åsen under Bratthimberg som ses til høyre i bildet. Den går over jordene sør for bruknr. 2 som ligger midt bildet og krysser veien i forkant av bildet.

funn av flintavslag i ravine

Ved åkerregistreringer i dyrka mark sør for Fv 180 ble det registrert flintavslag som trolig var transportert ned i ravinene ved Aubybekken. En forhistorisk bosetning kan ha ligget oppe på flatene.

Øvre Auby

Auby-tuna er viktige elementer i det åpne jordbrukslandskapet. Særlig har Øvre Auby 1067/1 interessant bebyggelse i et helhetlig tun og med markant beliggenhet. Inngrepet synes imidlertid å være trukket så langt [ROSL8]bak bebyggelsen at disse verdier ikke blir berørt i stor grad. Jordveien her er nyryddet og planert. Med forbehold om maksimal landskapstilpasning ved bekkedraget og jordene, ser konfliktene ved Auby ikke ut til å bli spesielt store.

Himberg

Etter tunnelen gjennom åsen som skiller Auby og Himberg kommer traséen ut i Himbergbygda. Tunnelpåhogget er like ved den gamle tunplassen til "Bratt-Himberg". Traséen skrår videre over jordveien i det skålformede landskapsrommet som avgrenser bygda i sørøst. Den vil ligge dypt. Ulaveien kan føres over skjæringen langs nåværende løp uten større oppbygg. Traséen vil ligge i skjæring over de plane jordene mot Lingum.

gravhauger og arkeologiske funn

Etter tunnelpåhogget ved "Bratt-Himberg" passerer traséen dyrka mark der vi vet at det har ligget gravhauger fra jernalderen. Funnene i dette området er også rike og langs det gamle veifaret over mot Lingum ligger flere fine gravfelt fra jernalderen. Området regnes som spesielt interessant i tilknytning til Lingum-bygdas forhistorie og har en levende tradisjon knyttet til seg. Potensialet for bosetningsspor under åkerjorden regnes som spesielt høyt i dette området.

Bebyggelsen på Bratt-Himberg (141/9) viderefører en eldre tunplass, men er helt fornyet og kan ikke sies å ha stor kulturverninteresse. Det kan heller ikke ses at det blir direkte konflikter med andre kulturminner fra nyere tid. Himbergbygda har imidlertid et svært helhetlig preg, hvor bebyggelse på en fin måte viser typisk utvikling over tid og sammen med vegetasjon i fine randsoner og lett bølgende terreng skaper et variert kulturlandskap. Inngrepet får først og fremst virkning for disse verdiene.

tiltak

Det er i kulturvernets interesse at den gamle bygdeveien mot Lingum opprettholdes mest mulig i sin opprinnelige trasé. Utformingen av inngrepet og formen på skjæringsutslaget vil påvirke konfliktgraden.

Bildet er tatt over Himberg vestover mot Lingum. Skogklede høyddrag og bekkeløp skiller Himberggrenda og Lingumgrenda og er samtidig dele mellom Sandefjord og Larvik kommuner. R3 skrår over bildeflaten mot høyre og går i utkant av innmarksområdet på Lingum.

Lingum

Traséen går i utkant av Lingumbygda på nordsida, dels over plan jordvei, delt gjennom skogklede koller. Traséen danner en lengre skjæring fram til de oppdyrkede slettene ved Lingumbekken.

Traséen går i store strekk over grøftet/planert dyrket mark ved vassdragene og ligger utenom verneverdig bebyggelse og viktige siktlinjer. Her ses ingen store konflikter med nyere tids kulturminner.

automatisk fredet kulturminne

Ved kryssingen av et sandtak på Lingum nedre vil traséen komme i konflikt med en registrert steinalderboplass. Potensialet for ytterligere funn av boplasser i dette området regnes som høyt.

Traséen skjærer gjennom Kålgaråsen i et eldre steinbrudd. Driftsveien på østsida av åsen foreslås opprettholdt ved undergang.

Gårdsveien i området er videreføring av gamle forbindelser mellom gården og Raet. Det er i kulturvernets interesse at de opprettholdes. Ellers sees ingen store konflikter med kulturminner.

Bredvei

Traséen skrår over de åpne, plane jordene mellom Bredvei og Kolsrød. Den er foreslått knapt 100 meter fra tunet på Bredvei og "Brenneriet". Den følger terrenget fram til tunnelpåhogget i Håkestadåsen vest for Bredvei. Både Håkestadveien, Fv 163, og driftsveien fra vestre Lingum og vestover foreslås opprettholdt som underganger.

Bredvei med "Brenneriet" i forgrunnen. Alternativ R3 vil passere på jordene foran tunet helt i bildets høyre ytterkant.

Bredvei har en fin beliggenhet på slettene under Raet ved en av de gamle bygdeveiene i området mot Raet. Her er et tradisjonelt gårdstun og dammen med uthusene ved "Brenneriet" kan sies å markere tradisjoner om tidlig industrivirksomhet. Bredvei er et viktig element i det åpne jordbrukslandskapet. Inngrepet vil føre til store endringer i dette landskapet. Det er viktig at bygdeveien (Fv 163) opprettholdes i samme trasé, men skjæringene her kan skape store terrengendringer i et tradisjonelt flatt landskap. Dette innebærer også konflikt med kulturverninteresser.

tiltak

En justering av traséen noe bort fra Bredvei-tunet vil avbøte konflikten med tunet i noen grad. Utformingen av undergangen vil også virke inn på denne konflikten.

potensiale for bosetningsspor i dyrka mark

Basert på kunnskapen om kjente funn og fjernede gravhauger, betraktes områdene med dyrka mark omkring Bredvei å ha et stort potensiale for bosetningsspor fra flere perioder av forhistorien.

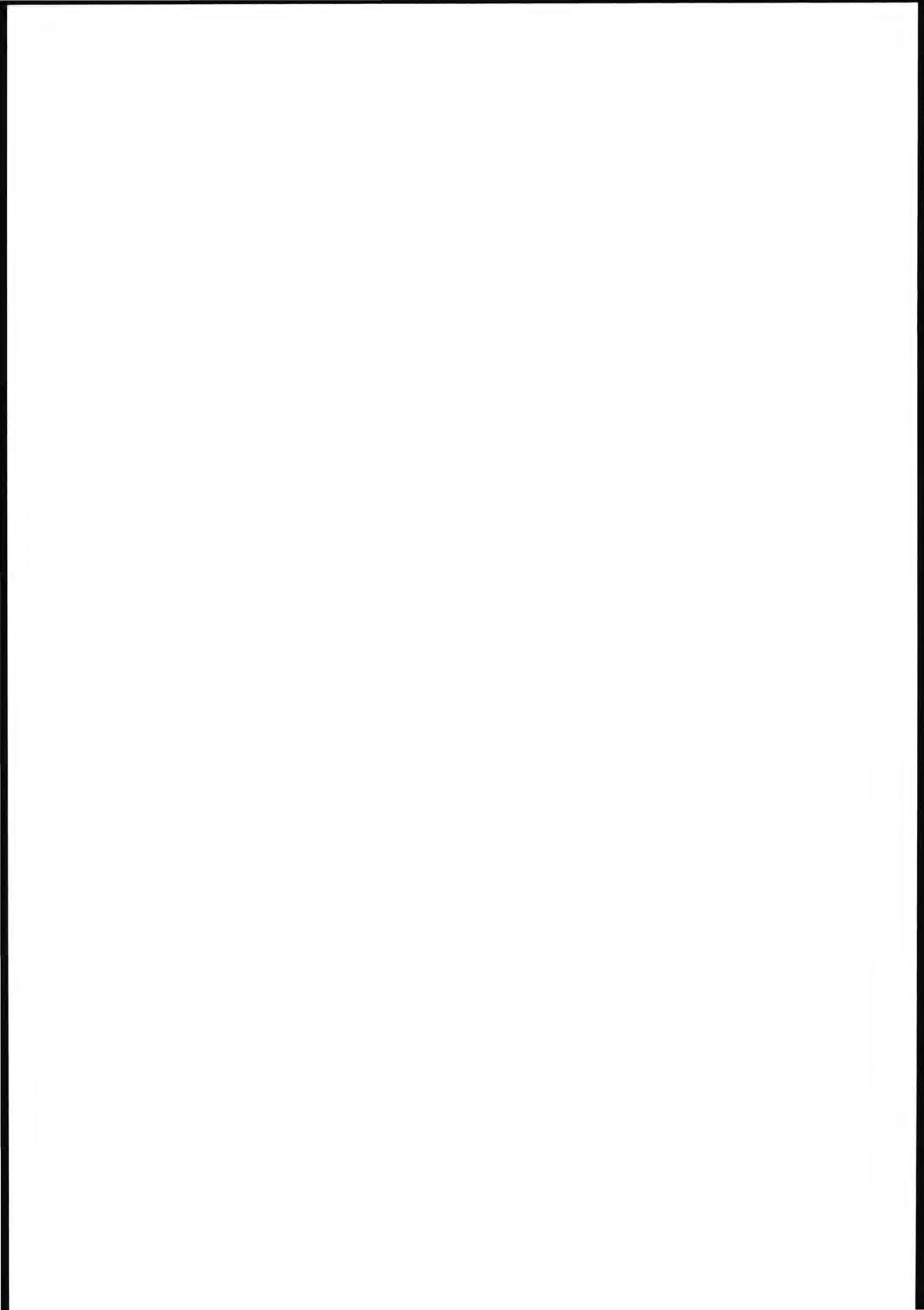
Håkestadåsen *steinalderboplass*

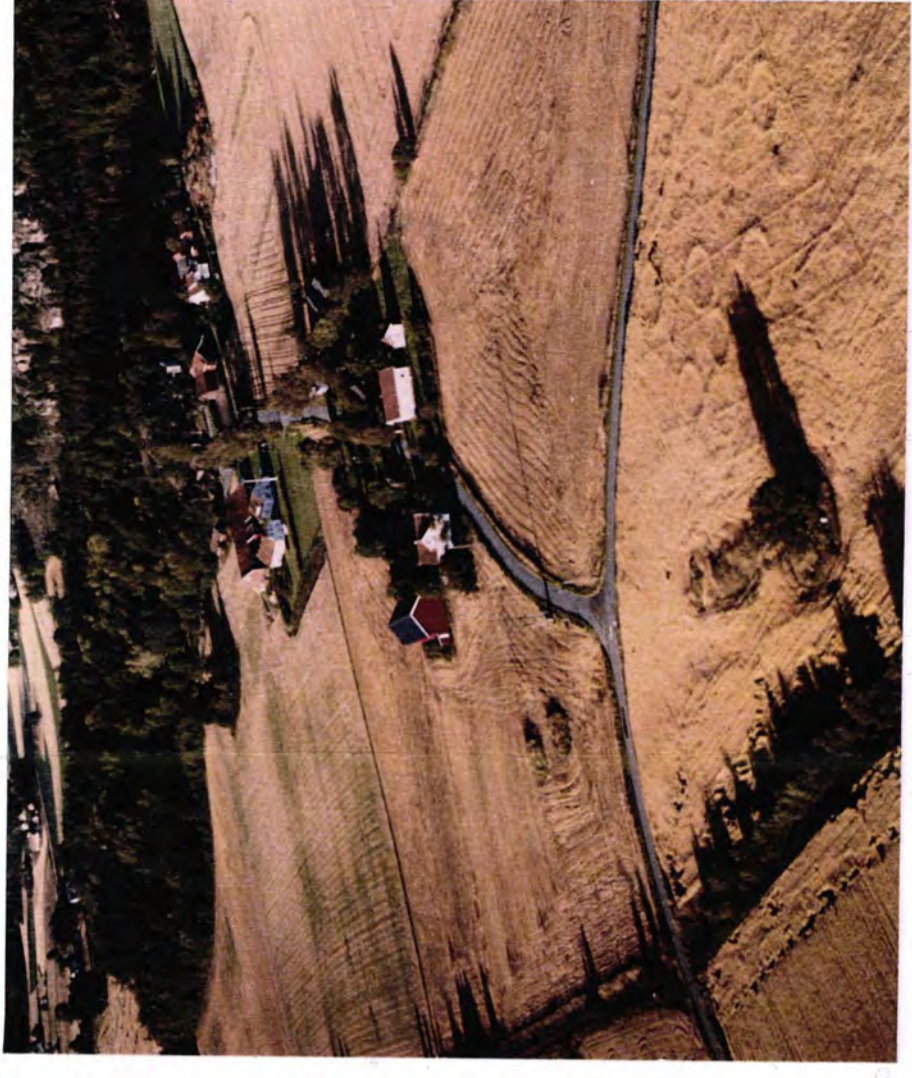
Ved tunnelpåhogget i nordkant av Håkestadåsen er det registrert en steinalderboplass. For å se om traséen kommer i direkte konflikt med denne boplassen trenger man nøyaktige uttegninger av foreslått tunnelpåhogg. Potensialet for ytterligere funn av urørte boplasser fra steinalderen på Håkestadåsen regnes som stort.

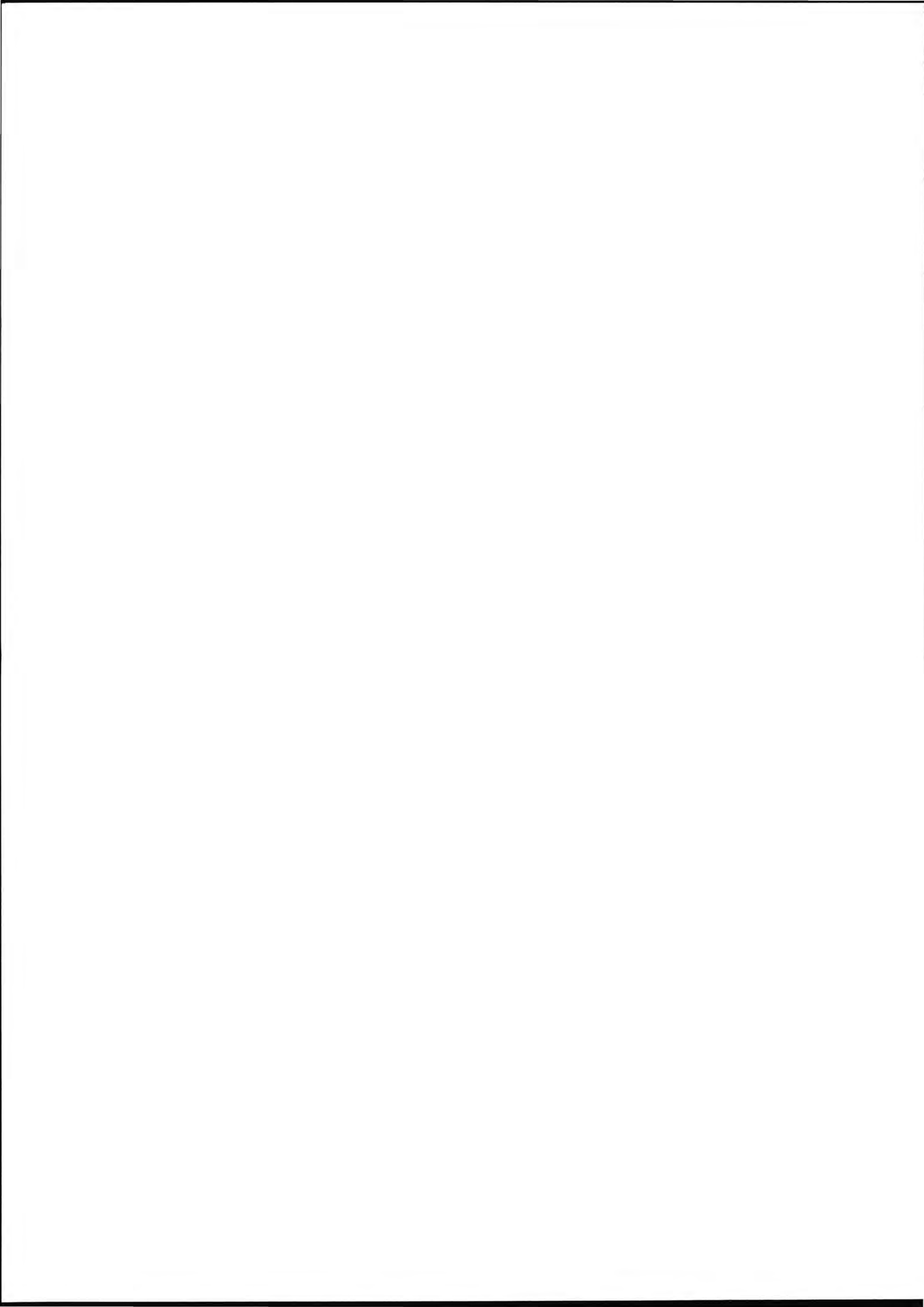
dyrkningsspor

Videre sørvestover fra steinalderlokaliteten på Håkestadåsen skal det ifølge registreringspersonalet på kulturminneprosjektet finnes fossile dyrkningsspor i form av rydningsrøyser. Disse er ikke detaljregistrert p.g.a. at de ligger i et foreslått tunnelområde. Ved tilgang på mer detaljtegnede trasékart bør det sjekkes om disse kulturminnene ligger i konflikt med traséen.

<p><i>Førstadgrenda sett fra høyden øst for jernbanen. Førstad skole ses litt til venstre for midten. Furustadkrysset og Bærløkka skimtes lenger inn til høyre.</i></p>	<p><i>"Spiralmannen" fra helleristningsfeltet på Haugen er bare én av hele 78 små og store figurer som er registrert på dette feltet.</i></p>	<p><i>Bebyggelsen på Østre Lingum og Bergan fotografert i 1993. Foran veien ses vekstmerker etter et gravfelt med minst 10 overpløyde rundhauger. Det er gravhaugenes fotgrøfter som gir bedre vilkår for kornets vekst og som avtegner seg som ring på ring i åkeren. Fra bakken er de vanskelige å få øye på, men fra fly vises de godt når forholdene ligger til rette for det.</i></p>
<p><i>Store Førstad bruksnr. 8 og Vestre Stange sett fra høyden ved Bærløkka.</i></p>	<p><i>Himberg-grenda slik den åpner seg for den som kommer fra Lingum langs Ula-veien over Ulaberget.</i></p>	<p><i>Bryggerhuset på buksnr. 1 på Lund kan være et av de eldste husa i området. Etter tradisjonen skal det en gang har vært framhuset på gården. Det følger i så fall en vanlig utvikling i bruksendring og utvikling av gårdsbebyggelsen. Bakerovnen står fortsatt. Deler av huset består av bindingsverk fylt ut med soltørket leire.</i></p>
<p><i>Vestre Stange til venstre og Haugen litt lenger inn og til høyre. Det store hvite huset lengst til høyre er Misjonshuset fra 1936.</i></p>	<p><i>Veggvollen i en hustuft slik den framstår ved slateavdekking og arkeologisk dokumentasjon. Tuften har inngått i et større før-reformatorisk gårdsanlegg som har ligget i skogområdene mellom Brønnum og Bærløkka. C14 prøver knytter anlegget til jernalder og middelalder.</i></p>	<p><i>Bildet er tatt over tettstedsbebyggelsen i Vervingen som ligger på Raet. Bredvei ligger nærmest Lenger inn ligger Kolsrød og Håkestad Larvekittbruddene i Nøkkelås og Storåsen ses i øvre, høyre bildeflate. Vittersøtjenna og Stålåker ligger i bakgrunnene lenger inn.</i></p>

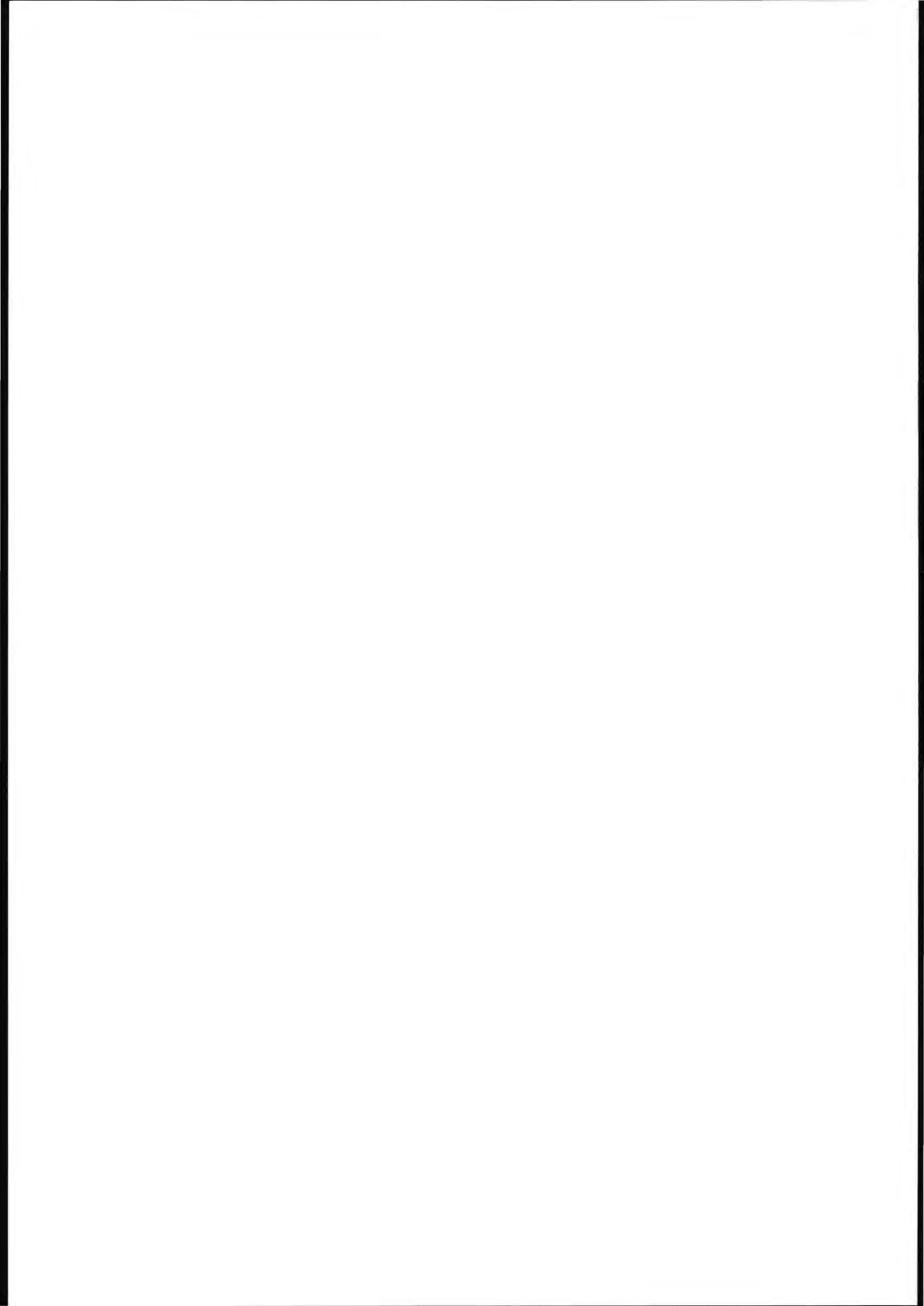

Kulturmiljø 0709-05

Jordbruksbygdene nord i Tjølling.

Innholdsoversikt	side
OVERSIKTSDATA	77
HISTORIKK OG BESKRIVELSE	80
GENERELLE TREKK	
<i>Fornminner</i>	80
<i>Gårdenes områder</i>	85
<i>Gårdsnavnene</i>	86
<i>Eiendomsforhold</i>	88
<i>Gårdsbebyggelsens struktur</i>	88
<i>Beitehager og engslåtter</i>	89
<i>Endring av landskap</i>	91
<i>Annen næring</i>	91
<i>Ferdselen</i>	93
<i>Skoler</i>	93
GÅRDER OG STEDER	
<i>Jåberg</i>	95
<i>Jåberg stasjonsområde</i>	98
<i>Vestad</i>	98
<i>Istre</i>	99
<i>Hybbestad</i>	106
<i>Skalleberg og Tuft</i>	109
<i>Skåra</i>	113
<i>Vittersen</i>	115
<i>Slottet og Tveiten</i>	118
OPPSUMMERING OG VURDERING	120
VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING	
GENERELT	121
ALTERNATIV R1	121
ALTERNATIV R2	125
BILDEMONTASJE	128

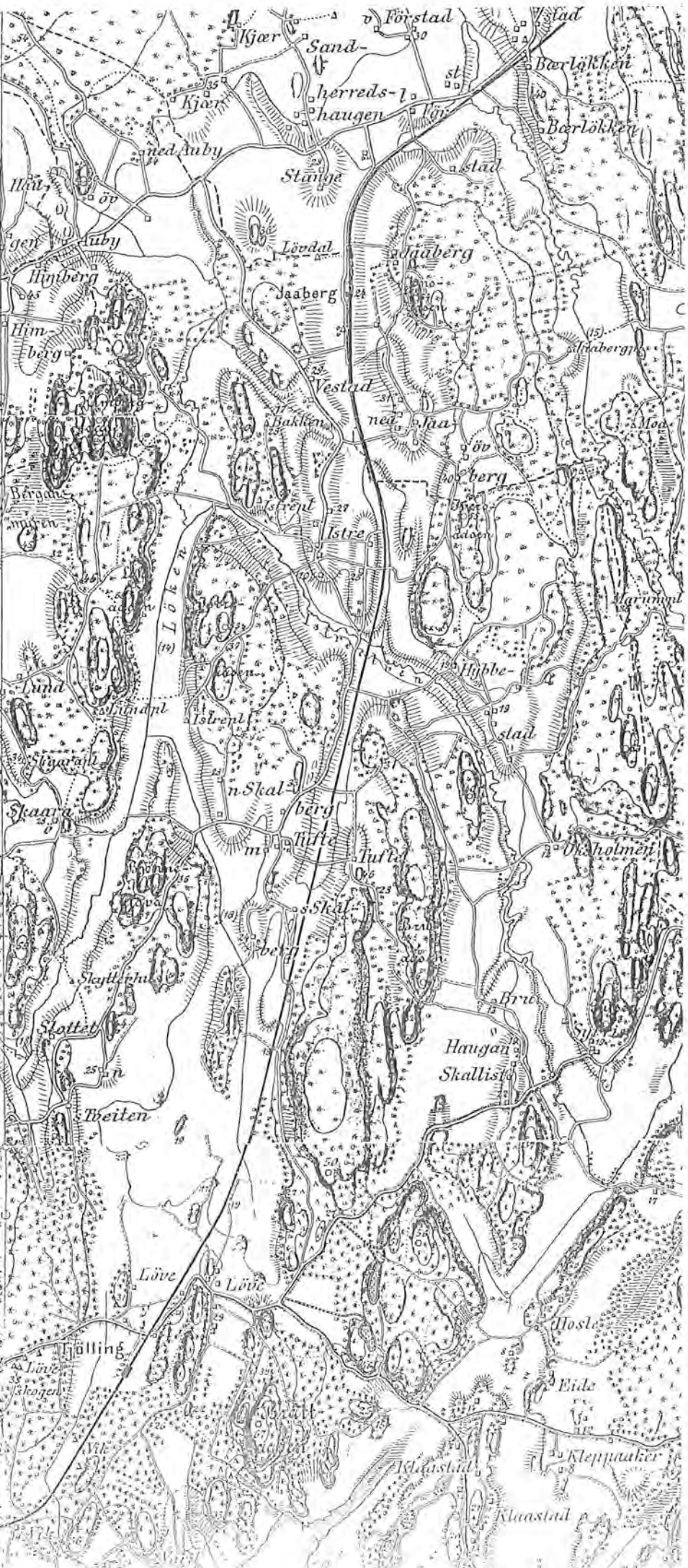

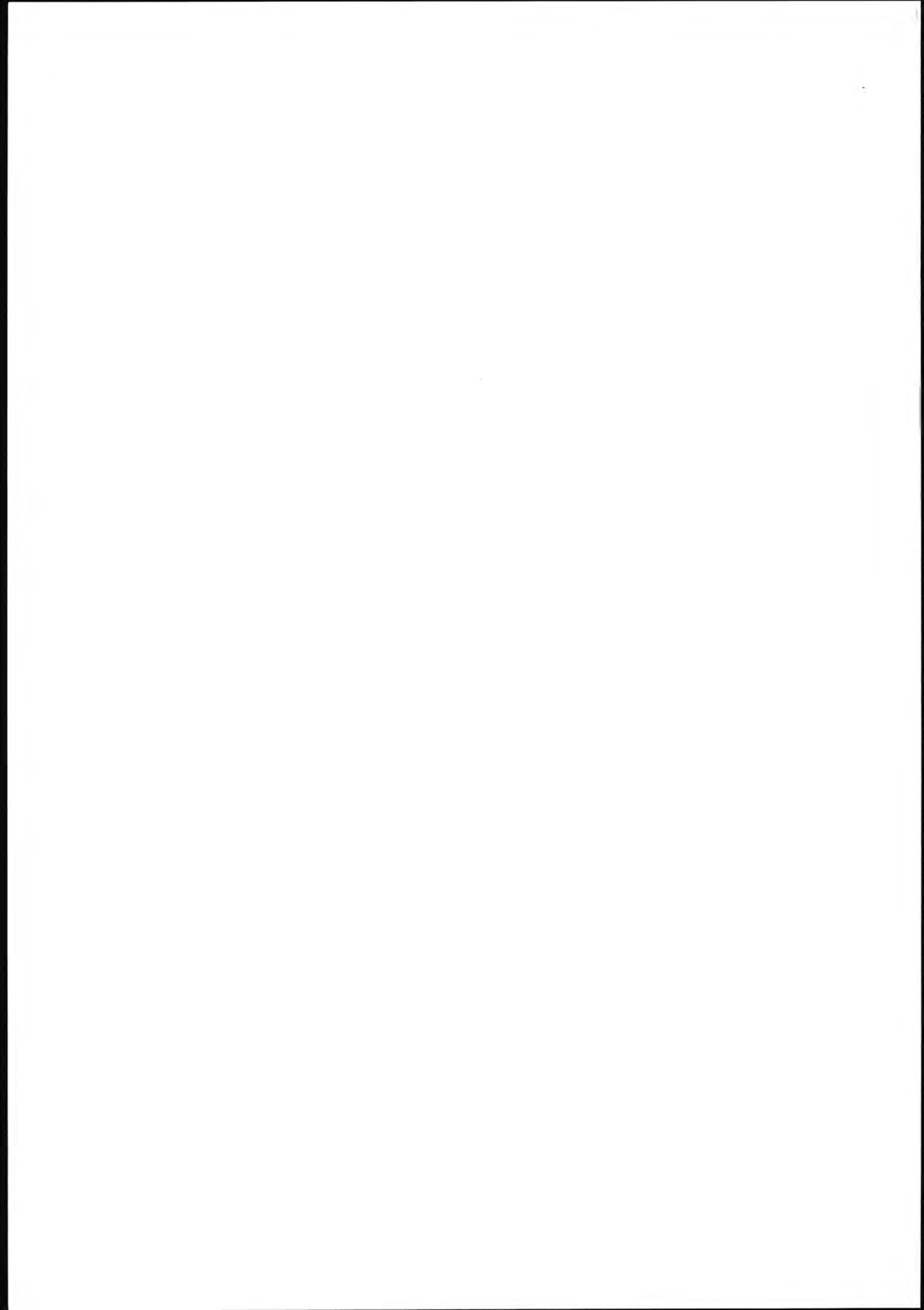
HEDRUM Pæd og Hæstæ SANDHEHREDD Pæd og SOGN BERGAN

TOLLING Pæd og SOGN

59°6'

36' 1:10000

Kulturmiljø 0709-05

Jordbruksbygdene nord i Tjølling.

Oversiktsdata

KOMMUNE

Sandefjord-Larvik

TRASÉALTERNATIVER
KARTBLADØkonomisk kartverk: CH 026-5-2, CH 026-5-4, CJ 026-5-1, CJ 026-5-3,
CH 025-5-2, CJ 025-5-1

prosjektkart SL1 SL2, SL3,

GÅRDSNUMMER

Sandefjord	1069	Vestad
139 Jåberg	1070	Nordre Istre
Larvik (Tjølling)	1071	Søndre Istre
1047 Tveiten	1072	Nordre Skalleberg
1048 Slottet	1073	Mellom Skalleberg
1049 Østre Vittersen	1074	Søndre Skalleberg
1050 Vestre Vittersen	1075	Tufte
1051 Østre Skåra	1076	Nordre Hybbestad
1052 Vestre Skåra	1077	Søndre Hybbestad

FØR-REFORMATORISKE
LOKALITETER

Sandefjord	
0706/03/CJ 026-5-1/5	2 gravhauger
0706/03/CJ 026-5-1/6	gravhaug
0706/03/CJ 026-5-1/7	10 gravhauger, 1 steinlegning
0706/03/CJ 026-5-1/8	gravrøys
0706/03/CJ 026-5-1/9	gravhaug
0706/03/CJ 026-5-1/10	gravhaug
0706/03/CJ 026-5-1/60	funnsted
0706/03/CJ 026-5-1/63	vegetasjonsmerker
0706/03/CJ 026-5-1/64	kullmiletuft
Larvik (Tjølling)	
0706/03/CJ 026-5-1/3	gravhaug
0706/05/CJ 026-5-1/4	gravhaug
0709/05/CJ 026-5-1/55	gravfunn
0709/05/CJ 026-5-1/56	løsfunn
0709/05/Cj 026-5-1/63	funnsted
0709/05/CJ 026-5-3/1	gravhaug
0709/05/CJ 026-5-3/2	gravhaug og steinansamling
0709/05/CJ 026-5-3/3	8 gravhauger
0709/05/CJ 026-5-3/4	gravhaug, hulvei

Sammensatt utsnitt av rektangelkart oppmålt 1904/05. Opprinnelig målestokk 1:25 000. 9D1 sø/4 og 9B9 nø/4, Statens kartverk Hønefoss

0709/05/CJ 026-5-3/5	2 gravhauger
0709/05/CJ 026-5-3/6	gravhaug
0709/05/CJ 026-5-3/7	gravhaug og gravrøys
0709/05/CJ 026-5-3/8	gravhaug
0709/05/CJ 026-5-3/9	5 gravhauger
0709/05/CJ 026-5-3/10	2 gravhauger, 1 gravrøys
0709/05/CJ 026-5-3/11	gravrøys
0709/05/CJ 026-5-3/12	gravhaug
0709/05/CJ 026-5-3/13	5 steinsetninger
0709/05/CJ 026-5-3/14	gravhaug
0709/05/CJ 026-5-3/15	2 gravhauger/røys
0709/05/CJ 026-5-3/26	gravrøys
0709/05/CJ 026-5-3/30	steinsamling, tradisjon om tingsted
0709/05/CJ 026-5-3/33	løsfunn
0709/05/CJ 026-5-3/34	løsfunn
0709/05/CJ 026-5-3/39	løsfunn
0709/05/CJ 026-5-3/41	vegetasjonsmerker
0709/05/CH 025-5-2/1	4 gravhauger
0709/05/CH 025-5-2/2	gravhaug
0709/05/CH 025-5-2/3	gravhaug
0709/05/CH 025-5-2/16	løsfunn
0709/05/CH 025-5-2/19	løsfunn
0709/05/CH 025-5-2/30	gravrøys
0709/05/CH 025-5-2/31	gravhaug
0709/05/CH 025-5-2/34	gravhaug
0709/05/CH 026-5-2/36	steinalderboplass
0709/05/CH 025-5-2/37	steinalderboplass
0709/05/CH 026-5-2/19	2 rydningsrøys
0709/05/CH 026-5-2/21	funnsted
0709/05/CH 026-5-2/25	steinalderlokalitet
0709/05/CH 026-5-2/26	steinalderlokalitet
0709/05/CH 026-5-4/10	2 gravhauger, 1 gravrøys
0709/05/CH 026-5-4/11	5 gravhauger, hulvei
0709/05/CH 026-5-4/12	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/13	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/14	3 gravhauger
0709/05/CH 026-5-4/15	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/16	8 gravhauger
0709/05/CH 026-5-4/17	9 gravhauger
0709/05/CH 026-5-4/18	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/19	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/20	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/21	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/22	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/32	steinalderlokalitet
0709/05/CH 026-5-4/36	kullmiletuft
0709/05/CH 026-5-4/37	gravhaug
0709/05/CH 026-5-4/38	steinlegning

NYERE TIDS LOKALITETER

Sandefjord
0706-03-01 Jåberg stasjonsområde
0706-03-02 Jåberg

Larvik (Tjølling)
0725-05-1 Vestad
0725-05-2 Istre
0725-05-3 Tufte/Skalleberg
0725-05-4 Skåra
0725-05-5 Vittersen

AVGRENSING

De nordligste gårdene som hører med til dette kulturmiljøet er Jåberg i Sandefjord kommune og Vestad i Larvik. Grensen i nordøst følger høydedraget som følger Vestads og Istres gårdsgrenser i vest. Deretter går skillet mellom Skåra og Lund til Vittersøbekken som følges ned til Vittersen. I sør følger grensene med få unntak Skalleberg, Tveiten og Vittersens grenser mot Lauve og Østby. Den østre grense er trukket grovt i skogen øst for Skalleberg, Hybbestad og Jåberg.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD

automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredete kulturminner på Jåberg, Vestad, Søndre Istre, Nordre Istre, Søndre Hybbestad, Nordre Hybbestad, Nordre Skalleberg, Søndre Skalleberg, Vestre Vittersen, Østre Skåra, Vestre Skåra, Østre Tufte, Slottet og Nordre Tveiten.

Larvik, kommuneplanens arealdel

Med unntak av området rundt Vittersøtjønna er området vist som LNF-A og området rundt Vittersøtjønna som LNF-C, hvorav det innerste arealet er vist planlagt vernet etter naturloven.

Larvik, "Kulturminner i Kulturlandskapet"

Områdevurdering: Det meste av området fram til høydene sør for bebyggelsen på Vittersen inngår i område J1 og er markert som "svært verdifullt kulturlandskap". Området sør for gårdsbebyggelsen på Skalleberg og Tveiten, er markert som "verdifulle kulturlandskap". Vittersøtjønna og Lilletjønna er vist som planlagt båndlagt etter naturvernloven. Øvrige arealer i Tjølling er markert som "kulturlandskap"

Sandefjord, kommuneplanenes arealdel

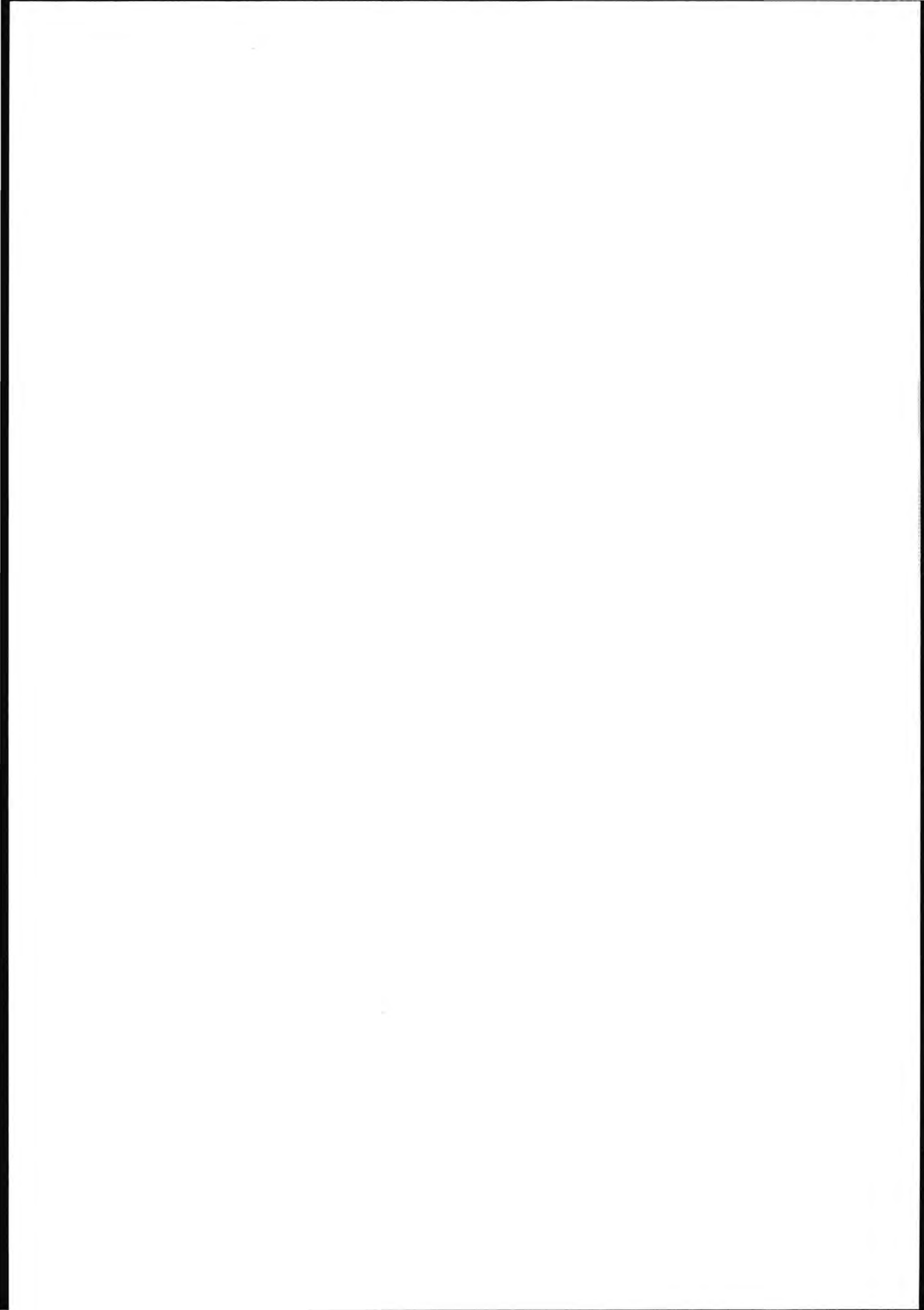
Jåbergskogen er vist som LNF-område sone B hvor natur og landskapskvaliteter og/eller store verdier for friluftslivet er en svært viktig brukerinteresse. Øvrigt areal er vist som LNF-område sone A hvor landbruket har den dominerende interesse.

NATURGRUNNLAG OG AREALBRUK

Området har i stor grad et enhetlig landskapspreg. Det er et halvåpent jordbrukslandskap hvor mange små og store langstrukne åsrygger avgrensner landskapsrommene. Åsene og åkerholmene har en klar nordsør-orientert struktur. Mellom åsryggene er relativt plane sletter preget av intensiv åkerdyrking. Det er kun få steder det drives med beitedyr. Jordsmonnet er fruktbart og som regel en blanding av leire-, sand- og myrjord. Bredden på daldragene mellom åsene varierer, fra avsondrede, smale åkerdyrkede "lommer" til bredere bygder med bebyggelse. Mellom åsene, midt i åkerslettene, er det bekke- og elvedrag. Vittersøbekken og Istreelva er de viktigste. Navnene på vassdragene varierer med gårdene som passerer. De får tilsig fra Vittersøtjønna som er den største innsjøen, og det store myrområdet rundt. De fleste bekkene henger sammen med dette vassdraget. Vassdragene er fra langt tilbake rettet ut og arealet rundt grøftet eller moderat planert for jordbruksformål. En del kantvegetasjon er det likevel ved vassdragene. Åsene er skogkledd og innslaget av varmekjær løvskog i randsone og på åkerholmene er stort.

Et nettverk av veier binder gårder og bygder sammen, og fører til omkringliggende sentra. De har karakter av bygdeveier, området ligger utenfor de viktigste hovedferdselsårene i fylket.

Jordbruk og noe skogbruk dominerer arealutnyttelsen. Den altoverveiende bebyggelsen er jordbruksbebyggelse. Spredt boligbebyggelse utenom denne er kun enkeltstående hus.

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

Forminner

Kunnskapen om den forhistoriske bosettingen innenfor dette kulturmiljøet bygger på prosjektets egne registreringer samt eldre systematiske registreringer av faste forminner gjennomført i 1918, 1972 og 1980. Vi har også brukt rapporter fra utgravninger av ulike typer graver, kjennskap til arkeologiske funn og annen faglitteratur. Parallelt med våre registreringer har det foregått en registrering av gamle veifar i deler av dette området, iverksatt av Statens Vegvesen og Norsk Vegmuseum. Resultatene fra disse undersøkelsene er gjort tilgjengelige for vårt prosjekt.

kulturminneprosjektets registreringer

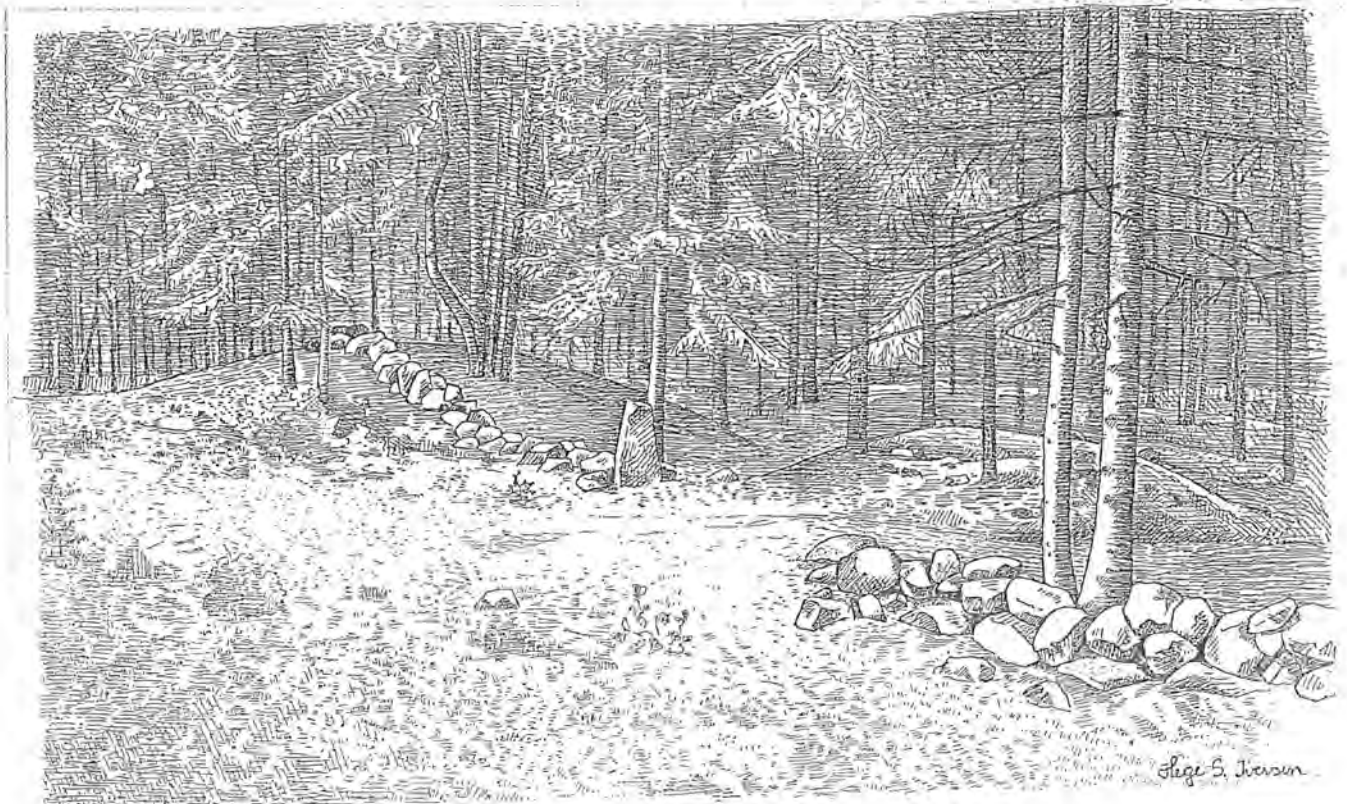
Prosjektets arkeologiske registreringene har vært gjennomført i begrensede perioder over 3 sesonger, i 1993, 1994 og 1995. Registreringene har foregått både på vårparten og høsten. Registreringspersonalet har vært delt inn i 2 lag, der det ene laget har hatt ansvaret for å registrere på overflaten synlige kulturminner, mens det andre laget har gjennomført systematisk prøvestikking i utmark. Begge lag har gjennomført åkerregistreringer, der forholdene har ligget tilrette for slikt arbeid. Tidlig tilsåing av åkrene på våren, samt forbud mot høstpløying har begrenset vår adgang til slike undersøkelser. Ved registreringene ute i felt har feltpersonalet brukt kart i målestokk 1:5000, der foreslåtte traseer og alle kjente faste forminner og løsfunn har vært tegnet inn. Før registratorene som arbeidet med prøvestikking etter steinalderlokaliteter har høydekotene på 25, 50 og 75 m.o.h. vært uthevet på kartene før arbeidet startet opp ute i felt. Feltpersonalet har dessuten hatt tilgang til geologiske kart og eldre kartmateriale fra forrige århundre. I sammenheng med registreringene har de engasjerte feltlederene skrevet rapporter. (Alle feltrapporter foreligger i en egen samlerrapport for det arkeologiske feltarbeidet på hele prosjektet.)

flyfotografering

I løpet av sesongene 1993, 1994 og 1995 er det foretatt sju flyfotograferingsturer over traséområdene sør for Sandefjord. Hovedformålet var å fotografere vegetasjonsspor i dyrka mark, men etterhvert er det også blitt tatt mange oversiktsbilder av større områder samt nærbilder av utvalgte tun. Forholdene for skråfotografering av vegetasjonsspor var spesielt gode de to første årene prosjektet var igang. Innenfor dette kulturmiljøet er det oppdaget vegetasjonsspor i form av markerte ringer som kan være fotgrøftene etter fjernede gravhauger på Jåberg og Hybbestad. I områder der vi vet at det har foregått produksjon av kull i kullmiler, må man imidlertid være oppmerksom på at restene etter slike kullmiletufter også kan markere seg som ringer i åkrene i vekstsesongen. Gjennom intervju med enkelte grunneiere, der vi har spurt om de har merket større kullkonsentrasjoner i dyrka mark der vegetasjonsmerkene ligger, har vi forsøkt å eliminere bort denne usikkerheten.

Over: Steinsettingene i Istrehågan regnes som et av Vestfolds mest karakteristiske gravfelt fra eldre jernalder. Anlegget består av to skipsformede og tre runde steinsettinger. Dette fotografiet er tatt få år etter restaureringen som ble avsluttet i 1962. I dag har krattskogen på bildet vokst til skog som omslutter feltet, men vi ser her at anlegget har en beliggenhet i terrenget som gir god mulighet for visuell kontakt med landskapet rundt. Gården i bakgrunnen er Vestad. (Foto E. Eriksen 1966, Vestfold Fylkesmuseum). Under: Parti fra gravfeltet i Jåbergskogen. I alt er det syv hauger på feltet, i tillegg til den spesielle steinleggingen som A. Augestad grav i 1908 og hvor han gjorde flere fine funn. Et gammelt steingjerde fra "nyere tid" går i dag tvers gjennom feltet, og den oppreiste steinen kan være en forhistorisk bauta som er satt opp på nytt som gjerdestolpe.

Olav S. Jørgensen

kjente faste fornminner

Kulturmiljøet ligger i områder som i dag regnes blant de mest fornminnetette områder i Vestfold. Antall kjente fornminner pr. ØK-kartblad er spesielt høyt og den vanligste fornminnekategorien i disse kystnære jordbruksområdene er de forhistoriske gravene. Et stort mangfold i typer er representert innenfor det området vi kaller jordbruksbygdene nord i Tjølling. Her finnes rundhauger, langhauger, gravrøyser, steinlegninger og runde og skipsformete steinsetninger. De forhistoriske gravene opptrer enkeltvis, eller i større og mindre felt. Vi kan påtreff dem i nærheten av dagens tunområder der de ligger på åkerholmer i dyrka mark eller i dagens utmarksområder. Det er rimelig å anta at de fleste av de kjente gravfeltene er å betrakte som gårdsgravfelt. Unntaket er kanskje det flotte steinsettingsfeltet på Istrehågan, som med sin beliggenhet og karakter skiller seg ut fra øvrige gravfeltet i områdene omkring.

åsrøyser

Den vanligste gravformen under bronsealderen er de jordfrie gravrøysene. Slike røyser har ofte en monumental karakter og er oppbygd av jevnstore steiner. Røysene kalles også gjerne åsrøyser, etter sin karakteristiske beliggenhet på toppen av åstrygger. Eksempler på slike har vi bl.a. på Kiruberget på Søndre Hybbestad og på Luråsen på delet mellom Nordre Hybbestad og Søndre Istre.

bautaer

En fornminnekategori som ofte kan ses i sammenheng med jernaldergraver og sentrale ferdselsårer er større reiste steiner, såkalte bautaer. Slike kan i dag ses flere steder innenfor dette kulturmiljøet, som f.eks. på Jåberg, Istrehågan, Søndre Hybbestad og Vestre Skåra.

hulveier

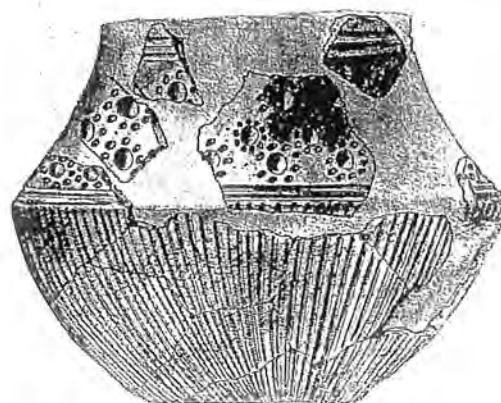
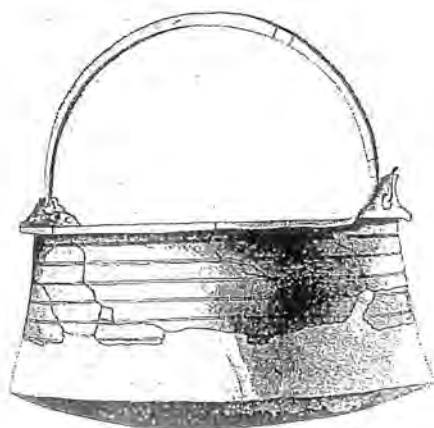
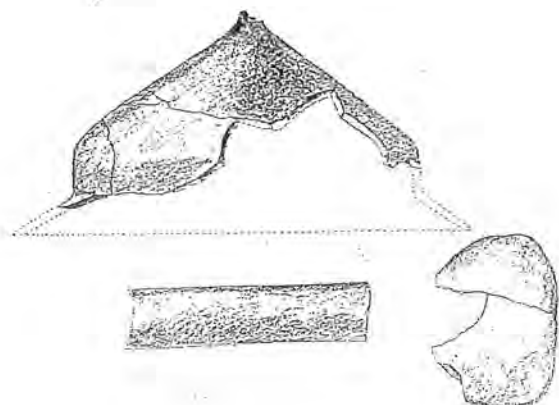
Rester etter forhistoriske veier, også kalt hulveier, finner man ofte i tilknytning til jernalderens gravfelt og boplasser. Denne fornminnekategorien var tidligere ikke så påaktet av arkeologer, men Astri Jahnsen nevner i Tjølling bygdebok at det bl.a. finnes rester etter hulveier på Nordre Skalleberg, Vestre Skåra og Søndre Istre. De registreringer som har vært gjennomført av Vegvesenet har dokumentert at det også finnes bevart mange hulveifar i de store skogområdene på grensen mellom gamle Tjølling og Sandefjord ved f.eks. Jåberg, Marum, Istre og Hybbestad. De store "urorte" skogsområdene, de mange gravhauger og hulveier gjør dette begrensede geografiske området spesielt velegnet når det gjelder større forhistoriske bosetnings- og kommunikasjonsstudier.

skålgroper

En annen kategori faste fornminner som er forholdsvis vanlig i dette området er skålgropslokalitetene. (En type helleristninger som består av runde knakkede eller slipte groper.) Skålgropene finnes enten på jordfaste blokker, løse steiner eller lave bergskjær i dyrka mark, som f.eks. på Mellom Skalleberg. Dateringen av slike skålgroper er usikker, men de har trolig vært i bruk over en lengre periode, kanskje både i bronsealder og eldre jernalder.

gravfunn og løsfunn

Så godt som alle de berørte navnegårdene innenfor dette kulturmiljøet har funn fra forhistorisk tid. Funnene kan enten være kommet inn ved fagmessige arkeologiske utgravninger, som fra gravfeltet på Istrehågan eller steinlegningen på Jåberg. De kan også være fremkommet ved kommersielle utgravninger, dvs. utgravninger i forrige århundre som hadde som formål å fremskaffe oldsaker som kunne selges til museer og privatsamlere. De rike gravfunnene fra Skåra er et eksempel på en slik kommersiell gravning. Oldsaker kan også være fremkommet tilfeldig, f.eks. ved forskjellige former for markarbeid i nyere tid. De kjente

Gravutstyr fra den rike Skåragraven, den såkalte "Kongshaugen", fra eldre jernalder på Skåra. Ill. er hentet fra Tjølling bygdebok bind I og Oluf Rygh "Norske Oldsager".

gravfunnene fra vårt område representerer graver fra eldre og yngre jernalder. Løsfunnene representerer bosetting fra steinalderen, bronsalderen, jernalderen og middelalder.

jernalderbosetting

Jernalderen og kanskje spesielt eldre jernalder er den mest markante bosettingsperioden innenfor det området som omtales i dette kulturmiljøet, og det er fra denne perioden vi har flest kjente graver og gravfunn. Det eldste gravfunnet fra stammer fra en steinlegning på Jåberg og kan dateres til første århundre e. Kr..

Den sentrale økonomiske enheten i eldre jernalder var gården. Det økonomiske grunnlaget baserte seg på februk og åkerbruk, men en har nok også utnyttet forskjellige naturressurser i umiddelbar nærhet eller i lengre avstand fra gårdens sentralområde. Slik den eldre jernalderens gårdssamfunn framtrer via gravfunnene i Søndre Vestfold har det vært lagdelt med flere sosiale grupper og det har, i hvert fall i visse perioder, vært forskjell i størrelsen gårdsenhetene i mellom.

Krumkniv fra eldre jernalder. Gravfunn fra Slottet i Tjølling. Ill. hentet fra Oluf Rygh: "Norske Oldsager".

Antar en at den geografiske spredningen av graver, gravfunn og løsfunn fra jernalderen, slik vi ser den i dag, reflekterer det opprinnelige forhistoriske spredningsmønsteret og derved bosetningsområdene i jernalderen, kan vi se at det i løpet av eldre jernalder skjer en gradvis ekspansjon av bosetningsområdene. Per Haavaldsen som har studert livbergingsgrunnlag og sosial struktur i eldre jernalder i Søndre Vestfold, mener at det i yngre romertid/folkevandringstid (200-600 e.Kr) oppstår en del nye gårder som etter gravfunnene å dømme ikke har noen forutsetning i en tidligere eksisterende gård. Enkelte av disse gårdsenhetene synes å fortsette ut i vikingtid, andre opphører i løpet av folkevandringstid.

Basert på gårdsnavn-kronologi og datering av kjente gravfunn ser man at det også i yngre jernalder, kanskje vikingtid, skjer en ny bosettings-ekspansjon innenfor dette kulturmiljøet med opptak av nye gårder i ytterkanten av de eldste bosetningsområdene.

Foreløpig mangler vi boplassene fra jernalderen, og prosjektets registreringer har ikke omfattet sjaktinger i dyrka mark for å lete etter forhistoriske bosettingsspor under dagens åkerjord. Ei heller har vi intensivert prøvestikkingen i nærheten av gravfelt som ligger i skog. Siden vi kjenner gravfeltene er det nærliggende å tro at boplassene, som på ødegårdsanlegg på Sørvestlandet, har ligget nær gravhaugene. Gårdsgraver behøver ikke å ligge i større felt, de kan også ligge enkeltvis og spredt rundt på den forhistorisk gårdens innmark. Det er verdt å merke seg at foreslåtte traséer flere steder går over jordbruksområder og utmark der potensialet for å påtreffte forhistoriske bosettingsspor i form av husrester regnes som meget høyt.

Godtar vi at gravfunnene og gravfeltene gjenspeiler befolkning-konsentrasjoner og derved bosetningsområder, må vi imidlertid være oppmerksomme på at befolkningens bruks- eller utnyttelsesområde har vært større enn det disse fornminnene vitner om.

bosetting i bronsealderen?

Boplasser fra bronsealderen som representerer den bofaste jordbruksbefolkningen er vanskeligere å lokalisere enn jernalderboplassene, blant annet fordi det foreløpig er funnet så veldig få i Norge. Innenfor dette kulturmiljøet mangler vi spor etter husene og de fossile

dyrkningssporene, men skålgropfelt, åsroyser og en del flatehugne flintredskaper gir indikasjoner på at det har levd mennesker her i bronsealderen. På samme måte som bosetningen i eldre jernalder har nok også bronsealderens bosetning i dette området vært basert på et næringsgrunnlag som omfattet februk og åkerbruk, og fra bronsealderen av utvikles landskapet gradvis til et åpent beitelandskap hvor man fikk en mer stabil bosetning.

bronsealderboplasser?

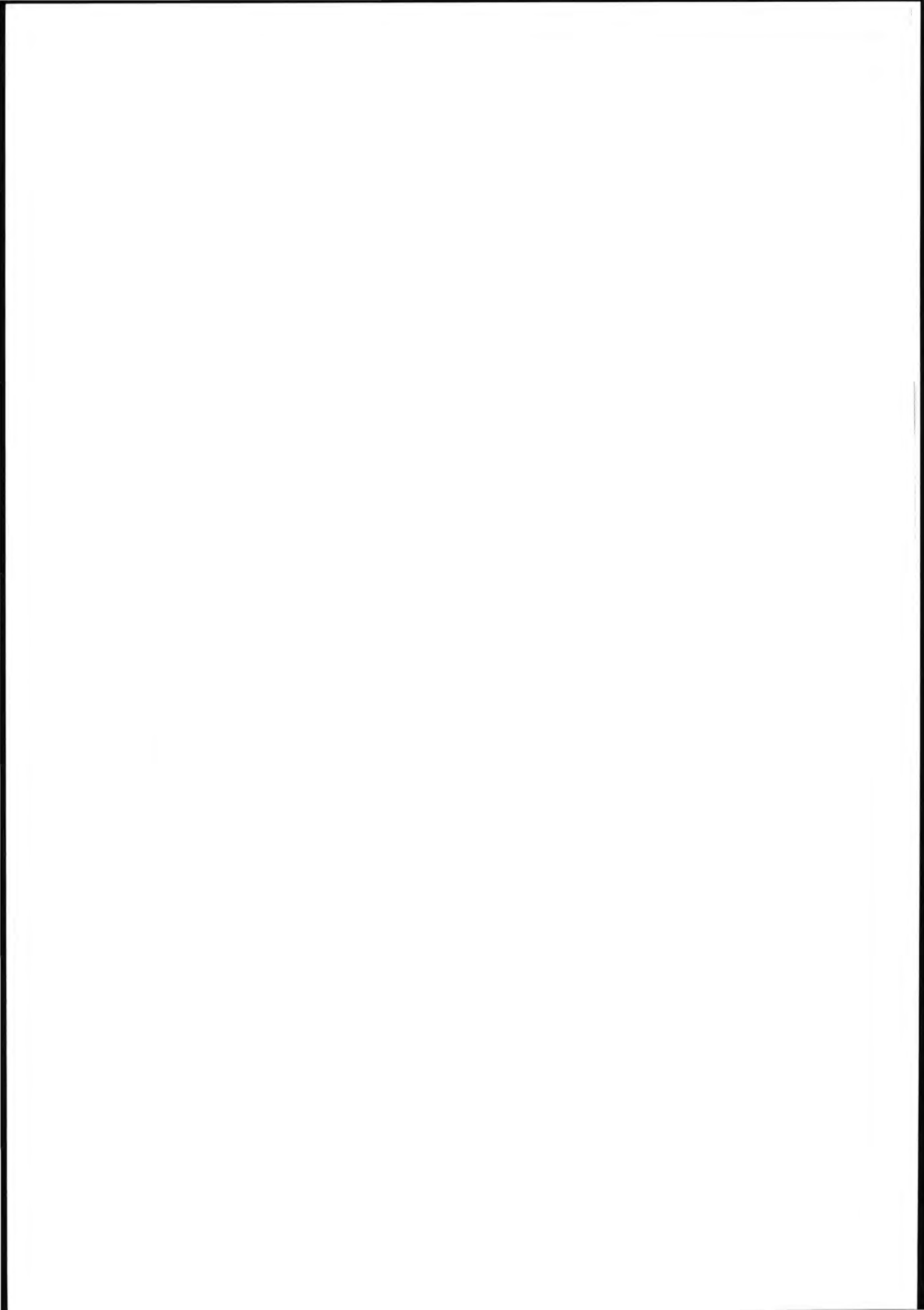
Ved åkerregistreringer på Vestad ble det på de flate jordene sørvest for Stangeby funnet skjørbrent stein og flint som sammen med andre funn av lignende karakter, beliggende i en sone på 15-20 m.o.h., kanskje peker mot restene etter en tidlig bronsealder-jordbruksbosetning.

Oldsaker fra et gravfunn fra eldre jernalder på Vestad. Rekonstruksjon av skjoldbullen med fint dekorert knapp av bronse belagt med forgylt sølv. Fingerring av gull. Ill. er hentet fra Tjølling bygdebok bind I og Oluf Rygh "Norske Oldsager".

Gårdenes områder

Om vi ser på navnegårdene har Istre, Skalleberg og Vittersen de største gårdsområdene i dag. Tuft er den minste gården. Gårdsområdenes form, i hvert fall for de største gårdene, er slik at de legger seg som brede belter på tvers av landskapsstrukturen. Dette har gitt gårdene tilgang til flere av de parallelle daldragene i området, samt de mellomliggende utmarksområdene, noe vi må tro har vært verdifullt for gårdenes ressursgrunnlag. Hovedvassdragene har i stor utstrekning vært benyttet som grenser mellom gårder, men ikke over alt. Vi finner også gårdsgrenser langs de mest markerte av de nordsørstrukne åsene.

Gårdsnavnene*Istra? - elvenavn med tradisjon*

Gårdsnavnene i området gir i seg selv få holdepunkter for datering. Istreelva, hovedvassdraget i området, renner sentralt gjennom Istres gårdsområde. Et eldre navn på elva skal være Istra, og en regner med at det er elva som har gitt gården dens navn. Trolig er det svært gammelt. Sophus Bugge mener at navnet kan være beslektet med Istros, det gamle greske navnet på Donau. Gårdsnavnene Skallist og Syrrist lenger sør kan også vise til beliggenheten ved Istreelva.

naturbeskrivende

Naturbeskrivende navn er trolig både Skåra, Skalleberg, Vittersø og Jåberg. Skåra kan være utledet av gml. no. "skorar", som betyr hulning mellom bakkeløp. Det er i såfall et navn som godt beskriver det småkuperte landskapet i østre del av Skåra - kanskje i motsetning til slettene mot vassdraget i vest. Men en slik beskrivelse kunne også ha passet på mange andre steder i området.

Skalleberg er trolig avledet av gml. no. Skardaberg som kan bety berg med et skar. Det er ikke lett i dag å knytte en bestemt naturformasjon som skar, kløft til dagens gårdsområde på Skalleberg. Under Skalleberg er det flere stedsnavn hvor *kirke* inngår, f.eks Kjerkeberget og Kjerkevenda. Dette er interessant sett i forhold til tradisjonene om kirke på Istre i middelalderen.

Vittersen

Tolkningen av Vittersen er usikker. Det skrives Vitrixsyni 1398 og er muligens et -vin-navn. Første leddet kan være avledet av vitringer, vetr som betyr vann. Kanskje er navnet brukt til å betegne et område med mye vann - en beskrivelse som ville passet bra på området med Vittersøtjøna, myrområdene og elveløpene. Sisteledet er trolig avledet av *vin* i betydningen *de gresskleddede engene*, som må ha ligget i utkanten av de gamle myrområdene.

Jåberg

Jåberg skrives Jabærgh i 1398. Førsteleddet kan ha sammenheng med mjå, smal eller jó hest og er filologisk vanskelig å datere (Per Thoresen 1977). Om førsteleddet er naturbeskrivende er det vanskelig å forklare ut fra dagens gårdsområde på Jåberg. Et underbruk under Jåberg er Haugastein. Inntil 1550 lå Haugastein under Østre Hystad. Iflg. Lorens Berg kan det tolkes som stedet med gravhauger og bautasteiner. Det har ikke vært mulig å nøyaktig stedfeste dette Haugastein.

Vestad

Et annet gårdsnavn som kanskje sier noe om eldre kult-steder er Vestad, skrevet Vestadhum i Rødeboka 1398. Det er vanlig å tolke *ve* som et ord for hellig, og gårdsnavnet som *et hellig sted*.

Tveiten, Slottet

Navnene til Tveiten, Slottet og Tufte forteller om en relativt sen gårdsetablering. Tufte er avledet av gml. no. tuft eller topt som betyr hustomt. Gården er nevnt i skriftlige kilder i 1456. Gårdens område ligger dels som en kile inn i Skalleberg og det er rimelig å tro at den er skilt ut fra Skalleberg i middelalderen. Navnet kan vise til at gården lå øde etter Svartedauden.

Tveiten og Slottet er to mindre gårder som ligger mellom Vittersø og Skalleberg i sør. Deres områder skiller seg ut fra de andre gårdene ved at de ligger som lange, smale kiler mellom Skalleberg og Vittersen og strekker seg helt ned til Lauve. Trolig er de skilt ut fra Vittersen eller Skalleberg. Kanskje gikk grensene for de to store, gamle gårdene mellom Tveiten og Slottet, eller den fulgte Istreelva?

Motstående side: Utsnitt av militært kart over deler av Tjølling og Hedrum fra 1801. (Kopi fra Universitetsbiblioteket)

Slottet skrives Slottet i 1528. Navnet kan være avledet av slåtte i betydningen engslått eller være gitt i spøk i betydningen slott - herresete, og vise til gårdstunets markerte beliggenhet på knauser. Lorens Berg heller til det siste og mener gården en skilt ut fra Vittersen og at den opprinnelig var en østre av tre Vittersenbruk. Tveit betyr i gml. no. en utskilt gård. Den skrives Tueden i 1600.

Hybbestad

Hybbestad er en større gård som grenser til Istre og Tufta i øst. Det gml. no. navnet kan ha vært Hyppistadir. Det er iflg. Lorens Berg et enestående navn og kan ikke sikkert forklares. Som stad-navn kan den høre til en gårdsetablering i området i løpet av yngre jernalder.

Eiendomsforhold

Skalleberg - et storgods

I eldre tid er det Bjarne Audunsons godssamling rundt Skalleberg som peker seg ut. Bjarne Audunson (d.1320) var en av kongens betrodde menn. Han var sysselmann og fehird i Tønsberg. Bjarne Audunson gjorde Skalleberg til sentrum i en lokal godslenhet som omfattet det meste av Skalleberg, deler av Vik, Hem, noe av Gjerstad (Gulfferød) og Varild samt Vittersø. Bjarne Audunson synes å ha hatt Skalleberg som sitt oppholdssted når han ikke satt på Tønsberghus. Hans testamente er interessant og representerer trolig samtidens verdisetting av naturressursene og tanken bak godssamlingen. Han presiserer her at tre herligheter skal følge Skalleberg; alle hans laksefisker, møllen på Vittersen og "Hen skog".

vanlig utvikling

Skalleberg-godset som egen enhet fikk ingen varig betydning i Tjølling. Gårdenes eierhistorie følger det vanlige mønsteret inn i nyere tid. Flere og flere av gårdene gikk inn i de store godsdannelsene til kirken, adelen, borgerne og etter reformasjonen kronen. Under grevskapstida var langt de fleste brukerne blitt grevens leilendinger, enten fra grevskapstidas første år på 1670-80-tallet eller tidlig på 1700-tallet. På Skåra og Vestre Vittersø satt det selveiende bønder fra første halvdel av 1700-tallet, men de er unntaket. Grevskapets jordeiendommer gikk over i den danske kongens eie i 1805. Grevskapets gårder i Tjølling fulgte med da Treschow kjøpte det gamle grevegodset i 1835. Treschow hadde liten interesse av å sitte med de relativt skogfattige gårdene i Tjølling og Sandar. Straks etter overtakelsen begynte salget til brukerne og rundt 1850 var de blitt selveiere.

gårdsdelinger

Gårdshistorien forteller om en stor oppdeling i bruk. For de fleste strekker de første delingene seg langt tilbake i tid. For de navnegårdene som er delt i flere matrikkelgårder (de med eget gårdsnr.) har trolig delingen holdt seg stabil siden middelalderen. Det gjelder jo de fleste av gårdene i området. Her har nok vært få helt øde gårder etter Svartedauden. Men også videredeling i underbruk strekker seg langt ned i tid, til 1600 og 1700-tallet. Utover 1800-tallet skjer en ytterligere oppdeling, trolig forsterket av både utstrakt nydyrking fra tidlig 1800-tall og overgangen til selveie midt på 1800-tallet. Gårdshistorien forteller også om endringer av bruksenheter og sammenføyninger.

Gårdsbebyggelsens struktur

tunene

De mange bruksenheter har satt sitt preg på gårdslandskapet. De gir, sammen med den småskalapregede naturen, kulturlandskapet et variert og vekslende inntrykk. Gårdsbebyggelsen ligger i stor grad samlet på høyderuggene. Grender med hus etter mange bruk i tildels store og tette samlinger er karakteristisk. I få områder er det typiske "Åkerholm-tunet"

så godt representert som her, med fine eksempler på Skalleberg, Istre og Skåra. Dagens struktur ser ut til å ha lange tradisjoner. Vi kjenner igjen hovedtrekkene fra grevskapskartene 1811-13 og senere kart på 1800-tallet. En viss spredning av bebyggelse som følge av utskifting har selvsagt skjedd. Tun er flyttet ut, men samtidig har nye bruksenheter oppstått. De største og tetteste gårdstunområdene finner vi i dag på Jåberg og Istre. Skalleberg og Skåra er kanskje de gårdene som mest er preget av endringer etter utskiftinger, men også her er de gamle bebyggelsesområdene holdt i hevd.

husenes orientering i tunene

Landskapsformenes nord-sørstruktur har nok vært viktig for hvordan husene er orientert. I flere tun er det gjennomført at de viktigste husene ligger orientert samme vei. Grevskapskartene og utskiftingskartene viser at dette var et enda mer dominerende trekk før. Selv om den langstrukne bebyggelsesstrukturen er dominerende, er det flere eksempler på firkanttun i området. I de langstrukne tunene står små hus gjerne på tvers og danner sammen med framhus og driftsbygninger ganske åpne firkanttun. Det finnes også eksempler på mer gjennomførte, firkanttun med framhus og driftsbygninger som hovedkomponenter. De er som regel yngre og ofte resultat av utskifting og flytting av tun. Større moderne driftsbygninger, fra sveitserlåvenes tid står ofte på tvers av landskapsretningen og har vært bestemmende for tunformen.

hustyper

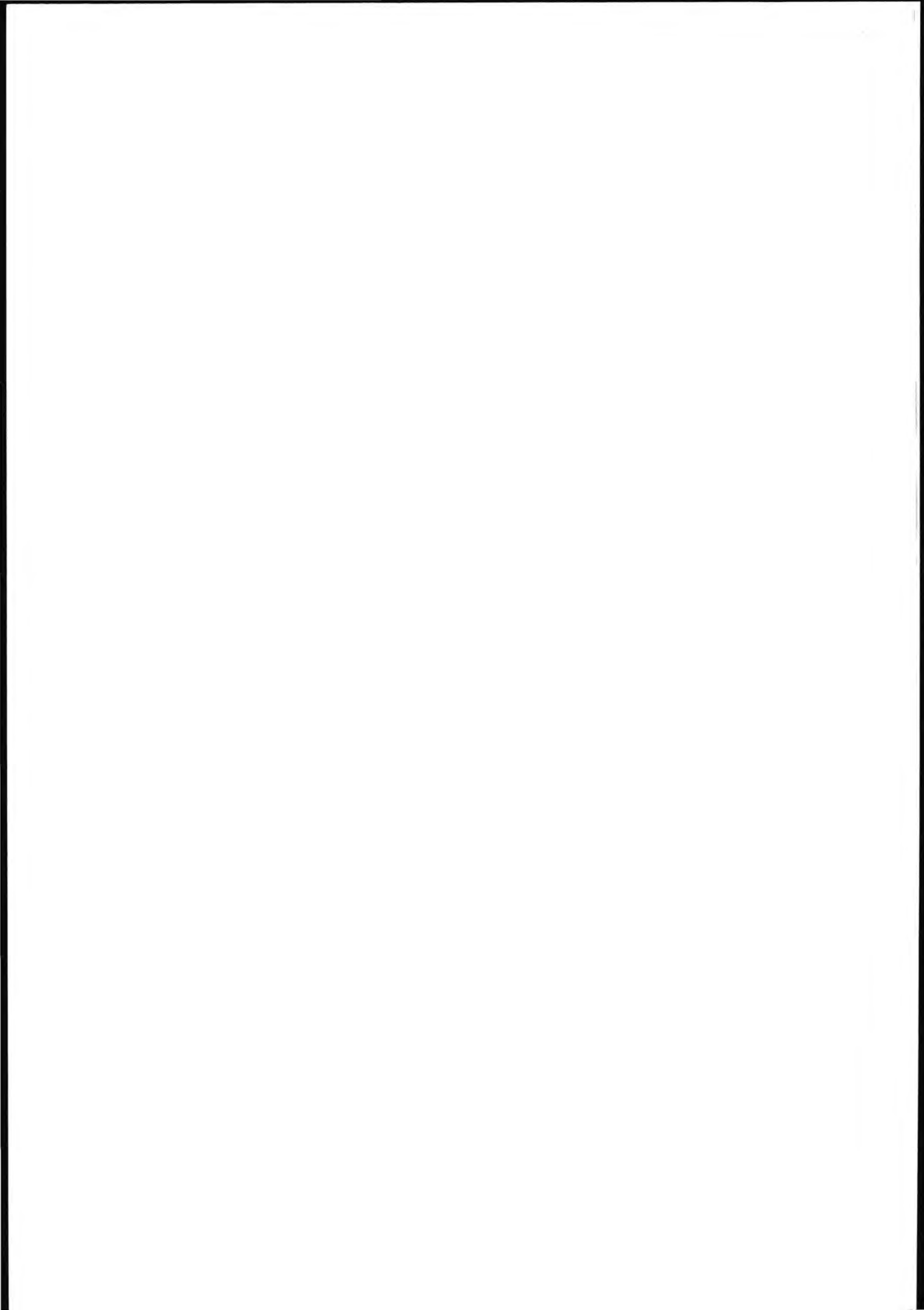
Det er typisk og tradisjonell gårdsbebyggelse vi finner i området. Samlet viser de et spekter av vanlige hustyper fordelt over et stort tidsrom. Karakteristisk er flere utkjellere (jordkjellere med mindre hus over), mange bygd godt ut i mellomkrigstid. De står gjerne et høvelig sted litt utenfor turet. Området har også eksempler på eldre og lite endrede driftsbygninger, som i dag begynner å bli sjeldne. Steinfjøset med tømmerlåve og stall på Vestre Vittersen bruk 1050/1 har spesiell interesse. Likeens den gamle driftsbygningen på Mellom Skalleberg. Noen av framhusene har et uttrykk eldre enn sveitserstilen, men det er lite med eldre detaljering bevart. Det er sveitserstilen og senere endringer som preger den eldre bygningsmassen. Enkelte av sveitserhusene har bevart opprinnelig stilpreg i stor grad. Mange av driftsbygningene er bygd i mellomkrigstid og senere.

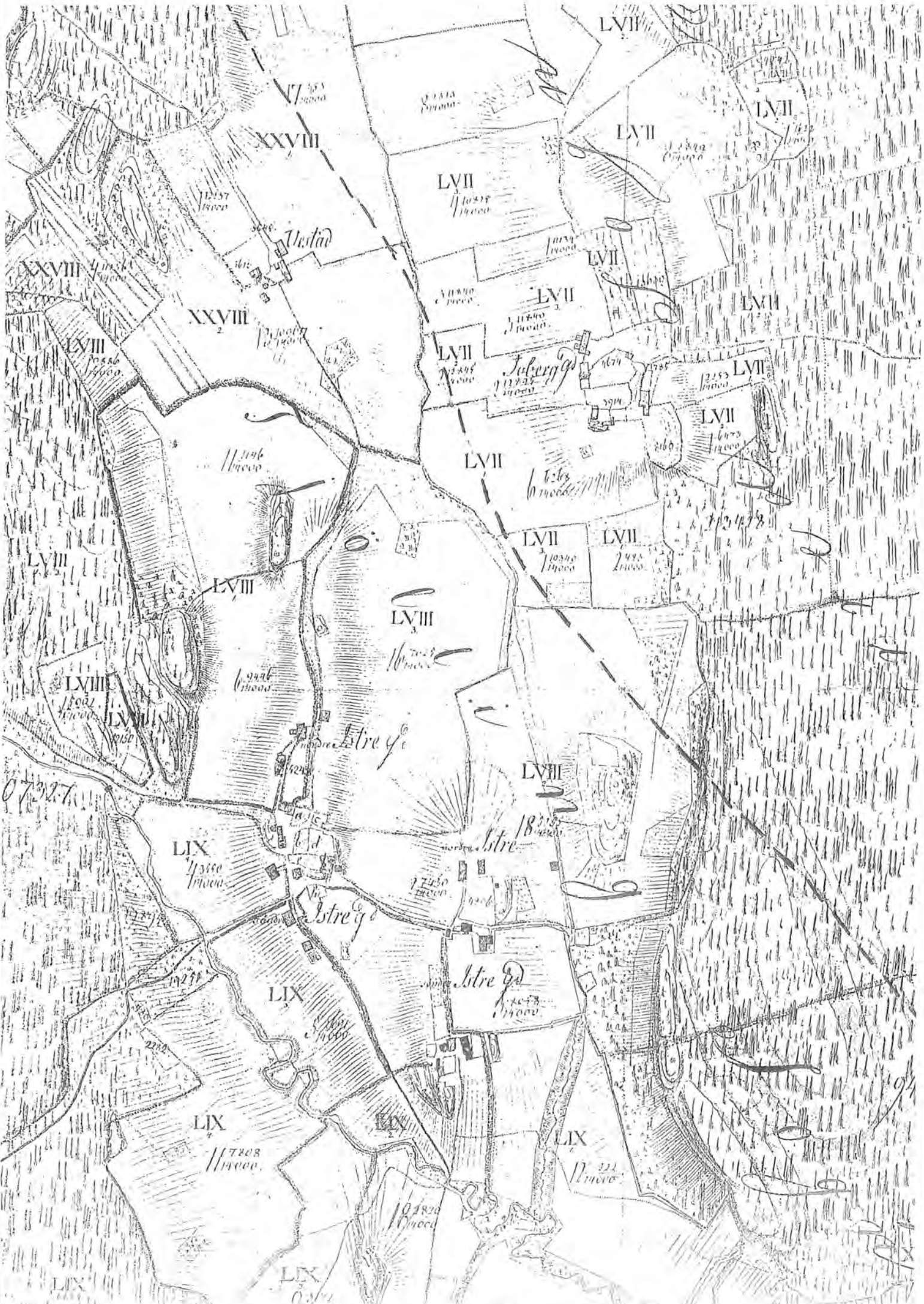
husmannsplasser

Det er kjent flere tufter etter husmannsplasser i området, men få bosteder i dag som kan ha hatt en slik bakgrunn - med unntak av et par ved Istre. Som vanlig lå de fleste husmannsplassene i utkanten av gårdenes områder. En del har ligget mot de smale daldragene som før trolig var eng, men som i dag er fulldyrket åker - slik som ved Løken på Skalleberg og Istre, langs Istreelva. På de fleste plasser er det lenge siden det har stått hus.

Beitehager og engslåtter

Naturlige beiteområder har vært i de mange skogkledte kollene og åsene som avgrensner innmarksområdene i bekkedalene. Istrehågen har etter navnet å dømme vært et slikt område. Slik folk husker det i dag har også innmarka vært lagt ut til beite i perioder. Særskilte krøtterstier fra tun til utmark er ikke registrert, men utelukkes ikke. Det har vært opplyst at de mange gårdsveiene samt de gamle allfarveiene har vært brukt til dette. Det er i dag svært begrenset dyrehold i området. Naturlige slåtteenger har de mindre og "bakre" daldragene ved bekke- og elvefarene vært - før dreneringen satte inn. Løken vest for Skalleberg og Istre er typisk. Her står fortsatt et par englaer og forteller om denne bruken.

XXVIII

LVII

LVII

LVII

LVII

XXVIII

LVII

LVII

LVII

LVII

LVII

LVII

LVII

LVII

LVII

LVIII

LVIII

LVIII

LVIII

LVIII

LIX

LIX

LIX

LIX

LIX

LIX

LIX

Vestad

Joberg

Litre G

Litre G

Litre G

Litre G

Litre G

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

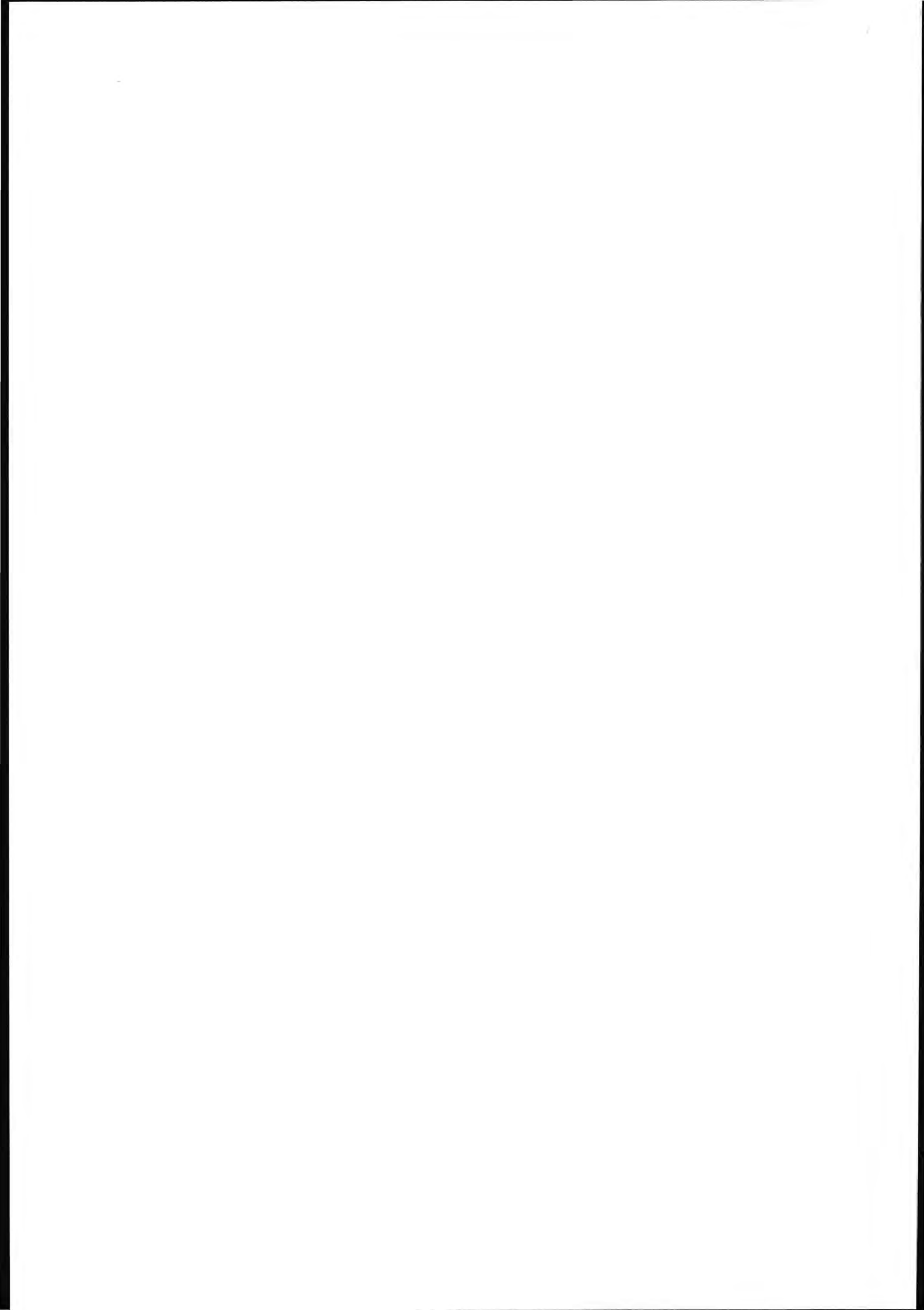
11257
11258

11257
11258

11257
11258

11257
11258

07327

Endring av landskap rydding av jord

Gårdslandskapet har naturlig nok vært i kontinuerlig forandring fram til idag. En ting er de spor befolkningsveksten, særlig ut på 1800-tallet satte, med deling i mange bruk og opprettelse av husmannsplasser - og senere nedleggelse av de samme. En annen ting er nyrydding av jord, noe bl.a. de mange steingjerdene i området forteller om. Under grevetiden var det en del av leilendingenes plikt å sette opp en viss lengde steingjerde årlig. Det ble også delt ut premie for de beste. Sporene etter de mange små potetlappene i skogen hører med i bildet av 1800-tallets arealutvidelse, men i dag har skogen i stor grad igjen innhentet disse.

Åker av myr og bekkedrag

Trolig enda større og mer varige konsekvenser fikk den grøfting og tørrlegging av myrene og elvekantene som så smått begynte alt midt på 1700-tallet. Myrområdene på Skalleberg, Tveiten og Løve ble grøftet for grevens regning 1803-05. Myra ble senket to til tre alen og store deler av de nordlige arealene kunne dyrkes opp. I 1860 var det en aksjon for å få senket Vittersø-tjønnen og bedre mulighetene for jordbruket der. I årene rett før første verdenskrig var det nye store grøftingsarbeider - på Tveiten og Skalleberg myrene 1912-13 og Istreløken 1913-14. Vittersøtjernet ble ytterligere senket 1934-35. Etter siste krig var det særlig senking og utretting av bekkeløpene som gav ny dyrkingsjord og de største landskapsendringene. I første del av 1950-tallet var det nok en gang arbeider på Istreløken. Istrelva ble rettet ut og de gamle engeitegene ble åkerjord. I dag er de fleste vassdraga i området senket og rettet ut. Eldre kart viser meandrerende bånd der det i dag går rette kanaler.

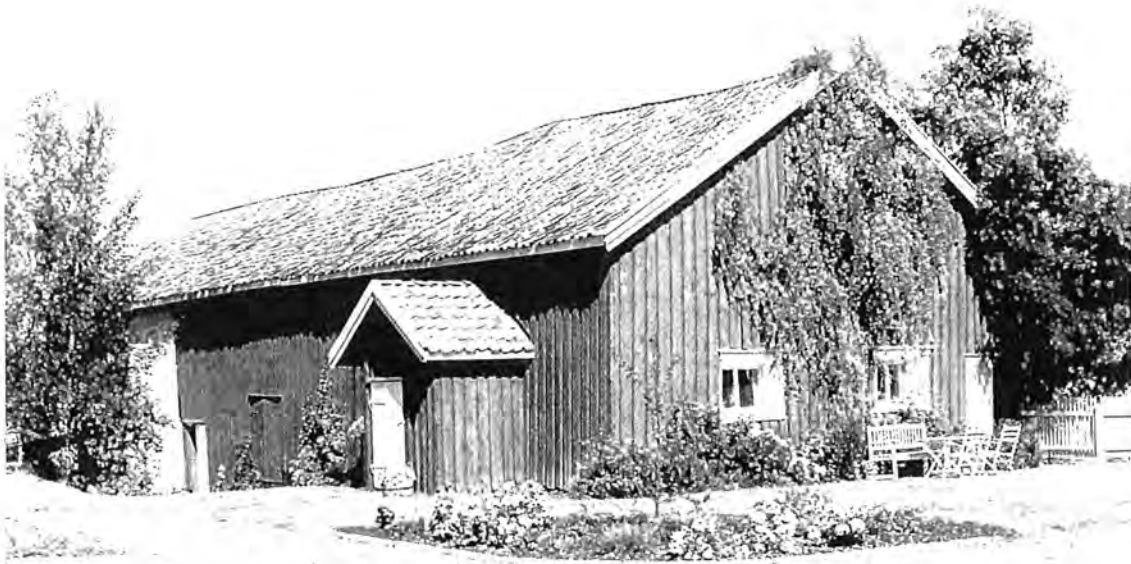
Annen næring skogressursene

De største verdien har nok skogene i dette området hatt som gårdens nære utmarksområder - som beiteområder for dyra og skog med trevirke til gårdens behov. Skogen i Tjølling ble tidlig uthogd. Fra 1600-tallet var man her som andre steder alvorlig bekymret for skogen framtid, og grevens påbud til leilendingene om å bygge steingjerder må ses i denne sammenheng. Selv om skogressursene var begrenset, ligger området under Fritsø jernverks sirkumferens. Også her har det vært brent kullmiler og solgt kull til verket - om enn i langt mindre målestokk enn f.eks i Brunlanes. Man kjenner til enkelte kullmiler i området.

sagbruk, møllebruk og torvstrølag

Den viktigste og varigste virksomheten utenom jordbruket er det vasskrafta fra Vittersø-tjønnen og Istrelva, som har gitt. Alt fra middelalderen er det kjent sagdrift og mølledrift på Vittersen. Det var trolig disse ressursene som fikk Bjarne Audunson til å knytte Vittersen til Skalleberg-godset. Vittersø-saga ble Tjøllings eneste tillatte sag etter at sagbruksinnskrenkningen trådte i kraft i 1688. Greven, som hadde sagrettighetene, leide ut sagdrifta til bøndene. Saga var først og fremst en lokal bygdesag. Det var Vittersø-tjønnen og mulighetene til å demme opp området til årssikker drift som var Vittersø-sagas aktivum. Helt fram til damrettighetene ble omgjort i 1860 var det interessekonflikter mellom brukerne av saga og bøndene rundt som fikk jordene sine satt under vann. Det var drift i både sag og mølle på Vittersen gjennom hele 1800-tallet. Likeens i møllebruket på Istre. I tillegg har det vært mindre flomkverner på flere gårder, bl.a. Skåra og Skalleberg. På Slottemyra hadde bøndene i omegnen torvstrølag først på 1900-tallet, men i hovedsak til eget behov.

Vestad, Jåberg og Istre på grevskapskart - fra rundt 1813? Vi kjenner igjen hovedtrekkene ved dagens eiendomsgrenser, veier og bebyggelsesmønster. Det særligste tunet på Istre er i dag borte. Stedet heter Osppehaugen og det er her det er tradisjoner om at Istrekirka sto. Istrehågen er ikke markert, men må ligge i skogbrynet straks sør for delet mellom Istre og Jåberg. Den stiplede linja markerer sognegrensa og virker noe omtrentlig tegnet. (Blad 9D1, nedfotografert fra opprinnelig målestokk 1:4000. Statens kartverk Honefoss.)

Over: Den eldste av de to driftsbygningene på Mellom Skalleberg er datert til 1872. Det er i dag sjelden å finne eldre driftsbygninger med så stor grad av opprinnelighet. *Under:* Utrast steingjerde ved Istrehågen. Det er mange steingjerder i området, både i gamle eiendomsgrenser og ellers, og det er i dag ikke alltid like klart hva deres opprinnelige funksjon har vært. Foruten eiendomshistorie, kan de gamle gjerdene fortelle om bruk av naturressursene og organisering av gårdens drift. Deres opprinnelse kan gå tilbake til forhistorisk tid, men de fleste er nok fra 1700- og 1800-tallet. I opplysningstida ble det propagandert for bruk av steingjerder. Man la bl.a. vekt på at slike innhegninger sparte trevirket i skogen. Samtidig var de ofte en følge av rydding av ny jord, noe som også var ønskelig. Under grevetiden hadde leilendingene plikt til å sette opp en hvis lengde steingjerder årlig, og de beste ble premiert.

Ferdselen

Området ligger til side for hovedferdselsåren til lands gjennom fylket, som til "alle tider" har fulgt Raveien. Men her har vært et nettverk av ferdselsveier som har knyttet gårder sammen og forbundet dem til nærliggende sentra, til kysten og til Raveien. Deres betydning og mål har nok variert mye gjennom historien. De fleste av dagens veier har lange tradisjoner. Unntaket er Skallebergveien slik den går fra Skalleberg mot Løve i dag. Den er resultat av nyanlegg sist på 1930-tallet. Den erstattet da en av de gamle hovedveiene nord-sør gjennom området mot Tjølling kirke. Den gikk fra Istre til Skalleberg omtrent som i dag, men tok av lenger vestover fra Nordre Skalleberg over Kjerkeberget til Slottet og Tveiten. Derfra gikk den videre sørover inn på veien fra Lingum, Skåra og Vittersen. Veien over Kjerkeberget er i dag intakt som en lite brukt gårdsvei. At den en gang var en av de gamle ferdselsårene i området understøttes av at her skal finnes parallelle far som kan være hulveier, av flere gravhauger og at den over et lengre strekk følger gårdsgrensen mellom Tveiten og Slottet.

Veien over Kjerkeberget kan ha hengt sammen andre ferdselslinjer ved Istre. Her har det vært flere forbindelser til Sandar og linjer østvest. Steinsettingsfeltet i Istrehågen må trolig ses i et slikt perspektiv. Også her er det spor i terrenget som kan tolkes som veifar i flere historiske lag.

Kontakt med Raveien har trolig området hatt over Kolsrød - Bredvei. Eldre kart viser veier hit over Slottet - Vittersø - Håkestad, over Skalleberg - Skåra - Lingum og over Istre - Lund - Lingum. Flere av disse veiene er i dag i bruk som driftsveier, andre er pløyd bort. Kjente forbindelser vestover har det vært fra Jåberg til Marum, fra Istre over Hybbestad til Marum og fra Skalleberg over Tufte til Bru/Skallist.

Vestfoldbanen

Vestfoldbanen fra 1881 ble lagt gjennom en av de lange nordsør-orienterte daldragene. Den går derfor i en strak linje nordsør gjennom hele kulturmiljøet. Ved Jåberg og Hybbestad følger den i grove trekk de gamle gårdsgrensene, men krysser ellers gårdenes områder og går over dyrka mark. De gamle bygdeveiene og gårdsveiene den krysset ble opprettholdt med overganger i plan. Med unntak av en mindre, hvelvmurt [ROSLI]bru i gråstein over Istreelva, er de ingen spesielle kulturminner knyttet til banen i området. Ved anlegget i 1881 kom det stasjon på Jåberg, og sist i 1920-åra ble det stoppesteder på Istre, Skalleberg og Hybbestad. Stasjonen er i dag revet og stoppestedene for lengst sløyfet. Stasjonsanlegget førte til en ny vei fra Førstad til Stasjonen langs jernbanen i 1892. Veien ved dagens lysregulerte planovergang kom i 1974 som en erstatning av flere mindre krysninger av linja til enkeltgårdene.

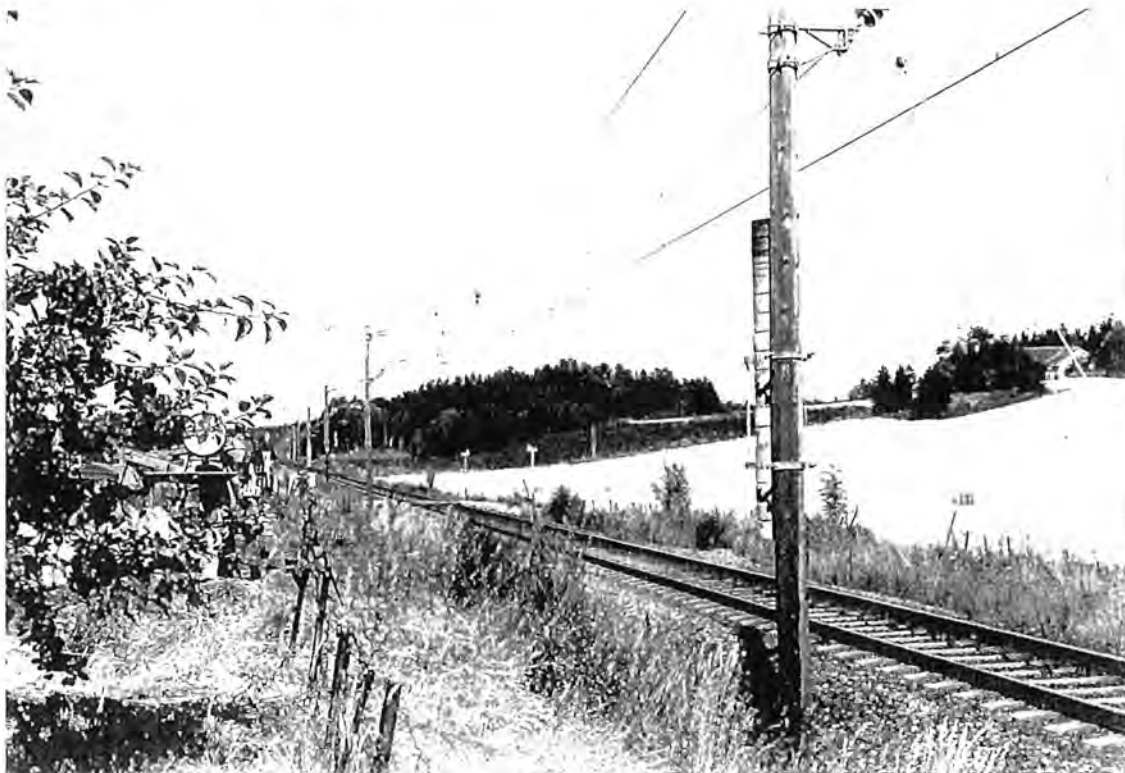
Jåberg stasjon ble raskt et lokalt møtested og det kom virksomheter og hus for servicefunksjoner, typiske for de gamle stasjonsstedene, men noen tettstedsbebyggelse utviklet det seg ikke her.

Skoler

Som svar på ny skolelov i 1860 kom områdets første "fastskole" på Skalleberg i 1870. Før det var det bare på Vollen i Tjølling og Østre Halsen som hadde egne skolehus i Tjølling. Jåberg som hører til Sandar hadde skole på Førstad, bygd i samme tid.

Over: Veien over Kjerkeberget der den tar av fra Nordre Skalleberg. Den gamle allfarveien mot Tveiten og Slottet holdes i dag i hevd som gårdsvei. Parallele hulvei-far i skogen understøtter tradisjonen om at dette er en gammel vei. Under: Vestfoldbanen ved Mellom Skalleberg mot Tuft. Banen fra 1881 følger i store strekk de lange daldragene i området og ligger lavt i terrenget.

GÅRDER OG STEDER

Jåberg

Sandargården Jåberg ligger helt i grensa mot Tjølling og bebyggelsen ligger i ytterkant av gårdsområdet. Den vender seg derfor mer mot Tjølling-gårdene Vestad og Istre enn Førstad i Sandar. Bebyggelsen ligger på høydedrag relativt nær skogkanten i øst. Her er bebyggelse til sju gårdstun, samt noen yngre, frittstående bolighus. I de fleste er det hus fra før 1900. Bebyggelsen ligger samlet i ett område, men er delt i to grupper. Det er stor grad av tetthet mellom tunene. Eiendomsstrukturen i tunområdet virker alderdommelig, med et lappeteppes av parter om hverandre. Tunområdet deles av et lite dalsøkk, Nedre Jåberg mot vest og Øvre Jåberg mot øst. Etter grevskapskartet fra 1811-13 er det Nedre Jåberg med brukene 1, 5 og 3 som har bebyggelsen i det "eldste" tunområdet. Før var bygningsmiljøet her enda tettere. På Øvre Jåberg, langs veien mot Istrehågen, ligger bebyggelse etter småbruk skilt ut på 1820-tallet. Enkelthusenes preg og karakter er svært blandet på Jåberg som følge av moderniseringer av eldre hus og nybygg. Det er bare to tradisjonelle driftsbygninger bevart. Men her er også hus med alderspreg av verdi for tidsdybden i bygningsmiljøet. Bruksnr. 139/4 og 139/8 har bl.a. lite endrede framhus med uttrykk eldre enn sveitserstilen.

I Jåbergskogen er det flere fine, moderat utbygde skogsveier. Deler av dem viderefører gamle veiløp. Her er flere steingjerder i eiendomsgrensene.

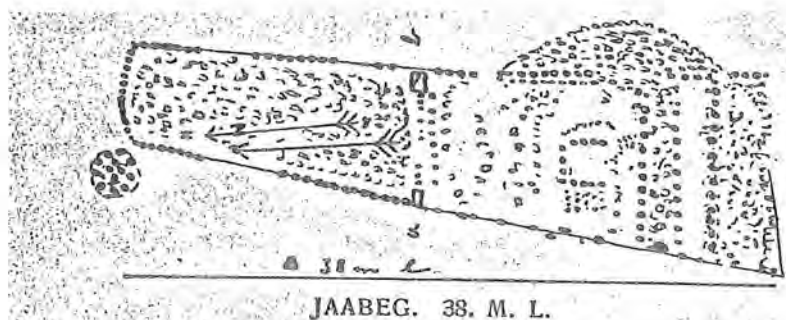
De viktigste kulturverninteressene på Jåberg ligger i den tette tunstrukturen og tungruppas synlighet i kulturlandskapet ved Istre/ Vestad - som et kulturelement med lange tradisjoner. Dette er også aspekter som har verdi i forhold til opplevelsen av det store fornminnefeltet i Istrehågen, gravfeltet i Jåbergskogen og gamle veier i området.

gravfelt fra jernalderen

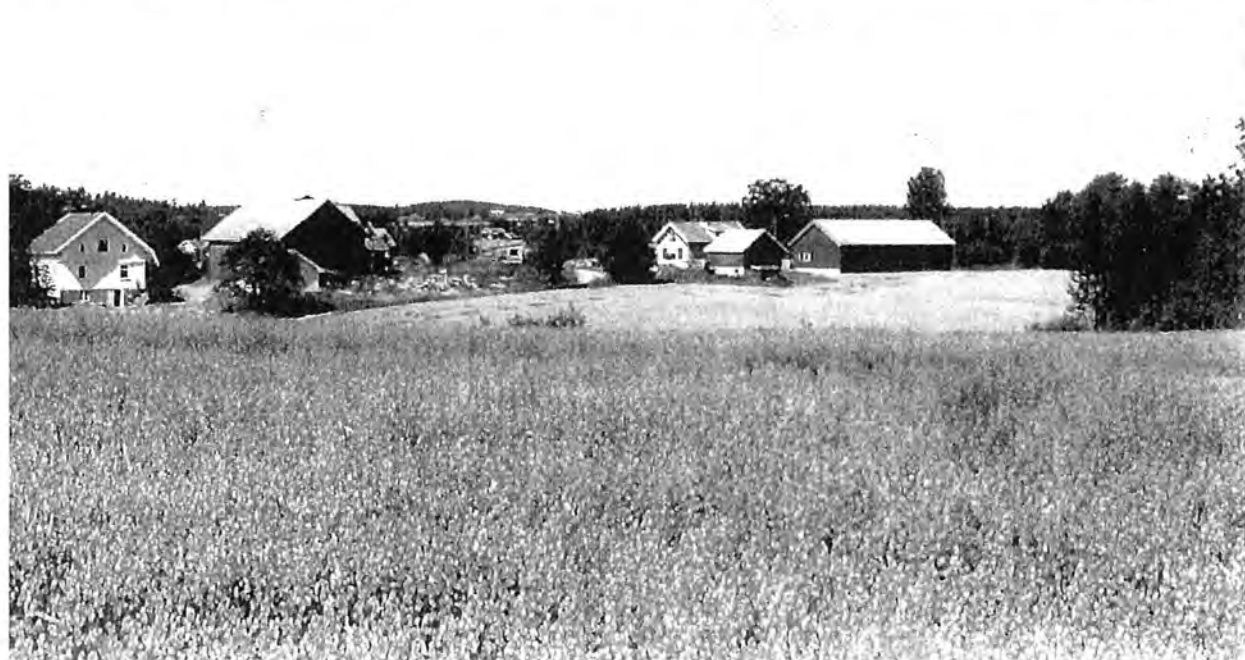

Leirkar funnet i steinleggingen på Jåberg. Fra Bjørn Haugen; "Grav og gravplass".

Det største gravfeltet på Jåberg ligger i dag på en lav skogkledd ås nordøst for tunet på 139/1. Sammen med 7 gravhauger ligger det her en større rektangulær steinlegning som ble undersøkt av dr. A. Augestad i 1908. Ved denne gravningen ble det funnet en rik grav med to spenner, en S-formet sølvhekte, to ravperler, en mosaikkperle, to perler av spiralsnodd sølvtråd, et leirkar og to krumkniver. Selv om Augestad mener at steinlegningen og graven ikke har noe med hverandre å gjøre, mener andre forskere at steinlegningen må oppfattes som et gravminne som etter oldsakene dateres til første århundre e. Kr.

Steinleggingen på Jåberg slik den ble tegnet av dr. Augestad i 1908. Ill. er hentet fra Augestads artikkel.

Over: Jåberg stasjonsområde sett mot vest. Stasjonen ble nedlagt i 1978 og stasjonsbygningen revet. Fortsatt står andre hus som kom opp i tilknytning til stasjonen. Landhandleriet ligger i midten, huset til vestre kjennes i dag som Sandar herreds fattighus, men kan ha hatt andre funksjoner opprinnelig. Huset til høyre har vært forsamlingssted for IOGT (for den første IOGT-losjen på landet?). Bebyggelsen lengst til venstre er Vestad. Veien midt i bildet med lysregulert overgang over jernbanen er fra 1974 og erstattet flere mindre gårdsveier. Det er flere funn og spor etter forhistorien i synsbildet: Treklyngen mot himmelen i jordekanten litt til høyre for "fattighuset" markerer en gravhaug på en åkerholme, og på jordene lengst til høyre bak jernbanemastene er det gjort funn av flintavslag fra steinalderen.

I midten til venstre: Framhuset på 139/4 er et enkelt empirehus, med alderspreg intakt.

Under til venstre: Bebyggelsen på 139/5 til venstre er fra først på 1900-tallet, mens 139/1 har eldre framhus og ganske ny driftsbygning. Bildet er tatt fra veien mot Istrehågan og nordvestover.

Til høyre: Fra det store gravfeltet i Jåbergskogen nord for bebyggelsen. Steinene i bakken er en del av folkjeden til en av gravhaugene.

Bronsespenne fra eldre jernalder funnet i steinleggingen på Jåberg. Ill. fra fra Bjørn Haugen; Grav og gravplass.

Hvorvidt de øvrige registrerte gravhauger i Jåbergskogen har hatt en sammenheng med det ovenfor nevnte gravfeltet vites ikke. Enkelte av dem ligger imidlertid så nært at det virker svært naturlig å betrakte dem som en del av et større gravfelt. Dyrking, sandtak og bosetting i nyere tid kan også ha fjernet graver i dette området.

Selv om vi i dag ikke har påvist jernaldrens bosetningsområde i tilknytning til dette gravfeltet må vi anta at potensialet for funn av rester etter forhistoriske hus vil være stort i dette området. Tidkrevende registreringsmetoder vil måtte settes iverk for å påvise denne typen bosetningsspor.

Det er ikke registrert hulveier i direkte tilknytning til gravfeltet på Jåberg, men vi må anta at de gamle ferdssårene nordover fra Jåberg mot Førstad har passert dette feltet, det samme gjelder eldre ferdssårer mot Marum i øst. Nye driftsveien kan dekke over de eldste ferdssårene.

Jåberg stasjonsområde

Jåberg stasjon har vært nedlagt siden 1978 og stasjonsbygningene er revet. De gjenværende bygningene, dokumenterer likevel det gamle stasjonsstedet i form og uttrykk. Særlig gjelder det det gamle landhandleriet og et to-etasjes bolighus lengst sør, kjent som Sandars "fattighus", begge godt bevarte og tidstypiske sveitserstilshus. IOGT-losjens forsamlingshus er mer ombygd. På østsida av linja i står stasjonsmesterens sveitservilla, sammen med noen mindre boliger fra 1950-tallet.

Vestad

Gårdsbebyggelsen på Vestad ligger langs bygdeveien på samme høydedraget som Istres bebyggelse. I dag er det tradisjonelle gårdshus igjen i bare ett av de opprinnelig to brukene. Det er kommet enkelte etterkrigs bolighus i tunområdet. Bebyggelsen har først og fremst interesse som videreføring av eldre bebyggelsesstruktur i kulturlandskapet - med gårdstun som følger høydene, og ved bygdeveien som følger terreng og bebyggelse på gammelt vis.

forminner og arkeologiske funn

Det er ingen synlige tegn i dag på at gården Vestad i forhistorisk tid skal ha hatt en betydning som hellig sted. Vi kjenner til at det på 1069/1 er gjort et gravfunn fra eldre jernalder, og at man på 1069/8 har funnet et fiskesøkke av kleber. På en åkerholme kalt Furulund, i nordkant av veikrysset mellom fv 166 og veien til Jåberg gamle stasjon ligger en enkeltliggende gravhaug.

Ved registreringen for prosjektet ble det i 1993 registrert 2 rydningsrøyser i vestskråningen ned mot fv 166 rett sørvest for tunet på 1070/18. Trolig stammer disse rydningsrøysene fra dyrking i nyere tid.

Ved åkerregistreringer på Vestad er det funnet flere lokaliteter med flintavslag som trolig stammer fra overpøyde boplasser fra yngre steinalder eventuelt bronsealderen. Funnstedene ligger i dag ca 20-25 m.o.h. I det samme området der det ble registrert rydningsrøyser er det ved prøvestikking påtruffet 2 urørte steinalderlokaliteter, disse ligger henholdsvis 38 og 44 m.o.h. og representerer nok en eldre steinalderbosetning som ernærte seg ved fangst- og fiske i et rikt skjærgårdslandskap.

Nærmest ved bygdeveien ligger Vestad, bebyggelsen på Istre lenger inn. Helt til venstre ses de to sørligste tunene på Jåberg, og Istrehågan med det søre steinsetningsfeltet ligger i skogbrynet like sør for disse husene. Også treklyngen ved bygdeveien i bildets forkant markerer en av områdets gravhauger.

Istre

Istre er den arealmessige største gården i området og er sammen med Skalleberg den som er delt i flest bruk. I 1823 var det tilsammen sju oppsittere og to husmenn på Istre. Midt på 1800-tallet kommer flere delinger, men også sammenføyninger. I dag er det bebyggelse i tun til sju bruk på Istre, de fleste utgjør driftsenheter.

Det er i hovedsak to tunområder; ett på høyden langs bygdeveien og ett parallelt med denne, på en mindre og klart avgrenset høyderygg i øst - like til jernbanelinja. Dette er trolig et landskapsbilde med lange tradisjoner.

Tunområdene ligger sentralt i gårdsenheten, med innmarka rundt tunene og store utmarksområder både i øst og vest. Grensen mellom de to matrikelgårdene Søndre og Nordre Istre går temmelig øst-vest, og skjærer over begge tunområdene.

Høyderyggen lengst øst framstår som et typisk "åkerholmtun", klart avgrenset med jordveien rundt og hvor husene følger landskapets lengderetning. Her er i dag to tun og tradisjonell gårdsbebyggelse i begge. Framhusene er fra midten av 1800-tallet, driftsbygningene fra tidlig 1900-tall. Husenes hovedform er bevart, men de er mye endret i detaljer. Framhuset på "Lura" 1071/1, 3 har i hovedtrekk bevart et alderspreg fra før sveitserstilen. Iflg. eldre kart lå det på 1800-tallet et

tun til i dette området, på det som kalles Ospehaugen. Her skal finnes tufter. Iflg. tradisjonene på stedet var det her Istrekirka sto. Det finnes ikke synlige spor her i dag som kan stadfeste denne tradisjonen.

Tunstrukturen til brukene langs veien er mer variert. Bebyggelsen ligger i et relativt sammenhengende belte langs veien. Framhusa ligger med langsida etter veien, mens mange av driftsbygningene står på tvers av landskapets lengderetning. De er "moderne" sveitserlåver med kjørebua i gavlen. Noen av bolighusene er fra 1800-tallet, mens den øvrige bebyggelsen er fra etter 1900, tidlig 1900-tall, eller mellomkrigstid for de fleste. Sveitserstilen har satt preg på både innhus og uthus. De fleste har gjennomgått endringer i varierende grad.

husmannsplasser

Istre har hatt flere husmannsplasser. Småbrukene Solbakken ved Vestad og Bakken i Løkeberget ovenfor Dammen har trolig slik bakgrunn. Bebyggelsen er eldre og ombygd. Det er hustufter på sørvestsida av Istreåsen, på stedet Lia mot Løken. I tillegg hadde begge Istre-gårdene plasser i de gamle ødegårdene ved Raet.

utmarksområder

I Løken, den lange dalen langs Istreelva vest for Rønningen/Istreåsen, hadde Istregårdene engteiger. Her sto flere utløer og fortsatt står en eller to. Skogsbeite har Istregårdene hatt i utmarka både øst og vest for bebyggelsen. Krottergatene skal ha fulgt eiendomsskillet mellom Nordre og Søndre Istre - der de gamle allfarveiene også gikk.

Istrehågen

Istrehågen ligger i utmarka til Søndre Istre. Navnet forteller at dette var havning for gården. Den ligger helt i delet mot Jåberg og Nordre Istre, i et løvtrebelte på overgangen mellom barskogen og innmarka. Grevskapskartet fra 1811-13 forteller at dette var hovedtrekkene ved landskapsbildet også på denne tiden.

Istremølla

Før sagbruksinnskrenkningene på slutten av 1600-tallet hadde Istre både sag og kvern i Istreelva. Siden hører vi bare om kvern. Den var trolig i drift ut hele 1800-tallet og dammurene finnes fortsatt rett sør for Bakken.

kirke på Istre?

Istres posisjon som en stor gård med betydelige ressurser bekreftes trolig også av at det kan ha stått en kirke på gården i middelalderen. Kirken er nevnt i skriftlige kilder fra 1320 og utover til den ble brent av svenskene under syv-årskrigen, 1563-70. Man vet ikke hvor den sto.

eldre veier

Som nevnt foran kan Istre ha ligget sentralt i forhold til eldre allfarveier. Dagens vei fra Skalleberg, over Istre og Vestad følger trolig gamle far til Auby og videre til Sandar. Et samferdselshistorisk minne knyttet til denne veien er en rodestein som står tett i veien ved tunet på gnr. 1070/1. En Sandar-forbindelse kan også veien fra Istre til Jåberg over Istrehågen ha vært. Her og fra Istrehågen mot Hybbestad går det i dag lite utbygde gårds- og skogsveier. Det kjente steinsettingfeltet i Istrehågen, løsevne spor etter hulveier og andre gravmarkeringer i området gjør disse ferdslinjene spesielt interessante i et forhistorisk perspektiv. Gjennom tunområdet kan den gamle veien følges i eiendomsskillet mellom Søndre og Nordre Istre.

Over dammuren til mølla, rundt Rønningsåsen til Lund, gikk det vei som ble benyttet av bønder som skulle male på Istre-mølla. Den er dels bygd ut til skogsbilvei, dels i ferd med å gro igjen. En annen tverrvei over Istre skal ha gått mellom Rønningsåsen og Istreåsen.

Veien mellom Istre/Hybbestad og Jåberg passerer steinsetningsfeltet i Istrehågan og kan være del av en forhistorisk ferdselslinje. Den har i dag karakter av en lite brukt skogsvei og er en fin turvei. Over; ved Istrehågan. Under; lenger sør mot Hybbestad.

steinsetningsfeltet på Istrehågan

Det ovenfor nevnte steinsetningsfeltet på Istrehågan regnes i dag som et av Vestfold's mest karakteristiske gravfelt fra eldre jernalder. Anlegget som består av 2 skipsformete og 3 runde steinsetninger ble arkeologisk undersøkt i 1959-62 og samtidig restaurert. Gravfeltet ligger i dag på grensene mellom gårdene Jåberg og Istre, men denne grensen kan være av nyere dato. Elizabeth Skjelsvik som var leder av utgravningene på Istrehågan antyder i sine rapporter at gravfeltet kanskje har vært større tidligere, da en av steinsetningene ligger delvis under steingjerdet som går i grensen. Dessuten påpeker Skjelsvik at på det tilstøtende jordstykket, tilhørende Rønningen av Jåberg, kan ha ligget fortidsminner av lignende karakter som på Istrehågan. I jordets vestkant, der fjellet stikker i dagen, ligger nemlig flere bautasteinformete bruddstein i skråningen. Steinene til steinsetningene er ifølge Skjelsvik brutt ut av "Iversåsen" som ligger rett øst for gravplassen. Ved restaureringen ble samtlige nye stein brutt ut fra den samme åsen på gamle måten ved hjelp av varme og vann.

Alle gravene på feltet viste seg å være branngraver, og gravgavene var derfor dårlig bevart. Den rikeste graven ble funnet i den største skipsformete steinsetningen, som ut i fra funnene dateres til folkevandringstid (400-600 e. Kr.). Hele anlegget på Istrehågan regnes å være anlagt på overgangen yngre romertid/folkevandringstid.

Det ble ikke funnet rester etter hus i forbindelse med utgravningene på Istrehågan, men i følge utgravningsrapportene skal det utenfor steinsetningene ha ligget kokegroper fylt med skjorbrent stein og trekull.

I 1918 ønsket grunneieren av Istrehågan å rydde området steinsetningene lå på for oppdyrking, men ble heldigvis stoppet i sitt arbeid. Før han ble stoppet rakk han imidlertid å rydde vestskråningen hvor det i dag ligger en større røys av stein, som er definert som et gravminne, dette kan kanskje også være en nyere rydningsrøys. Mellom steinsetningen på gravfeltet fant grunneieren en stein av granitt, som var 0,5 meter lang og halvparten så bred. Den ene langsiden viste en glatt konkav hulning som om den var brukt til slipe- eller male stein. Dette funnet er senere definert som en skubbestein (brukt til å male korn med). [ROSL2].

Gravfeltet på Istrehågan må opprinnelig ha hatt en dominerende beliggenhet i forhold til det lave, bølgete landskapet nedenfor. Vi må derfor anta at steinsetningene som også har ligget ved en viktig nord-sørgående ferdssåre må ha vært ment å skulle ses fra områdene omkring. Vegetasjonen på feltet er i dag av en slik karakter at den stenger utsikt og innsyn, men i forbindelse med en ny skjøtselsplan for feltet er det meningen å åpne vegetasjonen noe for gi besøkende utsyn.

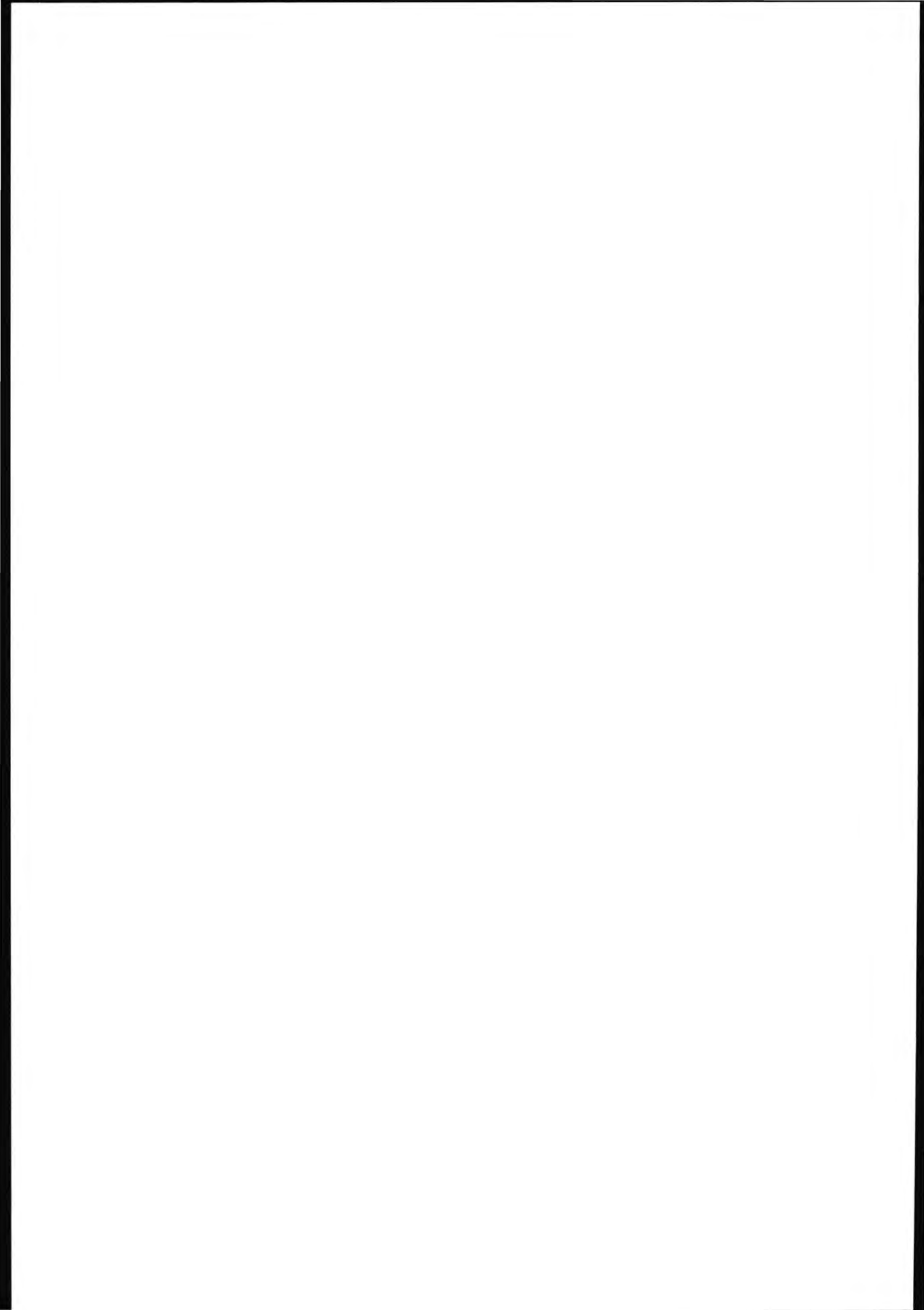
Det er verd å merke seg at steinsetningene på Istrehågan ikke ligger alene som gravminner i dette området. Ovenfor er nevnt en mulig gravrøys som ligger nede i skråningen vest for feltet, og på det høyeste punkt av Iversåsen, 94,5 m.o.h., ligger en jordblandet røys med en diameter på 13 meter. På et bergskjær i dyrka mark vest for steinsetningene er det registrert en jordblandet røys. Tradisjonen sier at midtpartiet i denne røysa visstnok skal være sprengt bort med dynamitt. Det antas at det har stått en jordkjeller i denne gravrøysa.

På det samme bergskjær/rygg er det observert noen uforklarlige lange, parallelle strukturer som bør undersøkes nærmere. En mulig forklaring på disse sporene kan være at de representerer eldre tråkk i form av hulveifar. Slike hulveier har man ved nye registreringer kunnet påvise i

Over: Istrehågan sett mot sørvest.

Under: Det er flere spor i skogen etter forbindelsene mellom Istrehågan og gårdsbebyggelsen på Istre. Dette er et av de mest tydelige vegfarene og er nok det som har vært lengst i bruk. Veien følger dels et av de mange steingjerdene i området. Den går i dag som en idyllisk sti gjennom løvsalen.

Istreliggen av Isre søndre (Gnr. 71, brnr. 211)
 Tjølling S S Pg. Vestfold.

Felt med stensetninger.

Utværsk. 25. 49. 1955. 174-175. 1960. 176-177. 1961. 76-76. 1962.
 Av Elisabeth Bjørnsvik.

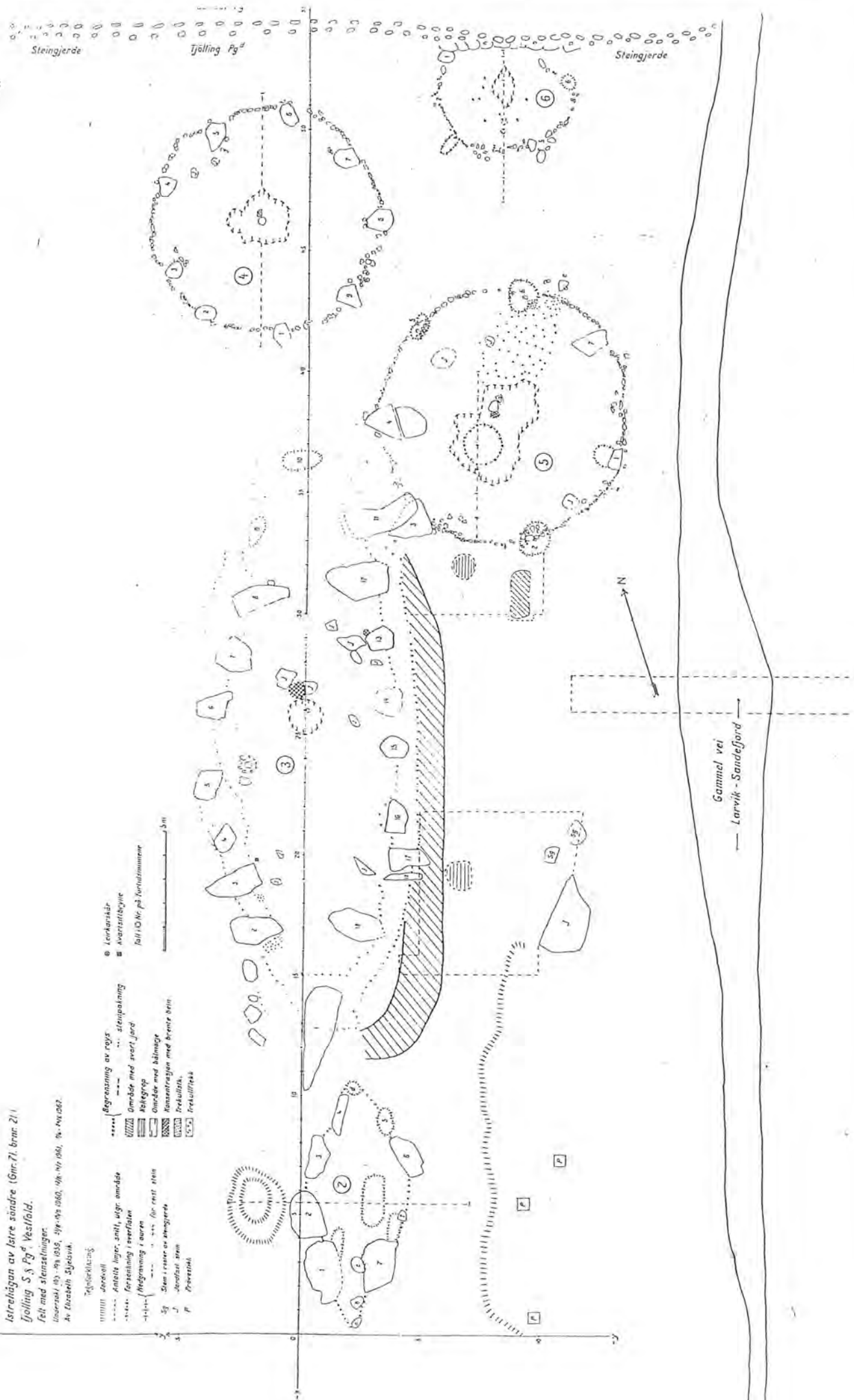
Teckenforklaring

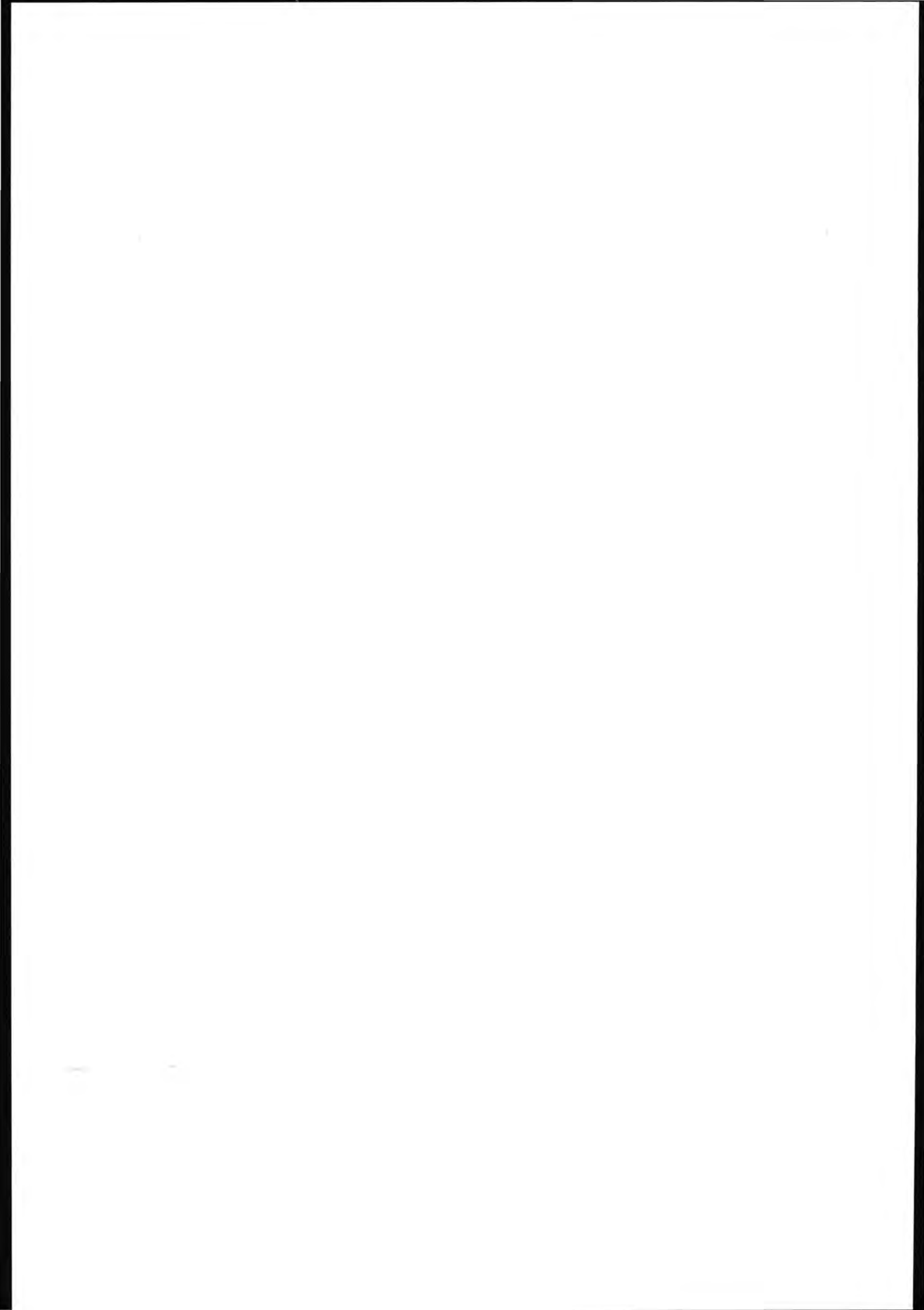
- Anticls ligger antl. utgr. område
- forsenkning i overflaten
- forsenkning i grunn
- for antl. stein
- Sg Stein i reise av steingjerde
- J Jørføst stein
- P Poversteik

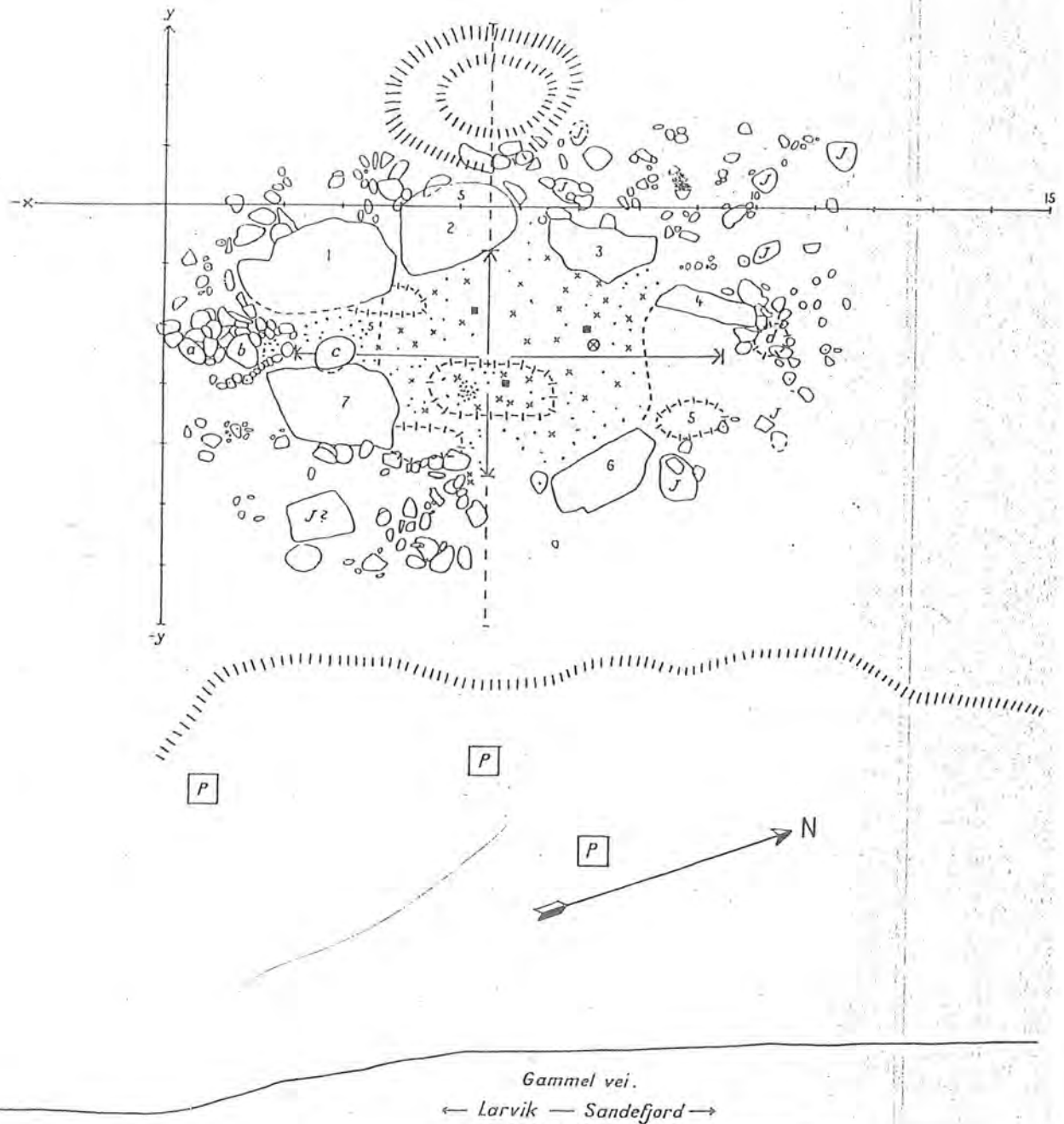
- Begrensning av roys
- steingjering
- område med svart jord
- Askelegg
- område med blåmaler
- konsentrasjon med brenne stein
- frekullsteik

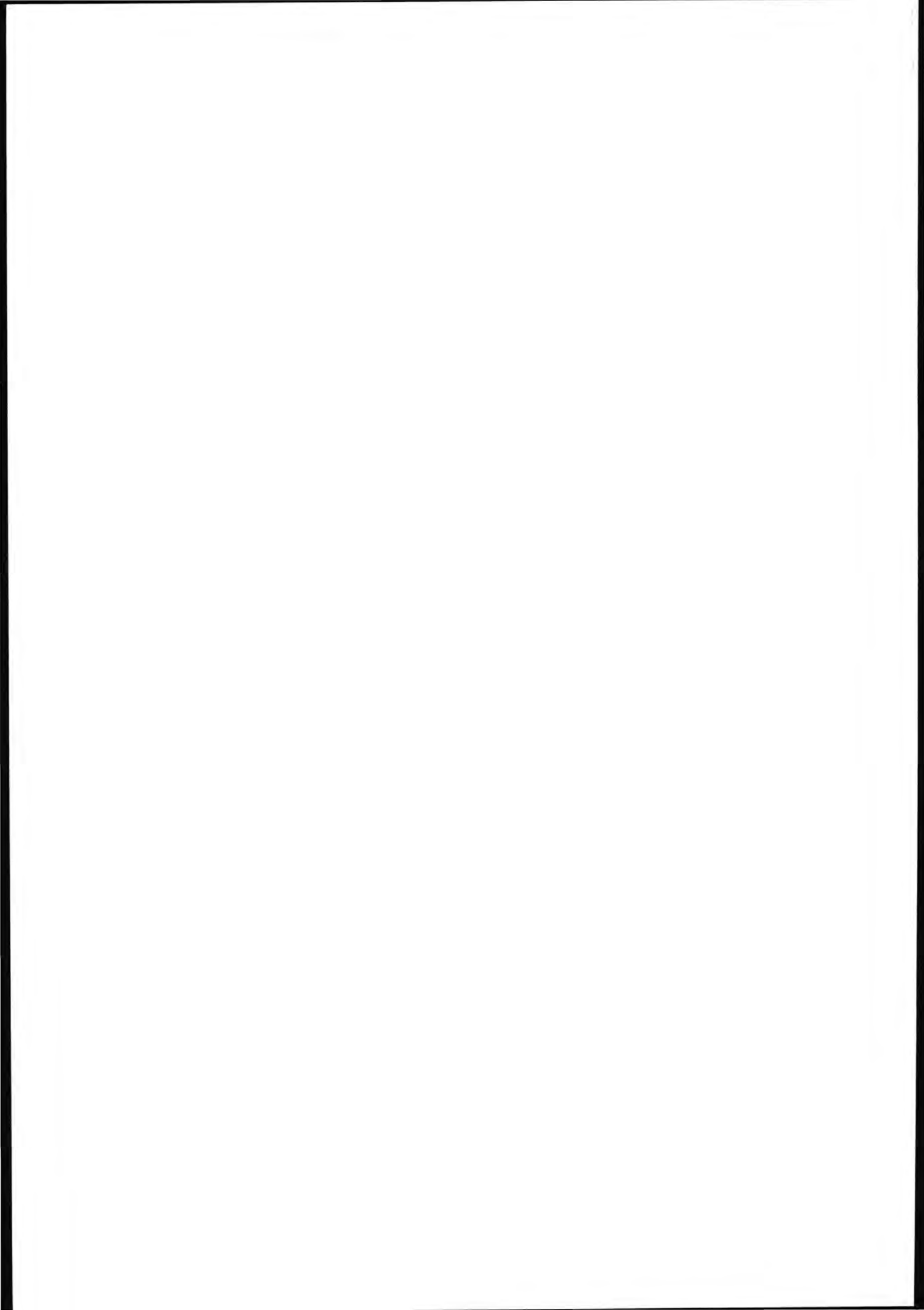
- Leirvasker
- Svartsteinbytte
- Fall i Ø-Nr. på fortidsminner

3m

*Istrehågan av Istre søndre (Gnr. 71. brnr. 21.)**Tjølling S og Pg^d Vestfold.**Fortidsminne 2: Det lille skipet.**Undersøkt 2/6 - 14/7 1961 av Elizabeth Skjelsvik og Knut L. Seip.**Plan: Tegnforklaring:**||||| Jordvoll**--- Antatte linjer, snitt;**Grense for utgraving**-|-|- Nedgravning i auren**-|-|- " " for reist stein**J Jordfast stein**P Prävestikk**-|-|- Røys**Trekullstk.**x Brent beinstk.**⊗ Leirkarskår**■ Jernstk.**5m.*

To av de runde steinsettingene i Istrehågan.

vestskråningen nedenfor Istrehågan, samt i vestskråningen nord for Luråsen. Disse hulveiene må ses i sammenheng med det gamle veifaret som krysser over tunområdene på Istre i øst-vestlig retning.

steinalderfunn

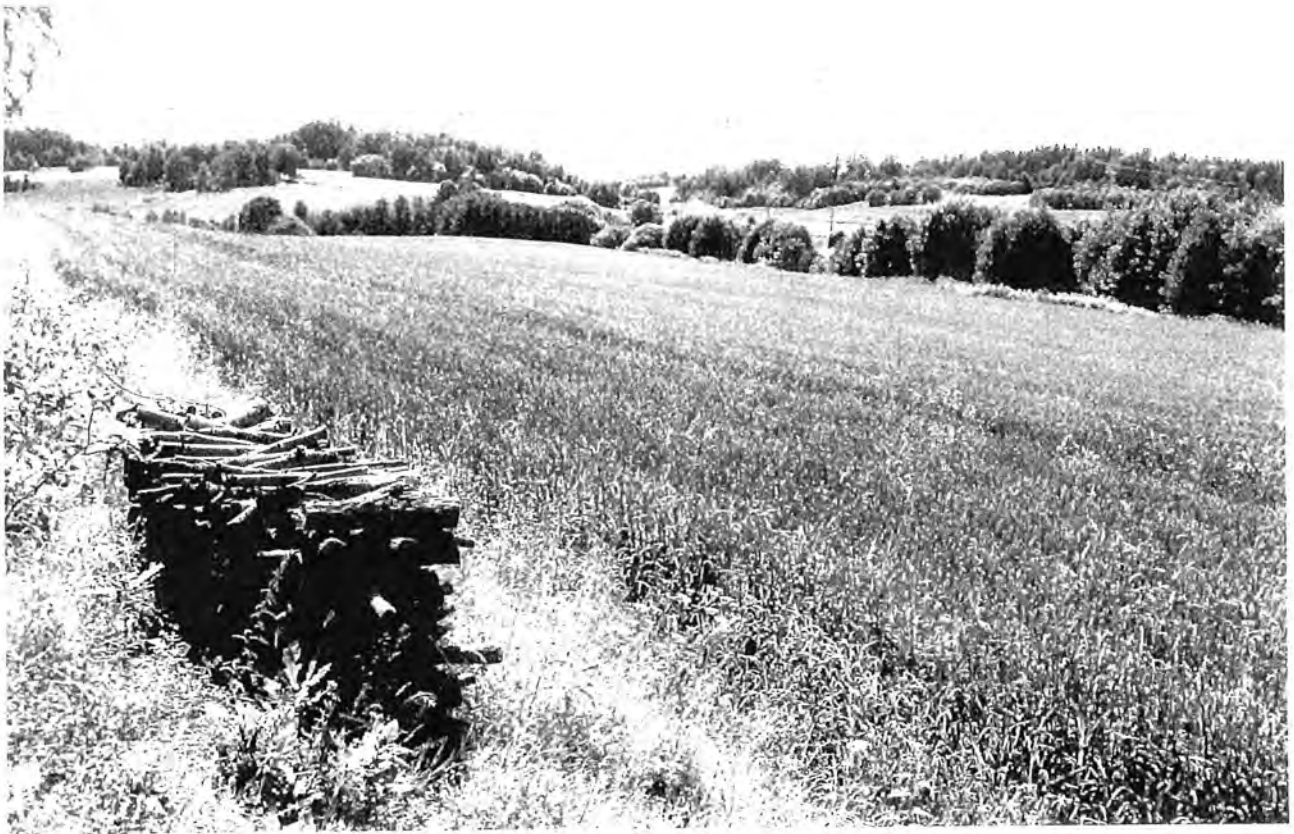
Flere funn av oldsaker fra steinalderen vitner om at det på Istre også har bodd mennesker i yngre steinalder/bronsealder. På gårdene her er det bl.a. funnet en spydspiss av flint, en tykknakkete øks av stein, en flintdolk, tre flekkebor og flintavslag. Fletteborene og flintavslagene kan stamme fra en steinalderboplass på Istrehågan gnr/bnr 1071/21,3. Funnstedene for de øvrige funnene er ikke kjent.

En spydspiss lik denne fra yngre steinalder er funnet på Istre. Ill. er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager".

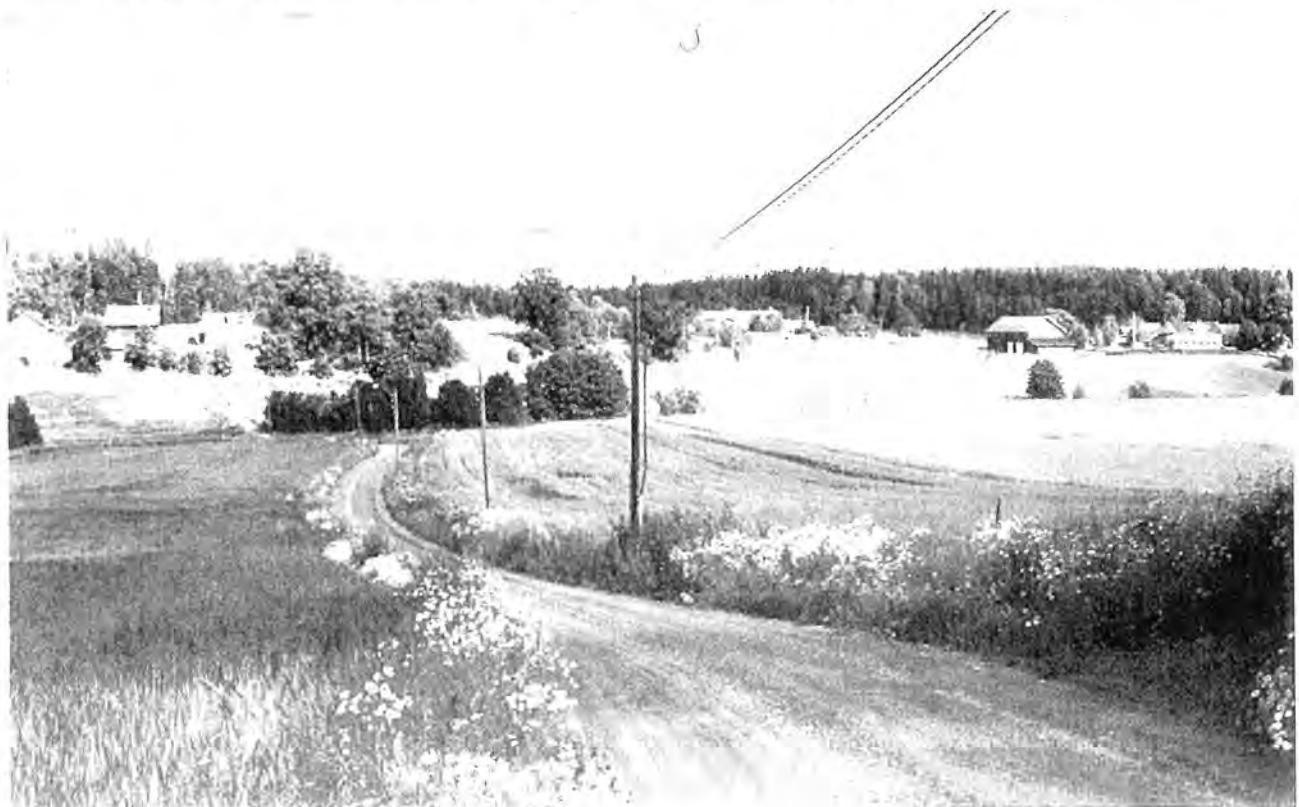
Hybbestad

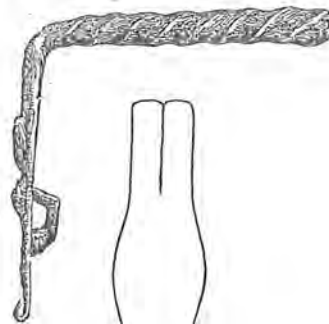
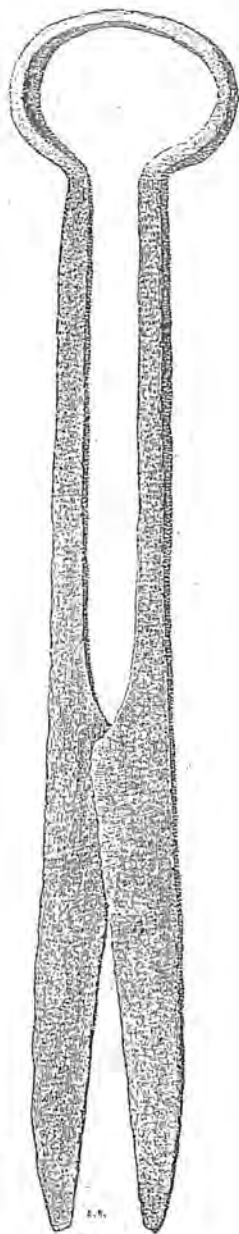
Hybbestad ligger sørøst for Istre. Gårdeden grenser så vidt til dagens Vestfoldbane og blir ikke berørt av inngrepsplanene. Den skal derfor bare omtales i grove trekk her. I tunstruktur følger bebyggelsen mønsteret på Istre og Skalleberg. Bebyggelsen ligger samlet i belter etter landskapets lengderetning. Bebyggelse og kulturlandskap har bevart mange eldre trekk. I tunene er det flere eldre hus som har bevart stor grad av opprinnelighet.

Over: Utsynet sørover fra skogbrynet der den gamle veien mellom Istrehågan og gårdsbebyggelsen på Istre kommer fram. Den runde åsen lengst inn i synsfeltet er Kjøya under gården Hybbestad. Her er det et større felt med gravhauger fra jernalderen. Det er ikke langt mellom kulturminner fra forhistorisk tid i dette området!

Under: Bebyggelsen på Hybbestad ligger som en avgrenset, fin liten grend for seg selv et stykke fra fylkesveien.

Gjenstander lik dem som ble funnet i smedgraven på Hybbestad. Til venstre jernsaks, over skrinhaspe og under tveegget sverd av jern. Ill. er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager", Jan Petersen; "De norske vikingesverd" og Håkon Schetelig; "Vestlandske graver fra jernalderen".

bosetting i yngre jernalder

Som gårdsnavnklasse tilhører Hybbestad -stadgårdene som tradisjonelt regnes som ryddet i løpet av yngre jernalder. På grunn av at Istregårdene ikke har kjente gravfunn fra yngre jernalder er det enkelte forskere som har antydnet at bosetningen på Istre kan være flyttet til Hybbestad i yngre del av jernalderen. Fra Hybbestad kjenner vi et gravfunn fra merovingertiden og tre gravfunn fra vikingtid, deriblant en smedgrav. Smedgraven ble funnet av grunneieren ved potetopptaking høsten 1928 på et sted uten synlige tegn på at det hadde vært noen gravhaug. Sverdet, ambolten og spydspissen var det første som dukket opp. Disse lå oppå jorden og finneren antok at de var blitt hyppet eller

pløyet opp. Ved å ta bort ca. 1 fot av matjorden kom flere andre oldsaker for dagen, som bl.a. øks, hammer, smedsaks og fragmenter av støpeformer.

Fremdeles ligger det bevarte gravhauger igjen på Hybbestad som ikke er undersøkt, med det største feltet på en bergkulle kalt Kjøya rett øst for dagens jernbanelinje sør for jernbanens planovergangen.

Ved flyfotografering for prosjektet i 1993 ble det observert vegetasjonsmerker i form av en markert ring i åkeren rett sørøst for tunet på 1076/3. Før det er gjort nærmere undersøkelser tolker vi ringen som fotgroften etter en fjernet gravhaug. Det finnes imidlertid en mulighet for at denne ringen egentlig markerer en kullmiletuft. I bygdeboka står det nemlig at gårdpart 3 av Nordre Hybbestad tidligere hadde betydelig skog, men at den på 1800-tallet var blitt ødelagt ved overdreven uthugst til kull. Gården må derfor ha brent kull i kullmiler, som ofte ved flyfotografering markerer seg på samme måte som fjernede og overpløyde gravhauger i dyrka mark.

Skalleberg og Tufte

De mange gårdstuna på Skalleberg og Tufte utgjør en liten grend, og bebyggelsen ligger samlet i områder. Strukturen har mange likhetspunkter med Istres, men Skallebergområdet har gjennomgått flere endringer siden begynnelsen av 1800-tallet.

Det er ingenting i gårdens utvikling i nyere tid, eller spor i dagens gårdsstruktur, som kan føres tilbake til Bjarne Audunsons gamle setegård på Skalleberg rundt 1300. Funnet av en nøkkel fra middelalderen kan kanskje knyttes til den eldre bosetningen. Skalleberg og Tufte framstår med et tradisjonelt og for området typisk gårdslandskap. Som på Istre karakteriseres gårdshistorien av deling i flere bruksenheter fra langt tilbake. I tillegg til de tre matrikkelgårdene Søndre, Mellom og Nordre Skalleberg er trolig også Tufte og kanskje nabogården Bru skilt ut fra Skalleberg - sannsynligvis alt i middelalderen.

to tunområder

Tradisjonen på stedet og kart fra tidlig 1800-tall forteller at bebyggelsen på Skalleberg før var samlet i to områder: Søndre Skalleberg og Mellom Skalleberg som lå på "Skalleberghauen", en avgrenset høyderugg ved jernbanen, samt Nordre Skalleberg som lå omtrent der bebyggelsen ligger i dag. Tuftes gårdstun lå i åsen der husene på bruk 1075/1 ennå står.

I dag finner vi i tillegg et relativt sammenhengende bebygd belte langs bygdeveien med underbruk av alle gårder representert. Denne bebyggelsen kan neppe trekkes lenger tilbake enn til andre halvdel av 1800-tallet. Det var ikke veien som var den strukturerende faktoren for bebyggelsen, for i dette området kom veien først ut på 1930-tallet.

Det er bevart tradisjonell gårdsbebyggelse i nesten alle tun i området, og i alle områder står det hus bygd før 1900. I hovedsak er det sveitserstilen og senere endringer som preger bebyggelsen. Helhetlige tun av særlig interesse finner vi på Østre Tufte 1075/1 og Mellom Skalleberg, bruk 1073/1.

Skalleberghaugen

På høyderuggen ved jernbanen ligger hus til Mellom Skalleberg og Søndre Skalleberg. De ligger i dag litt fra hverandre, med det høyeste punktet, selve "Skalleberghaugen", mellom seg. I 1813 lå begge tun på Søndre Skalleberg oppå haugen. De har blitt flyttet, det ene litt lenger

Tufte til venstre og Skalleberg rett fram, sett fra Fv. 166. Dagens jernbane går i dalsøkket mellom bebyggelsen. Bygdeveiene i området føyer seg fint etter terrenget og går innom høydene med gårdsbebyggelsen. De gir god kontakt med gårdslandskapet.

sørover, det andre til området ved dagens vei. Gamle steingarder ligger i skillet mellom Mellom Skalleberg og Søndre Skalleberg over Haugen. Trolig finnes det spor etter bebyggelsen i det fraflyttede tunområdet, men det vil kreve nærmere undersøkelser.

På tunet til Søndre Skalleberg 1074/2 står et framhus fra århundreskiftet. Det er et gjennomført sveitserhus med bryggerhusfløy og har stor grad av opprinnelighet i detaljer. Øvrig bebyggelse er fra 1950-tallet og senere.

Gårdstunet på Mellom Skalleberg 1073/1 har synlig og fin beliggenhet i den gamle tunplassen nord for Skalleberghaugen. En allé fører opp fra Skallebergveien. Her er et nyrestaurert (stilriktig) framhus fra 1905 i sveitserstil og en driftsbygning fra 1872. Driftsbygningen har høy grad av alderspreg og har sjeldenhetsverdi. Det er bygd ny driftsbygning parallelt med jernbanen.

Husene ved Skalleberghaugen har en klar nordsør-orientering etter landskapet, slik eldre kart viser at det også var før. I de andre tunområdene varierer dette elementet mer.

Tufte

Bebyggelsen på Østre Tufte 1075/1 ligger der begge Tuftebruken lå før – høyt i skogbrynet mot øst, synlig og fint til. Her er nærmest et intakt gårdstun med mange gårdshus for ulike funksjoner bevart. Framhuset kan være fra 1700-tallet og har bevart alderspreget i hoveduttrykk, om ikke i detaljer. Driftsbygning og andre uthus fra 1910-/20-tallet har høy autentisitet. Som et helhetlig bevart tun har Østre Tufte i dag sjeldenhetsverdi. Østre Tufte er ikke lenger i drift som gårdsbruk.

Den øvrige gårdsbebyggelsen på Skalleberg og Tufte er tradisjonell, men mer blandet i alderspreg og uttrykk. Det er et mindre innslag av yngre bolighus langs Skallebergveien.

"Luen"

Det er mye stor og varmekjær løvskog i tunområdene på Skalleberg, dels med allépreg langs Skallebergveien. "Luen" eller Lunden er en eikelund øst for Skallebergveien på Mellom-Skallebergs grunn. Lunden har

tradisjon som gammelt treffested for uformelt samvær og lekeplass for ungene.

Skalleberg skole

Områdets første fastskole ble bygd på Skalleberg i 1870. Den ligger til dagens Skallebergvei, men er trolig lokalisert her i forhold til møtet mellom de eldre veiene som møttes i Skalleberg - Her står i dag to generasjoner skolebygninger. De er i dag bolighus og mye ombygde.

Den gamle hovedveien fra Istre over Kjerkeberget mot Slottet og Tveiten er intakt og brukes for det meste som gårdsvei. Den er lett oppbygd over myrstrekninger. Iflg. Astrid Jansen skal det finnes parallelle spor etter eldre hulveier langs den. Karakter av gårdsvei har også de andre eldre veiene i området: Fra tunet på Søndre Skalleberg 1074/2 øst over jernbanen mot Helleren ved Østre Løve, veien over Østre Tuft mot Skallist, samt deler av en gammel vei vestover fra Nordre Skalleberg mot Skåra.

Samlet er det et rikt og variert kulturlandskap vi finner på Skalleberg og Tuft. Bildet av strukturen i dagens gårdslandskap mht. tunområder og bebyggelse kan vise til lange tradisjoner, men også senere utvikling. Her er gode eksempler på lokal byggeskikk og frodig vegetasjon som myker opp inntrykket av de intensivt dyrkede åkerflatene.

I det rike og varierte kulturlandskapet på Skalleberg utgjør også de faste fornminnene en viktig del, og de representerer sammen med funn av oldsaker gårdens eldste bosettingshistorie.

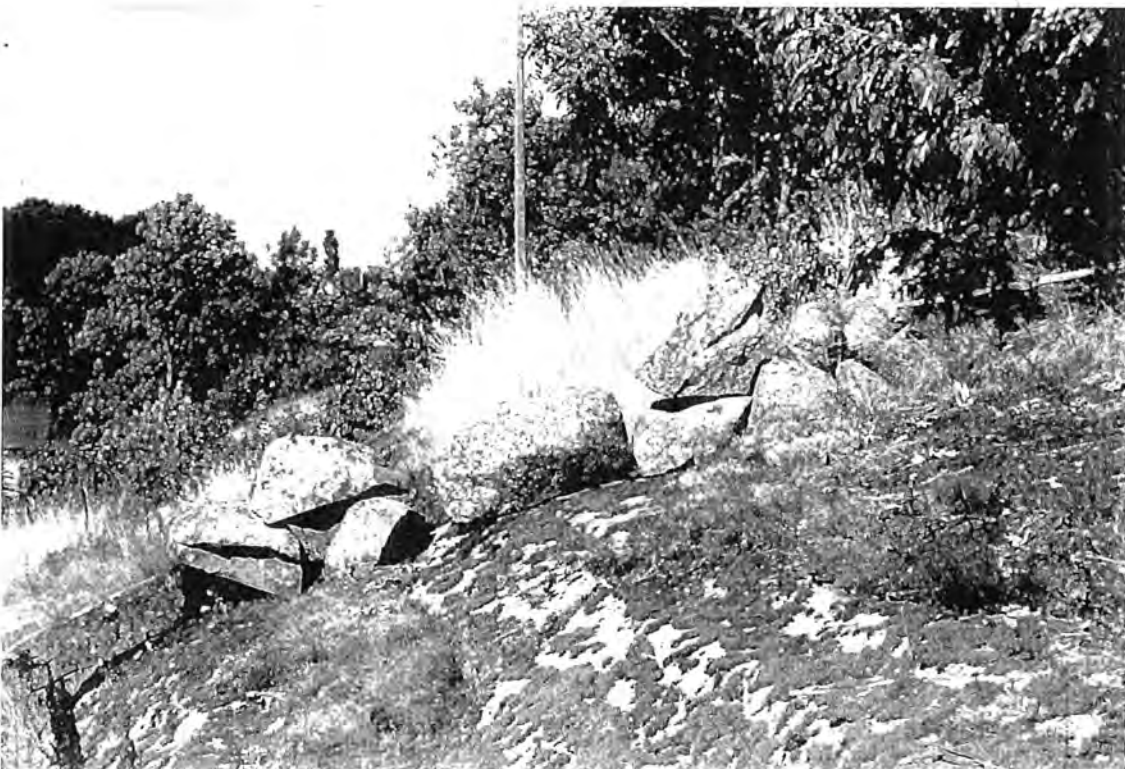
jernaldergraver og hulveier

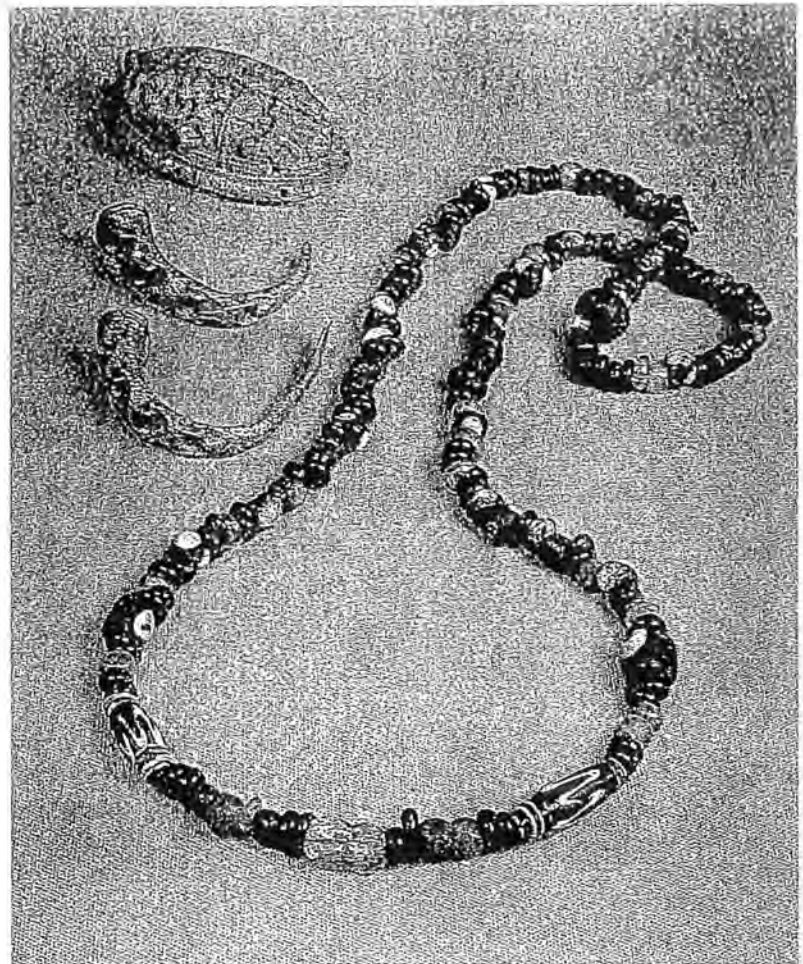
Ovenfor er nevnt hulveien som kan følges parallelt med dagens gårdsvei over Kjerkeberget mot Slottet. På østsiden av denne hulveien er det flere steder registrert enkeltliggende gravhauger fra jernalderen. Større sammenhengende gravfelt er i dag ikke bevart på Skalleberg, men på vestsiden av Fv 166 videre nordover mot Istre, på Nordre Skalleberg, ligger det i skogholtene flere mindre gravfelt og enkeltliggende gravhauger som opprinnelig kan ha tilhørt en og samme gårdsbosetning. Fra Nordre Skalleberg, 72/5, kjenner vi til et gravfunn fra jernalderen i

Over: Utsikten fra Skalleberghaugen (el. Haugen) sørover mot tunet på Søndre Skalleberg. Den skogklede kollen er Liaberget. Ved foten av Liaberget. I skogbrynet, går det en eldre vei mot Hellenen på Lauve.

Under: Gamle steingjerder på Skalleberghaugen ligger i skillet mellom Søndre Skalleberg og Mellom Skalleberg.

*Smykker fra kvinnegraven
på Skalleberg, datert til 800-årene.
Kopi fra Tjølling bygdebok b.1.*

form av 2 spyd (?), forrustede fragmenter av skjoldbule og leirkarskår av minst 3 kar. Et annet gravfunn fra Skalleberg er fra en kvinnegrav som inneholdt glassperler, armringer av bronse og 2 ovale bronsespenner. Det sistnevnte funnet dateres til yngre jernalder. Stykker av et leirkar fra eldre jernalder er også funnet i en grav på Skalleberg. Dessuten er det på Nordre Skalleberg, på et jorde kalt "Rønningen" 25 meter øst for gravrøysene på "Krøklingsberjet", funnet 3 spinnehjul.

funn fra steinalderen

Både på Tufte og på Skalleberg er det gjort funn av oldsaker som kan dateres til steinalderen. På Skalleberg er det ved pløying funnet en flintsigd og på Tufte gnr 1075 skal det være funnet en stenøks med skafthull (vestlandstype). Nøyaktige funnsteder for disse funnene er ikke kjent.

Skåra

Skåra har vært delt siden middelalderen og ble videredelt midt på 1800-tallet. I dag ligger gårdsbebyggelsen på Skåra i tre tunområder. Slik har det vært siden 1904 da det var utskifting på Vestre Skåra og det ene bruket flyttet nordover langs bygdeveien til Lingum. Vestre Skåra 1052/2 ligger på den gamle felles-tunplassen.

Bebyggelsen på Østre Skåra framstår som et typisk Vestfoldsk "åkerholmtun" med husa etter hverandre på en mindre høyde i jordveien. De ligger relativt tett og med en klar nord-sør-orientering. Her er tradisjonell gårdsbebyggelse, dels med eldre hus, men i hovedsak gir

Vestre Skåra rett fram og Østre Skåra til høyre - sett fra bygdeveien nordover mot Lingum. Skåraåsen med et stort gravfelt fra jernalderen på åsryggen ligger like til venstre for framhuset på Vestre Skåra. En av haugene her er "Kongshaugen" hvor det er gjort rike funn fra eldre jernalder. På jordene i forkant av bildet er det funnet en flintøks fra steinalderen.

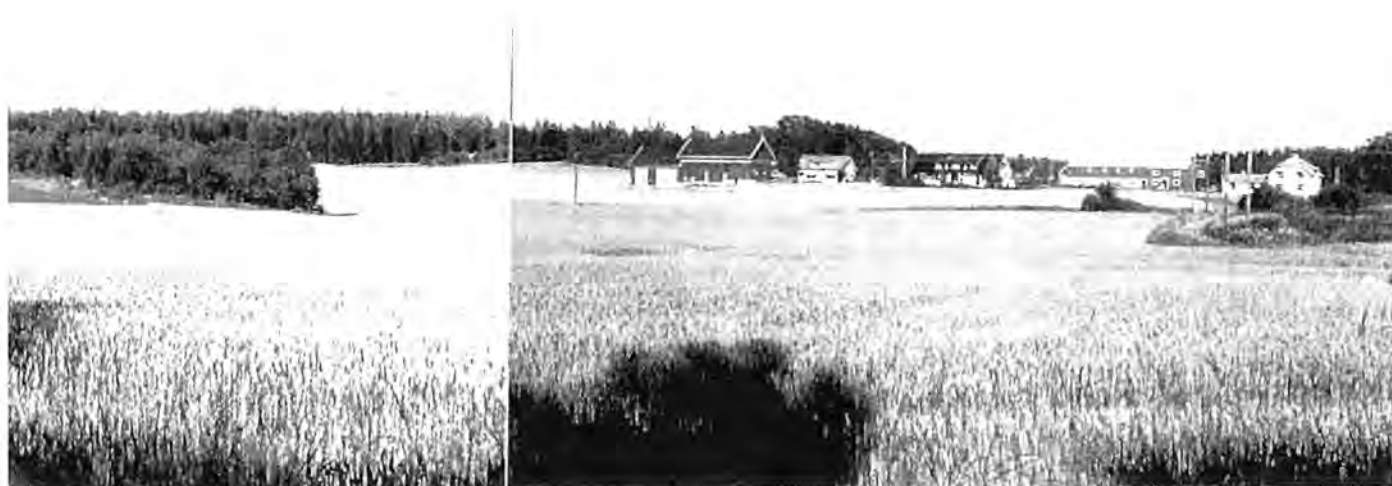
bygningene enkeltvis et inntrykk fra vår tid ved endringer og nybygg. Det som peker bakover er tunstrukturen, med tetthet og orientering.

Bebyggelsen på Vestre Skåra framstår som mer "moderne", både som følge av spredt beliggenhet etter utskiftinga og fordi husene er mer orientert etter firkanttun-prinsippet. På bruk 1052/2 (den gamle tunplassen) er det tradisjonell gårdsbebyggelse, men gjennom-modernisert ved endringer og nybygg. På bruket som flyttet ut i 1904 står framhus i sveitserstil fra 1927 med relativ stor opprinnelighet, og ny stor driftsbygning av maskinhus-typen. Andre hus er revet.

Det er kjent enkelte husmannsplasser på Skåra. Plassen Hungeren vises på kart fra 1826. Grunnmurene finnes fortsatt på en liten bakkekam, i jordekanten nær gårdsgrensa mot Lund. Gårdslandskapet ved Skåra er variert mot øst med småbølget jordvei, og innslag av løvtreklede koller og fjellskjær. Mot vest er det større, jevne åkervidder, preget av drenering og utretting av Vittersøvassdraget.

gravfelt og gamle veifar

Som en markert grense mot den åpne "Lingum-bygda" ligger den nordligste Skåraåsen med "Kongshaugen" og rike gravfunn fra eldre jernalder. Gravfeltet som i dag er sterkt krattbevokest, kan ikke lenger ses fra Lingumsletta, men man antar at den største haugen som ligger lengst nord på Skåraåsen har vært synlig mot nord og øst. De øvrige hauger som ligger lenger sør og sørvest er lavere og kan ikke på samme måte oppfattes som lokale landemerker og symboler. Ved vår befaring på feltet kunne det se ut som om det lå en veltet bauta midt i den ene av de to mindre haugene/roysene. En kjenner ikke til eldre veifar som har krysset Skåraåsen, men på et gammelt kart fra 1811-13 ligger det en vei på østsiden og inntil Skåraåsen. Denne veien fortsatte videre sørover og passerte et nytt gravfelt på nordvestsiden av Kjerkeberget. Her finnes det opplysninger om en hulvei i de eldste registreringsbeskrivelsene, men

denne ble ikke gjenfunnet ved registreringene for økonomisk kartverk i 1980, heller ikke bautaen som er nevnt i bygdeboka fant man dengang.

Kontakt med gamle ferdselsårer har trolig også gravfeltet nordøst for Østre Skåra hatt, der det ligger nært til den gamle veien som har gått fra Skåra til Nordre Skalleberg.

graver fra jernalderen?

I forbindelse med kulturminneprosjektets registreringer på Skåra i 1994 ble det registrert to mulige graver fra forhistorisk tid. På et bergskjær i dyrka mark sør for Lundsåsen, på 1051/1, ligger en liten samling sterkt overtorvete steiner som danner en tilnærmet rund form. Basert på kunnskapen om lignende gravtyper i dette området er formasjonen foreløpig tolket som en rund steinlegning fra jernalderen.

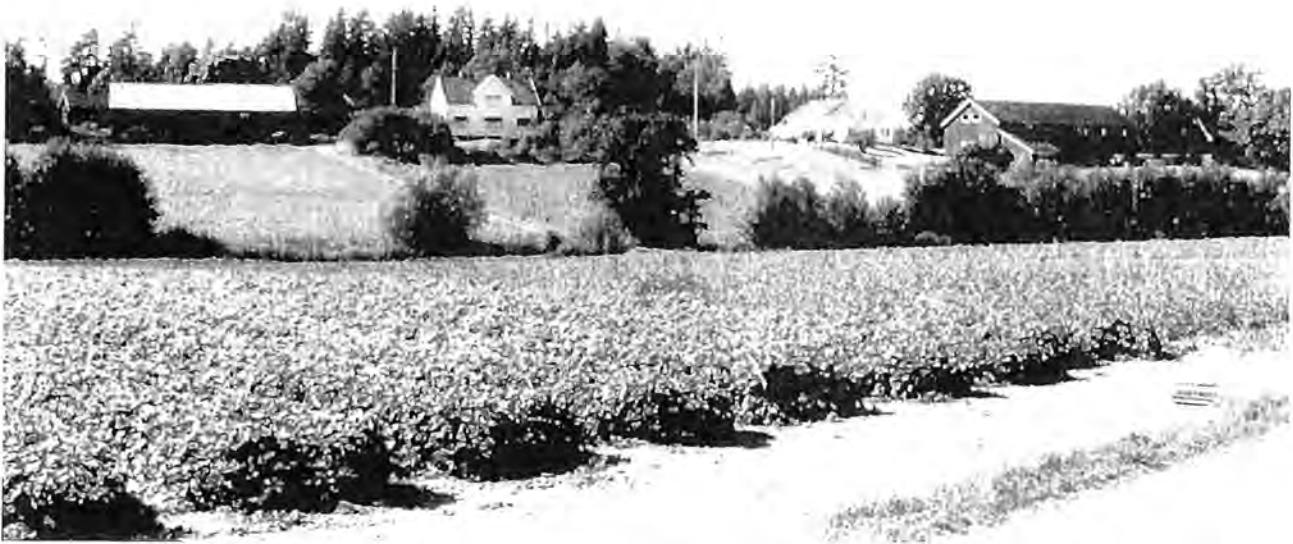
Rett nord for en liten kolle på nordsiden av Vestre Skåra, 1052/2, men på eiendommen 1052/1, er det registrert en rund lav forhøyning med en kvadratisk forsenkning i midtpartiet. Haugen ligger i dagens jordekant, med mye nyere rydningsstein omkring seg. Haugens lave høyde og vegetasjonen i området gjør det vanskelig å si om dette sikkert er en gravhaug.

flintøks

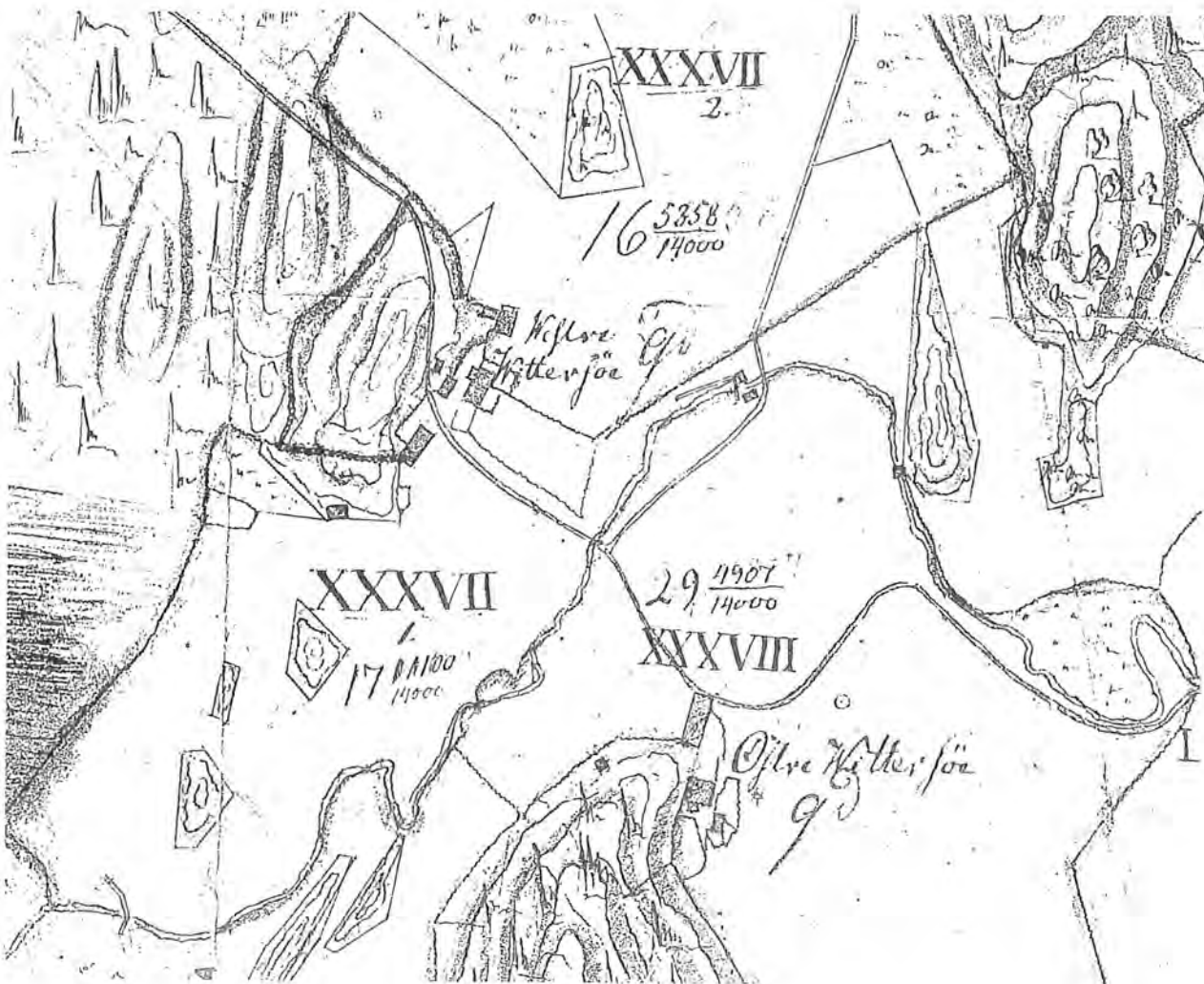
På jordene øst for den sistnevnte mulige gravhaugen, der det tidligere har vært myr, skal det være funnet en flott slipt flintøks fra yngre steinalder.

Vittersen (Vittersø)

Vittersen har ikke vært så oppdelt som de andre gårdene i området. Det er i dag to bruk på Vestre og ett på Østre Vittersen. Bebyggelsen på Østre og Vestre Vittersen ligger på hver side av Vittersøbekken. De to tuna på Vestre Vittersen har en markert plassering oppe i åssiden, i skogbrynet. Husene ligger i en sammenhengende rekke, orientert nord-sør. Framhus og driftsbygning på bruk 1 er fra 1880-tallet, men en del ombygde. Størst interesse har driftsbygningen på bruk 2 med gråsteinsfjøs fra 1865 og enda eldre låve og stall - etter tradisjonene fra 1700-tallet. Den har høy bygningshistorisk verdi. Nyere hus i tunet føyer seg inn i den gamle, langstrakte tunstrukturen.

Over: De to bruka på Vestre Vittersen sett fra bygdeveien. Den eldste driftsbygningen med steinffjos ligger til venstre Skogen bak bebyggelsen markerer høyden med gravfeltet fra jernalderen. Under: Vittersen på grevskapskartet fra 1811-13. Bebyggelsen på Østre Vittersen ligger lenger sør enn i dag, og veien mot Tjølling gikk ikke rett sørover, men svingte øst om Slottet. Karttegneren har fått med både dammurer og hus til mølle- og sagbruket ved Vittersøbekken.

Tunet på Østre Vittersen ligger til bygdeveien mot Tjølling og er et tidsenhetlig sveitserstilstun fra 1879 som i stor grad har bevart opprinnelig stilpreg. Det er bygd opp etter flytting av tunet som tidligere lå litt lenger sør. I motsetning til på Vestre Vittersen har Østre Vittersen et tilnærmet firkanttun med husene på tvers av landskapets lengderetning. Dette gir et mer "moderne" preg enn det gamle "rekketunet" på Vestre Vittersen. Denne kontrasten i uttrykk og tunstruktur er av verdi for opplevelsen av tidsdybden i kulturlandskapet.

Gårdslandskapet på Vittersø er variert. Det er flere frodige, store løvtrær i tunområdet. Til tross for senking av vannstand og retting av bekkeløp finnes fortsatt spor etter tidligere tiders utnyttelse av vannkraftressursene i Vittersøvassdraget. I bekken ved tunområdene er det rester etter sag- og møllevirksomhetene. Utretting av veien i 1947 tok mølla, men kvernsteinen er tatt vare på, og etter saga øst for veien er det tydelige murer. En merkestein ved Gråsteinsbakken nord for Tjønna forteller om regulering av vannstanden. Dette er viktige kulturminner som forteller om utnyttelse av naturressursene og om Vittersens posisjon som privilegert sagsted gjennom grevskapstida.

steinsatt bekkeløp fra 1930-tallet

Etter at damrettigheten til Vittersøbekken ble opphevet 1860 har jordarealet ved vassdraget blitt utvidet flere ganger. Det største dreneringsarbeidet var det nok senkingslaget som ble dannet midt på 1930-tallet som stor for. Da ble Vittersøbekken gravd ut og steinsatt.

kappkjøring på Vittersøtjønna

Fram til noe etter siste krig var det kappkjøring på Vittersøtjønna. Tjølling Travforening, som ble etablert i 1896, drev kappkjøring her, på Lågen ved Yttersø og på Farrisvannet. Hvor langt tilbake denne tradisjonen går på disse stedene vet vi ikke. Skrifter fra middelalderen forteller at slike konkurranser var vanlige mange steder i landet, og det kan godt tenkes at dette strekker seg enda lenger tilbake i tid.

Skeid - kappløp eller kappridning med hester på isen. Tegning gjengitt etter Olaus Magnus; "Historia om de nordiska folken".

gravhauger

Vittersens eldste gårdshistorie kan i dag oppleves gjennom de gravhauger og gravfelt fra jernalderen som fremdeles ligger nært dagens tunområdene. Haugene opptrer enkeltvis eller som på Vestre Vittersen, 50/1, der det i østhellinga av et nord-sør-gående høydedrag ligger 4 gravhauger samlet i et lite felt. På grunn av tett krattvegetasjonen og store "nye" fyllinger med rydningsstein er gravfeltet i dag mindre tilgjengelig og ikke så godt ivaretatt. To av dagens driftsveier passerer dette gravfeltet, henholdsvis i nordkant og vestkant. Den nordre representerer en eldre vei vestover mot Kjær.

Ved registreringene for prosjektet ble det oppdaget 2 nye forhistoriske graver, en gravhaug og en overtorvet steinlegning, i skogen nordvest for

det området som på kartet kalles Veslemyr. Gravene ligger i skogbrynet med kontakt med dyrka mark i vest. Store fyllinger med nyere rydningsstein preger også dette området. Vi kjenner ikke til jernalderfunn på Vittersen, heller ikke bosetningsspor i form av rester etter forhistoriske hus. Siden flere av de kjente gravhaugene ligger nært dagens tunområder på Vestre Vittersen er det mulig at jernaldergården også kan ha ligget på østsiden av høydedraget der dagens bebyggelse nå ligger.

steinalderbosetning og funn

Ved dyrking på Vittersen og på omkringliggende gårder er det funnet og samlet inn flere oldsaker fra steinalderen og bronsealderen. Funnene som bl.a. består av 1 flintdolk, 2 flintsigder og 2 bergartsøkser oppbevares privat. Nøyaktige funnsteder for disse funnene kunne ikke påvises. Ved våre registreringer i området ble det funnet flintavslag flere steder, og i dagens jordbæråker, ca 150 meter vest-nordvest for tunet på 50/1, kan man gå og plukke flint i større mengder. Dette funnstedet som ligger i en sørvendt skråning, representerer nok en delvis overpløyd steinalderboplass. Det er imidlertid mulig at deler av akkurat denne boplassen kan være bedre bevart i skogen nord for åkerområdet. Funnstedet ligger ca 37 m.o.h. og tilhører trolig en bosetningsfase mellom 4300-3000 f. Kr.

Følger man driftsveien som går vestover fra den nevnte jordbæråker, passerer man en skog før man igjen møter dyrka mark i vest. Ved prøvestikking i dette området ble det også funnet flere flintavslag som trolig stammer fra nok en steinalderboplass.

Slottet og Tveiten

Slottet og Tveiten er to langstrakte gårder som ligger mellom Vittersen, Skalleberg og Lauve. Den gamle hovedveien fra Skalleberg og Kjerkeberget fulgte i store strekk gårdsgrensen mellom de to. Tunet på Slottet har en markert beliggenhet på en steil bergnabb, og det har vært hevdet at det er dette som har gitt gården dens navn. Bebyggelsen har et yngre preg. Tveiten har eldre bebyggelse fordelt på tre tun. Bruk 1047/1 og 1047/2 har samme lokalisering som vist på grevskapskartene fra 1811-13, men tidsenhetlige tun fra 1910-20-tallet med staselige sveitserstilshus med høy grad av opprinnelighet.

gravhauger

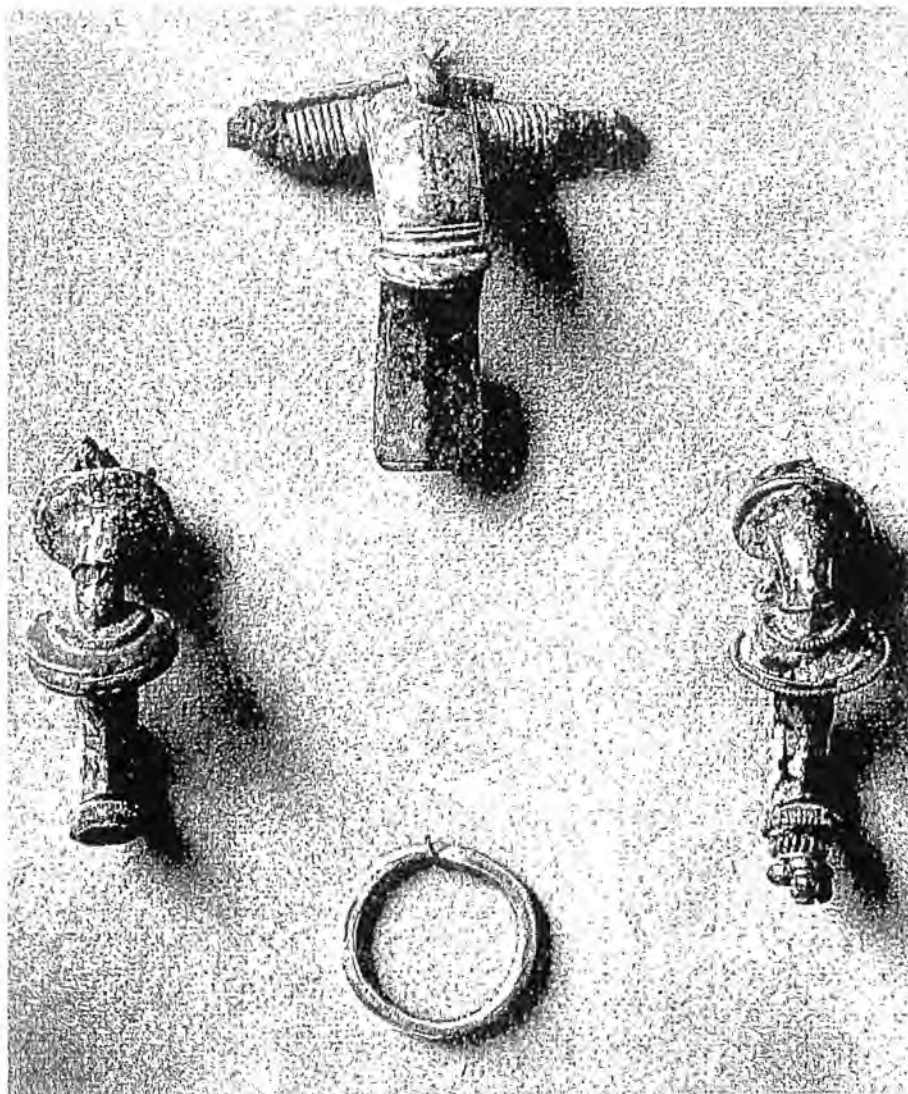
Både på Slottet og på Nordre Tveiten er det fremdeles bevart gravhauger fra jernalderen, selv om mange nok er fjernet bl.a. i forbindelse med bygging av hus. De registrerte gravhaugene ligger i dag enkeltvis og i et mindre felt med 5 gravhauger på Nordre Tveiten.

gravfunn fra romertid

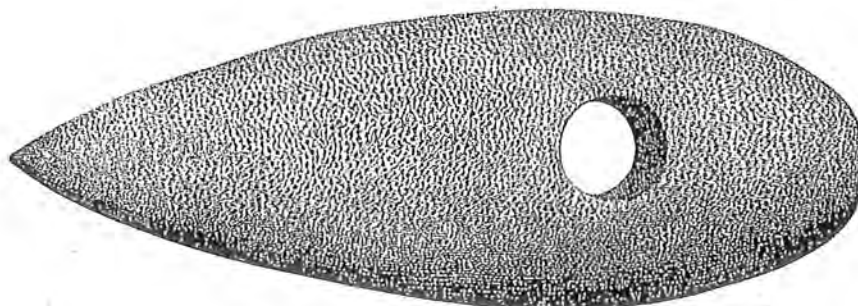
Det eldste romertidsfunnet man har fra Tjølling er funnet på Slottet i 1888. Gravminnet var en haug kantsatt med stein. 2 bautaer var reist på haugen en på øst og en på vestsiden. Inne i haugen var et lite kammer hvor man bl.a. fant 3 velbevarte spenner av bronse, en krumkniv, en annen kniv av jern og en fingerring av gull.

løsfunn fra ulike perioder

I følge skriftlige opplysninger er det på Tveiten gnr/bnr 1047/3 ved bearbeidelse av jorden funnet flere flintgjenstander, et mulig spinnehjul og en bronsebrose. På gnr/bnr 1047/2 er det på et opparbeidet jordstykke nord for gården funnet leirkarrester, bein og hestekjever.

Over: Gravfunn fra romertid funnet på Slottet i 1888, bestående bl.a. av tre bronsefibulaer og en gullring. Under: En lignende skafthulløks fra steinalderen er funnet på Tveiten. Ill. er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager".

OPPSUMMERING OG VURDERING

Området er et fruktbart kystnært jordbruksområde, representativt for søndre Vestfold. Landskapet har i stor grad et enhetlig preg, karakterisert av langstrakte nordsørgående åsrygger og daldrag, med en mosaikkaktig blanding av innmark og utmark. De topografiske forhold, sammen med kulturminnestrukturen og vegetasjon, gir områdene på mange måter et «alderdommelig» preg.

Fornminner, eldre og yngre veifar og dagens gårdsbebyggelse er knyttet sammen i et ganske tett nettverk, som viser tidsdybde og kontinuitet i bosetting fra yngre steinalder og fram til vår tid.

Særlig er jernalderens gravskikk spesielt godt dokumentert med et bredt spekter av gravtyper fra enkeltstående hauger til store praktanlegg som Istrehågan. Kjente funn vitner om rik bosetting og trolig høy sosial status allerede i eldre jernalder. Mange av de kjente jernaldergravene ligger i dagens utmarksområder, noe som gir et sjeldent høyt potensiale for studier av forhistoriske bosettingsmønstre.

I hovedtrekk følger dagens gårdsbosetting lange tradisjoner. Som en naturlig følge av topografien er det for Vestfold så typiske, langstrakte «åkerholmtunet» godt representert. På et overordnet plan er det strukturen i bebyggelsen mer enn enkeltanlegg som har interesse, men her finnes også godt bevarte eldre gårdstun og enkelthus. Nyere bebyggelse ligger langs bygdevegene, i en naturlig forlengelse av de gamle tunområdene og bryter lite med kulturlandskapets hovedtrekk.

I tillegg til tradisjonelt jordbruk finnes det enkelte spor etter tidligere virksomheter knyttet til utnyttelse av ressurser som vannkraft og skogen ved trekullproduksjon. Særlig interessant er virksomhetene ved Vittersøvassdraget. Det er også slike spor ved Istreelva.

Kunnskaper om områdets forhistorie og middelalderhistorie tilsier at kulturmiljøet har ligget mer sentralt enn det tilsynelatende gjør i dag. Dette understøttes også av det eldre veinettet, som vi finner flere lag av, og som kun delvis inngår i dagens bygdeveier. Trolig kan flere av dagens skogsveier og stier før ha hatt en mer allmenn funksjon. Flere ligger slik til at de passerer større og mindre jernalderfelt. De følger høydedragene slik gamle veger gjerne gjør og knytter landskap, dagens gårdsbosetting og fornminner sammen på en måte som forsterker opplevelsen av tidsdybden i kulturlandskapet.

Virkning og konfliktvurdering

GENERELT

Traséene heter R1, R2 og R3 med R1 ytterst (øst) og R3 innerst (vest).

Alle de tre alternativene har felles trasé som følger dagens linje fra Sandefjord stasjon ut til undergangen sør for Skiringsal folkehøgskole. Denne fellestraséen er beskrevet under R1. R1 og R2 er de som berører dette kulturmiljøet.

Det foreligger ikke forslag til mellomstasjoner mellom Sandefjord og Larvik.

TRASÉALTERNATIV R1

Hovedtrekk og bakgrunn

Dette er traséalternativet som i en viss grad tilpasser seg dagens linje gjennom bruk av de lange rettstrekningene mellom Istre og Lauve.

Etter passeringen av dalformasjonen ved Marumbekken på fylling vil banen ligge i en sammenhengende skjæring gjennom Jåbergskogen med dybde fra omtrent 2 til 8 meter fram til Søndre Istre. Evt. veiføringer vil her kunne føres over banen uten store inngrep.

Jåberg

Fram til Jåberggårdene går denne skjæringen i ubebygd skog.

Jåbergskogen

automatisk fredete kulturminner

Gjennom Jåbergskogen vil traseen komme i direkte og indirekte konflikt med flere automatisk fredete kulturminner, i form graver og gravfelt fra jernalderen. Jåbergskogen må regnes som et særdeles rikt fornminneområde i regional sammenheng, der bosetningsspor fra flere perioder er representert. Nyere tids aktivitet har i mindre grad påvirket det landskapet fornminnene må forstås og oppleves ut fra, og traséforslaget vil derfor føre til store konflikter med landskapets kulturhistoriske innhold. Potensialet for konflikt med uregistrerte bosetningsspor fra forhistorisk tid regnes som meget høyt, spesielt i områder som ligger nært kjente gravminner.

Deler av dagens driftsveier gjennom Jåbergskogen har gamle tradisjoner og flere synes å kunne trekkes tilbake til forhistorisk tid. Det er viktig at dette veinettet opprettholdes, både i forhold til et lokalt turveinnett og adkomsten til fornminnefeltene.

Jåberg-gårdene

Jåberggårdene passeres i en moderat skjæring i dalsøkket mellom de to tunområdene. Veien mellom tunene, som også fungerer som atkomst til fornminnet Istrehågen, vil kunne føres over banen med noe oppbygging.

bebyggelsen

Bebyggelsen på Jåberg er del av et kulturlandskapsbilde med lange tradisjoner. De viktigste kulturverninteressene på Jåberg ligger i den tette tunstrukturen og tunggruppas synlighet i kulturlandskapet ved Istre og Vestad. Dette er også aspekter som har verdi i forhold til opplevelsen av det store fornminnefeltet i Jåbergskogen og Istrehågen og gamle veier i området. Bygningshistorisk interessant bebyggelse nær linja er først og fremst empirehuset på 139/4.

*Over: Skogsveiene i Jåbergskogen gir fine muligheter til å oppleve natur og fornminner i sammenheng.
Under: Traséen til RI fra gårdsveien ved Jåberg og sørover. Bebyggelsen til Jåberg-bruket 139/5 til høyre. Istrehågen ligger lenger inn i skogen til venstre.*

Bebyggelsen på Jåberg nærmest til venstre, Istre til høyre og Skalleberg lenger inn. Istrehågen ligger i skogbrynet til venstre. R1 passerer husene i venstre bildehjørne og legger seg i dagen jernbanetrasé fra svingen og sørover.

Dalsøkket skiller i dag det eldste tunområdet på Nedre Jåberg fra Øvre Jåberg, et noe yngre (1820-talls) småbrukerområde i øst. De to områdene viser typiske trekk ved lokaliseringen og utvikling av en gårds bebyggelse over tid. Dette er et aspekt som har verdi. En splitting av bygningsmiljøet på Jåberg innebærer derfor konflikt med kulturverninteresser. Linjen ligger så lavt at virkningene på opplevelsen av Jåbergstunet i det "store" landskapsrommet ikke vil være svært store. Konflikten med bebyggelsen ligger mer på et lokalt plan, i vilkår for opprettholdelse av bosteder for å holde liv i bebyggelsen som element i kulturlandskapet - og i hensynet til adkomst og bebyggelsen som del av omgivelsene til fornminnefeltet Istrehågen.

Moderat utformete støyskjermer vil neppe redusere viktige historiske siktlinjer i tunområdet i nevneverdig grad om linja blir liggende lavt.

Istre

Fra Jåberg tunområde vil traséen følge fortsettelsen av dalsøkket i moderat skjæring. Den vil gå over dyrket mark like under skogbrynet i øst med Istrehågen, og fram til den kommer inn på eksisterende jernbane omtrent på høyde med Ospehaugen. Her krysses Istreelva. På platået nedenfor Istrehågan vil traséen igjen ligge på terrenghøyde.

Istrehågan

De mektige steinsetningene på Istrehågan danner et av landets mest særegne gravfelt fra eldre jernalder. Gravfeltet som ligger til en eldre ferdselsåre er lagt høyt i terrenget for å kunne synes fra omkringliggende områder. Fornminnefeltet har et stort potensiale i formidlings- og opplevelsessammenheng. Planlagt trase vil ligge nærmere gravfeltet enn dagens linje og indirekte føre til konsekvenser for gravfeltet i form av støy. Potensialet for bosettingsspor i dyrka mark øst for gravfeltet regnes som meget høyt. Dersom traseen vil føre til større inngrep i landskapet, vil dette komme i konflikt med hensynet til sammenhengen mellom kulturminner og landskap.

Sørvest for gravfeltet på Istrehågan vil traseen komme i direkte konflikt med automatisk fredet kulturminne, en gravrøys som ligger ute på en åkerholme i dyrka mark. Kontakten med de forhistoriske gravene og hulveifarene i vestskråningen på østsiden vil her bli brutt. Eldre ferdselsårer har trolig krysset bergskjæret gravrøysa ligger på og vært en av flere forbindelseslinjer mellom Ospehaugen og Istrehågan. Ytterligere undersøkelser bør gjøres i dette området for å avklare om det fremdeles finnes rester etter dette veifaret over åkerholmen. Potensialet for forhistoriske bosettingsspor i dyrka mark regnes som høyt.

bebyggelsen

Høyden med gårdstun ved Ospehaugen, nær dagens jernbane, er et karakteristisk og viktig element i kulturlandskapet på Istre, og viser tunstruktur med lange tradisjoner, typisk for Vestfoldgårdene. Isolert sett, i forhold til bebyggelsen, kan det ikke ses at jernbanen vil føre til store konflikter med kulturverninteresser. Dalbunnen er grøftet og jordveien lett planert. Jernbanen ligger lavt i dalsøkket og følger terrenget.

gamle veifar

Mellom bebyggelsen på høyden og skogen i øst går en gårdsvei som følger den gamle grensa mellom Søndre og Nordre Istre og forgrener seg nordover til Istrehågan og sørover til Hybbestad. Parallele far med karakter av hulveier indikerer lange tradisjoner, kanskje som allfarveier av mer allmen karakter. Veien er en viktig del av opplevelsespotensialet til fornminnefeltet Istrehågan. En overskjæring av veiene og store fysiske inngrep i dette området innebærer store konflikter med kulturverninteresser.

tiltak

Moderate støyskjermer forbi bebyggelsen ved Ospehaugen vil ikke føre til store konflikter med kulturverninteresser. Opprettholdelse av veiforbindelsen mellom skogen og tunområdet vil ha større interesse for kulturvernet. Utforming av skjermer og bruer vil være av interesse for avveining av konflikter med landskapets kulturhistoriske innhold. Større landskapsendringer og installasjoner som bryter siktlinjer fra skogen og fornminneområder til det gamle tunområdet vil innebære store konflikter. Dette gjelder både støyskjermer og bruer for gårdsveier.

Skalleberg

Sørover fra Istre, forbi Skalleberg mot Lauve følges dagens spor.

bebyggelsen

Også ved Skalleberg ligger et av de eldste og mest interessante tunområder, mht. bygninger og tunstruktur, nær dagens jernbane. Det gjelder bebyggelsen ved Skalleberghaugen. Det kan likevel ikke sees at inngrepet tilfører området store konflikter med kulturverninteresser i forhold til bebyggelse. Jordveien i dalsøkket er noe grøftet og planert. Jernbanen ligger lavt og følger landskapets retning.

Dagens jernbane går i plan over den gamle veien mellom Skalleberg og Hellenen.

Tiltak

Moderate støyskjermer ved bebyggelsen vil ikke redusere viktige historiske siktlinjer. Av hensyn til Skalleberg-tunene bør det nye sporet legges på østsiden av det eksisterende.

kryssende veier

To av de gamle tverrveiene i området krysser i dag jernbanen ved Skalleberg. Det er veien fra Tuftet og veien fra Søndre Skalleberg til Hellenen på Løve. Veiene brukes i dag som gårdsveier og turveier og har kulturhistorisk verdi og verdi i friluftssammenheng. Overskjæring innebærer konflikt.

tiltak

Opprettholdelse av veien [ROSLA] vil avbøte konflikten i noen grad. Siden banen ligger på terreng vil banen antakelig måtte krysses i bruer. Utformingen av bruene eller evt. underganger vil bli viktig for avveining av konflikt med kulturhistoriske siktlinjer i landskapet. Større fyllinger som konkurrerer med virkningen av de gamle åkerholmtuna ved jernbanen vil innebære stor konflikt.

TRASÉALTERNATIV R2

Hovedtrekk og bakgrunn

R2 utnytter bare de første 3 kilometerne av dagens spor ut av Sandefjord. Alternativet utgjør en direkte linje mellom de to byene med en svak sørlig krumning som utnytter vide jordbruksområder i de sentrale delene av traséen. Traséen berører kulturmiljøet så vidt i nord, i ytterkant av Vestads og Istres gårdsområde og lenger sør ved Skåra og Vittersen.

Vestadskogen

Gjennom høydedraget i skogen nord for Vestad og kryssingen av Skallebergveien (v 166) er traséen foreslått lagt i en opptil 10 meter dyp skjæring.

På nord- og nordvestsiden av dette høydedraget er det påvist 2 steinalderlokaliteter, og potensialet for funn av nye boplasser på naturlige terrasser i skråningene her regnes som høyt. For å avklare graden av konflikt bør det gjøres ytterligere undersøkelser.

bosettingsspor fra forhistorisk tid

Før gjennomskjæringen av Vestadskogen går traseen i dyrka mark sør for Stangeby. I dette området er det funnet skjorbrent stein og flint som antyder en forhistorisk bosetting i området i bronsealder eventuelt jernalder. Sjaktinger i dyrka mark må gjennomføres for å avklare om traséen vil komme i konflikt med automatisk fredete kulturminner.

krysning av Skallebergveien

Inngrepet ved veien berører nyere boligeiendom og ser ikke ut til å komme i konflikt med kulturverninteresser.

Aubybekken

Over dalsøkket med Aubybekken vil traséen ligge høyt, inntil 16 meter over dalbunnen.

løsfunn i åker

Både på øst og vest-siden av Aubyelva, i dyrka mark, er det ved åkerregistreringer funnet flintavslag som indikerer bosetting i området i yngre steinalder/bronsealder. For å avklare en eventuell konflikt med automatisk fredete kulturminner bør det sjaktes i dyrka mark innenfor de berørte områder.

automatisk fredet kulturminne

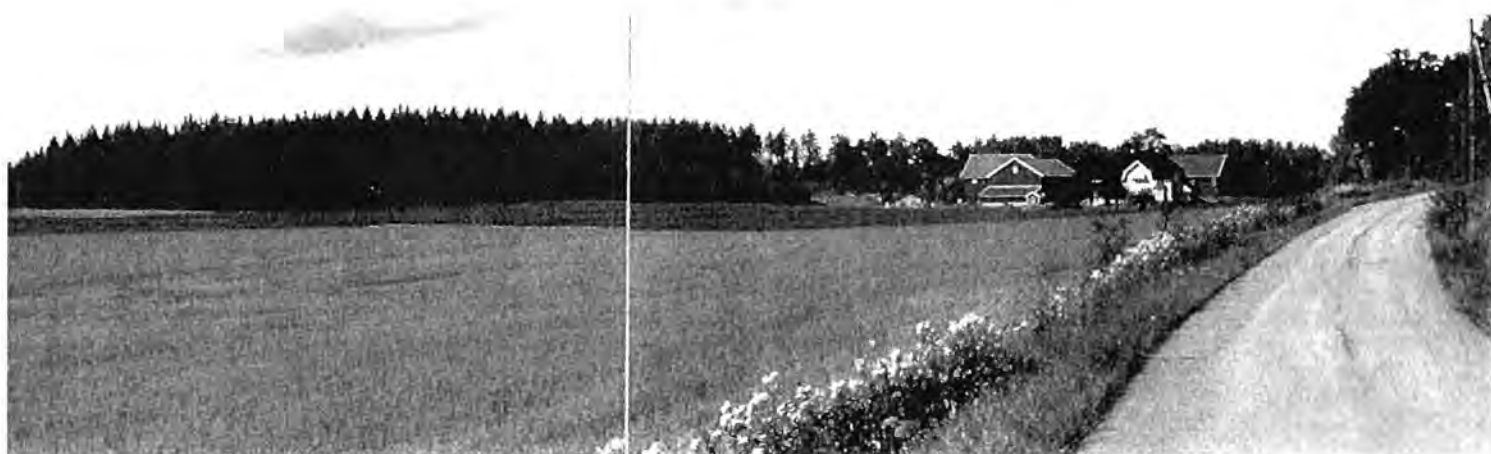
I skogområdene vest for Aubybekken, på 1070/1, kommer traseen i direkte konflikt med en registrert boplass fra yngre steinalder der vi har funn av flatehugne flintredskaper, skjorbrent stein og brente bein. Funnstedet ligger i dag under en kullmiletuft fra nyere tid.

Skåra

Etter å ha passert Lundskogen tilnærmet i bakkenivå kommer traséen ut på dyrket mark mellom de to Vestre Skåra-gårdene ved "Hungeren". Mellom gårdene blir banen liggende på fylling og Lindhjemvegen kan føres under banen i undergang.

Over Skåra føres traseen gjennom dyrkamarkområder med et stort potensiale for bosettingsspor fra flere forhistoriske tidsperioder. Dette har vært sentrale bosettingsområder i eldre jernalder og bevarte gravfelt og enkeltliggende gravhauger sammen med rester av eldre veifar er med på å gi landskapet her et kulturhistorisk innhold. Øst for Skåraåsen og nord for Vestre Skåra vil traseen komme i direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner; en steinlegning og en gravhaug.

Gårdsbebyggelsen blir ikke direkte berørt, men tuftene etter husmannsplassen Hungeren ligger i traséområdet. Det er en av få bevarte rester av plassbebyggelse i området. Det har verdi at den ligger i synlig kontakt med hovedgårdene. Tuften ligger i et fin del av kulturlandskapet med steingjerder og variert terreng og vegetasjon. Inngrepet innebærer her lokal konflikt med kulturverninteresser. De to gårdstuna på Vestre Skåra har begrenset interesse isolert sett, men som elementer i utviklingen av gårdslandskapet og som del av bygdeveiens miljø har de verdi. En barriere i form av fylling vil bryte sammenhenger og være konfliktfylt. Inngrepet kan også få konsekvenser for gårdstun i drift og dermed indirekte konsekvenser for vilkår for opprettholdelse av kulturlandskapet. Lokalt sett er konflikten stor.

R1 passerer like til høyre for bebyggelsen på Vestre Skåra 1052/2 og fortsetter over jordene til venstre. Rett bak husene er det gravfelt fra jernalderen. Over jordene er det stort potensiale for å påtreffe forhistoriske bosettingspor.

Vittersø

Banen skjærer gjennom høydedraget med Vittersø-skogen i en moderat skjæring. Gårdsbebyggelsen blir ikke berørt. Gårdsveien som krysser tvers gjennom skogen er forutsatt ført over banen i bru.

I skogen vest for Vestre Vittersen, 1050/1, vil traseen komme i konflikt med flere automatisk fredete kulturminner; en steinalderboplass, en gravhaug og en steinlegning fra jernalderen. Både dyrka mark og skogområdene ved Vestre Vittersen regnes å ha et stort potensiale for

funn av forhistoriske bosettingsspor. I tilknytning til de nevnte graver kan det være aktuelt å søke etter flatmarksgraver.

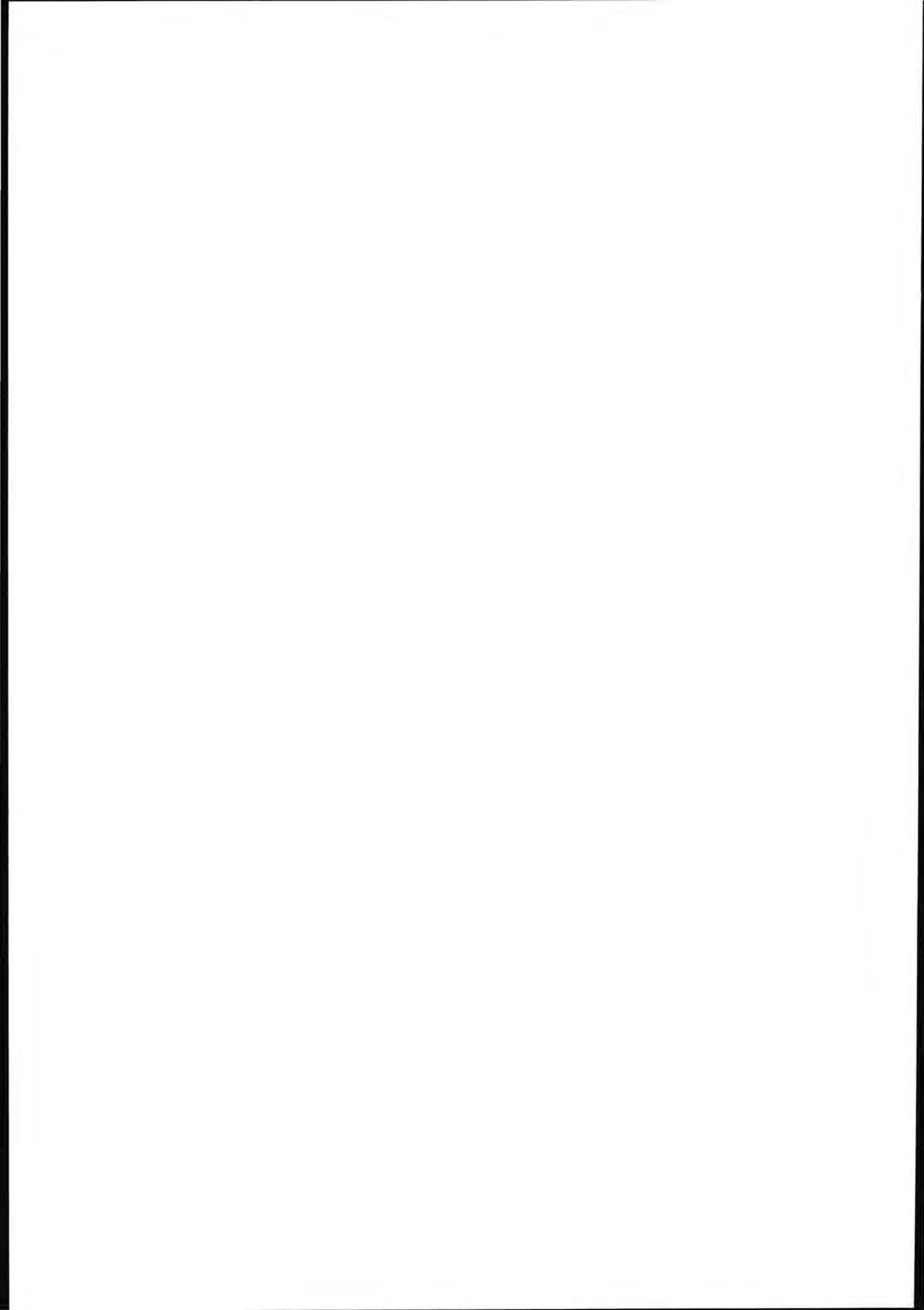
Området for bebyggelsen på Vittersø, det gamle veifaret øst-vest og faret langs deler av Vittersøbekken er blant de mest verdifulle i kulturmiljøet. I hjørnet av Gråsteinbakken står en eldre merkestein som dokumenterer historiske forhold vedrørende bruken av vannressursene i Vittersø-tjønnna. Med unntak av veifaret som forutsettes opprettholdt ser traseen ut til å ligge godt vest for de andre kjente kulturminnene i området. Området den går i er flatt og bearbeidet. Så fremt ovenstående kulturverdier ikke berøres ses ingen store konflikter med kulturverninteresser.

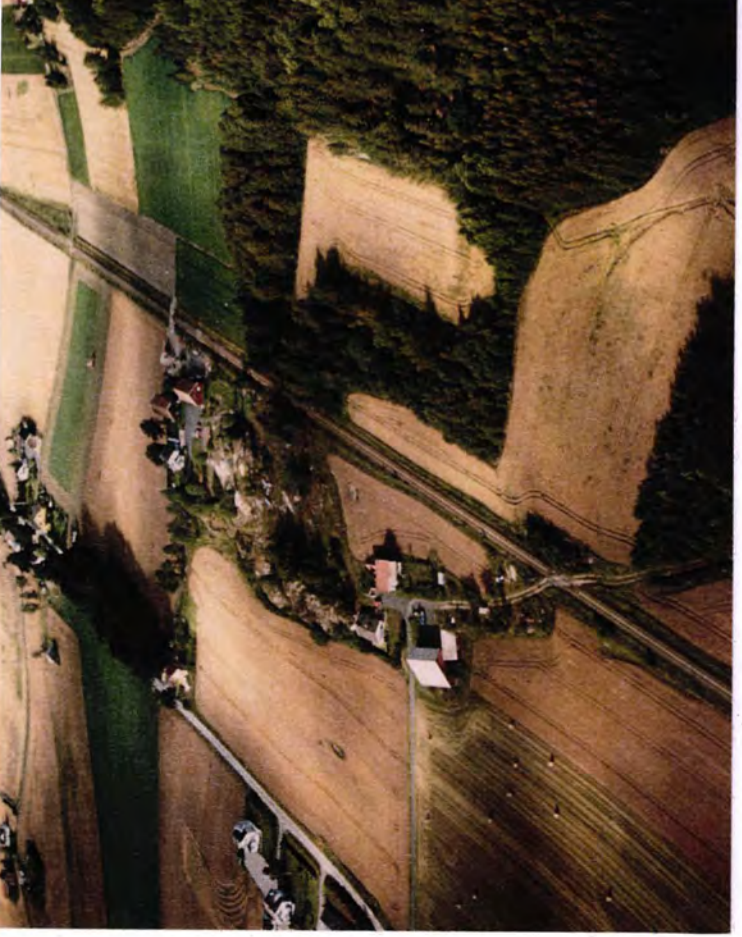
Storemyr - Stålåker - tunnelpåhogg

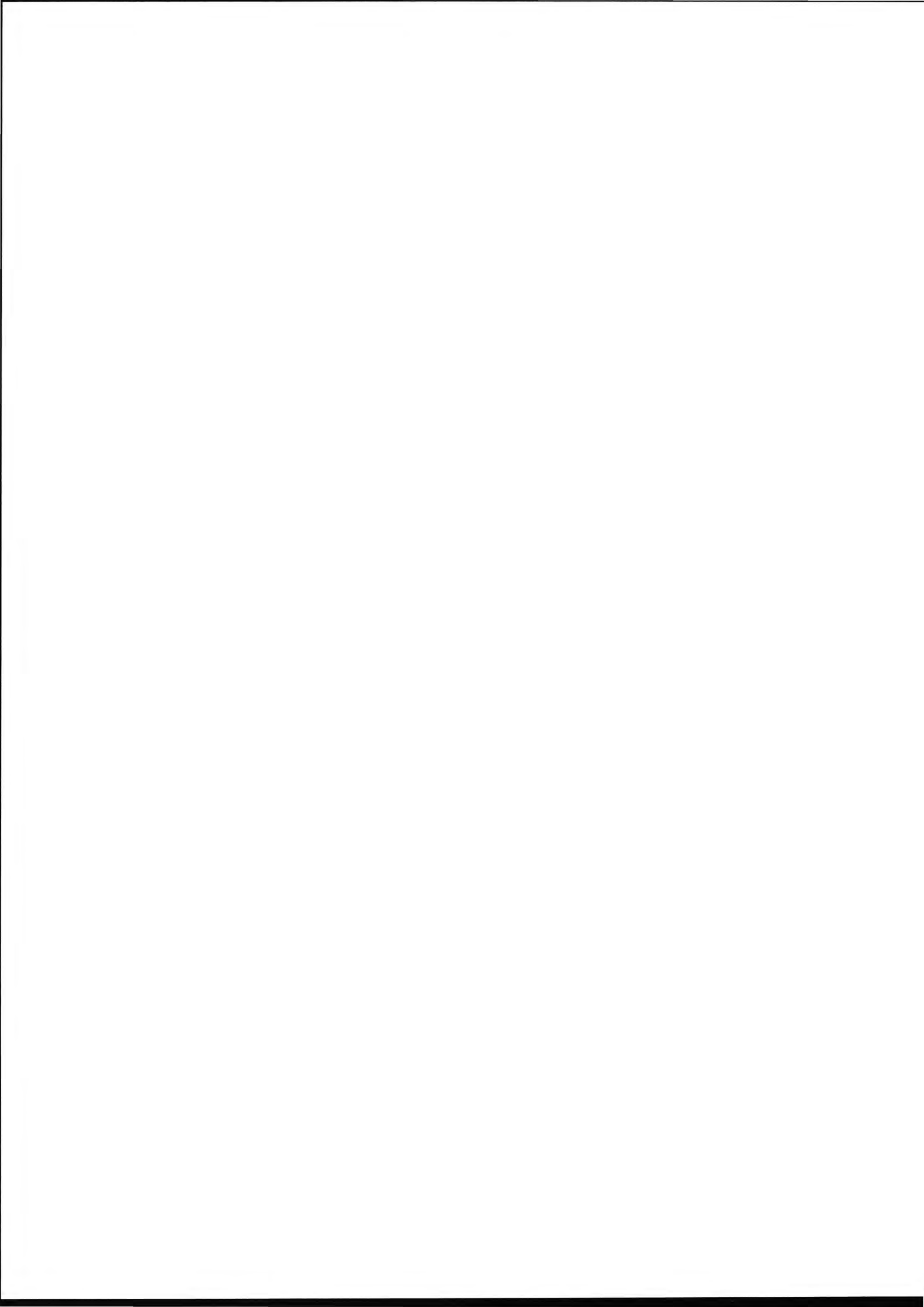
Fra Vittersen fortsetter traséen på terrengnivå over nordre del av Storemyr og forbi Stålåker fram til en skjæring inn mot tunnelpåhugget. Banen er foreslått lagt ca. 150 meter unna Stålåkertunet. Ved kryssingen av Fv 163, straks før tunnelpåhugget, vil et par bolighus bli berørt. Skjæringsdybden vil her gjøre at veien kan føres naturlig over sporet uten oppbygging.

Det var brenntorv-produksjon på Stålåkermyra under siste krig. Etter det er store deler av myra plantet til igjen. Traseen ser ut til å ligge tilstrekkelig unna gårdstunet på Stålåker. Ved kryssingen av Stålåkerveien (V 163) berøres et lite bolighusmiljø med tradisjoner fra siste del av 1800-tallet. Mesteparten av bebyggelsen er imidlertid relativt ny. Konflikten er begrenset og lokal.

<p><i>Vestfoldbanen ved Skalleberghaugen. Bildet er tatt i retning mot nord. Veien til Hellenen ses i nedkant av bildet. Det er gjort flere forhistoriske løsfunn nær jernbanen. Alternativ RI vil her følge samme trasé som dagens jernbane.</i></p>	<p><i>Det østligste Tufte-bruket har en fin beliggenhet i skogbrynet og intakt eldre gårdsbebyggelse med tradisjonelle hustyper bevart. Dagens Vestfoldbane går i dalsøkket framfor tunet, vi ser så vidt en strømmast.</i></p>	<p><i>Bebyggelsen på Østre og Vestre Vittersen sett fra Slottet. Østre Vittersen ligger nærmest.</i></p>
<p><i>Bebyggelsen på Mellom Skalleberg sett fra Fv 166. Tunet ligger på nordsida av Skalleberghaugen. Det har tradisjonell bebyggelse med eldre godt bevarte hus. Driftsbygningen fra 1872 begynner i dag å bli en sjelden hustype å finne uten større endringer.</i></p>	<p><i>Den største av de skipsformede steinsettingene i Istrehågan.</i></p>	<p><i>Bildet er tatt fra Jåberg mot Tjølling. Det er det eldste tunområdet på Jåberg vi ser i forkant. Istrehågan ligger i skogbrynet til venstre og gårdsbebyggelsen på Istre til høyre for jernbanen. Alternativ RI vil komme inn i bildeflaten til venstre og skrå over det gule jordet til venstre for Jåberg. Den vil skjære gjennom åkerholmen lenger ned og knytte seg an til dagens jernbane sør for svingen ved Istre, for slik å utnytte denne rette strekningen fram mot Lauve.</i></p> <p><i>I forhold til kulturminnene er strekningen konfliktfylt, først og fremst på grunn av de indirekte konsekvensene for opplevelsen av og omgivelsene til fornminnene i Istrehågan, men også ved direkte berøring med andre kulturminner.</i></p>
<p><i>Bildet er tatt nordover fra Hybbestad, mot bebyggelsen på Istre som ligger nærmest og Jåberg lenger bak til høyre. Vi ser hvor sentralt og fint gårdsbebyggelsen ligger i landskapet på det slake høydetraget med jordvei og utmark omkring. Det er et variert og tradisjonelt gårdslandskap med mange natur- og kulturelementer fra ulike tider bevart. Ospehaugen er den lauvklede bergkollen midt i bildet. Det er her tradisjonen forteller at Istre-kirka stod, og selv om det ikke er bekreftet, er det lett å se at det ville ha vært en fin beliggenhet for en kirke. Istrehågan ligger litt lenger inn i bildet til høyre og det gamle veifåret som forbinder Istrehågan med Istre-bebyggelsen går omtrent rett mot den røde låven på høyden. Dagens Vestfoldbane ses på skrå i bildeflaten. Den følger daldraget og ligger godt i landskapet. Alternativ RI vil knytte seg til denne i dette området.</i></p>		

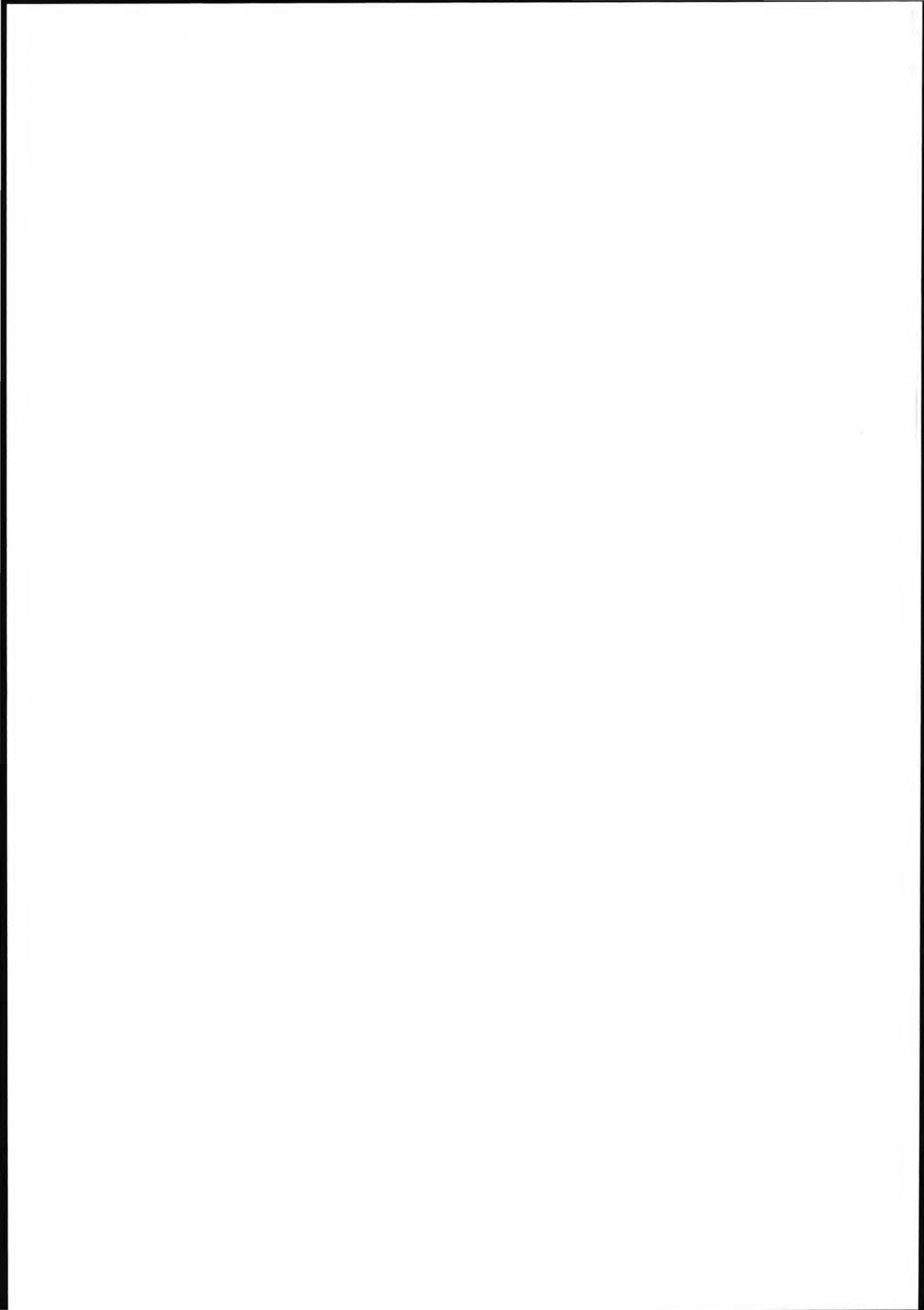
Kulturmiljø 0709-06

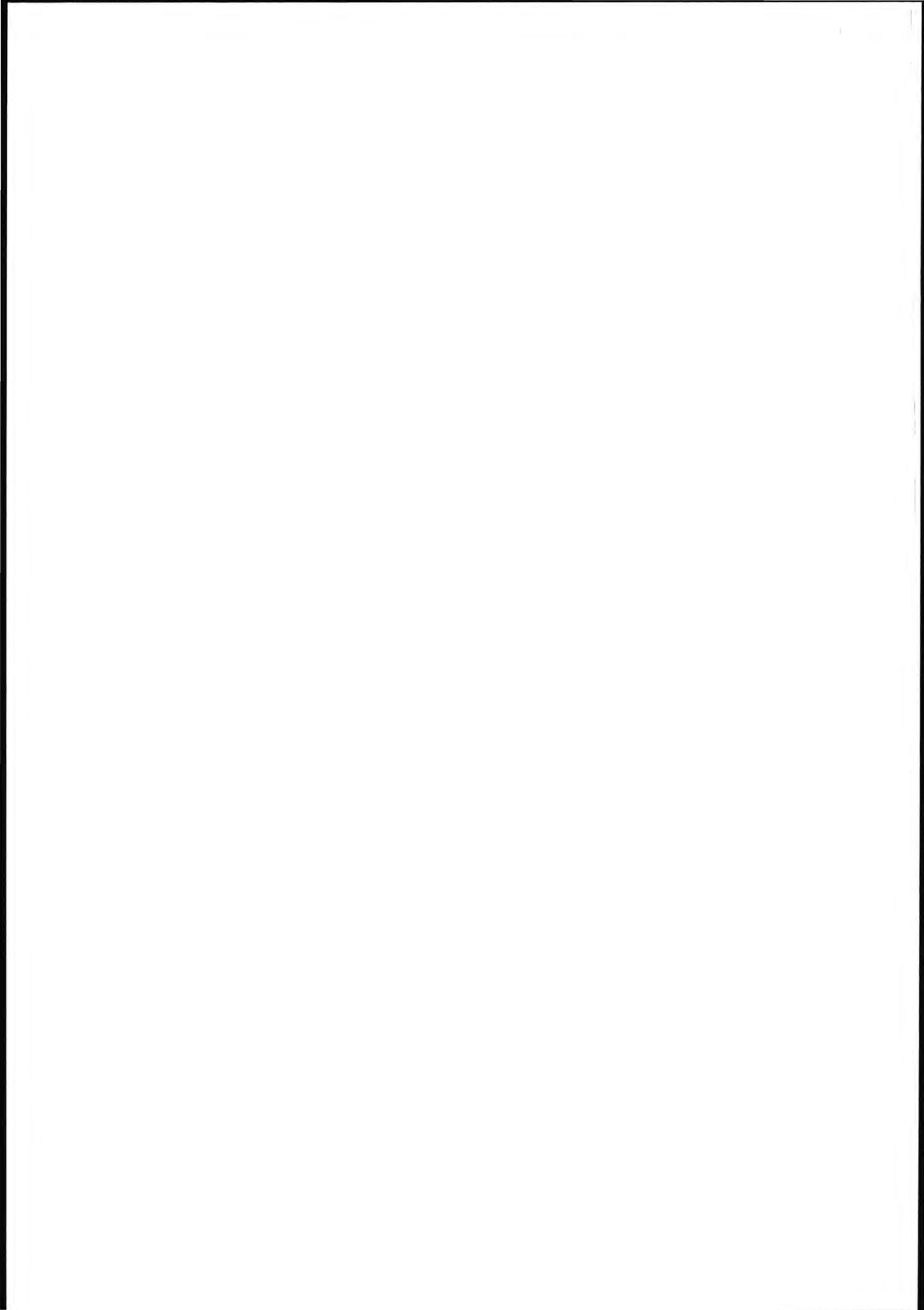
Sentrale Tjølling

Innholdsoversikt

side

OVERSIKTSDATA 133**HISTORIKK OG BESKRIVELSE** 139**GENERELLE TREKK***Fornminner* 139*Gårdenes områder og navn* 144*Eiendomsforhold* 144*Gårdslandskapets hovedtrekk* 145*Hus, stilpreg og alderspreg* 147*Ferdsel* 150*Sentre* 153*Annen næring* 153**GÅRDER OG STEDER***Løve* 155*Heimdal* 158*Vikveien* 158*Østby* 160*Huseby* 164*Guri og Valby* 167*Lunde* 169*Gjerstad* 171*Haugan* 173*Bisjord* 175*Kil* 178*Lågerøya* 178**OPPSUMMERING OG VURDERING** 182**VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING****TRASÉALTERNATIV R1** 183**TRASÉALTERNATIV R2** 190**TRASÉALTERNATIV R3** 191**BILDEMONTASJE** 198

Kulturmiljø 0709-06

Sentrale Tjølling

Oversiktsdata

KOMMUNE

Larvik

TRASÉALTERNATIVER

R 1, R2 og R3

KARTBLAD

Økonomisk kartverk: CH 026-5-2, CH 026-5-4, CJ 026-5-1, CJ 026-5-3, CH 025-5-2, CJ 025-5-1

prosjektkart: SL 3, 4 og 5

GÅRDSNUMMER

Tjølling

Hedrum

1014 Skreppestad
1016 Kil
1017 Lågerøya
1018 Bisjord
1019 Hegdal
1020 Øvre Rauan
1021 Nedre Rauan
1022 Kjøndal
1024 Sande
1025 Haugen
1026 Grønneberg
1027 Valby
1032 Huseby
1033 Lunde
1034 Søndre Gjerstad
1035 Nordre Gjerstad
1036 Søndre Østby
1037 Nordre Østby
1038 Tjølling prestegård
1040 Østre Vik
1041 Store Vik
1044 Nedre Løve
1045 Mellom Løve
1046 Øvre Løve

2032 Gjelstad
2033 Skuggedal
2034 Roligheten

FØR-REFORMATORISKE LOKALITETER

Tjølling/Hedrum	
0709/06/CH 025-5-1/6	gravhaug
0709/06/CH 025-5-1/7	gravfelt (11)
0709/06/CH 025-5-1/8	gravhaug
0709/06/CH 025-5-1/9	gravfelt (4)
0709/06/CH 025-5-1/10	gravhaug
0709/06/CH 025-5-1/11	gravhaug
0709/06/CH 025-5-1/12	gravfelt (39)

Utsnitt av rektangelkart fra 1904, 1:25 000 (9B9 nv/4, Statens kartverk Honefoss).

0709/06/CH 025-5-1/13	gravhaug
0709/06/CH 025-5-1/14	gravhaug
0709/06/CH 025-5-1/15	kullmiletuft, 2 bautasteiner
0709/06/CH 025-5-1/16	bautastein
0709/06/CH 025-5-1/17	gravfelt (4)
0709/06/CH 025-5-1/18	gravfelt (3)
0709/06/CH 025-5-1/19	gravhaug
0709/06/CH 025-5-1/20	helleristning
0709/06/CH 025-5-1/27	funnsted
0709/06/CH 025-5-1/28	royser (4)
0709/06/CH 025-5-1/29	rydningsroyser (2)
0709/06/CH 025-5-1/30	roys
0709/06/CH 025-5-1/31	roys
0709/06/CH 025-5-1/32	kullmiletufter (5)
0709/06/CH 025-5-1/33	steinalderboplass
0709/06/CH 025-5-1/34	steinalderboplass
0709/06/CH 025-5-1/35	steinalderboplass
0709/06/CH 025-5-1/36	kullmiletuft
0709/06/CH 025-5-1/37	hulvei
0709/06/CH 025-5-1/38	steinalderboplass
0709/06/CH 025-5-1/40	funnsted
0709/06/CH 025-5-1/41	steinalderboplass
0709/06/CH 025-5-2/4	gravfelt
0709/06/CH 025-5-2/5	skålgropfelt
0709/06/CH 025-5-2/6	skålgropfelt
0709/06/CH 025-5-2/7	gravfelt
0709/06/CH 025-5-2/8	gravfelt
0709/06/CH 025-5-2/9	gravroys
0709/06/CH 025-5-2/10	gravfelt
0709/06/CH 025-5-2/11	gravfelt
0709/06/CH 025-5-2/12	steinsetning
0709/06/CH 025-5-2/14	2 steinlegninger, 1 hulvei
0709/06/CH 025-5-2/22	gravroys
0709/06/CH 025-5-2/23	steinsatt grop
0709/06/CH 025-5-2/24	kullmiletufter?
0709/06/CH 025-5-2/27	hulvei
0709/06/CH 025-5-2/28	kullmiletuft
0709/06/CH 025-5-2/29	hulvei
0709/06/CH 025-5-2/32	rydningsroys?
0709/06/CH 025-5-2/33	rydningsroys?
0709/06/CH 025-5-2/34	gravhaug
0709/06/CH 025-5-2/38	steinalderboplass
0709/06/CH 025-5-2/39	
0709/06/CH 025-5-3/1	gravfelt (4)
0709/06/CH 025-5-3/3	gravfelt (10 gravhauger, 1 bautastein, 1 steinsetning)
0709/06/CH 025-5-3/4	gravfelt (2)
0709/06/CH 025-5-3/5	gravhaug
0709/06/CH 025-5-3/6	gravfelt (4 gravhauger, 2 steinsetninger)
0709/06/CH 025-5-3/7	gravhaug
0709/06/CH 025-5-3/8	gravfelt (5)
0709/06/CH 025-5-3/9	Kaupang/vkt. handelsplass
0709/06/CH 025-5-3/11	gravhaug
0709/06/CH 025-5-3/18	løsfunn
0709/06/CH 025-5-3/20	gravfelt (3 gravroyser)
0709/06/CH 025-5-3/22	løsfunn
0709/06/CH 025-5-3/27	funnsted
0709/06/CH 025-5-3/28	funnsted
0709/06/CH 025-5-3/29	kullmiletufter
0709/06/CH 025-5-3/30	steinalderboplass
0709/06/CH 025-5-3/31	steinalderboplass
0709/06/CH 025-5-3/32	vegetasjonsmerker
0709/06/CH 025-5-3/33	vegetasjonsmerker
0709/06/CH 025-5-3/34	vegetasjonsmerker
0709/06/CH 025-5-3/35	vegetasjonsmerker
0709/06/CH 025-5-4/1	4 gravhauger
0709/06/CH 025-5-4/2	gravhaug
0709/06/CH 025-5-4/3	3 gravhauger
0709/06/CH 025-5-4/4	2 gravhauger
0709/06/CH 025-5-4/13	gravroys
0709/06/CH 025-5-4/14	gravfelt (3 gravroyser)
0709/06/CH 025-5-4/15	gravhaug

0709/06/CH 025-5-4/16	gravfelt (3)
0709/06/CH 025-5-4/17	gravhaug
0709/06/CH 025-5-4/18	gravhaug
0709/06/CH 025-5-4/19	gravhaug
0709/06/CH 025-5-4/20	gravfelt (1 gravrøys, 1 steinlegning)
0709/06/CH 025-5-4/30	gravhaug
0709/06/CH 025-5-4/31	gravfelt (11)
0709/06/CH 025-5-4/32	gravrøys
0709/06/CH 025-5-4/34	løsfunn
0709/06/CH 025-5-4/35	løsfunn
0709/06/CH 025-5-4/38	løsfunn
0709/06/CH 025-5-4/40	løsfunn
0709/06/CH 025-5-4/42	funnsted
0709/06/CH 025-5-4/45	funnsted
0709/06/CH 025-5-4/46	funnsted
0709/06/CH 025-5-4/47	funnsted
0709/06/CH 025-5-4/48	funnsted
0709/06/CH 025-5-4/49	funnsted
0709/06/CH 025-5-4/50	løsfunn
0709/06/CH 025-5-4/51	rydningsrøys
0709/06/CH 025-5-4/52	2 rydningsrøysar
0709/06/CH 025-5-4/53	røys
0709/06/CH 026-5-3/8	4 gravhauger 1 steinsetting
0709/06/CH 026-5-3/9	3 gravhauger
0709/06/CH 026-5-3/12	2 gravhauger
0709/06/CH 026-5-3/14	steinlegning
0709/06/CH 026-5-3/15	kullmiletuft
0709/06/CH 026-5-3/16	hulvei
0709/06/CH 026-5-3/17	dyrkningsflate
0709/06/CJ 025-5-1/32	heller

NYERE TIDS LOKALITETER

TJØLLING			
0709-06-1	Lauve	0709-06-13	Bisjord
0709-06-2	Heimdal	0709-06-14	Kil
0709-06-3	Vikveien	0709-06-15	Lågerøya
0709-06-4	Østby	0709-06-16	Skreppestad veien
0709-06-5	Huseby	0709-06-17	Hegdal
0709-06-6	Guri		
0709-06-7	Valby	HEDRUM	
0709-06-8	Lunde	0709-06-18	Nedre Gjelstad
0709-06-9	Gjerstad		
0709-06-10	Sande		
0709-06-11	Grønneberg		
0709-06-12	Haugen		

AVGRENSING

I hovedsak følges gårdenes områder, i nordøst følges Lauves grenser mot Skalleberg, men Tveiten og Slottets områder mot Tjøllingveien (Rv 303) er med. Vi har latt Gåserød være med til området nordenfor. Videre nordover følges Gjerstads, Kjøndals, Skuggedals og Ødegården/Rolighetens grenser langs Storås, som også er sammenfallende med den gamle kommunegrensa mellom Hedrum og Tjølling. I sør er det enda vanskeligere å trekke noen "fornuftig" grense annet enn fjordens. Omtalen begrenser seg til de berørte områder og gårder.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD

automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredete kulturminner på Nordre Tveitan, Nedre Løve, Mellom Løve, Øvre Løve, Tjølling prestegård, Store Vik, Vik, Høivik, Vikar, Vestre Varild, Søndre Gjerstad, Østre Gjerstad, Sande, Valby, Guri, Nordre og Søndre Kaupang, Grønneberg, Haugen, Lågerøya, Lunde, Huseby, Søndre Østby, Ødegården.

<i>vedtaksfredete kulturminner</i>	Hovedbygningen på Bisjord og hovedbygningen på Yttersø er fredet etter vedtak 1923.
<i>kommuneplanens arealdel</i>	Deler av Vittersømyra er etter kommuneplanen planlagt vernet etter naturvernloven. Deler av Hegdal planlagt utvidet som industriområde. Deler av Guriskogen og Løveskogen planlagt utvidet byggefelt for boliger.
<i>"Kulturminner i kulturlandskapet"</i>	Flere områder i kulturmiljøet er vurdert som svært verdifullt kulturlandskap; R4 Roligheten - Rauan, J9 Tjøllingvollen, J10 Gjerstad - Huseby. Områder vurdert som verdifullt kulturlandskap er J12 Østby, (J8 Hovland Skisaker; gjelder deler av Vik, Varild som bare i liten grad omtales her). J5 Kjøndal og J6 Gjelstad.
<i>"Bommestad veiminne"</i>	Samarbeid Statens vegvesen, Larvik Kommune. Skiltede og skjøttede gamle veier i området Teien, Bommestad, Roligheten, Holagropa.

NATURGRUNNLAGET OG AREALBRUK

Naturgrunnlaget er sammensatt og omfatter ulike landskapstyper. Sentralt ligger Tjøllingmorenen, en bred morenerygg som bryter den overordnede nord-sør-strukturen i området og har sitt kjerneområde ved Tjølling kirke. Sør for morenen finne vi Tjøllings "bredbygder". Her karakteriseres landskapet av brede langstrakte høydedrag med åpne, lave "daler" i mellom. Østby, Huseby, Valby og Guri er de mest framtrepende gårdene i dette området.

Dalene mellom høydedragene er gammel havbunn og her renner i dag mindre vassdrag. Det viktigste vassdraget er Kjøndalsbekken som kommer fra Kjøndalstjønnen i nord. Ved Valbybrekka har den brutt seg gjennom morenen. Her er det mer kupert. Alle bekkedragene er kanalisert og senket og kantene dyrket opp. Landskapet ved og sør for Tjøllingmorenen er preget av intensivt, fulldyrket åkerbruk. Her er store sammenhengende åkre og stor åpenhet. De mange åsene og mindre fjellrygger som avgrensner bygdelag lenger nord i Tjølling er her tilstede kun som mindre koller og åkerholmer. Nær kollene er det ofte lunder med varmekjær løvskog og dette gir sammen med bebyggelsen variasjon i det åpne landskapet og myker opp det moderne åkerbrukslandskapet.

Ved Løve og Grønneberg/Sande er terrenget igjen mer delt av mindre fjellrygger. Nord for Løve mot Tveiten og Skalleberg er det store myrflater som er blitt drenert til åpent åkerland.

Nord for Tjøllingmorenen, ved Vittersøtjønnen og på hver side av Kjøndalsbekken nord for Gjerstad er det sammenhengende skogstrekninger. Det er også mindre felter med skog i morenens sørside mellom Løve og Tjølling tettsted. Skog omkranser bygdene nord for Haugen/Sande mot Stor-Raet. Det lange dalføret med Kjøndalsbekken er dyrket opp og vider seg ut til en avgrenset grend ved Gjerstad.

Mot Lågen skifter landskapet karakter. Her er det langt mer kupert med bratte fjellkoller og sammenhengende leirbakkelandskap, som ved Rauan. Nord for Roligheten kommer Vestfoldraet inn.

Arealbruken er sammensatt. Jordbruket dominerer, men her er flere tettstedsbebyggelser. En konsentrasjon ligger ved det gamle bygdesenteret på morenen ved Tjølling kirke, og ved jernbanestasjonen

Over: Tunklyngen på Gjerstad, sett sørøstover mot Lunde, Huseby, Østby og Viksfjorden. Tettbebyggelsen ved Tjøllingvollen skimtes til venstre. Under: Nordover fra sentrum i Tjøllingvollen over skogen rundt Vittersøtjønna mot Stor-Raet som markeres som en stripe med bebyggelse i bakgrunnen.

på Lauve. Forøvrig er det spredt boligbebyggelse langs Rv 303. Larviks moderne forstadsbebyggelse legger beslag på gamle utmarksområder på Guri og Valby og i sidene ned mot Lågen. De gamle elveslettene ved Lågen framstår dels som jordbruksland dels som tettbygde industriarealer.

Området ligger sentralt i forhold til dagens ferdselsnett. Den viktigste veien i dag er Tjøllingveien, Rv 303, som går på tvers av området som en ytre parallelveg til Raveien (E18), og krysser Lågen mot Larvik med Gloppe bru - sør for jernbanens kryssing ved Lågerøya. Flere bygdeveier går på tvers av denne og knytter området til kysten og til E18.

Lågen fra Bommestad mot Larviksfjorden. Gårdene Rauan og Gjelstad ses litt inn i bildet til venstre. Før det ble bygd bru over Bommestad i 1808 var det oversetteri mellom Holagropa (som ligger i andre venstresving av elva) og Stubberud på motsatt side. I bakkene ned mot Holagropa er det mange far etter eldre veier mot oversetterstedet. Flere har form som hulveier og er registrert som automatisk fredete kulturminner. Statens vegvesen og Larvik kommune har i samarbeid tilrettelagt flere av de gamle veiene i området for allmenn ferdsel og formidling under prosjektet "Bommestad veiminne".

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

Fornminner

registreringene

I forbindelse med utredningen er det gjennomført feltregistreringer langs korridorer for de ulike traséalternativene kalt R1, R2 og R3. Bredden på registreringskorridorene var avhengig av registreringsmetode, planlagt tiltak og influensområde. Strekninger der linja er tenkt lagt i tunnel er ikke registrert.

Kunnskapen om dette kulturmiljøets tidlige bosetningshistorie bygger på kjente registreringer av faste fornminner og oldfunn, faglitteratur samt prosjektets egne kulturminneregistreringer. Arkivarbeid og registreringer er gjennomført med ulik intensitet i perioden april 1993-august 1995.

flyregistreringer

Både i vekstsesongen 1993, 1994 og 1995 er det gjennomført flyfotograferinger av aktuelle traséområder i Tjølling. Dette er gjort både med hensyn til observasjon av vegetasjonsmerker i dyrka mark og for billedokumentasjon av utvalgte gårder og særpregete kulturmiljøer. Totalt er det innenfor dette kulturmiljøet registrert flere lokaliteter med vegetasjonsmerker av en slik karakter at de kan oppfattes som mulige rester etter en forhistorisk bosetning. Slike finner vi på Nordre Kaupang, Gjerstad, Valby og Vik. Vegetasjonsmerkene fremtrer som markante ringer eller mindre tuer i åkrene. Ringene tolkes som fotgrøfter etter overpløyde gravhauger. Tuene kan være rester etter kokegroper, ildsteder og stolpehull.

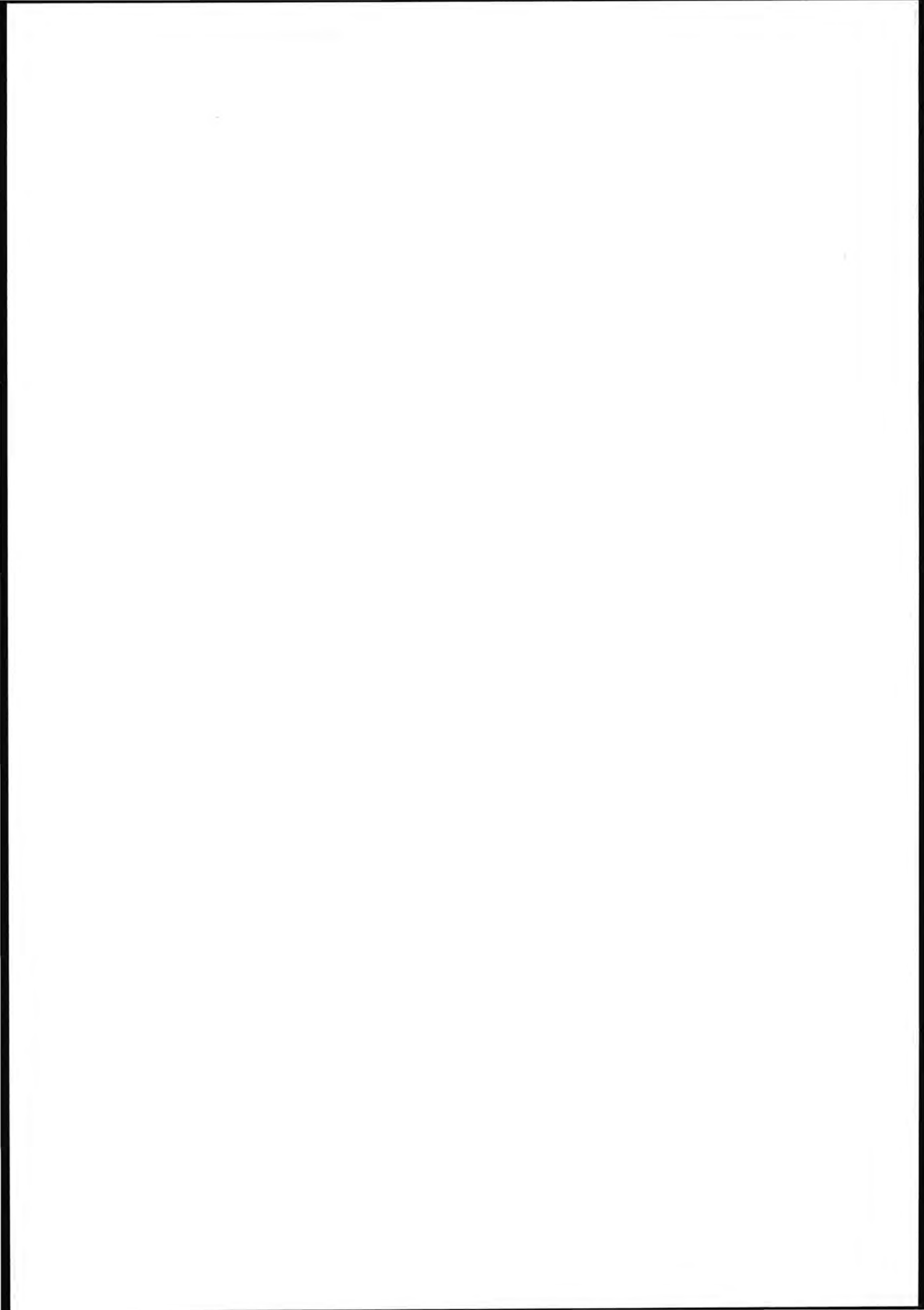
åkerregistreringer

Store deler av kulturmiljøet "sentrale Tjølling" utgjøres av arealer med dyrka mark, noe som har stilt spesielle betingelser i forhold til prosjektets registreringer av automatisk fredete kulturminner. I så funnrrike forhistoriske bosetningsområder må vi forutsette at det flere steder fremdeles finnes bevart rester etter boplasser under dagens åkerjord. Med unntak av begrensede arealer der det er foreslått tunnelloesninger, ligger inngrepsområdene i hovedsak lavere enn 50 meters kotene på kartet. Basert på strandlinjeforskyvningskurver som gjelder for søndre Vestfold er det i særlig grad jordbruksboplasser fra yngre steinalder, bronsalder og jernalder man vil kunne påtreffe i disse områdene.

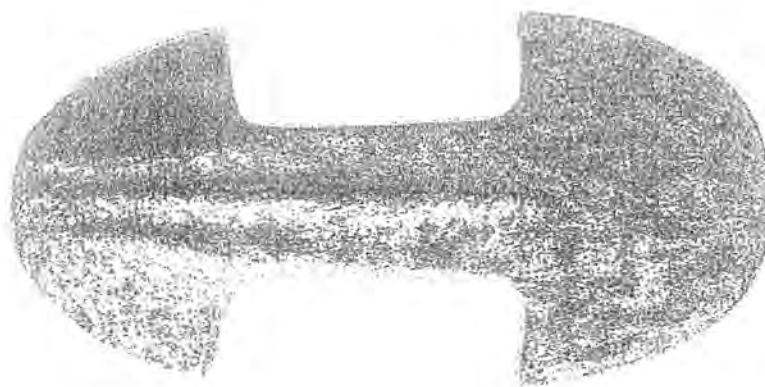
Foruten skråfotografering fra fly er systematiske åkervandringene effektive metoder for å påvise forhistoriske aktivitetsområder i dagens dyrka mark. Kull, kokstein, flintavslag og keramikkskår er funn som ofte indikerer eldre bosetningsområder. Begrenset tid mellom snøsmelting og vårronn gjorde at vi måtte prioritere områder for åkervandringene i sentrale deler av bygda. Hovedtyngden av slikt arbeid foregikk derfor på eiendommene Østby, Huseby, Guri og Valby. Disse eiendommene karakteriseres av åpne åkerarealer hvor registratorene flere steder fant større konsentrasjoner med flintavslag.

maskinell flateavdekking

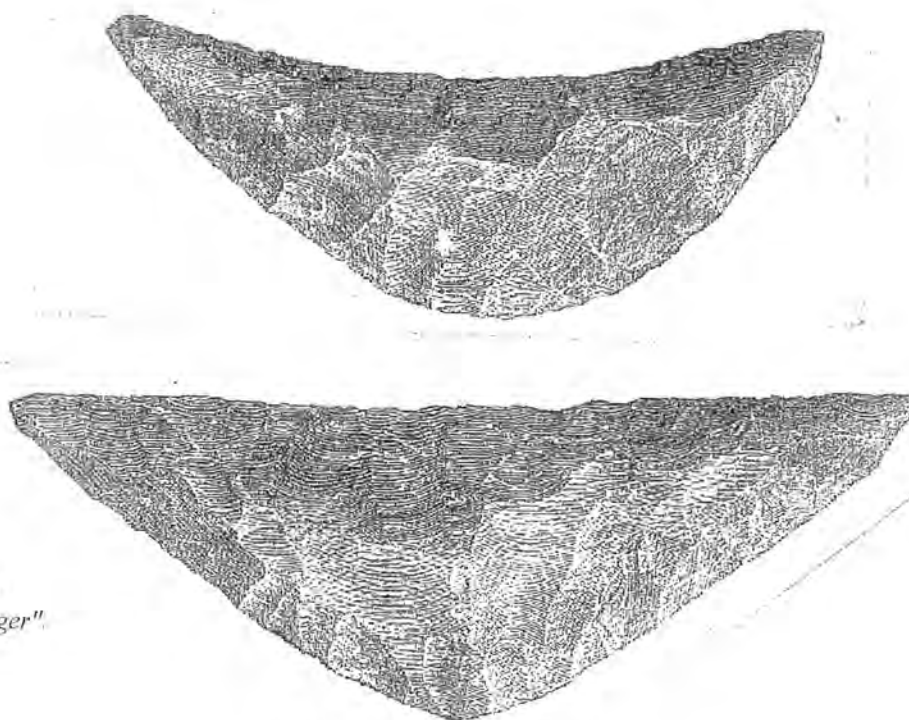
Maskinelle sjaktinger/flateavdekkinger i åker ble ikke gjennomført i forbindelse med registreringene for konsekvensutredningen, og må derfor

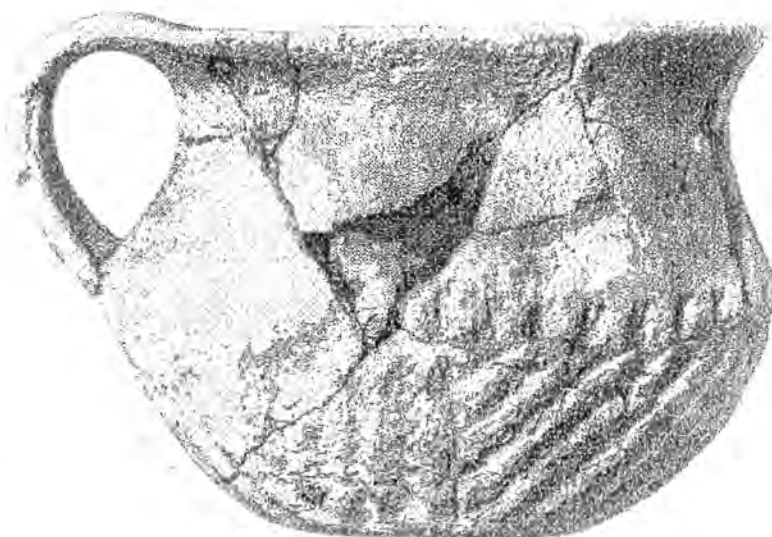
*Dobbeltøks fra yngre steinalder
funnet på Huseby. Illustrasjonen er
hentet fra Tjølling bygdebok, b. I*

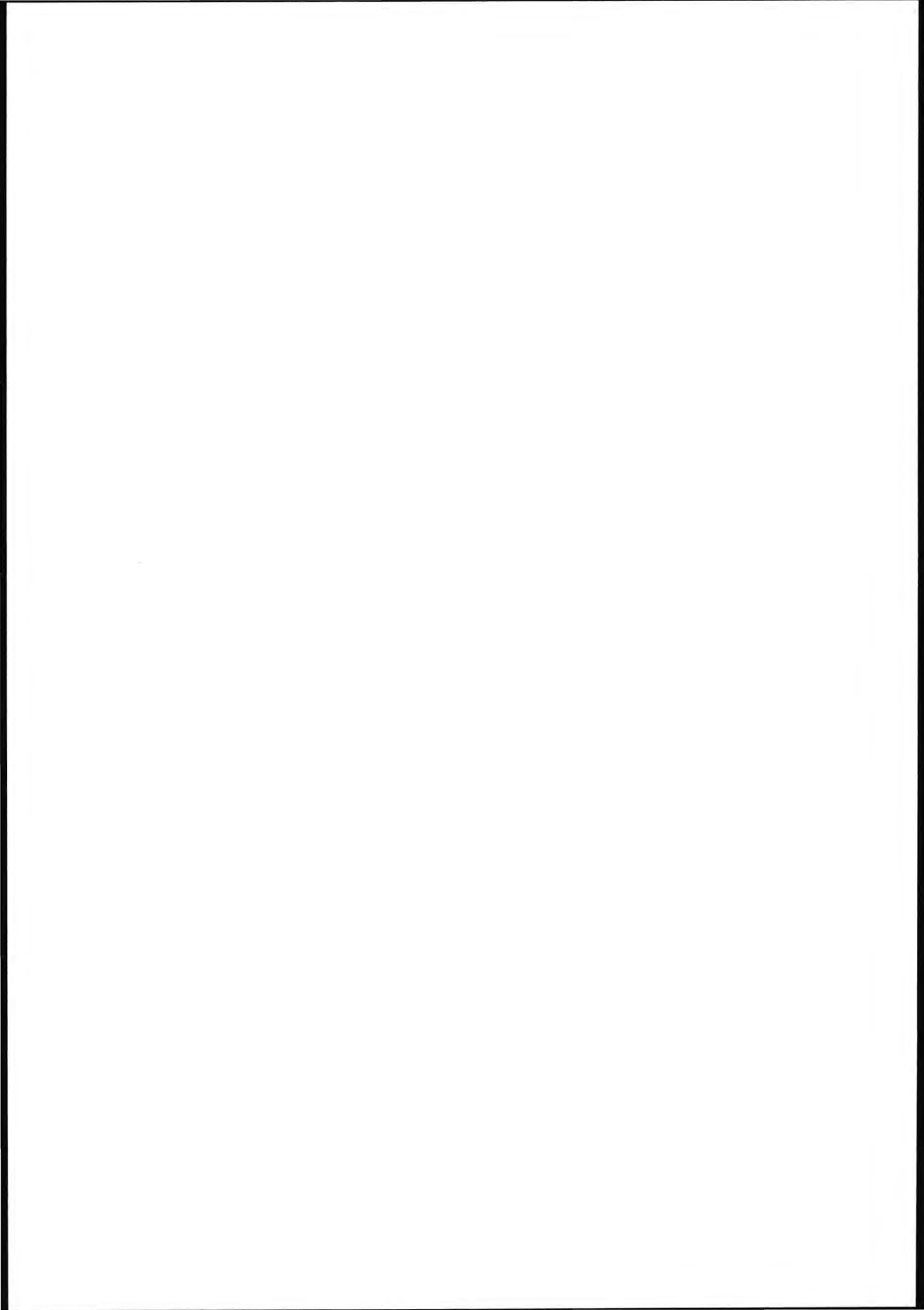

*To flintsigder fra yngre steinalder
lik disse er funnet i en myr på Løve
og kan være offergaver. Illustrasjonen
er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager".*

*Hankekar av keramikk fra 300-tallet
e. Kr. Funnet på Valby. Illustrasjonen er
hentet fra Tjølling bygdebok b. I.*

gjennomføres på et senere stadium av planprosessen. I disse funnrike og fruktbare jordbruksområdene er det et høyt potensiale for funn av automatisk fredete kulturminner. De eventuelle kultursporene kan være rester etter bosetning i form av hus, ildsteder og kokegroper, samt overpløyde gravhauger og flatmarksgraver. Nyere arkeologiske undersøkelser på Lunde og Huseby har vist at det ved sjaktinger i dyrka mark der ble funnet et stort antall slike kulturspor under dagens matjordlag.

løsfunn oppbevart på gårder

For å skaffe oss informasjon om eventuelle uregistrerte funn ble det stilt spørsmål til grunneierne om de oppbevarte oldsaker på gården. Selv om ikke alle grunneiere ønsker å informere om slike funn, viser våre registreringer at det på svært mange av gårdene i dette området finnes oldsaker fra førreformatorisk tid, de langt fleste funnet ved dyrking. Ulike typer steinøkser, spinnehjul, perler og metallsmykker var noen av de funn som ble forevist registreringspersonalet.

faste fornminner

I særlig grad er det graver som dominerer blant de registrerte fornminnene innenfor dette kulturmiljøet. Mye er allerede fjernet, men fremdeles ligger det synlige gravhauger og gravrøyser igjen i mindre skogholt, på åkerholmer i dyrka mark og på åstrygger. Blant de størst er gravfeltene på Lunde og Valby. I tillegg til hauger er det også flere steder registrert steinsetninger og flatmarksgraver.

hulveier

Rester etter gamle veifar som trolig kan dateres til forhistorisk tid finnes det også fine eksempler på. Et av de flotteste og mest komplekse hulveianleggene ligger på gården Rauan, der mange og dype parallelle veifar krysser over mot Ødegården, i nærheten av planlagt tunnelpåhugg på R3.

Kaupang

Både i regional og nasjonal sammenheng har denne delen av Larvik kommune, tidligere Tjølling, en spesiell betydning. Dette er omlandet til Kaupang, foreløpig vikingtidens eneste kjente handelsplass og omlastningshavn i Norge. Beskrevet av den nordnorske storbonden Ottar på slutten av 800-tallet i en beretning til kong Alfred i England, om hans reise til Hedeby og England. Daterbare funn antyder at kaupangen og dens tilhørende gravplasser ble etablert på slutten av 700-tallet, og var i bruk inntil midten av 900-tallet.

Bakgrunnen for fremveksten av en kaupang i dette området vet vi i dag lite om, men trolig har stedets plassering i forhold til viktige kommunikasjonsårer langs Raet, Lågen og ved kysten spilt en viktig rolle.

Huseby og Gjerstad

Både Huseby og Gjerstad var sentrale bosetningsområder i førreformatorisk tid. Husebygårder oppfattes gjerne som administrative sentra knyttet til kongemakten i vikingtid og tidlig middelalder. I nyere forskning hevdes det at dette ofte er eldre storgårder som på et tidspunkt skifter navn og "overtas" av kongen. Undersøkte gravhauger på gårder med funn fra eldre jernalder antyder at dette også kan være tilfelle for denne eiendommen.

I Snorres Ynglingatal heter det om kong Olav Geirstad-alfv at han ligger begravet i en gravhaug på Geirstad, og dette har enkelte forskere ment må være Gjerstad i Tjølling. Foreløpig er det ingen funn som bekrefter denne teorien, men at det har vært en betydelig bosetning der i

Kaupang og Viksfjorden sett mot nordøst. Selve Kaupang ligger midt i bildet, innerst i den smale fjordtarmen mellom to mindre koller.

forhistorisk tid viser våre flyfotograferinger av vegetasjonsspor etter et stort antall fjernede gravhauger.

bronsealder/eldre jernalder

I særlig grad har det vært fokusert på yngre jernalders bosetning i de sentrale deler av Tjølling, men kjente funn og nyere arkeologiske undersøkelser viser at det må ha vært en betydelig bosetning her allerede i bronsealder og eldre jernalder. Oversikt over utbredelsen av slike boplasser vil vi imidlertid først få gjennom omfattende sjaktinger i dagens dyrka mark.

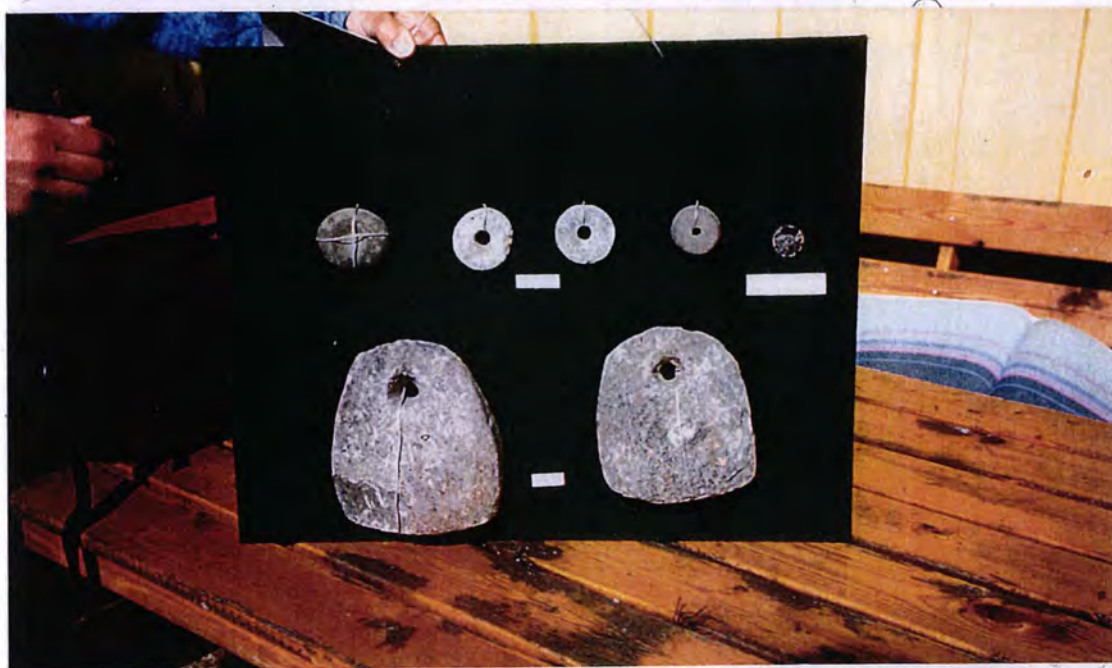

Ravfigur fra vikingtid, funnet på Løve. Illustrasjonen er hentet fra Oluf Rygh; "Norske Oldsager".

*Hulvei mellom Rauan
og Ødegården - et
av mange spor
etter ferdsel i skogen
i dette området.
Kanskje er det gamle
veier mot Holagopa,
det gamle oversetter-
stedet over Lågen.*

*Spinnehjul,
garntynger og
bronsespenne fra
vikingtid funnet
i en gravhaug
på Gjerstad.*

*Steinlegging med
ukjent funksjon
i skogen ved
Ødegården*

Gårdenes områder og navn

Flere av de sentrale store navnegårdene i området har sine gårdsområder i langstrakt form fra sør til nord. Dette er særlig tydelig på Huseby, Østby og Valby. Dette har gitt dem tilgang på ulike naturressurser i et svært variert landskap; fra lune viker og skjærgårdslandskap ved kysten, over morenejorden i det ytre raet til myr og skogområder i nord.

At tilgang til Viksfjorden og kysten har vært viktig framgår på flere måter. Av Løves arealer ser man en smal trakt, eller korridor som går ned til Viksfjorden. Kanskje har hele arealet ned til fjorden hørt under Løve før. Da må Varild være skilt ut av Løve senere. Navnet Løve er avledet av *laufvin* - løvtrær og vin, gressgang, havnegang. Løve er trolig en av de eldste gårdene i området og en sentral gård.

Huseby og Prestegården har hver sine småparter ved Viksfjorden, skilt fra hovedområdene av Østby. Østby er i dag den største gården. De to matrikkelgårdene under Østby strekker seg i en bred sone fra Viksfjorden til Vittersøtjern. Prestegårdens hovedområde ligger som en liten øy inne i Østby. Navneforskerene tror likevel at det var Huseby som var den sentrale gården i dette området før. Gåserød kan ha ligget under Huseby.

Ved Lågen reflekterer eiendomsforholdene at elva har vært en viktig ressurs, men her er det nok en senere historie med tømmerfløting og ferdsel som har vært utslagsgivende for den arealfordelingen mellom gårdene vi ser i dag.

Et så sentralt og fruktbart jordbruksområde som i dette kulturmiljøet lå neppe øde etter middelalderens krisetider, men mindre ødegårdsområder peker seg ut. Det ene er langs Lågen - både nede ved elva og oppe på høyden. Lågerøya, Kil, Hegdal, Haugen og Åsmundrød lå øde etter svartedauden. Andre ødeområder finner vi i grensesonene mellom gårdene. Mellom Løve, Østby, Vik og Prestegården kan ødegården Saxavik ha ligget. I nord, i grensen mot Stållåker, ligger Gåserød som også lå øde. De fleste ødegårdene ble tatt opp som plasser under nabogårdene på 1600-tallet.

Eiendomsforhold

lokal godsdannelse før grevetida

Av større lokale godsdannelser i nyere tid i nærområdet kan nevnes Halsen hovedgård som Ove Gjedde opprettet på Gloppe i 1630. Den fikk liten betydning og forsvinner inn i Langenes gods rundt 1650 hvor Fritzø var hovedgården. Nils Pedersen Lem på Huseby opptrer som stor godsbesitter en kort tid. Han bosetter seg på Huseby tidlig på 1600-tallet.

grevegods

I hovedtrekkene følges det vanlige mønsteret framover mht. eiendomsforhold. De fleste gårdene går inn i Larvikgrevens godssamling når grevskapet opprettes sist på 1600-tallet. De følger med når Danskekongen overtar det gamle grevegodset i 1805 og når Treschow overtar i 1835. Treschow hadde mindre interesse av å sitte med de relativt skogfattige gårdene i Tjølling og Sandar og solget begynte straks. Mellom 1835 og 1880 har de aller fleste brukerne blitt selveiere.

byborgerne

Men området har også gårder som bryter dette mønsteret, først og fremst gårdene ved Lågen. Lågerøya forble i Treschows eie. Det viktige fergestedet og tømmerfløtingen på Lågen var nok hovedårsaken til det. På Rauan skilte Treschow dessuten ut lakserettigheter før gården ble solgt. På andre av gårdene ved Lågen merker vi nærheten til Larviks voksende byborgerskap alt på 1600-tallet. De sikret seg gårder og plasser

her og satte ned husmenn til å ta seg av drifta. En del av disse hadde bakgrunn som ødegårder, men ikke alle. Bisjord er en slik gård som utviklet seg til fornemt landsted sist på 1700-tallet med staselig bygninger som skiller den ut i omgivelsene. Roligheten hører også hjemme i dette bildet. Stedet har bakgrunn i to Rauan-gårder som ble slått sammen i 1770 og tatt i bruk som retreatsted for grev Chr. C. Danneskiold-Laurvig og hans norske elskerinne.

Lunde er en av få gårder som ikke gikk sammen med resten av grevegodset over til Treschow. Lunde ble "embetsgård" en kort tid da sorenskriveren i Larvik overtok gården i 1822. Et forhold som satte spor etter seg med flytting av tun og ny bebyggelse.

prester med tilleggsjord

Prestegården i Tjølling er som nevnt svært liten, selv med tillagte parter av gamle ødegårder. Dette er trolig bakgrunnen til at Tjøllingprestene privat over korte og lengre perioder sikret seg nabogårder. Bl.a. Østby, som på 1600-tallet ble drevet sammen med prestegården og ikke ble grevegods siden, men gikk over til brukerne alt på 1700-tallet.

Det er liten forskjell på greve-, borger- eller kirkegods m.h.t. tidspunktet for overgangen til selveie. I løpet av noen 10-år midt på 1800-tallet får mest alle bønder i området full eiendomsrett over jorda.

mange bruksenheter

Gårdene karakteriseres av mange bruksenheter fra langt tilbake. En særlig oppblomstring får bruksdelingen midt på 1800-tallet - i mange tilfeller foranlediget av overgangen til selveie.

Gårdslandskapets hovedtrekk

hvor gårdsbebyggelsen ligger

Måten bebyggelsen ligger på gjenspeiler variasjonene i landskapstypene. Et fellestrekk er at gårdstuna ligger så høyt som mulig i sine innmarksområder. Store samlinger av gårdstun i grupper eller klynger er karakteristiske for området. Disse utgjør markante kulturelementer i landskapet. Slik er det både på Østby, Løve, Huseby, Bjønnes og Gjerstad. I det åpne, bredryggede jordbrukslandskapet sør for Tjøllingmoren ligger gårdstuna langs veiene på toppen av høyderyggen. På Østby har den gamle tunklyngen ved knoppsskyting og yngre boligbebyggelse nærmest fått karakter av landsby. Også knauser og mindre koller har gjerne gitt fine steder for gårdsanlegg. Her ligger ikke bebyggelsen oppå bergryggene slik som på Slottet, Istre og Skåra nord i Tjølling, men lunt inntil og mellom. Tunklyngen på Løve og Østby er typiske, og slik har det vært på Sand, Grønneberg og Lunde før.

store tunklynger

Gjerstad, eiendomsparter i vifteform

Gjerstad har en gårdsstruktur som skiller seg ut i Vestfoldsammenheng. Det eldste tunområdet for flere bruk ligger i sentrum av eiendommene, på en slak og bred, men godt markert høyde. Herfra går eiendomspartene ut i vifteform - etter radialprinsippet. Dette er trolig en svært gammel struktur som her fortsatt er lesbar i landskapet.

teigblanding på Østby

På Østby ligger eiendomspartene ennå i teigblanding. Også de to matrikelgårdenes områder ligger blandet, både i tunområdet og i jordveien. Dette er i dag sjeldent og alderdommelig trekk.

Lågen

Ved Lågen ligger enkelttun spredt langs den flate elvesletta. Det gjenspeiler en annen utvikling av eiendoms historien, med mindre gårder

Gjerstad og omegn på "grevskapskart" fra 1811. (Kartblad 9D1-18, kopi fra Tjølling bygdebok, sterkt nedfotografert.)

og mindre deling, samt beliggenheten ved elva og betydningen av elvas ressurser.

gårdsbebyggelse langs veiene

Mange av gårdstuna i området ligger i nær tilknytning til de offentlige bygdeveiene. Foruten de store gårdsgruppene sør for Tjøllingmorenen er Rauan og Roligheten fine eksempler på dette - som kan ses som et typisk eldre bosettingsmønster.

plasser og småbruk

Flere av ødegårdene i området ble først tatt opp som husmannsplasser på 1600-tallet. Disse var gjerne de første som ble egne bruk. Etter 1750 økte antallet nye husmannsplasser for alvor. Bondene hadde behov for arbeidskraft til nydyrking og presset fra en voksende befolkning merkes.

Østby og Løve var blant de Tjøllinggårdene som hadde flest plasser i 1845. Også Prestegården hadde flere. Som vanlig var det i ytterkanten av gårdsområdene og ved allfarveiene at de fleste plassene ble tatt opp. Fra midten av 1800-tallet ble det i tillegg utskilt flere småbruk. I tettbebyggelsen ved Løve og Tjøllingvollen er det mange eiendommer som har sin bakgrunn i plasser og småbruk langs den gamle Tjøllingveien, gjennom Løveskogen, Østbyskogen og Husebyskogen.

tunformer

Måten å organisere husa i tuna på gir et variert inntrykk. Her er eksempler på uregelmessige tun, tun hvor en langstrakt nordsør-orientering er det framtrepende og typiske firkanttun. Eldre kart viser at de langstrakte, rekketunpregede anleggene var vanligere før, her som i de andre kulturmiljøene vi har undersøkt. Dette må kunne karakteriseres som et typisk trekk ved eldre, byggeskikk i Vestfold. Til en viss grad lar denne skikken seg kombinere med firkanttunet, selv om det blir mer som ideal enn gjennomført i praksis.

Firkanttunet regnes som yngre i vanlige bønders byggeskikk. Dette var de kondisjonertes byggemåte, men tidlig på 1800-tallet ble det propagandert for slike tun overfor allmuen. Bisjord hadde et gjennomført firkanttun. Prestegården i Tjølling har firkanttun, om enn mer åpent enn tidens ideal tilskrev. Grevskapskartene viser at tunstrukturen til prestegården da var omtrent som i dag.

grøfting og senkning av bekker og myrer

Det meste av jordveitvidelsen i nyere tid har skjedd gjennom drenering og grønfting av bekker og myrer. Særlig begynte dreneringen av myrene tidlig, ofte under ledelse av de aktive, jordbruksinteresserte "potetprestene" på Tjølling prestegård. Arealer i skogen på Store og Lille Ødegård (området Gjertshagen - Viker) skal være noe av det første som ble tatt opp igjen ved grønfting rundt 1750. Vannstanden i myrområdene nord for Løve mot Skalleberg og Tveiten ble senket for grevens regning i 1803, og adskillig nytt land kunne dyrkes opp. Vassdraget Kjøndalbekken ble senket like etter siste krig, med konsekvenser for jordarealer og landskapet langs hele det lange daldraget.

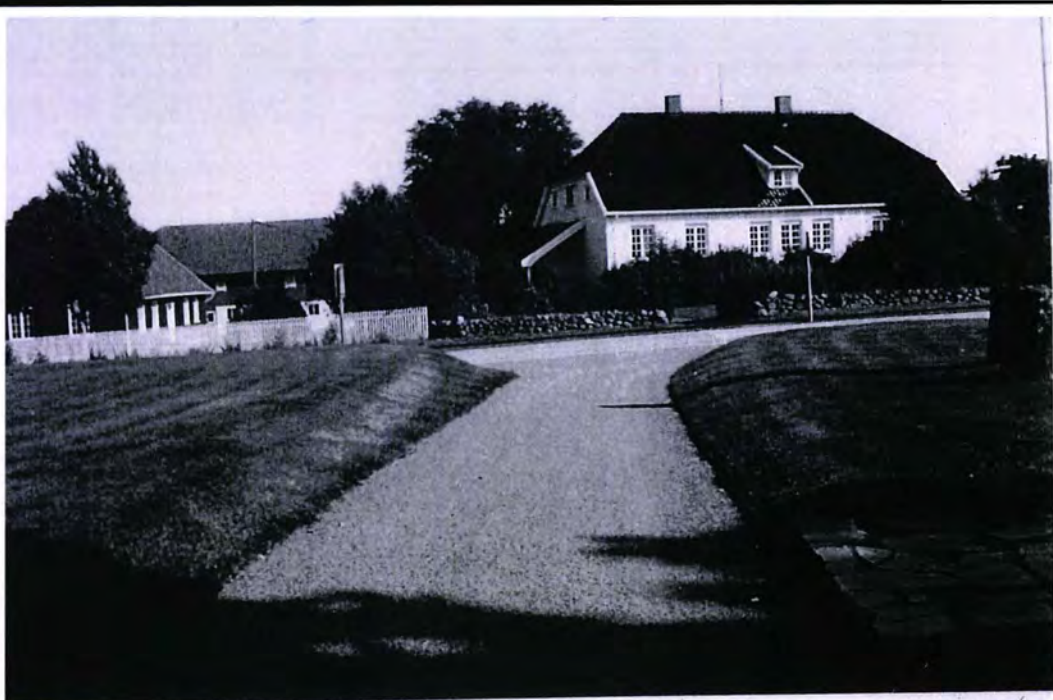
Hus, stilpreg og alderspreg

Den overveiende del av bebyggelsen er preget av sveitserstilen. Det har sin bakgrunn i stor byggeaktivitet i den tida sveitserstilen var på mote - fra ca. 1875 til langt ut i 1920-tallet. Mange eldre hus ble bygd om i sveitserstil. Sveitserstilen faller sammen med omstrukturering og nye driftsmåter i jordbruket og utviklingen av stasjonsbyer og tettsteder. I kulturmiljøet finnes mange fine eksempler fra ulike type miljøer. Det er helhetlige gårdstun på Gjerstad og Huseby, store driftsbygninger på Valby og Grønneberg, stasjonsbygninger på Løve og fram for alt flere bevarte småbrukertun ved Løve og Tjøllingvollen.

Det går et viktig skille i den eldre bygningsmassen mellom hus preget av sveitserstilen og de som har et mer alderdommelig preg - det være seg stilriktige empirebygninger og de mer anonyme. De med et eldre preg er særlig verdifulle for tidsdybden i bygningsmiljø og landskap.

Tjølling prestegård

Hovedbygningen på Tjølling prestegård fra 1805 er et markant eksempel på eldre byggeskikk. Den er et empirehus på halvannen etasje med "knekte" gavler og symmetrisk utforming. På denne tida var det et offentlig ønske at prestegårdene skulle være "forbilde", ikke bare med potetprester og nye ideer i jordbruket men også mht. byggeskikk - tunformer som hustyper. Det står mange svært fine og godt bevarte hus i

*Tjølling Prestegård
med hovedbygning
fra 1805 og
borgstue fra 1700-
tallet til venstre.*

*Tett firkanttun
på Søndre Østby 1036/1.*

*Framhuset på
Søndre Gjerstad
1034/2 er et
typisk empirehus
fra 1840.*

*Stor driftsbygning
på Grønneberg fra
1942 i forseggjort
utforming med
detaljer fra
flere stilretninger.*

*Enhetlig
sveitserstilstun
på Nordre (Vestre)
Gjerstad 1035/5*

*Det gamle steinsjøset
på Valby har fått nye
funksjoner etter at
det ble bygd ny
driftsbygning i 1911.*

"prestegårdsstil" i Tjølling. I dette kulturmiljøet er det gode eksempler på både på Østby og Gjerstad.

Den klassisistiske hovedbygningen på Bisjord har sin form fra 1770-tallet men kan ha en eldre kjerne fra 1600-tallet. Også i vanlig bondemiljø står det hus som etter tradisjonen skal være fra før 1800. Det gjelder først og fremst bolighus. De er blitt påbygd, men flere røper alderen i skikkelse og måten de ligger i terrenget på. Stuebygningene på Grønneberg og Lågerøya er eksempler.

driftsbygninger

Driftsbygningene er kanskje de viktigste husa i gårdslandskapet. De speiler utviklingen i jordbruket og bestemmer mer enn andre hus tunformen. Eldre driftsbygninger er naturlig nok mer sjeldne enn bolighus. Her er slitasjen størst og endringer i byggeskikken mest merkbar. Derfor er de få bevarte driftsbygningene med preg fra før sveitserstilens tid ekstra verdifulle. På Lunde står en større tømmerlåve fra 1820-tallet i tilknytning til nyere sveitserlåve. Det var steinfjøs på Prestegården i 1797, men det er forlenget revet. På Østby og Valby er det steinfjøs fra 1800-tallet. Andre driftsbygninger med alderdommelig preg finnes på Rauan og Østby.

Ennå er det de store enhetslåvene fra "gårdsdagens" mangesidige jordbruk som først og fremst setter sitt preg på kulturlandskapet. Området har fine eksempler fra århundreskiftet fram til 1950-tallet.

Ferdsel

Det gamle kirkestedet Tjølling ligger naturlig nok sentralt i områdets ferdsel og har gjort det fra langt tilbake. Veinettet har ikke endret seg vesentlig fra tidlig 1800-tall om man sammenligner med de gamle kartene. Flere veier grener inn mot kirkestedet. Det gjelder Tjøllingveien (Rv 303) fra Løve som hadde forgreninger mot kysten og til bygdene nordenfør - fra "Snippen" gjennom Tveitenskogen (Fv 104) og Slottet mot Skalleberg/Vittersø. Fv 166 representerer en nyere utretting av denne veien mot Skalleberg fra 1930-tallet. Både Håkestadveien (Fv 163) og veien fra Grønneberg over Rauan til Bommestad (opprinnelig Verningen) representerer gamle forbindelser til Raveien - hovedferdselsåren gjennom fylket fra langt tilbake.

over Lågen

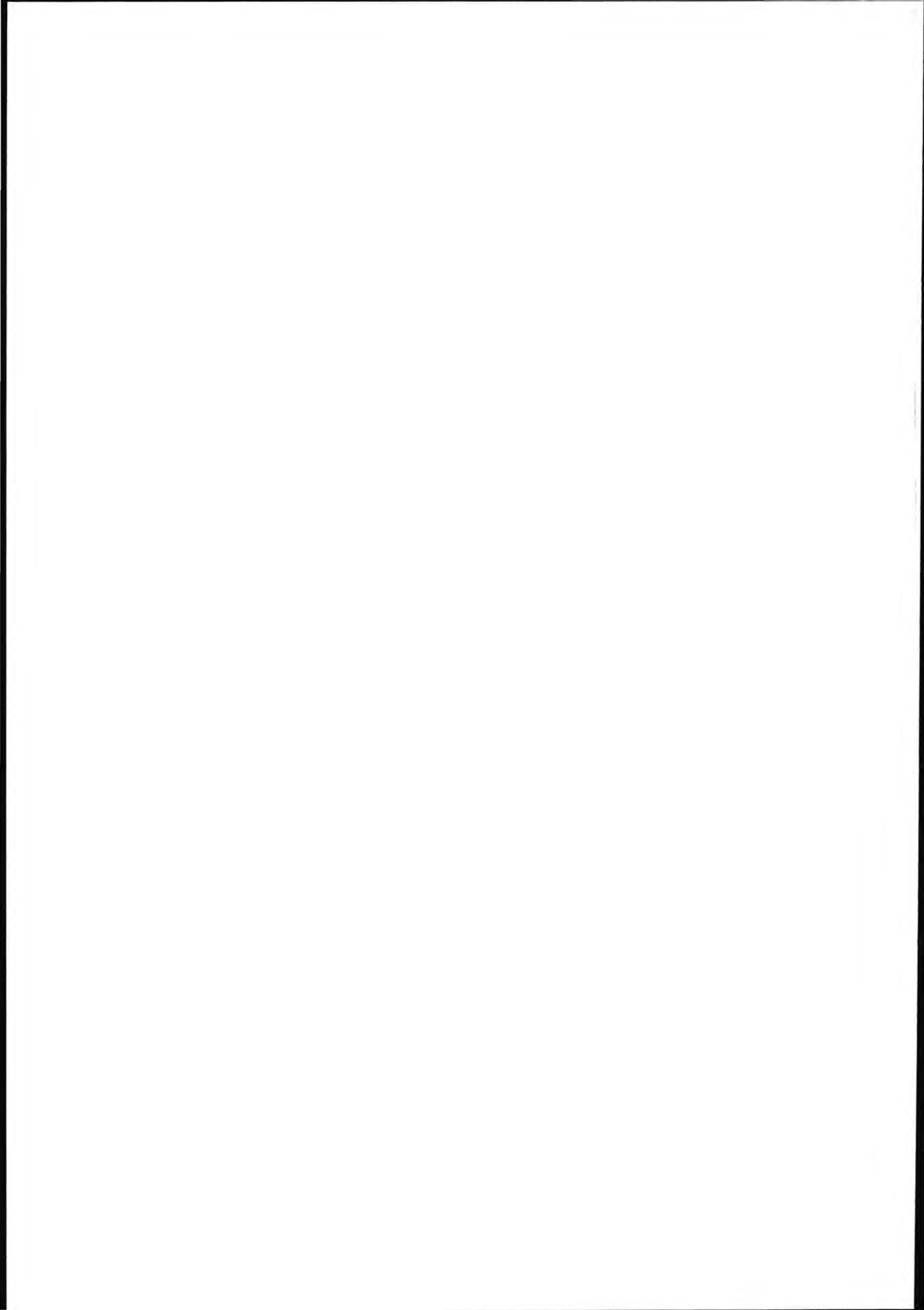
Tjøllingveien gikk videre vestover til Steinsnes utenfor Østre Halsen. Her og ved Lågerøya var det fra gammelt oversettersted over Lågen. Fergetrafikken fra Lågerød stanset opp da Gløppe bru ble bygd 1872/73. Før det ble bygd bru over Lågen ved Bommestad i 1808 var det oversetteri ved Hølagropa mot Stubberød på vestsida.

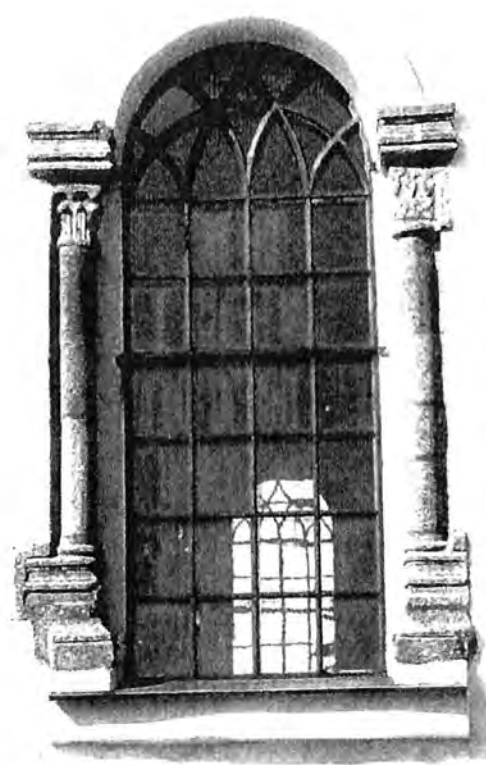
Limveien kaltes før, iflg. bygdeboka (bind II, s.351), en vei som gikk omtrent rett østvest gjennom Østbyskogen, sør for Prestegården.

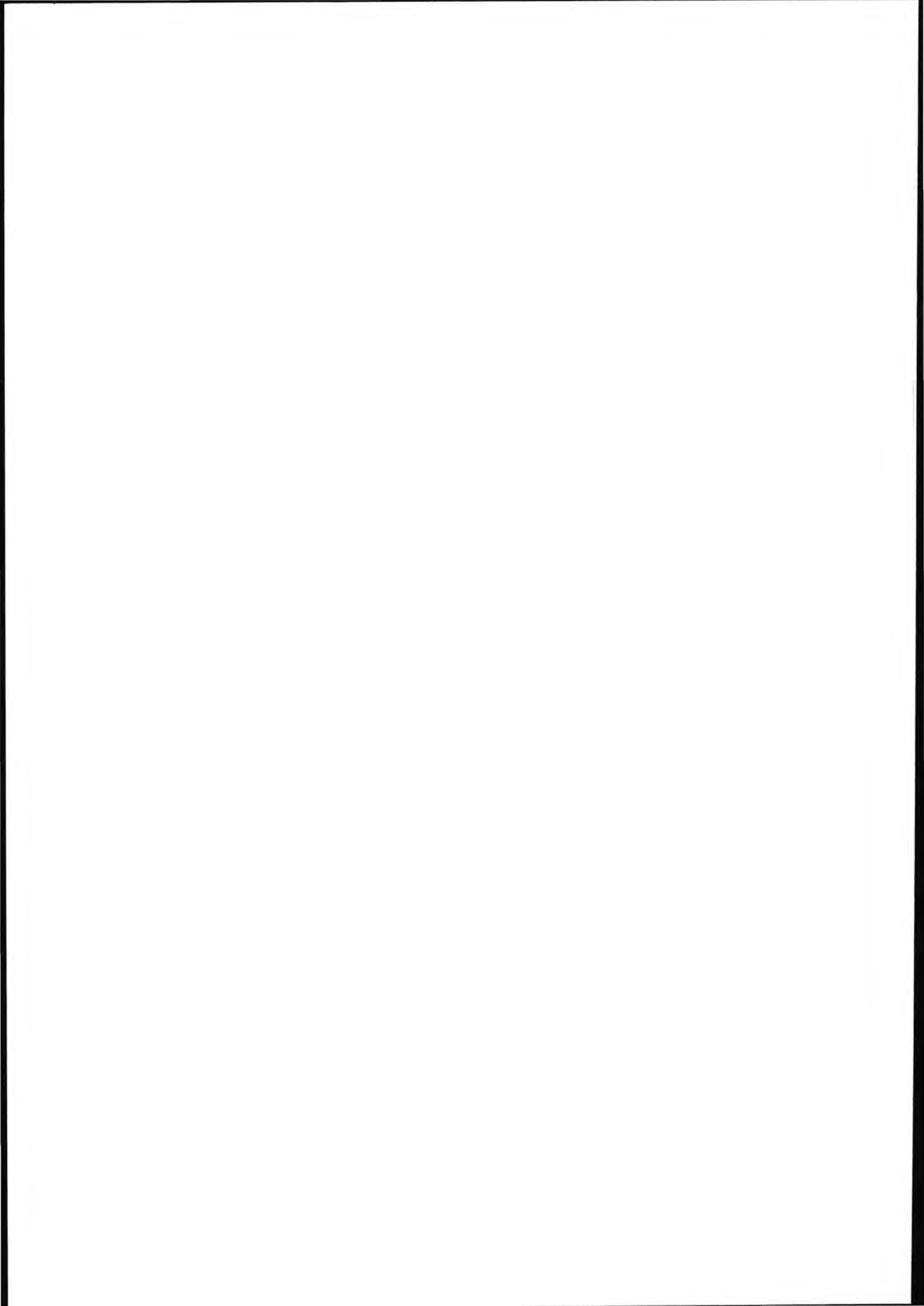
Den gamle Limveien gikk forbi Snippen, plass under Østby. Limveien må være den som gikk forbi Gjertshagen i 1811 iflg. kart. Limveien heter i dag en langt yngre vei langs jernbanen. Gamle kart viser en tverrforbindelse mellom gårdene Vik, Østby, Huseby og Guri. Trolig var denne også en del av Limveien (?). Stedvis er den intakt som gårdsvei, stedvis pløyd bort.

mellom innlandet og kysten

Trolig har alle dagens mindre veier mot Viksfjorden lange tradisjoner. De følger høyderykkene sør for Tjøllingmorenen og går innom den gamle gårdsbebyggelsen. I eldre tid kan ferdselen mellom innlandet og kysten ha vært den viktigste.

Veien som går fra Nordre Kaupang over Guri til Valby har svært lange tradisjoner som allfarvei, men da "kystveiene" over Huseby og Østby ble rodelagt i 1860, droppet man denne. Det har siden vært mindre "allment" press på den. Veien, som i dag har karakter av lite brukt gårdsvei, har høy verdi, både som et kulturminne i seg selv og som del av en eldre struktur i kulturlandskapet.

Forøvrig har det vært et nettverk av veier mellom gårder og steder i eldre tid. Betydningen har nok variert over tid. Det finnes stubber av hulveier i skogen som kan være vanskelig å sette i sammenhenger. Flere steder er det parallelle veifar til dagens veier som bekrefter lange ferdselstradisjoner. Et område med spesiell verdi i denne sammenhengen er Holagropa - Bommestad, med mange generasjoner av veier mot krysningen av Lågen. Her har Statens Vegvesen og Larvik kommune fått i stand "Bommestad veiminne" med skjøtsel og skilting.

Sentre

Tjøllingvollen er et bygdesenter med lange tradisjoner. Her har vært tingsted og her ligger Tjølling middelalderkirke og prestegården. Ved kirka hadde Østre Laurvigske kompani ekserserplass og telthus på 1700-tallet. Her var det administrative kommunesenter fra de første formannskapsmøter i Børgstuen på Prestegården i 1837, til kommunesammenslåingen med Larvik. På Tjøllingvollen kom områdets første faste skolehus i 1827. Tjøllingvollen har bevart bebyggelse som dokumenterer de små gamle stuene ved veien, senere småbruk og boligeiendommer og offentlige institusjoner. Da Løve ble valgt til stasjonssted på Vestfoldbanen i 1881, ble det et kommunikasjonssenter med handel og småindustri tilknyttet stasjonen.

Ellers er det strandstedet Østre Halsen som er Tjøllings gamle tettsted.

Annen næring

Med unntak av områdene ved Lågen er dette i hovedsak et jordbruksdistrikt. Andre virksomheter har i liten grad satt preg på området. Det er lite spor av tidlig industri. Brenneriløkka ved "Skovlunden" 1036/2 har navn etter sogneprest Stephensens brennevinsbrenneri her i 1820-åra. På Gjelstad var det et mindre skipsverft rundt 1850 og på Ødegården ved Rauan sagbruk og mølle. Med etableringen av Løvberg Mølle i mellomkrigstida ble det fart i utvikling av småindustri og annen næring ved Løve stasjon. I kulturmiljøets del av Lågen er det fløterivirksomhetene og dampsgene fra siste halvdel av 1800-tallet som har preget utviklingen - inntil vår tids store feltutbygging med industri langs elva.

Motstående side: Tjølling kirke ble reist en gang tidlig på 1100-tallet og er en stenbasilika av romansk type. Kirken er rikt dekorert med symbolske figurer. Detaljene forteller om påvirkning fra England.

Doppene i Lågen etter Lågerøya Hengsle forteller om tømmerfløtingen på Lågen og dokumenterer et viktig kapittel i trelastnæringens historie - et kapittel som ble avsluttet da fløtingen opphørte 1979/80. Lågerøya er et gammelt lensested. I grevetida var det grevene som hadde hand om fløtingen. Doppene er 10-12 m lange stolper som ble rammet ned i elva i grupper. Hengslene ble festet til doppene. Mange av doppene er gamle, men isen fjerner stadig nye ved å skru dem opp. Likevel er mange bevart.

Fram til midten av 1900-tallet var det vanlig å arrangere hesteløp om vinteren på islagte vann og elver. Lågen ved Yttersø, har sammen med Vittersøtjønnna og Farrisvannet, tradisjon for slik kappkjøring. Hvor langt tilbake tradisjonen på disse stedene går vet vi ikke. Skikken er godt belagt i skriftlige kilder fra middelalderen mange steder i landet.

GÅRDER OG STEDER

Løve

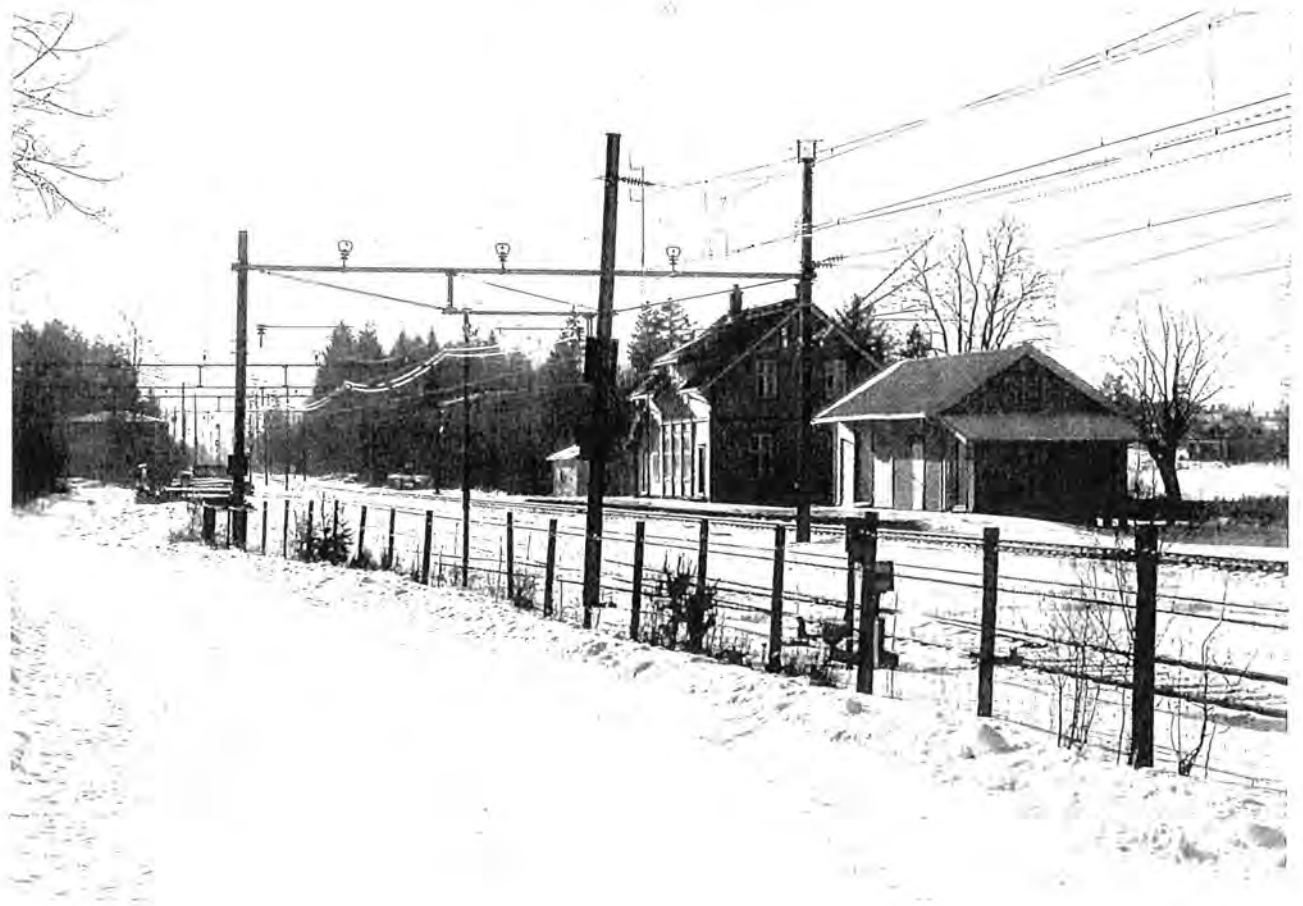
Løve er en av de sentrale gamle gårdene. Den har vært delt i tre gårder i hvert fall siden middelalderen og består i dag av mange bruk. Med sentral beliggenhet til veier innover landet og til kysten ble Løve valgt til stasjonssted i 1881 framfor det gamle administrasjonsstedet Tjølling. Stasjonen ble kalt Lauve. Utstykingen av småbruk og boligtomter i Løveskogen begynte allerede før stasjonen kom. Her kom tidlig handel og meieri, men det var først etter at Løvberg mølle og sagbruk ble flyttet hit i 1930 at det ble etablert annen industri.

Løve karakteriseres av en tett blanding av ulike typer hus fra forskjellige tider. Mange elementer fra stedets utviklingshistorie er bevart, den gamle gårdsbebyggelsen i klyngen under kollene, småbruksbebyggelsen langs veien, jernbanestasjonen fra 1881 og interessant industrimiljø ved jernbanen.

ved jernbanen

På Lauve jernbanestasjon står den opprinnelige stasjonsbygningen og godshuset. Begge er godt bevarte sveitserhus typiske for jernbanearkitekturen. Like ved stasjonen ligger Løvberg mølle på den ene sida av linja og Jos. Nilsen Co's steinhuggeri på den andre. Løvberg mølle har industribebyggelse som viser utviklingen fra 1930-tallet til i dag, samt tilknyttede bolighus som har bevart tidspreget i hovedtrekkene. Jos. Nilsens steinhuggeri ligger rett overfor stasjonen og har et sjeldent

Lauve stasjon

Stasjonsområdet med Johannes Nilsens stenhuggeri nærmest.

enhetlig og godt bevart bygningsmiljø fra funkisperioden. Begge virksomheter er typiske for området og ved sin lokalisering tett til jernbanen og stasjonen. I et område presset av tettstedsutbygging er de gamle stasjonsbygningene og industrimiljøene kulturminner av særlig stor identitetsverdi.

forhistorisk bosetning

På Løvegårdene finnes det bevart flere graver fra jernalderen. Dette er i hovedsak rundhauger, men her finnes også flere steinsetninger og på Furuåsen har det ligget en gravrøys som nå er fjernet.

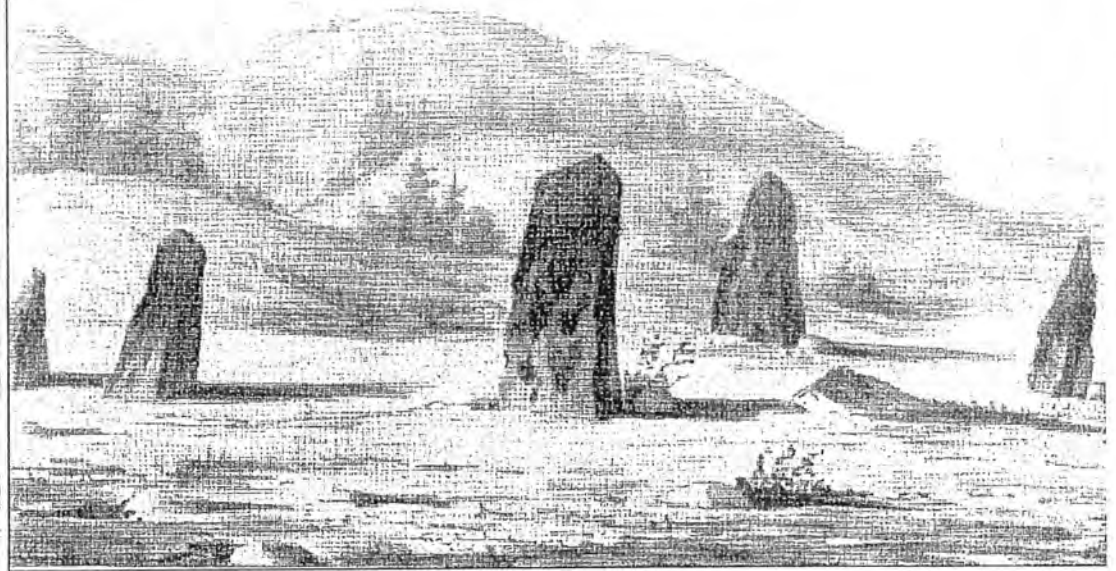
steinsetningen på Sandtra

Restene etter en rund steinsetning ligger i dag inntil og rett syd for rv 303, i dyrka mark mellom Furuåsen og Santraåsen. Tegninger fra 1845 viser at steinsetningen opprinnelig har bestått av minst 7 store, reiste steiner, hvorav 3 fremdeles finnes på stedet. Innenfor steinsetningen har arkeologer ved undersøkelser de senere år funnet et stort antall flatmarksgraver fra eldre jernalder. Flere av keramikurnene med brente bein viste seg å være sterkt ødelagt av moderne pløying. En rikt utstyrt ung kvinne har også blitt gravlagt her omkring år 900, dvs. i vikingtid.

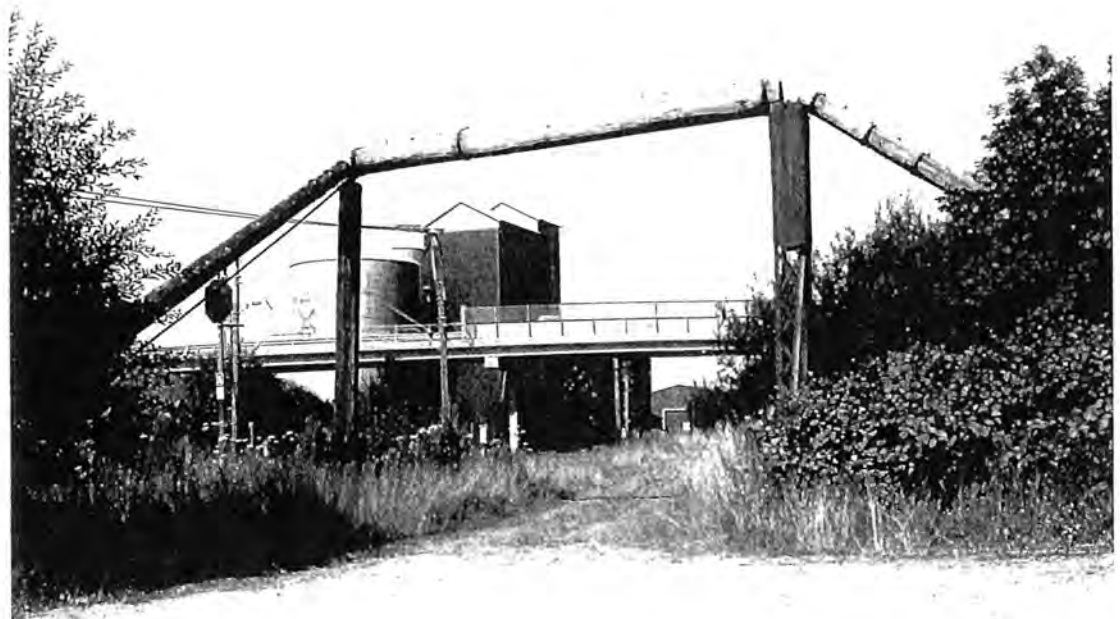
Ved siden av gravfunnene fra steinsetningen på Sandtra kjenner en til funnet av en liten ravfigur fra vikingtid, samt spinnehjul og perler fra eldre jernalder. Funnstedene er ikke nøyaktig lokalisert.

Sandtrahelleren

I en heller på Øvre Løve, på østsiden av en liten ås, rett syd for rv 303, har arkeologer funnet store mengder flint, noe keramikk, skifer og ett kvartsittbryne. Funnmaterialet fra helleren, som lokalt kalles "Sandtrahelleren", viser at boplassen først og fremst var i bruk i senneolittisk tid (1.200 - 1.800 f. Kr.). En så markant naturformasjon vil

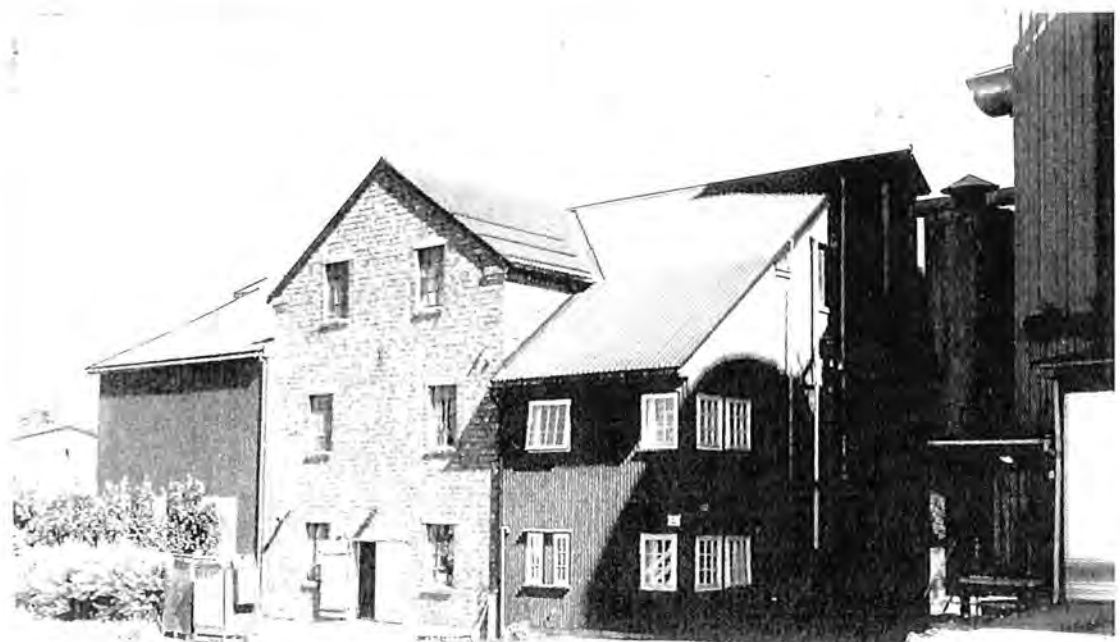

*Steinsetting på
Sandtra,
Etter Zeuthen 1845.*

*Industri miljø ved
Lauve stasjon.
Kraftige bukker
fører en kraft-
ledning over
linja. Siloer
til mølla i
bakgrunnen.*

*Møllebygningen fra
1928-30 på Løvberg
Mølle er fortsatt i
bruk.*

imidlertid ha trukket til seg virksomhet til mange ulike tider, og helleren har da også vært i bruk som redskapsskjul o.l. like til det siste.

Et annet funn fra Løve som også vitner om bosetting her i yngre steinalder er et flint offer-depotfunn på Løveskogen. Funnet som bestod av 3 spydspisser, 7 noe tilfeldig formete skjeskrapere og et lite flintstykke lå stablet sammen i ett lag mellom torven og sandbunnen i en gammel myr. Myren er dannet etter at gjenstandene var lagt ned.

flintgjenstander

Også på Mellom Løve (gnr 1045) er det funnet oldsaker av flint i en tidligere myr, nemlig 2 flintsigder. Slike parvis nedlagte gjenstander fra myrer, kanskje spesielt sigder, oppfattes gjerne som offerfunn.

Ved siden av de ovenfor nevnte funn er det gjort andre funn av flintgjenstander fra yngre steinalder/bronsealder på Løvegårdene, hvilket vitner om en aktiv bruk av områdene her allerede i yngre steinalder og bronsealder.

skålgroper

De vanligste helleristningene i Tjølling er skålgropene som finnes spredt rundt på bergskjær og åkerholmer i dagens dyrka mark. På Løve er det flere steder registrert slike skålformete groper på svaberg. Skålgropslokalitetene på Løve ligger i dag ca. 20 m.o.h..

mange mindre gravfelt

Selv om det foreløpig ikke er funnet rester etter hus og boplasser fra jernalderen på Løve, indikerer de mange mindre gravfeltene at det har vært en fast gårdsbosetning her i jernalderen. En mulighet for å komme på sporet etter denne bosetningen vil være å sette igang større flateavdekkinger i dagens dyrka mark for å lete etter stolpehull, ildsteder og kokegroper.

Heimdal

Heimdal er en av Vik-gårdene. Gårdstunet ligger helt i grensa mot Løve og er trolig satt opp her først godt ut på 1800-tallet, kanskje etter at jernbanen ble bygd. Gårdstunet ligger for seg selv, på vestsida av jernbanen i flatt lende, har sveitserstilshus og ingen stor bygningshistorisk interesse. På motsatt side av linja er boligbebyggelse og småbruksbebyggelse i sveitser- og jugendstil med stilpreg i hovedtrekk bevart.

Vikveien

stedet for ødegården Saksavik?

Vikveien er en av de gamle hovedveiene mellom sjøen og innlandet. I skogen ved jernbanens kryssing med Vikveien møtes gamle utmarksområder til flere av gårdene i området. Her kan ødegården Saksavik ha ligget. Her har Limveien, som har tradisjon som gammel allfarvei fra bygdene i nord, krysset Vikveien. (Jmf. grevskapskartet 1811-13).

småbruk ved bygdevei

Dagens småbruk og gårdsbebyggelse representerer yngre rydninger og etableringer fra siste halvdel av 1800-tallet. Her ligger gårdsbruka Høivik, Viker og småbruket Gjertshagen. Gjertshagen er et særlig godt bevart eksempel på småbruksbebyggelse i sveitserstil fra århundreskiftet. Her er et helhetlig tun bevart og framhuset, som trolig har en eldre kjerne, kan ha bygningshistorisk interesse. Stedet har også verdi ved typisk lokalisering i utmark og ved gammel vei. Ses i sammenheng med småbruk over veien av samme karakter og fra samme tid.

vegetasjonsmerker i åker

I dyrka mark langs begge sider av dagens jernbanetrasé fra Høivik til Gjertshagen, er det oppdaget vegetasjonsmerker i åkrene ved skråfotografering fra fly. Foruten ringer, som markerer fotgrøfter til fjernede gravhauger, er det observert andre strukturer som vi mener må være rester etter stolpehull, kokegroper og ildsteder på forhistoriske boplasser. Dyrka mark på nordsiden ved jernbaneovergangen på Vikveien blir spesielt interessant ut i fra teorien om at det er her den forsvunne ødegården Saksavik kan ha ligget.

røyser og flintavslag

Ved siden av allerede registrerte gravhauger på Viker, er det ved våre registreringer observert en del røyser som kan være rester etter gammel dyrking, eller kanskje gravrøyser, i skogen på nordsiden av jernbanetraséen nordvest for Høivik. Og i dyrka mark på nordsiden av jernbanelinja, på gnr/bnr 1038/3, ble det dessuten plukket opp en del flintavslag som kan indikere forhistorisk bosetning.

Under: Bebyggelsen ved jernbaneovergangen i Vikveien., Gjertshagen på det øverste bildet

Østby

Østbys store gårdsareal karakteriseres av en utstrakt deling i bruk, plasser og boligbebyggelse. Utmarka er skiftet, men fremdeles er det en stor grad av teigblanding i innmarksområdene. Østby har den største og bredeste av de langryggede tunområdene sør for Tjøllingmørenen. Gårdstuna ligger tett. De mest knause partiene er fortettet med nye bolighus. I landskapsbildet er det likevel fortsatt gårdsbebyggelsen som dominerer, det er den som eksponeres ut mot de slake dalsidene og det åpne jordbrukslandskapet.

"landsby" på høyderyggen

Gårdsbebyggelsen er tradisjonell, flere hus har preg av høy alder. Den store tunklyngen sammen med utskilte boligtomter tett ved ligner mest på en landsby og er et markant element i det åpne jordbrukslandskapet. Den utgjør sammen med bebyggelsen på Huseby, Guri og Valby en del av et helhetlig landskapsbilde med svært lange tradisjoner. Jernbanen overskar Østbyveien og her ble det jernbanestasjon i 1904. Stasjonsbygningene er revet. Nord for planovergangen, mot Tjøllingvollen er det senere utskilte småbruk og bolighus i sveitserstil, flere godt bevarte. Ved nord for Østby-klyngen er det rodesteiner - kanskje fra 1860 da veien ble rodelagt.

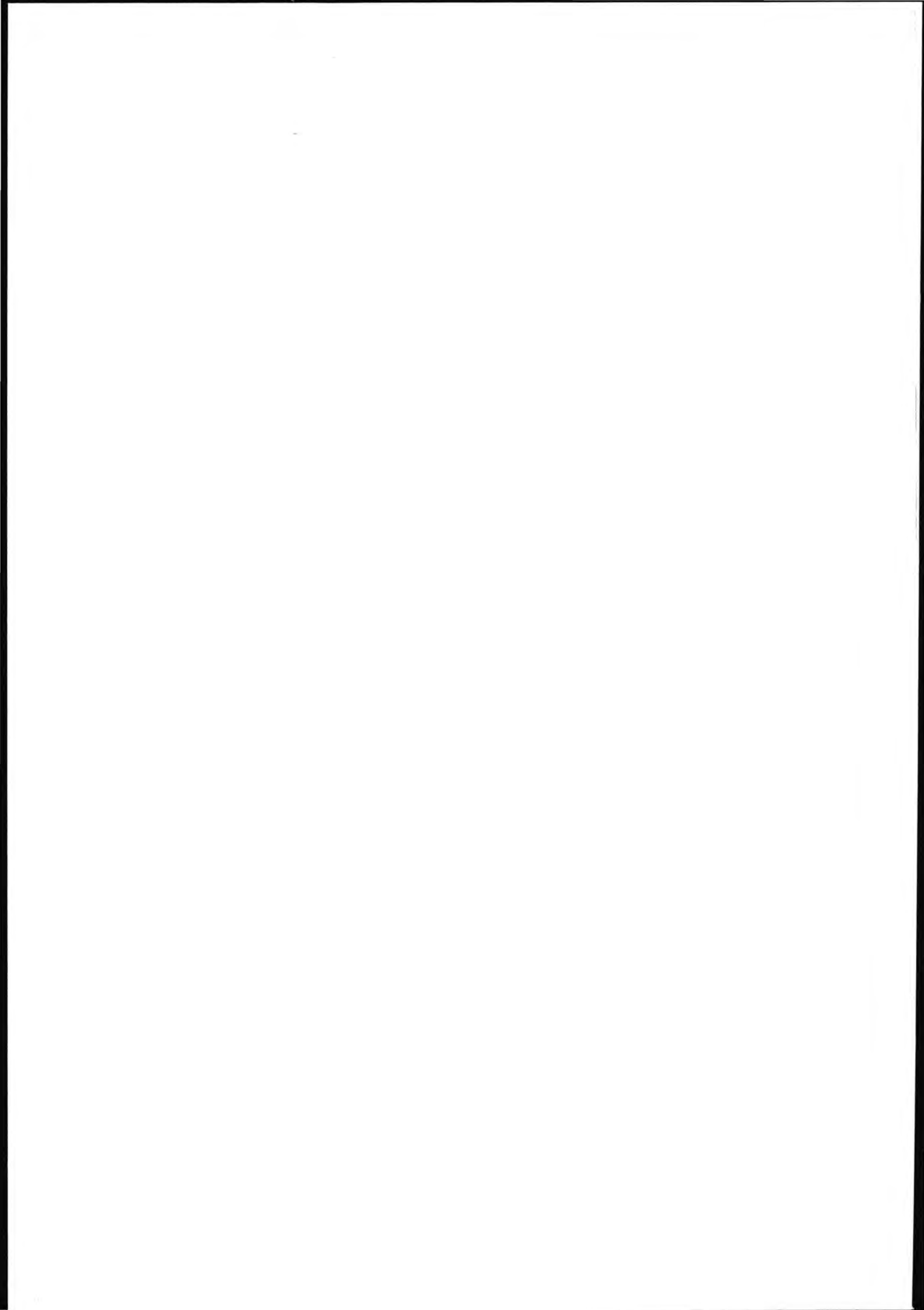
gravhauger, røyser og steinsetting

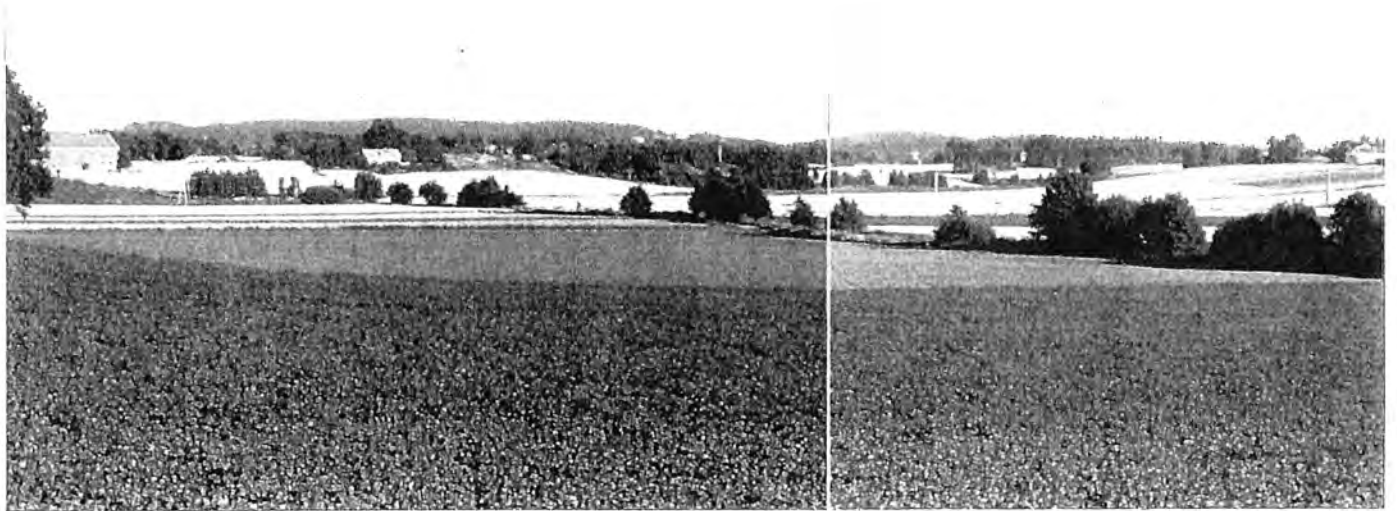
I bygdeboken for Tjølling er det antydnet at ryddingen av jord på Østby kan ha foregått i yngre romertid. Her er ikke kjent boplasser, men gravhauger, gravrøyser og en steinsetning viser til fast bosetning her i jernalderen.

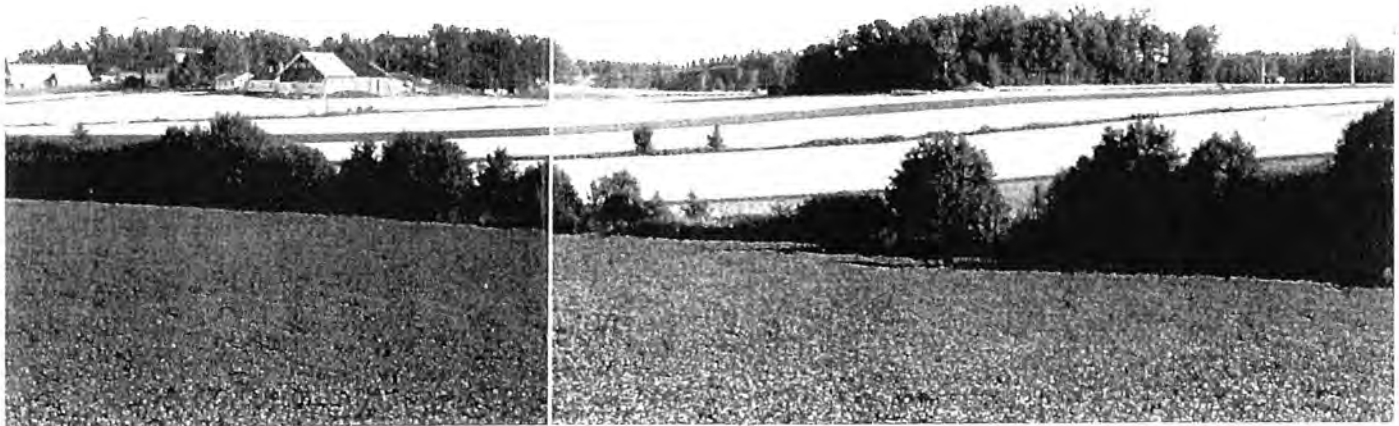
Under: Østbyhøyden sett fra Østbyveien ved jernbaneovergangen.

I et større skogområde sør for tettstedsbebyggelsen på Tjøllingvollen, kalt Østbyskogen, ble det ved kultuminneregistreringene funnet 4 uregistrerte røyser. Røysene er forholdsvis lave, består av mindre stein og er foreløpig antatt å være spor etter eldre dyrking, dvs. rydningsrøyser. Andre registrerte røyser i skogen vest og øst for de ovenfor nevnte røysene er i registreringsbeskrivelsene omtalt som gravrøyser.

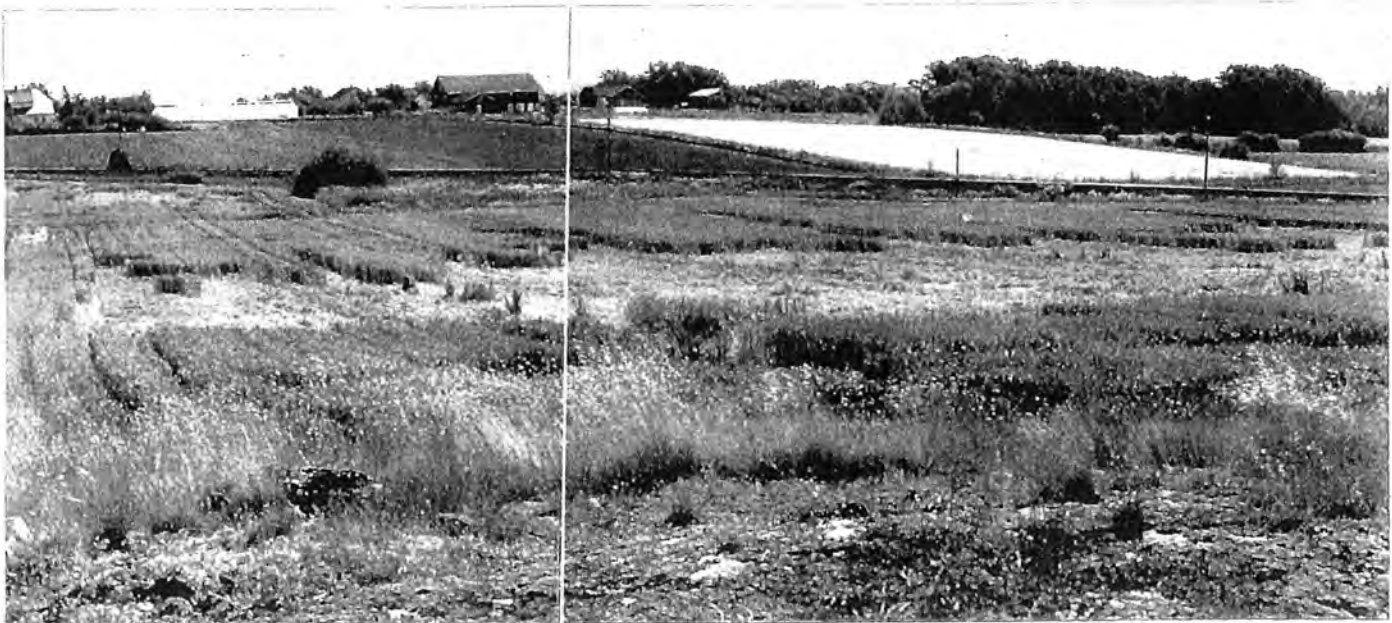

Over: Gårdslandskapet sør for Tjølling-morenen må tegnes med lange linjer, her sett fra Lunde. Huseby til venstre, Guri i midten og jordene til Valby til høyre. Vegetasjonsbeltet markerer Guribekken.

I midten: Huseby-høyden med tunet på Huseby 1032/22 til venstre og 1032/21 til høyre. Alternativ R1 er foreslått å passere mellom de to tuna.

Under: Østby sett fra Husebyhaugen. Den gamle allfarvegen som bandt gårdene i området sammen er i bruk som driftsvei og ses til venstre i bildet.

funn fra flere bosettingsfaser

Fra Østby er det kommet inn både gravfunn og løsfunn til Oldsaksamlingen i Oslo. Funnene representerer ulike bosettingsfaser fra steinalderen, eldre jernalder, yngre jernalder og middelalder.

Huseby*"vel bebygget gård med mange gode hus"*

Huseby ligger i det samme landskapet og har mange fellestrekk med Østby, men med færre bruk og en gårdsbebyggelse som er strammere strukturert. Navnetolkningen av det gml.no.Husabyr som "vel bebygget gård med mange gode hus" (Norske Gaardnavne) kan godt brukes i dag også.

på rekke og rad langs Husebyveien

Hovedtrekkene fra midten av 1800-tallet preger fortsatt bebyggelsesstrukturen i det sentrale gårdslandskapet på Huseby. Gårdstuna på hovedbruka er samlet i det gamle tunområdet, de ligger på rekke og rad langs Husebyveien. Senere utskilte småbruk ligger lenger nord, nærmere Tjøllingveien. Bebyggelsen viser et tverrsnitt av vanlig gårdsbebyggelse fra midten av 1800-tallet til i dag. Graden av opprinnelighet varierer mye. Løvtrær og frukttrær i hagene, trekker langs Husebyveien og vegetasjonen på Husebyhaugen er med å markere høydedraget og myke opp inntrykket av et moderne, intensivt oppdyrket åkerbruklandskap.

Mest enhetlig karakter har 1032/22, hvor framhus og driftsbygning skal være satt opp i 1867, da bruket ble etablert, mens tunet som helhet bærer preg av sveitserstilen fra århundreskiftet. Husa ligger i en tett fin gruppe og har bevart et autentisk preg.

kongelig forvaltningsgård?

Tungruppen på Huseby har stor verdi sett som enhet. Dagens bebyggelse viderefører eldre tradisjoner både ved lokaliseringen i det gamle tunområdet og ved bebyggelsens struktur. Gårdens navn og mulige bakgrunn som kongelig forvaltningsgård i gammelnorsk tid gir dette aspektet en ytterligere dimensjon. Den gamle tungruppen inngår i et svært enhetlig kulturlandskap med nabogårder som har samme struktur. Den ligger også i "lesbar" kontrast til småbruka høyere opp ved Tjøllingveien og tettstedet - som forteller en senere historie.

få funn fra forhistorien

Bortsett fra gårdsnavnet, gårdens lokalisering i landskapet med nærheten til det forhistoriske handels- og utskipingsstedet i Kaupangen, er det lite som i dag viser at Huseby i yngre jernalder og middelalder har hatt en fremtredende plass i vår historie. De registrerte fornminnene på Huseby understøtter ikke et bilde av en kongelig forvaltningsgård

gravhauger

Fra eldre litteratur vet vi at det i 1839 var mange gravhauger og steinsetninger på Huseby, og vi kjenner til gravfunn fra både eldre og yngre jernalder. Noen ganske få gravhauger ligger fremdeles igjen nært dagens tunområder bl.a. på Husebyhaugen og Hågabergget.

Flyfotografering, åkerregistreringer og bruk av metalldetektor omkring dagens tunområder på Huseby har ikke frembrakt vesentlig ny kunnskap. Flyfotograferingen viser ingen markerte strukturerer i åkrene her. Ved åkerregistreringene ble det observert mye flint og det ble funnet en blå glassperle. Gjennom søk med metalldetektor ble det funnet en flat rund blygjenstand med hull i midten (ukjent funksjon). Selv om våre funn har vært få i dette området regnes potensialet for å påtreffes forhistoriske bosetningsspor i dyrka mark som meget høyt. Store maskinelle sjaktinger av åkerjord må påregnes i forbindelse med ytterligere påkrevde arkeologiske registreringer.

Over: Store løvtrær og gårdstun langs Husebyvegen gir et lunt inntrykk.

Under: Rodestein ved Husebyvegen nord for tungruppa.

Som for flere andre gårder innenfor dette kulturmiljøet er det også på Huseby gjort et flintdepotfunn i myr. Løsfunn av steinredskaper fremkommet ved jordarbeid i form av flintskrapere, skafthulløkser, en dobbeltøks og en vestlandsøks. Redskaper som nok dateringsmessig hører til i yngre steinalder/bronsealder. Foruten disse nevnte funnene skal det også være funnet deler av en smeltedigel fra bronsealderen.

Veien over Valby og Guri mot Kaupang går for å være en av de eldste allfarvegene i området mellom kysten og opplandet. Den er i dag lite utarbeidet for moderne ferdsel og er en fin turvei. Øverst: ved bebyggelsen på Guri er det fin utsikt over jordbrukslandskapet sør for Tjølling-morenen. Vi ser over Huseby mot Tjølling kirke, som skimtes i horisonten midt i bildet. I midten: I skogen nord for Kaupang er det gamle steingjerder langs veien. Nederst: Veien der den kommer ut ved Kaupang.

Guri og Valby

tungrupper langs gammel allfarvei

Guri og Valby er den østligste av høyderyggen sør for Tjøllingmorenen. Den avgrenser samtidig Huseby, Østby-"grenda" mot øst, og er viktige elementer i det åpne kulturlandskapet. De to tunområdene ligger langs en trolig meget gammel allfarvei mot Kaupang. I dag er det blitt noe tynnere i rekken av gårdstun på Guri enn det bildet kartene fra 1800-tallet gir. På Valby er situasjonen trolig den samme som på 1800-tallet med to bruk. De to tunområdene grupperer seg rundt oppstikkende koller. Bebyggelsen ligger i en fin rytme etter terrenget og gir et variert inntrykk. Her er tradisjonell gårdsbebyggelse, preget av suksessiv fornyelse opp mot vår tid, med driftsbygninger som ligger med gavlen mot "dalen". Den gamle veien mot Kaupang smyer seg mellom bebyggelse og knauser, har karakter av lite utbygd gårdsvei og gir særlig fin opplevelse av kulturlandskapet. I sør har den bru over jernbanen.

gravfunn fra jernalderen

Mens Valby er rik på graver og gravfunn fra flere perioder av jernalderen kjenner vi på Guri bare til at det lå en utgravd gravhaug 100 meter syd for gården i 1918. Denne er trolig fjernet og den eneste registrerte gravhaugen på Guri ligger i dag inntil Valbyveien, øst for gårdenes tunområder.

Også på Valby har det vært flere gravhauger som nå er fjernet. I følge eldre litteratur skal det på 1027/2 "sønnenfor gårdens hus ha ligget flere gravhauger". I dag er dette dyrka mark, men ved flyfotografering for prosjektet i 1994 ble det observert en markert ring i åkeren på 1027/2, som kan vise seg å være fotgrøften til en av de fjernete gravhaugene. Lenger sør på en skogbevokst åkerholme ligger fremdeles et lite bevart gravfelt med 5 registrerte gravhauger.

runestein

Trolig i det samme området som ovenfor nevnt ble det i 1869 funnet en runestein som senere er innbrakt til Universitetets Oldsaksamling. Runesteinen som kan dateres til 9. årh. skal være funnet inne i en stein- og jordblandet haug.

felt med steinsetning, bauta og hauger

Dagens mest karakteristiske gravfeltet på Valby ligger på høydedraget vest for gårdstunene og med et nyere boligfelt tett innpå i øst. Feltet består av 1 steinsetning, 10 gravhauger og 1 bautastein. Gravhaugen som ligger øverst oppe på fjellet inneholdt funn som er datert til yngre romertid. Steinsetningen ligger i gravfeltets nordøst-del på en liten slette. Den er rektangulær og består av 5 store stein. En kjede av bruddstein deler steinsetningen i "2 rom". Hvorvidt steinsetningen er et gravminne eller et "hellig-sted" er ikke klarlagt.

funn

De eldste jernalderfunnene fra Valby dateres til yngre romertid og i bygdeboka for Tjølling hevder man derfor at gården kan være ryddet i denne perioden. Bosetning kan det imidlertid også ha vært her tidligere, idet det både på Guri og Valby er gjort løsfunn av steinredskaper fra eldre perioder. På Valby har man bl.a. funnet en tynnakkert flintøks og en dolk av flint, på Guri en spydspiss av flint, en flintsigd, et mandelformet flintemne, en skafthulløks og et depotfunn funnet i en myr, bestående av 12 flintsigder og 12 skjeformete flintskrapere. Depotfunnet fra Guri skal være funnet ca 700 meter sørvest for hovedbygningen på 1028/1. Videre skal det være funnet oldsaker ca 150 meter vest for den samme bygningen.

Ved åkerregistreringer i forbindelse med prosjektet ble det plukket opp mye flint i åkrene på sydsiden av traséforslaget ved Guri. Disse områdene ligger i dag fra 15-25 m.o.h. og kan antyde en bosetning her i yngre steinalder og bronsealder.

Til venstre: Runesteinen på Valby er datert til å være fra det 9. århundre. Til høyre: Flyfotoet viser bruk 2 på Valby og den gamle allfarvegen. Det er her det gamle steinfjøset står. Valby er rik på graver og gravfunn fra flere perioder av jernalderen. I skogslunden til høyre i bildet er det et gravfelt med fem hauger. På jordet mellom feltet og bebyggelsen viser ring i åkeren spor etter fotgrøften til en overpløyd gravhaug.

Tunet på Valby bruk 1

Lunde

på kanten av Tjøllingmorenen

Lunde har i dag en fin beliggenhet på kanten av Tjøllingmorenen, med deler av innmarka i sørvendte slake lier mellom Huseby og Guri. Historien til Lunde forteller om flytting av gårdstun på 1800-tallet. Det gamle tunet lå på vestsida av Lundeåsen, på "Tomta", og fortsatt vises tuftene. En kort tid på 1820-tallet var det sorenskrivergård i det nye tunet. I dag er det den gamle tømmerlåven her som har størst bygningshistorisk interesse. Tunet på Lunde med alléen er et fint kulturelement langs den gamle bygdeveien, Rv 303. Det har også verdi som en avgrensing av det åpne jordbrukslandskapet sønnafor.

Ved Lunde ble det på 1950-tallet utparsellert et samlet område med boligtomter langs Rv 303. Her er i dag et enhellig bygningsmiljø med enkel etterkrigsarkitektur. Små eneboliger som har beholdt tidspreget i hovedtrekk, men ikke i detaljer.

storhaug ved tunet og gravfelt på åsen

På Lundeåsen sørvest for dagens tun på Lunde ligger et gravfelt med 11 registrerte gravhauger. I forhistorisk tid, uten dagens vegetasjon, har dette feltet ligget godt eksponert i forhold til viktige kommunikasjonsårer, handelsplassen og eldre gårder i dette jordbruksområdet. Rett ved gårdstunet på Lunde ligger også en gravhaug som regnes for Tjøllings nest største gravhaug, med en diameter på 24 meter og høyde på 2,5 meter. Med de store løvtrærne som i dag vokser på haugen utgjør denne gravhaugen i dag et markant kulturminne.

De øvrige gravhauger som er registrert på Lunde ligger på nordsiden av Rv 303 på en skogbevokst åkerholme, og kan p.g.a. vegetasjonen ikke lenger ses fra veien.

Over: I sørskråningen rett foran dagens tun på Lunde ligger en av storhaugene i Tjølling. Den har en diameter på 24 m og en høyde på 2,5 m og regnes for å være Tjøllings nest største. Vegetasjonen med store løvtrær markerer den ytterligere mot det åpne jordbrukslandskapet. **Under:** Driftsbygningen på Lunde bærer preg av suksessive påbygg over lang tid, men slik at de enkelte tidslag trer klart fram. Den eldste delen er en tømmerlåve fra begynnelsen av 1800-tallet - i dag en svært sjelden bygningstype.

Flere funn fra ulike tidsperioder av forhistorien oppbevares på gården, bl.a. et spinnehjul med innrissete runer.

Nyere arkeologiske undersøkelser på Lunde har vist at det under dagens åkerjord finnes bevart rester etter en forhistorisk bosetning i form av stolpehull og ildsteder/kokegroper.

Gjerstad

eldre vifteformet eiendomsstruktur

Gjerstad ligger litt tilbaketrukket fra de sentrale gårdene i Tjølling. Gården utgjør en grend for seg selv dels omgitt av skog. Grenda vender seg mot og oppleves i sammenheng med Huseby/Østby-området, men ligger i en overgangssone mot Lågenlandskapet i nord. Her finner vi en tun- og eiendomsstruktur som skiller gården ut i Vestfoldsammenheng. Det gamle fellestunet på Gjerstad ligger sentralt i innmarksområdet, på en slak høyde. Eiendommer og jorder stråler ut fra dette senteret i vifteform. Strukturen har stor likhet med den som vises på grevskapskartet fra 1811, og selv om det er kommet nye bruk utenfor den gamle klyngen forstyrrer dette i liten grad det gamle mønsteret.

steingjerder og fegate

Det er bevart mange steingjerder i eiendomsskillene. Et særlig sjeldent og verdifullt element er fegata til Søndre Gjerstad som i "traktform" går fra fellestunet og nordover til utmarka. Også den eksisterte i samme form i 1811.

bebyggelsen

Det er bevart tradisjonell gårdsbebyggelse i alle gårdstun og husa viser et vidt spekter i alder og typer. De fleste har et opprinnelig preg i hovedformer, og mange har stor autentisitet i detaljer. Særlig markante er de to tvillinglåvene i nøktern funksionutforming på Søndre Gjerstad bruk 1 og 2. På bruk 2 står også et empirehus i "prestegårdsstil" som i hovedsak har opprinnelig preg intakt. Bruka i skogkanten mot vest, Nordre Gjerstad, har begge, fine eksempler på enhetlige sveitserstilstun. I bygningsmiljøet i Gjerstadgrenda er det bevart flere typiske småhus bygd for ulike funksjoner, som bryggerhus, ved- og vognskjul, utkjellere osv. Det gir et bilde av et tradisjonelt bygningsmiljø som i dag begynner å bli sjeldent.

strategisk plassering

Gjerstads plassering tilbaketrukket, men med god kontakt til viktige ferdselsårer og derfor mulig kontroll med større områder, gjør at gården kan ha hatt en spesielt viktig betydning i yngre jernalderen. Fremdeles ligger det gravfelt og gravhauger igjen på gården og vi kjenner til flere funn av oldsaker fra vikingtid.

oldfunn

På vestre Gjerstad oppbevares det bl.a. spinnehjul, vevlodd og en bronsespenne fra en tidligere registrert gravhaug på gården.

gravfelt ved Skjelbergåsen

Det største bevarte gravfeltene på Gjerstad ligger i dag på toppen og i sørvesthellinga av Skjelbergåsen med i følge opptegetninger fra 1918 "den pregtigste utsigt, saavel utover mot havet som udover Tjølling". På feltet er det registrert 4 gravhauger og 2 steinlegninger. I nordkant av den samme åsen, og på en løvskogkledd slette ligger en enkeltliggende haug. Trolig har denne haugen vært en del av et større felt med gravhauger som nå er fjernet.

overpløyde hauger på "Haugjordet"

Området nord for Skjelbergåsen er ifølge eldre litteratur kalt Haugjordet, og her er det ved pløying funnet "sværtede kampestene og aske". Navnet på jordstykket samt funnene herfra tyder på at det har ligget forhistoriske graver i området. Også i forbindelse med flyfotografering for prosjektet

Gjerstad sett mot nord. Den gamle tunklyngen ligger sentralt i bildet. Kjøndalbekken ses i venstre bildeflate og Kjøndal der jordveier åpner seg igjen lenger inn. Kjøndalbekken er rettet ut og representerer det moderne jordbruket, men ellers er dette et kulturlandskap som har bevart svært mange eldre trekk. Det er lett å kjenne igjen hovedtrekkene i eiendomsstruktur og bebyggelse fra grevskapskartet fra 1811. Skikken med å dele inn eiendommene i segmenter etter radialprisnippet har svært lange tradisjoner. Det var dette prinsippet som ble lagt til grunn ved jordskifteloven i 1821. En gammel fegate innhegnet av steingjerder leder fra tunklyngen mot utmarka i nord. I dag et sjeldent element i kulturlandskapet. Slik Gjerstadgrenda ligger til, som en avgrenset grend for seg selv, oppleves den alderdommelige gårdsstrukturen ekstra tydelig. I sammenheng med de mange fornminnene i området er dette aspekter som har stor verdi for opplevelsen av tidsdybden i kulturlandskapet. Skogskrullen i forkant av bildet er Skjelbergåsen hvor det er gravfelt med flere hauger og steinlegginger, og jordet bak denne er "Haugjordet". Både her og nærmere bebyggelsen har flyfotografering vist at det har ligget store felt med gravhauger som nå er overpløyd.

er det her oppdaget en lokalitet med minst 5 markerte ringer i åkeren. Med stor sikkerhet kan vi si at dette er fotgrøftene etter fjernete gravhauger inntil og øst for Skjelbergåsen.

Også på jordet øst for driftsbygningen på 1034/1 er det ved flyfotograferinger observert markante ringer i kornåkeren, nærmere bestemt 13 stykker. Disse fjernete gravhaugene vi fremdeles ser merkene etter har ligget svært tett, og diameteren på haugene har variert fra ganske små til store hauger. Da grunneierne på Gjerstad har en del jorder hvor det dyrkes grønnsaker, og hvor vi derfor ikke får utslag på vegetasjonsspor ved flyfotografering, er det umulig å si om de enkeltliggende gravfelt som i dag er registrert på Gjerstad og Lunde egentlig har dannet større sammenhengende gravfelt som har dekket det

Tunklyngen på Gjerstad sett fra Nordre Gjerstad.

meste av dagens områder med dyrka mark fra Rv 303 og godt forbi dagens tunområde på Gjerstad.

vegetasjonsmerker etter bosetting

De mange vegetasjonsmerkene som markerer seg som tuer i de samme områdene er foreløpig tolket som rester etter bosetting, i form av stolpehull, ildsteder, kokegroper og kanskje flatmarksgraver. Området oppfattes som spesielt verdifullt i en større forskningsammenheng der nærheten til viktige ferdselsårer og det tidlige handelssenteret er av særlig stor interesse.

spor i skogen

Ved siden av de nevnte gravfeltene på Gjerstad er det også i utmarksområdene nord for tunområdene på østsiden av Kjondalbekken registret hulveifar, groper med uviss funksjon, kullmiletufter og boplasser fra steinalderen. Den åpne løvskogen i deler av disse områdene gjør området lett tilgjengelig og kulturminnene lette å få øye på.

Haugen

høyt over Lågen

Gårdsbebyggelsen på Haugen har en svært fin plassering høyt oppe i liene mot Lågen, med tunet på et mindre platå omgitt av sammenhengende fulldyrka åker. Jordbrukslommen er klart avgrenset på hver side, av den skogkledte Haugåsen i nord og av Bisjordkollen med nytt byggefelt i sør. At dette på 1600-tallet var en skogplass under Brekke er i dag vanskelig å tenke seg. Opprinnelig het gården

Over: Lågen med jernbanebrua ved det gamle fergestedet Lågerøya og Gloppe bru, brusted fra 1873, lenger ut. Det gamle tettstedet Halsen ligger ved elvemunningen. Tunet på Haugen ses i venstre bildekant, Bisjord og Kil ligger på slettene langs Lågen. Mellom disse gårdene er det bevart et sammenhengende jordbruksbelte.

Under: Tunet på Haugen ligger fint til på brinken av bakkene ned mot Lågen. Hovedbygningen skal ha en gammel kjerne, kanskje fra før 1800, men har i dag hovedtrekk fra sveitserstilperioden. Selv om bebyggelsen har gjennomgått mange endringer har tunet bevart en tradisjonell form.

Nummesal, men har etter 1700 gått under navnet Haugen. I hovedsak er det tradisjonell gårdsbebyggelse og tunform, men bygningsmiljøet er preget av endringer og fornyelse. Verdien ligger her mer i helhetsvirkningen av tunet enn i enkeltbygninger. Gårdsanlegget eksponeres først og fremst mot Lågen og har stor synlighet fra mange kanter. Det inngår i en sammenhengende grønn, fulldyrket jordbruksone fra Bisjord og opp til toppen av høyden på Lågens østside. Dette er et landskapsbilde av stor verdi i en hardt utbyggingspresset del av Lågen.

spredte oldfunn

Foreløpig vet man lite om en forhistorisk bosetning på Haugen. Det er ikke registrert gravhauger fra jernalderen, men funnet av en spenne fra vikingtid kan indikere bosetning her i jernalderen. Funnet av flintavslag i traktorstien, som går fra tunområdet ned vestskråningen mot Hegdalsveien, vitner også om tidlig bosetning ved Haugen. Funnstedet ligger på en naturlig terrasse mellom 20 og 25 m.o.h., og må tilskrives en bosetning fra yngre steinalder.

Bisjord

ynge bosetting

Gårdslandskapet ved elveslettene langs Lågen er nok av de yngre i Tjølling. Det er rimelig å anta at de høyereliggende deler av Bisjord har vært ryddet i løpet av jernalderen, mens de lavere områder i vest og nede på elveslettene først kom under pløgen i løpet av middelalderen. Områdene langs strandsonen kan imidlertid ha tjent som strandbeiter for eventuelle husdyr i jernalderen.

byborgernes landgods

Naboskapet til Larvik og det spesielle næringslivet knyttet til Lågen har tidlig satt sitt preg på Bisjord og nabogårdene. En kort tid på 1600-tallet var Bisjord lagt ut til sorenskrivergods, men gikk over til borgere fra Larvik og holdt seg som byborgergods gjennom 17- og 1800-tallet. Husmenn sto for drifta. Bisjord er typisk for utviklingen av byborgernes landgods fra midten av 1700-tallet. Fra å være avlsgårder og eiendomsinvesteringer ble de bygd ut som landsteder og etterhvert boliger for eierne.

fredet hovedbygning

Hovedbygningen på Nedre Bisjord ble fredet i 1923. Sin nåværende form skal huset ha fått i 1770-årene. Det er en staselig to-etasjes empirebygning med halvvalmet tak. Tunet var før et gjennomført firkanttun, men er i dag forenklet med ny driftsbygning. Rundt hovedbygningen er det hage med store løvtrær.

få funn fra forhistorisk tid

På Bisjord er det ikke registret faste fornminner. Vi kjenner ikke til funn fra jernalderen, men under veiarbeid ca 200 meter nord for gården fant arbeiderne i 1918 en gjenstand av stein med hull i midten. Ut fra beskrivelsen, som ikke ble tatt vare på, er den antatt å være en hammer/kølle fra steinalderen. Siden området lå under vann i steinalderen må den ha blitt transportert til funnstedet, kanskje med et jordras?

Ved veiarbeid på fylkesvei 299 ble det i 1956 funnet en dolk av flint ved eiendomsdelet mellom Bisjord gnr. 18 og Grønneberg gnr. 26. Etter funn-opplysningene skal dolken ha ligget dypt ved en sydvendt, rett fjellvegg.

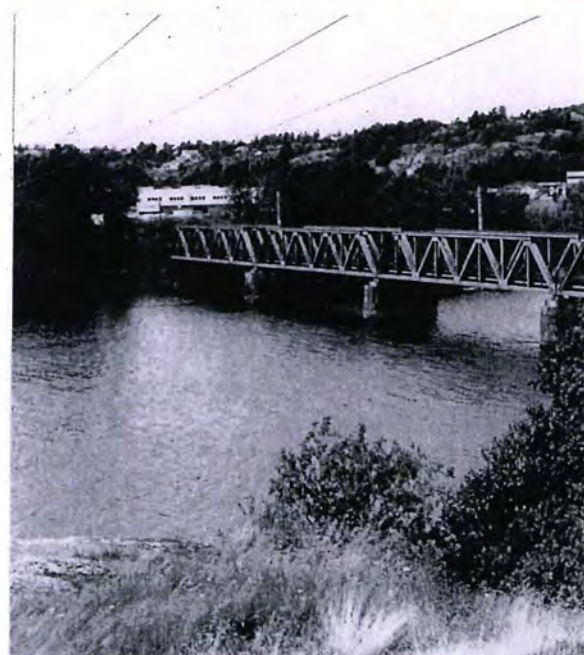
1500 år gammel boplass i Søndagsåsen

Ved registreringene for prosjektet ble det på en nord-syd-gående hylle 22 m.o.h., i et søkk på vestsiden av Søndagsåsen og rett øst for Kiil verksted, funnet flintavslag ved prøvestikking. Lokalitetsarealet som faller mot syd, avgrenses av kolfelhøydepunkt i øst og av svabergliknende formasjoner, skrenten ned mot Lågen i vest. Boplassens høyde over havet tilsier at bosetningen kan være ca. 4.500 år gammel.

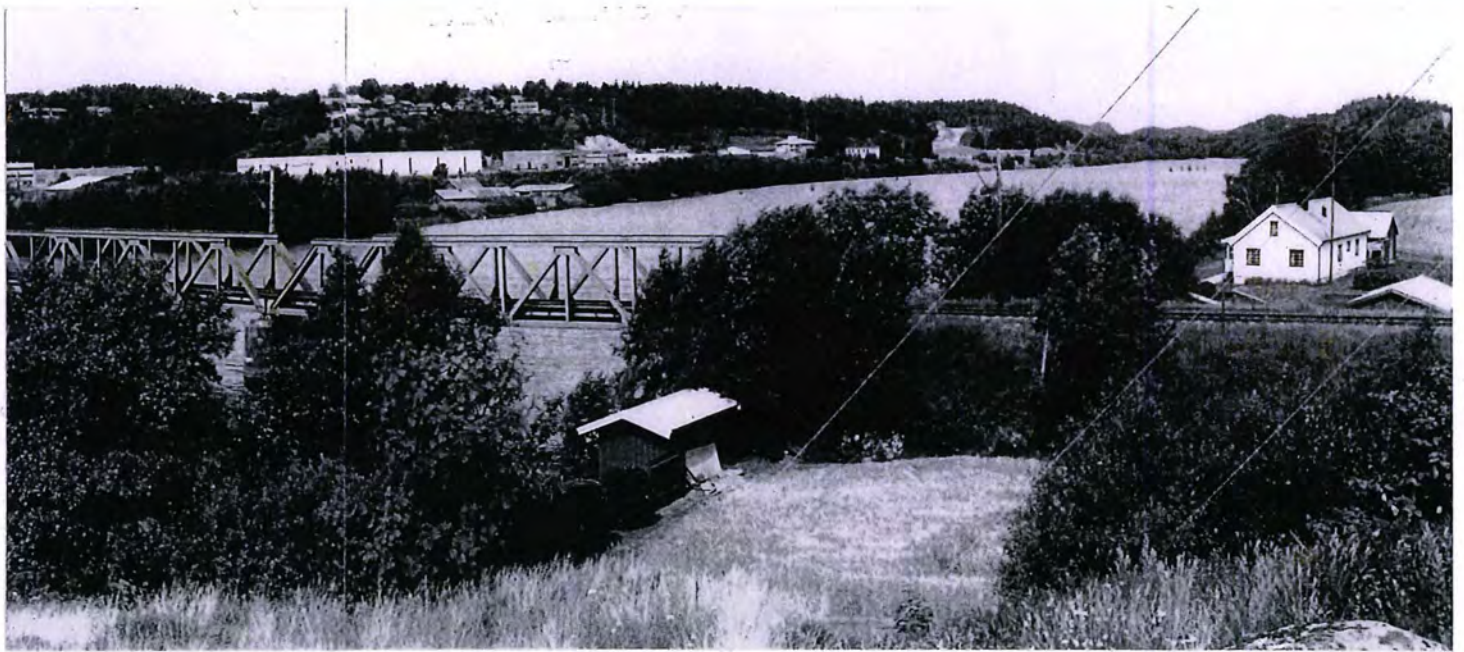
Over: Kil til venstre, Lågerøy-stua i midten og Bisjord med den fredete hovedbygningen til høyre.

I midten: Fagverksbrua til Vestfoldbanen krysser Lågen over det gamle fergestedet Lågerøya. Brua ble bombet under krigen, men er satt i stand i gammel form. Stuebygningen til høyre har vært knyttet til tømmerfløtingen og sagbruksvirksomhetene ved elva. I elva står mange av doppene etter Lågerøya Hengsle. Driftsbrakkene som fløterne brukte ligger på motsatt bredd midt i bildet. Fløtinga ble innstilt 1979/80. Litt lenger opp på motsatt side ses den fredete hovedbygningen på Yttersø. Alternativ R1 vil krysse Lågen ved dagens jernbanebru.

Under: Doppene etter Lågerøya Hengsle sett fra Yttersø. På motsatt side ser vi jordene og litt av bebyggelsen på Haugen i venstre bildedel. Den slette plenen i forkant er landingsstripa til småflyplassen på Yttersø. Alternativ R2 vil komme ut av tunnel i nedkant av jordet på høyden og krysse Lågen omtrent ved prammen i bildeskjøten.

Kil*tunet*

Fram til 1840 var Kil eid av borgere i Larvik. Tunet på Kil er bygd etter en brann i 1929 og har derfor et tidsenhetlig preg. Det er tradisjonell gårdsbebyggelse med hus som ligger i en tett og fin gruppe. Framhuset kan karakteriseres som en blanding av sveitserstil og jugendstil. Tidspreget er godt tatt vare på i hovedtrekk, om ikke i alle detaljer.

funn fra forhistorien

På Kil, 1016/1, ca 150 meter øst for gårdens hus er det funnet en liten skjeggøks av jern uten skafthull og nakke. I det samme området er det også funnet slagg. Som for Bisjord er det nok de høyereliggende og østligste deler av denne gården som har vært ryddet tidligst.

Lågerøya*gården som Treschow beholdt*

Lågerøya, som var gammel odegård, var på 1600-tallet plass under både Bisjord og Guri før eiendommen ble del av grevegodset. Treschow solgte ikke dette bruket slik han gjorde med mest alt det gamle grevegodset i Tjølling som han overtok i 1835. Grunnen var selvsagt verdiene knyttet til i beliggenheten ved elva.

fergested, tingsted, lensested

Lågerøya var fra langt tilbake fergested over Lågen for hele den sentrale delen av Tjølling. Her har også vært tingsted, området rundt husene har vært kalt "Tingstuvollen". Lågerød var dessuten lensested for tømmerfløtingen fra gammel tid. De som bodde her kombinerte ofte jordbruket på plassen med fergeplikt og fløterarbeid. I Treschows tid fikk gjerne formannen for fløterne bruksretten. Stedet fikk økt betydning ettersom Larvik vokste - fram til Gloppe bru ble bygd i 1873. Utviklingen med mange damp-sager i området etter 1860 gjorde ikke elva mindre interessant som fløtningselv. Rundt 1860 overtok *Nedre Lågen Fellesfløtningsforening* fløtingsanlegget og bygslet grunnen av Treschow.

stua ved elvebredden

I eldre tid sto det flere hus ned ved elvebredden her. Den lille stuebygningen som i dag står rett ved jernbanen, skal være satt opp av Treschow i forbindelse med sagbruket han hadde på Yttersø. Den gamle fergestua, som lå like ved, skal være revet for lenge siden. (Opplysinger fra kilder og ulike informanter er noe motstridende.) I etterkrigstid har huset vært brukt til spisested for fløtningsforeningen. I dag er det vanlig bolighus. Selv om huset er noe endret og bygd på i lengden har det beholdt alderspreget i hovedtrekkene og ved beliggenheten i terrenget.

spor etter fergeleie

Ved elva er det ennå enkelte spor etter det gamle fergeleiet - først og fremst tømra kar som var fundamenter for kai og landgang. Særlig ser man dette ved den lille øya på vestsida av løpet. Terrenget der den gamle veggen fortsatte på vestsida er imidlertid ødelagt av fyllinger.

Vestfoldbanen

Vestfoldbanen ble lagt over det gamle fergestedet i 1881. I dag er den fine fagverksbrua med og dokumenterer stedet i ferdselshistorisk sammenheng. Brua ble bombet under krigen, men ble reparert - og skal framstå i hovedtrekk slik den var før.

Lågerøya Hengsle

Stua på Lågerøya må ses i sammenheng med andre bevarte minner ved Lågen etter fløtinga; alle doppene i elva etter Lågerøya Hengsle og fløterbrakkene på motsatt side. Lågerøya Hengsle har tradisjoner langt tilbake i grevetida. Den vises på grevskapskartet fra 1811. Anlegget på vestsida ble trolig bygd opp etter at fellesfløtningsforeningen overtok rundt 1860. Smia går for å være det eldste huset. Lågerøya Hengsle med Lågerøystua og brakkene på vestsida forteller om et viktig kapittel i trelastnæringens historie og representerer en virksomhet som har vært viktig for mange mennesker og for distriktets utvikling.

varierte kulturminnebilde i en grønn lunge

Samlet har miljøet ved Bisjord og Lågerøya et kulturminnebilde fra nyere tid med stort spenn i uttrykket. Kulturminner tilknyttet ferdselshistorie, trelastnæringens historie og byborgernes landsteder ligger i lett "lesbare" sammenhenger. Fagverksbrua til jernbanen er i dag er det mest konkrete ferdselsminne, men lokaliseringen ved det gamle fergeleiet og tradisjonene knyttet til stedet er med å gi stedet tidsdybde også i et samferdselshistorisk perspektiv. Lågerøya-stua og kulturminnene knyttet til fløtinga forteller om en eldre industriell utnyttelse av områdets naturressurser, og de ligger i "lesbar" kontrast til dagens moderne industripark langs de samme elvebreddene. Aksen fra Lågerhøya til Haugen har dessuten verdi som en rest av et "opprinnelig" jordbrukslandskap i elvelandskapet - i et sterkt utbyggingspresset område.

Dopp i elva etter Lågerøya Hengsle. Under fagverksbrua til Vestfoldbanen skimtes driftsbrakkene til fløtningsmannskapet på den andre sida av elva.

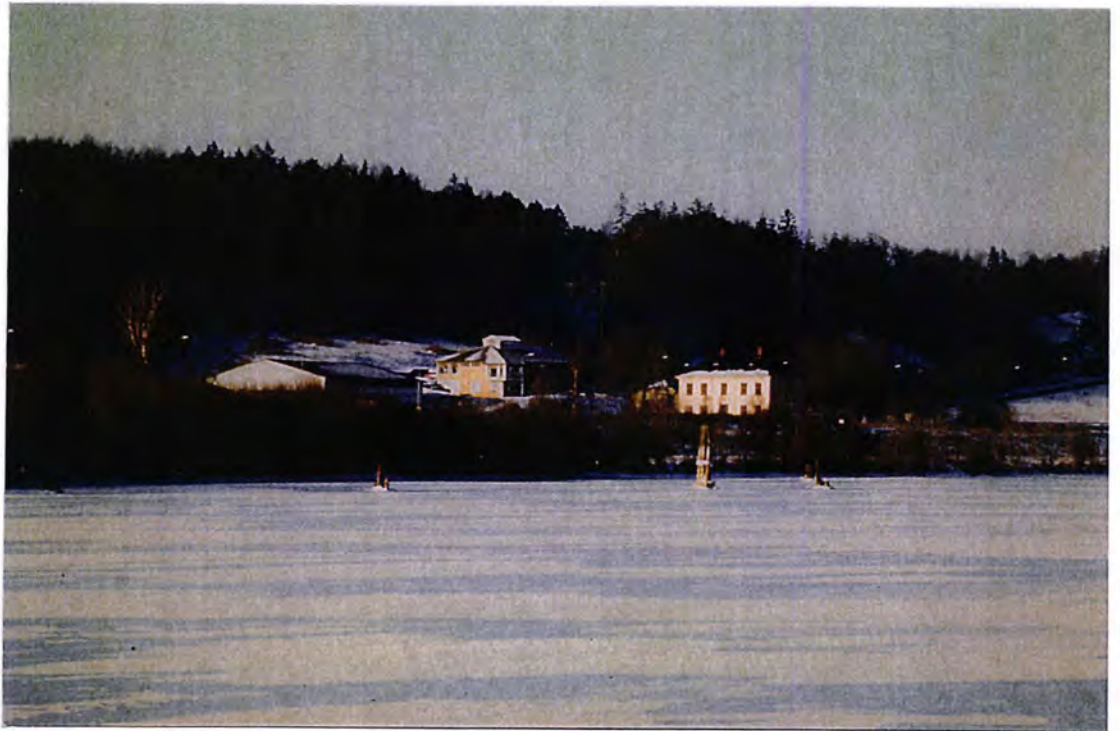
Over: Bebyggelsen ved Skreppestadveien, den gamle forbindelsen til Gloppe bru, sett fra jernbanebrua.
Under: Fra brakkeanlegget til Lågerøya Hengsle på vestsida av Lågen.

*Enkel fiskerhytte
fra mellomkrigstid
ved Lågerøya.*

*Yittersø med fredet
hovedbygning.*

*Tunet på Hegdal.
Bebyggelsen er ombygd
og fornyet, men videre-
fører et eldre bosted
ved Lågen. En gruppe
med store styvingstrær
forteller om et eldre
kulturlandskap.*

OPPSUMMERING OG VURDERING

Kulturmiljøet "Sentrale Tjølling" representerer kjerneområdet av gamle Tjølling kommune. Dette er fruktbare jordbruksområder i et kystnært område ved munningen av Lågen. Naturgrunnlag og geografisk plassering har fra langt tilbake gitt dette området en fremtredende posisjon som fremdeles gjenspeiles i kulturminnearven.

Landskap og naturgrunnlag er variert, med Tjøllingmoren som det viktigste element i de ytre, fruktbare jordbruksområdene. Her dominerer et sammenhengende moderne jordbrukslandskap. Mellom det ytre Tjøllingraet og det indre Vestfold-Raet er landskapet mer kupert og skogkledd. Elvelandskapet ved Lågen er variert og kupert, her finnes bevart kulturlandskap med eldre trekk og stor estetisk verdi.

Tjøllingvollen med middelalderkirken har fram til nylig vært kommunesenter. Med skolen og andre offentlige og private serviceinstitusjoner er dette fortsatt et sentralt sted i området. Kirken, prestegården, det gamle kommunehuset, samt tilløp til eldre tettstedsbebyggelse, gjør det lett "å lese" stedet som et knutepunkt med lange tradisjoner.

Området har ligget sentralt i forhold til viktige kommunikasjonsårer som har knyttet sammen ferdsel fra sjø, elv og land. Den geografiske beliggenhet har gitt gode forutsetninger for tidlig handel, noe som vikingetidshavnen Kaupang dokumenterer. Den delen av Tjølling som vi behandler her ligger mellom Kaupang og viktige ferdselslinjer innover landet - som Raveien gjennom Vestfold og vannveien på Lågen. Flere av veiene i området kan ses som forbindelseslinjer mellom disse sentrale ferdselsårene.

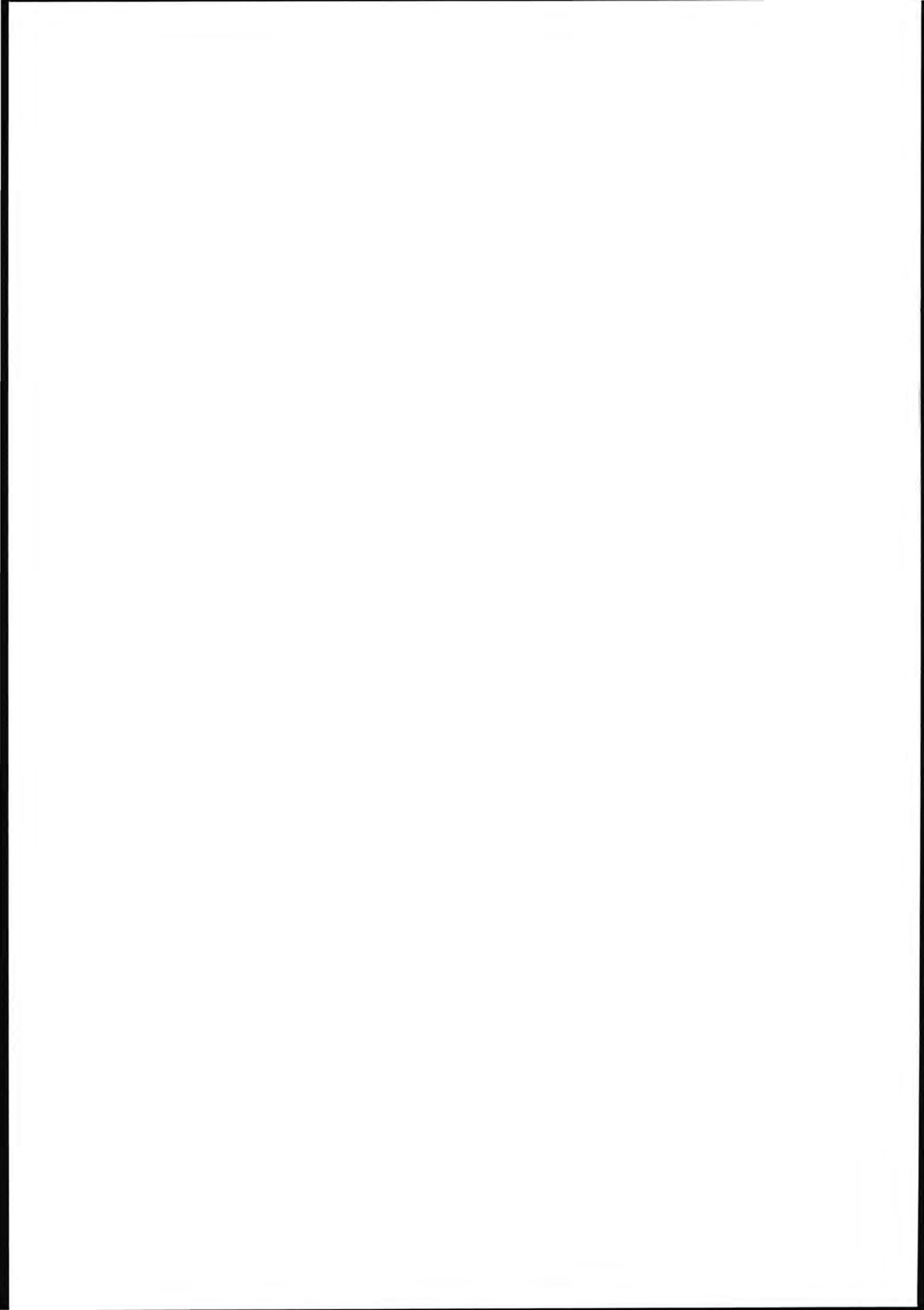
Det gamle ferdselsnettet er lett å lese i dagens vegstruktur. Mye av den eldre og yngre bebyggelsen er strukturert langs vegene.

I jordbrukssammenheng er dette noen av Vestfolds mest fruktbare områder. I dag er det preget av intensiv åkerdrift, med stort innslag av grønnsaksdyrking. Store klynger av gårdsbebyggelse på slake høydreder er karakteristisk. Selv om enkelthus ofte er fornyet, gir tunstruktur og anleggenes plassering i landskapet et eldre preg. Det er en bebyggelsestruktur som kan følges langt bakenfor det moderne jordbruket, iflg. kildene i hvert fall til rundt 1800.

I dagens gårdsområder ligger et stort antall gravminner som vitner om at områdene har vært attraktive for en jordbruksbosetning allerede i jernalderen. Det er naturlig å se den store forekomsten av funn og fornminner i sammenheng med oppkomsten av den gamle kaupangen.

Fornminnene, sammen med hovedtrekkene ved gårdstrukturen, de gamle vegfarene og middelalderkirken er kulturelementer som gir stor tidsdybde til det moderne jordbrukslandskapet.

Lågenlandskapet er preget av nærhet og press fra Larvik by, med nye boligfelt og store moderne industrifelt mellom eldre bruk. En særlig interesse har aksene Haugen - Bisjord - Lågerøya Hengsle. En grønn lunge med et rikt kulturminnebilde som forteller om tidligere tiders næringsvirksomheter knyttet til elvas ressurser, om elvas utfordringer for allmenn ferdsel og sammenhenger til Larvik by og byens historie.

Virkning og konfliktvurdering

GENERELT

Traséalternativene heter R1, R2 og R3 med R1 ytterst mot øst (Tjølling) og R3 innerst mot vest.

Det foreligger ikke forslag til mellomstasjoner mellom Sandefjord og Larvik.

TRASÉALTERNATIV R1

Lauve

Alternativet følger dagens spor inn mot Lauve stasjon for å grene av mot øst ca. 200m sør for stasjonsbygningene. Fra veibrua til Rv 303, gjennom stasjonsområdet til Heimdal er det i dag dobbelt sporbredde.

Det er kulturminner av verdi i sporets nærområdet på begge sider. Av den gamle gårdsbebyggelsen ligger tunklynga på Øvre og Mellom Løve nærmest, på østsida. Det skulle likevel være så pass romslig her at utvidelse ikke behøver å komme i direkte konflikt. Lenger ned på østsida er det et interessant industrimiljø, Johannes Nilsens steinhoggeri med et tidsenhetlig anlegg med bygninger i godt bevart funktisstil. En utvidelse her vil komme i konflikt med kulturverninteresser.

På vestsida er det hensynet til Løvberg Mølle og den gamle stasjonsbygningen som teller. Stasjonsbygningene er et godt bevart anlegg fra den opprinnelige banen. De har kulturverninteresse både av hensyn til lokal identitetsverdi og regionalt i samferdselshistorisk perspektiv. Løvberg Mølle har et interessant industrianlegg med bygninger som forteller om en suksessiv utvikling fra 1930 til i dag. Anlegget ligger i typisk nærhet til stasjonen, har stor synlighet og må sies å ha høy identitetsverdi.

avveining av side

Det er egentlig bare ved mølla det er trangt. Her bør utvidelsen skje på østsiden. Ellers bør det være plass til å spare kulturminnene i stasjonsområdet om det tas hensyn i anleggstida. Om detaljutformingen av inngrepet blir slik at det kommer til et valg mellom stasjonsbygningene og Løveberg Mølle på den ene siden og Johannes Nilsens steinhoggeri på den andre siden, må stasjonen og mølla prioriteres.

tiltak

Et avbøtende tiltak ved steinhoggeriet kan være å flytte den mest utsatte bygningen noen meter lenger inn. Det bør utvises stor hensynstaking til nærliggende kulturminner under anleggstida. Deriblant unngå inngrep i eksisterende plattform. Støyskjerming mot det kuperte høydedraget med Løvegårdene vil neppe bryte historiske siktlinjer av betydning. Det vil derimot en skjerm i stasjonsområdet!

*Lauve stasjonsområde
sett mot sørvest.
Deler av bebyggelsen til
Mellom-Løve i forkant.*

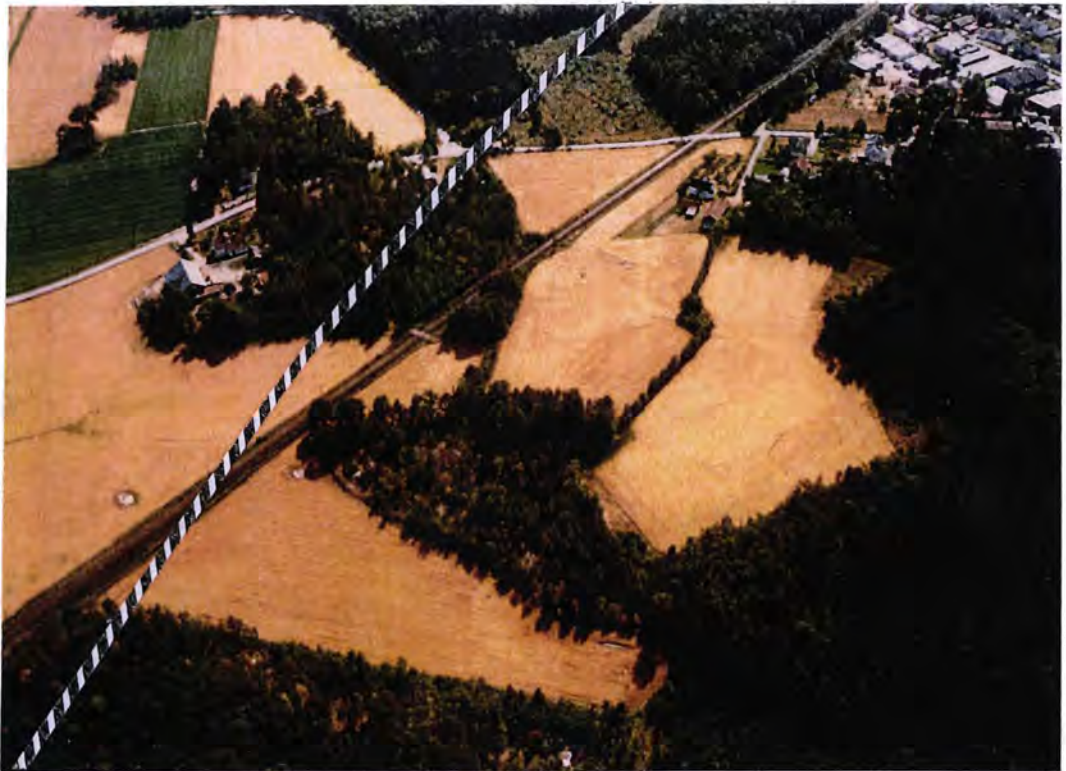
Heimdal

Ved småbruket Heimdal vil den foreslåtte traséen skjære nord og vest for dagens spor i en knapp kilometers lengde. Terrenget er flatt og det vil ikke bli behov for vesentlig skjæring eller fylling. Småbruket Heimdal vil bli direkte berørt.

Lokaliseringen av gårdstunet Heimdal har ingen lange tradisjoner, og hverken bebyggelsen eller gårdslandskapet er spesielt interessant. Konflikten med Heimdal i forhold til kulturverninteresser er lokal og begrenset.

Vikveien

I nærheten av Viker gård vil traséen igjen krysse dagens spor og fortsette på sørsiden av dette gjennom Østbyskogen. Fortsatt vil traséen følge terrenget. Vikveien er foreslått lagt over sporene i bru og en omlegging av krysset mellom Vikveien og Vikerbyveien mot sørøst vil bli nødvendig.

Vikveien med gården Viker til venstre og småbruka ved Gjertshagen nærmere planovergangen. I dette området antar man at ødegården Saksavik kan ha ligget. Registrerte vegetasjonsmerker i åkeren kan være spor etter forhistorisk bosetting, noe som understøtter denne antagelsen. I tillegg er det flere gravfelt og hauger fra jernalderen i området. I skogholtet like sør for Vikertunet vil traséforlaget R1 (stiplet linje) gjennomskjære et gravfelt fra jernalderen. Traséforlaget innebærer derfor kjente konflikter med automatisk fredete kulturminner og et stort potensiale for å komme i konflikt med hensynet til hittil ukjente fornminner.

Det gårdslandskap vi ser her i dag er knyttet til nye etableringer på 1800-tallet, først og fremst i siste halvdel. En eventuell konflikt med Viker og Høivik vil være av lokal, begrenset karakter. Det samme vil en konflikt med boligbebyggelsen fra mellomkrigstid i veikrysset være. Størst interesse har småbruka i sveitserstil vest for jernbanen, særlig det intakte tunet på Gjertshagen. Også selve Vikveien, som viderefører et gammelt løp, har interesse.

Bru og veiomlegging vil føre til konflikt med den gamle bygdeveien. Dette er likevel ikke et sentralt område i dagens kulturlandskap, og konflikten kan ikke anses som stor. Konfliktgraden vil være avhengig av utformingen.

Dette er imidlertid et område for en eller flere av de forsvunne ødegårdene. Basert på skriftlige kilder samt våre registreringer antar vi at Saksavik kan ha ligget i dette området. Traséen kommer i direkte konflikt med et mindre jernaldergravfelt på Viker gnr/bnr 1038/3. Østbyskogen er et rikt fornminneområde. Justeringer av traséen vil neppe avhjelpe situasjonen.

Viksfjord holdeplass

Ved den tidligere Viksfjord holdeplass der Østbyveien, Fv 155, krysser dagens spor vil den foreslåtte dobbeltsportraséen igjen skjære over dagens spor. Fv 155 vil legges i bru over jernbanen. Bebyggelse på nord

og sørsida av sporet vil være utsatt. Veibrua vil være nede på terrengnivå igjen nord for Østby-tuna.

Jernbanens nåværende og foreslåtte kryssing av Østbyveien ligger i et åpent område mellom tunklyngen på Østby og småbruks-, boligbebyggelsen opp mot Tjøllingvollen. Den eldste delen av tunområdet er lenger sør. Stasjonsbygningene på Viksfjord stasjon er revet. Rodesteiner fra 1860 står ved veien nær dagens jernbane og ca 100 m lenger nord. De vil måtte tas vare på under et eventuelt inngrep.

Mer enn mulige direkte konflikter med bebyggelse er det de indirekte virkninger på et meget gammelt kulturlandskap som her er konfliktfylt. Høyderyggen i det åpne jordbrukslandskapet, veien og den gamle tunklyngen er viktige elementer. Det er særlig anlegget av veibrua som vil komme i konflikt med disse hensyn. Støyskjerming på tvers av landskaps- og bebyggelsesstrukturene vil også være svært konfliktfylt.

Huseby

Forslaget innebærer at ryggen med Husebytuna krysses i en liten skjæring sør for det nordre tunet til gnr, 1032/22. Fv 154 vil måtte føres over sporene i en oppbygget bru.

Driftsbygningen på det midtre tunet, gnr. 1032/22 vil være svært utsatt, men det er mulig at man kan spare bygningene ved en optimal justering av sporet. Steingjerdet vestover mot Guribekken vil bli avskåret.

Tunrekka på Huseby viderefører trolig en svært lang bebyggelsestradisjon, selv om enkeltbygninger er yngre. Gårdsbebyggelsen på høydedraget langs veien er et særlig verdifullt og karakteristisk element i det åpne jordbrukslandskapet sør for Tjøllingmorenen. En gjennomskjæring av denne høyden, og den gamle veien lagt i bru, vil bryte med strukturer av stor kulturverninteresse. Dette vil her være viktigere enn konflikter med enkelthus. Imidlertid er de mest utsatte tuna også av de mest verdifulle i tungruppa. Gnr. 1032/22 har et tidsenhetlig sveitserstilstun med høy grad av opprinnelighet, og driftsbygningen på gnr.1032/21 er en godt bevart funkislåve fra 1930-tallet, med stor synlighet i kulturlandskapet.

Event. støyskjerming vil forsterke hovedkonflikten i forhold til synlige kulturminner.

stort potensiale for funn

Potensialet for funn av forhistoriske bosetningsspør ved kryssingen over Huseby oppfattes som meget stort, og vil ikke avhjelpes ved en justering av linja nordover eller sørover.

Det er vanskelig å tenke seg at en eventuell justering av linja vil bedre situasjonen for kulturminnene.

Guri

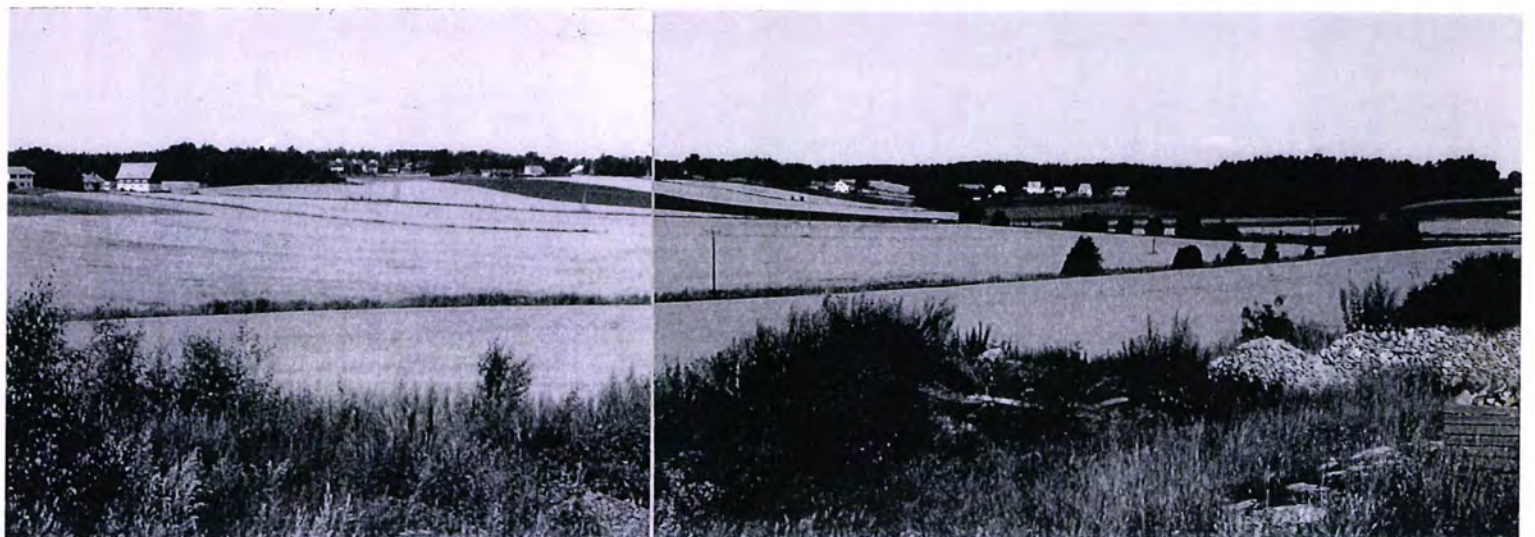
Traséen krysser rett over den slake dalen mellom Huseby og Guri og går inn i tunnelinnslag omtrent midtveis mellom bebyggelsen på Guri og Valby.

Jernaldergravfeltet på kollen rett over innslaget er utsatt og krever særlige tiltak i anleggsperioden. Potensialet for funn av forhistoriske bosetningsspør i dyrka mark på østsiden av tunnelinnslaget regnes som meget høyt.

Over: Traséforslag R1 passerer fra venstre Østbyskogen, krysser Østbyveien like ved dagens planovergang og til venstre for Østbyklyngen, skjærer gjennom rekka med Husebyttun og går inn i tunnel like under en kulle vest for bebyggelsen på Guri. På denne kollen er det et gravfelt fra jernalderen.

Under: Høyden med Guri og Valby sett fra Huseby. Lundeåsen i horisonten til høyre.

Veien over Valby - Guri høyden er antatt å være en gammel allfarvei mot Kaupang. Den går i lite endret løp og har historisk verdi og opplevelsesverdi. Det foreligger planer om å få den vernet. Både veien og fornminnet ligger svært utsatt til under anlegget av tunnelen. Graden av konflikt med veien og fornminnet vil være avhengig av utformingen av inngrepet. Det er viktig at veien får en løsning som ikke innebærer konflikt med fornminnet.

Traséalternativ R1 er planlagt å krysse Lågen i samme trasé som dagens bru. R1 vil komme rett på brua like foran turet på Kil, som ses i høyre bildekant.

Kryssingen av Lågen

R1 foreslås kombinert med en innføring i Larvik by som følger dagens spor. Dette betyr at forslaget treffer aksene i dagens bru over Lågen.

Tunnelutslaget i Kilslia og skjæringen i tilknytning til dette vil ramme en nyere verkstedbygning. En registrert steinalderboplass rett over utslaget er utsatt. RV 303 og den eldre Skreppestadveien vil kunne føres over skjæringen i bru.

Kil gård vil bli direkte berørt. Stuebygningen på Lågerøya ligger utsatt til og elementer av Lågerøya Hengsle og spor etter fergeleie ved elva vil trolig bli direkte berørt.

Kil

Kil har et tidsenhetlig gårdstun fra 1920-tallet, med relativ stor opprinnelighet. Inngrepet i Kil gård innebærer først og fremst inngrep i et gårdslandskap av verdi i et presset område.

Lågerøya Hengsle og fergested

Et inngrep i Lågerøy-stua og kulturminnene i området knyttet til elva, Lågerøya Hengsle og event. spor etter fergeleiet, får konsekvenser for kulturhistoriske strukturer av mer allmenn interesse og fører til langt

Bebyggelsen på Kil.

større konflikt. Som fergested og tingsted har Lågerøya vært et sentralt sted i regionen. Dagens kulturminner bærer videre denne tradisjonen, samtidig som de forteller om trelastnæringen og elvas betydning for denne. Stuebygningen og Lågerøysa hengsle med brakkene på vestsida forteller om virksomheter av stor betydning for mange mennesker og for distriktets utvikling.

fagverksbrua til Vestfoldbanen

Den fine fagverksbrua til Vestfoldbanen fra 1900-tallet har høy estetisk verdi og en særlig interesse som et viktig element i et kulturminnebilde preget av samferdsels- og industrihistorie.

rest av eldre elvelandskap

Kil, Lågerøy-stua og Lågerøya Hengsle er verdifulle elementer i et kulturlandskap som ligger som en åpen lunge og representerer et eldre elvelandskap i et sterkt presset utbyggingsområde. De fredete hovedbygningene på Bisjord og Yttersø inngår i dette kulturminnebildet.

høyt potensiale for marine kulturminner

Det er ikke foretatt marinarkeologiske undersøkelser av Lågen, men det antas at det gamle fergestedet, fløtningsstedet og tingstedet gir området stort potensiale for funn. Selv om byggingen av flere generasjoner jernbanebruer nok kan ha ødelagt en del.

TRASÉALTERNATIV R2*Hovedtrekk og bakgrunn*

Alternativet utgjør en direkte linje mellom de to byene med en svak sørlig krumning som utnytter vide jordbruksområder i de sentrale delene av traséen.

Kjøndal

Traséen vil krysse Kjøndals-daldraget i en 300 meter lang dagstrekning. Sporene vil ligge i dalbunnen uten fylling.

Traséen krysser her det langstrakte daldraget langs Kjøndalsbekken der det er på det smaleste mellom Gjerstad og Kjøndal-gårdene. Kjøndalsvassdraget med den lange jordbruksdalen er et sammenbindende landskapselement i området. Bekkedraget er kanalisert og dalbunnen fulldyrket åker. Landskapskonflikten vil være av begrenset betydning.

steinalderboplass

Ved tunnelinnslaget mot Gjerstadskogen vil traséen trolig komme i konflikt med en steinalderboplass.

kulturminner utsatt i anleggstida

Sekundærvirkning vil være anleggsrigg og anleggsvei. Dette vil lett kunne få negative konsekvenser for nærliggende miljøer og kulturminner. Særlig vil anleggsvei mot Gjerstad kunne bli konfliktfylt. Fra Gjerstad går det bl.a. annet en skogsvei fra den fine krøttergata i tunet mot inngrepsområdet Her finnes også fine hulveifar, rester etter eldre kullproduksjon og steinalderboplasser. Anleggsveiens utgangspunkt vil være avhengig bl.a. av hva slags massedeponi som blir valgt. Om det finnes steinbrudd i Nøkkelås som ikke er i drift kunne det være naturlig med en vei dit.

Kryssingen av Lågen

R2 foreslås kombinert med en tunnel under de østre bydelene i Larvik.

Tunnelpåhogget øst for Lågen er plassert slik at banen krysser sør for industrifeltet Hegdal. Banen er lagt forholdsvis høyt og vil ligge på fylling over Moa fram til bru over Lågen. Hegdalveien er foreslått lagt i undergang under sporene.

Haugen og Lågerøya Hengsle

Kulturminnene i området er gårdstunet på Haugen, Lågerøya Hengsle samt en steinalderboplass i lia øst for Hegdalsveien. Såfremt tunnelpåhogget holder seg under Haugåsen og banen ikke kommer inn på de åpne jordene under Haugen, ses ingen konflikter med hensynet til gårdstunet eller steinalderboplassen. Konflikten blir mer en landskapskonflikt hvor utformingen av brua spiller en stor rolle for konfliktgraden.

Lågerøya Hengsle

Det er imidlertid store muligheter for at Lågerøya Hengsle kan bli direkte berørt. Lågerøya Hengsle er et verdifullt minne etter trelastnæringa og fløtningen på Lågen. Det er spor etter hengsla i store deler av elva i dette området. Som et "teknisk" kulturminne kan ikke selve den visuelle nærheten til en ny jernbane sies å komme i konflikt med kulturminnets kulturhistoriske innhold. Konfliktgraden vil være avhengig av utformingen og hensynstagning under anleggstida.

potensiale for marine kulturminner

Det tas forbehold om at der ikke er foretatt marinarkeologiske undersøkelser av Lågen.

TRASÉALTERNATIV R3

Skuggedal - Rauan

Traséen vil krysse Kjøndals-dalraget nord for tunet på Skuggedal i en 250 meter lang dagstrekning. Sporene vil krysse dalbunnen på en mindre fylling.

Krysningsstedet går i et skog-/myrparti i en innsnevring mellom to høydedrag. Det eneste stedet hvor Kjøndals-dalraget ikke er oppdyrket. På hver side er det grender med fulldyrkede åkre. Isolert sett ses ingen konflikter med kjente kulturminner.

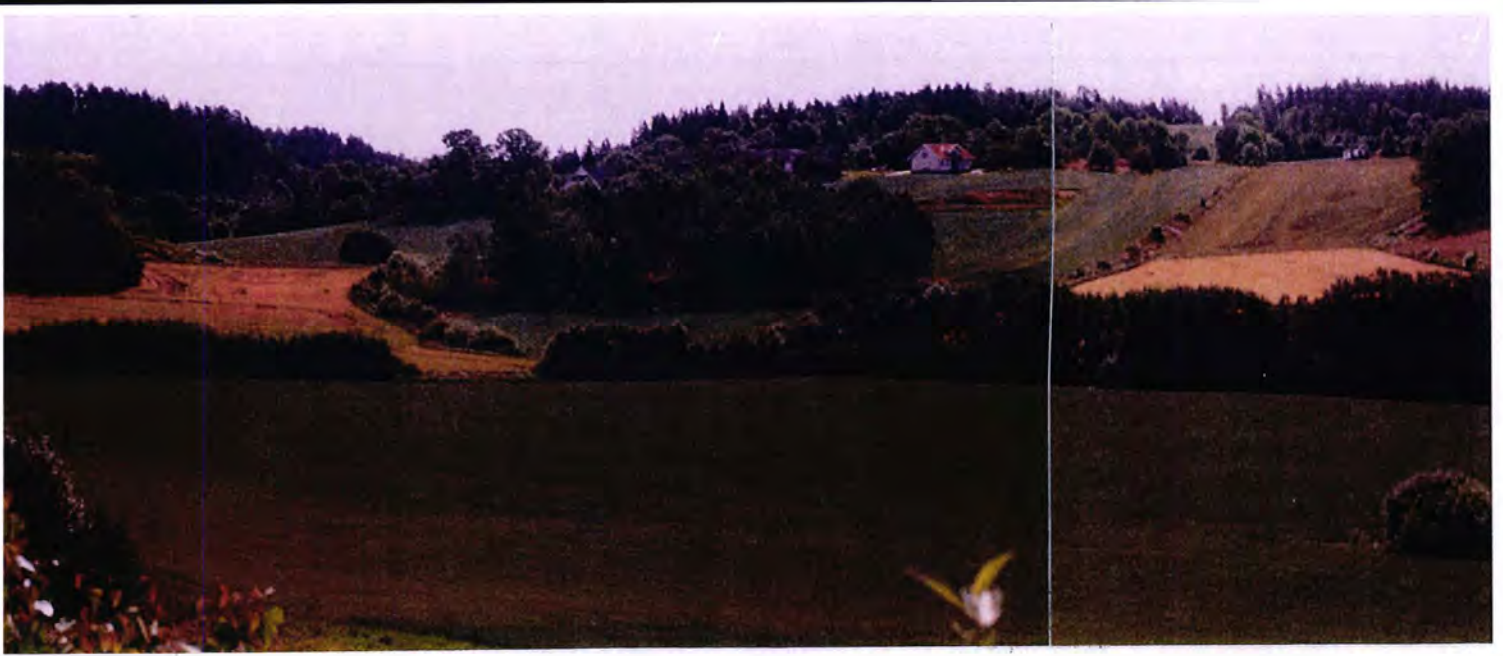
kulturminner utsatt i anleggstida

Sekundærvirkning vil være anleggsrigg og anleggsvei. Her vil særlig kulturlandskapet ved Ødegården, Rauan/Roligheten være utsatt. Området er rikt på kulturminner og har et sjeldent, vakkert og variert kulturlandskap. Nord for Hågan, mellom Rauan og Ødegården går det hulveier i skogen. Det er også en eldre allfarvei mellom Ødegården og Bredvei. Veien må ses i sammenheng med mange andre ferdselsspor i området. Disse har trolig sammenheng med det gamle oversetterstedet Holagropa ("Bommestad veiminne"). Inngrep i disse veiene vil føre til stor konflikt med kulturverninteresser. Andre kjente kulturminner i området er en steinalderboplass i Liåsen, ikke langt unna vestre tunnelpåhogg.

Anleggsveiens utgangspunkt vil være avhengig bl.a. av hva slags massedeponi som blir valgt. Som ved R2 kan det stilles spørsmål om det finnes steinbrudd i Nøkkelås som ikke er i drift? Da kunne det være naturlig med en vei hit. Det er også mulig at steinen har kommersiell interesse.

Bildet viser øverste del av Kjøndals-vassdraget. Dagstrekningen for traséalternativ R3 er i det smale skogspartiet mellom de to skogkledte åsene midt i bildet, med Liåsen til venstre. Bruket Skuggedal ligger i høyre bildekant. Skogspartiet skiller mot Rauan-grenda bakenfor.

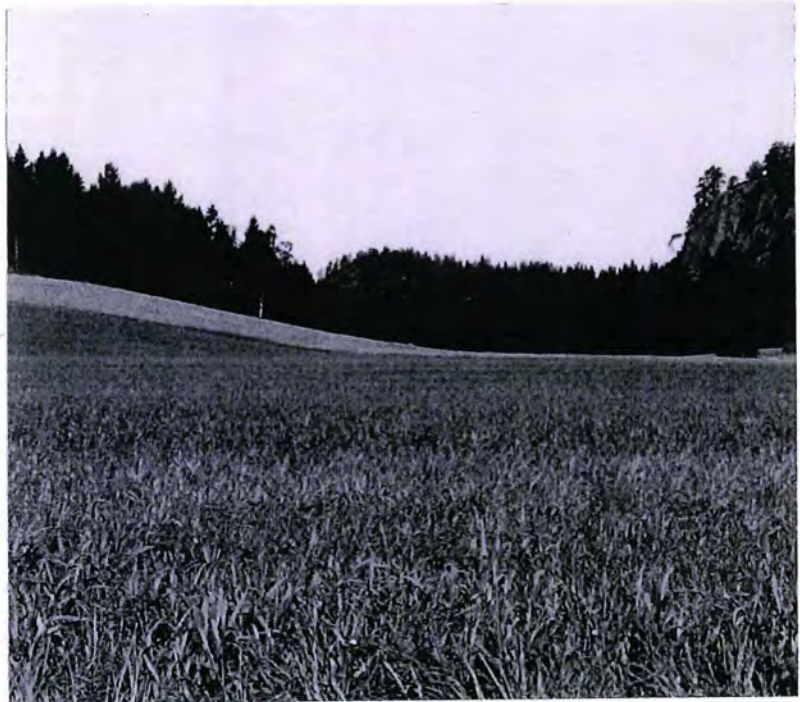

Over: Rauanbruka sett fra Roligheten.

I midten: Liåsen til venstre og Skuggedal til høyre. Dagstrekningen går mellom de to åsene i venstre bildedel. I Liåsen er det registrert en boplass fra steinalderen.

Under til venstre: Gammelt steingjerde i delet mellom Rauan og Ødegården.

Under til høyre: Utsyn mot Liåsen fra Roligheten. Dagstrekningen vil neppe bli synlig.

Kryssingen av Lågen

R3 foreslås kombinert med en nordlig tunnel under de østre bydelene i Larvik.

Tunnelpåhogget øst for Lågen er plassert i en bratt skrent nesten 10 meter over Lågen. I bekkedalen øst for Hegdalåsen vil tunneltaket ligge over naturlig terreng. Det er her foreslått å dekke til skjæringen som vil oppstå (miljøtunnel).

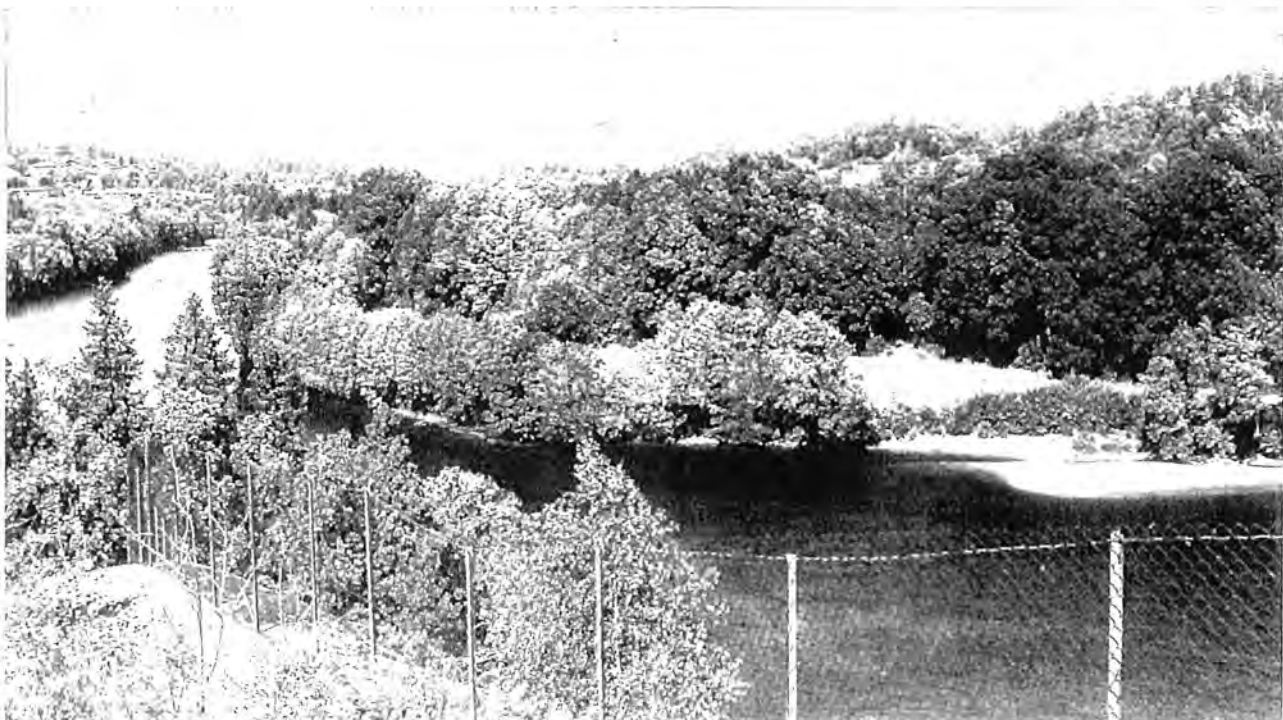
Såfremt tunnelpåhogget og brua holder seg til den bratte Hegdalåsen ses ingen store konflikter med kjente kulturminner. Ved Orøya er det et skiltet natur og friluftsområde langs Lågens vestside. Her er det ikke foretatt arkeologiske registreringer.

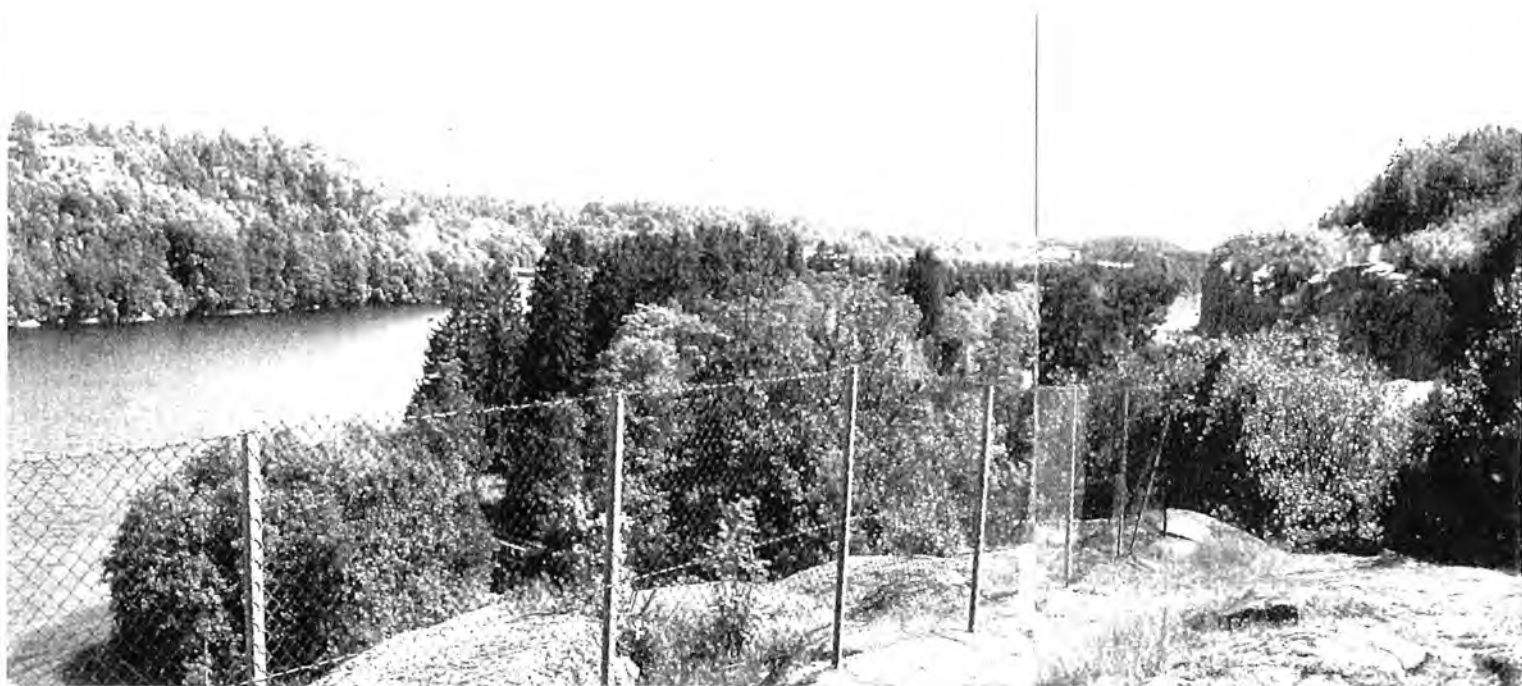
potensiale for marine kulturminner

Det tas forbehold om at der ikke er foretatt marinarkeologiske undersøkelser av Lågen.

Til venstre: Flåtefiske ved Orøya, et tradisjonsrikt fiske i Lågen.

Under: På motsatt side av Lågen ligger Gjelstad. På det som i dag er et lite jorde ved elvebredden var det i sin tid full aktivitet. Her var plassbebyggelse og skipsverk på 1800-tallet - Hedrums eneste. Briggene Columbus og Washington ble bygd her. Det vises tomter etter bebyggelse.

Over: Til venstre ses Hegdalåsen der vestre tunnepåhog for alternativ R3 kommer. Det mørke grantrærne markerer Orøya natur- og friluftsområde som traséen vil krysse.

Under: Hegdalåsen markerer seg godt i elvelandskapet. Småbruket Heggdal ligger ved foten av åsen. Nærmere oss i elva ses en lang sammenhengende rekke med dopper etter Lågerøya Hengsle.

Dagens jernbane følger hovedtrekkene i terrenget og har med sine mindre skjæringer og fyllinger grodd sammen med kulturlandskapet. Ved en utretting mellom Østby og Kil vil en stor, sammenhengende strekning opphøre som bane. Det er en strekning som går gjennom et vakkert kulturlandskap med mange eldre kulturspor, bl.a. går den i dag nært Kaupang. Samtidig er banen selv et kulturminne med gråsteinsbygde veibruer og flere mindre driftsveioverganger. Det bør lages en plan for gjenbruk av den avlagt linja. **Over:** Rombergbrua på Husebyvegen - mot Østby. **Under:** Husebyvegen og Rombergbrua sett mot nord. Dagens jernbane ligger omtrent midt i bildeflaten.

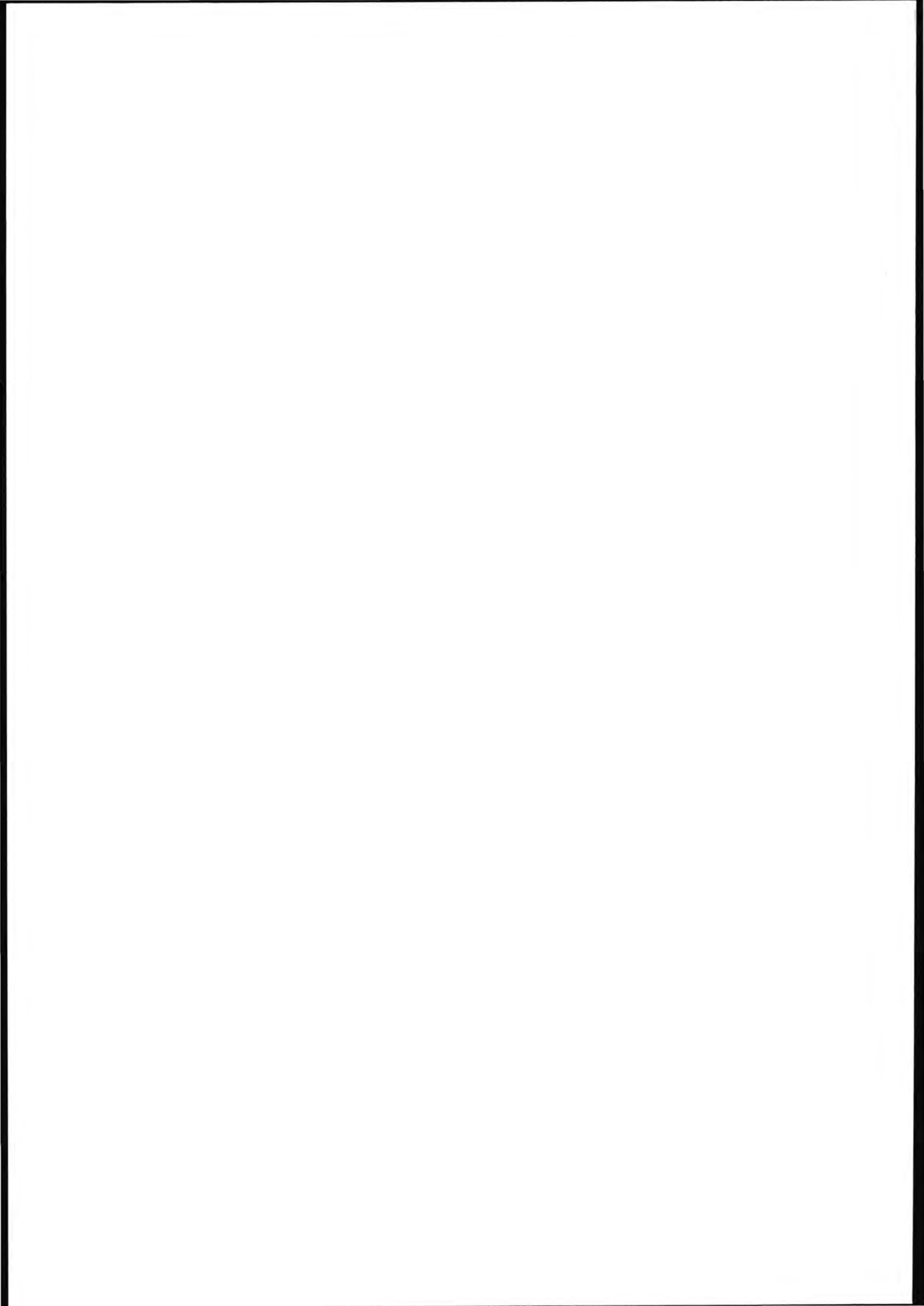

*Overgang ved
den gamle
veien mellom
Guri og Kaupang*

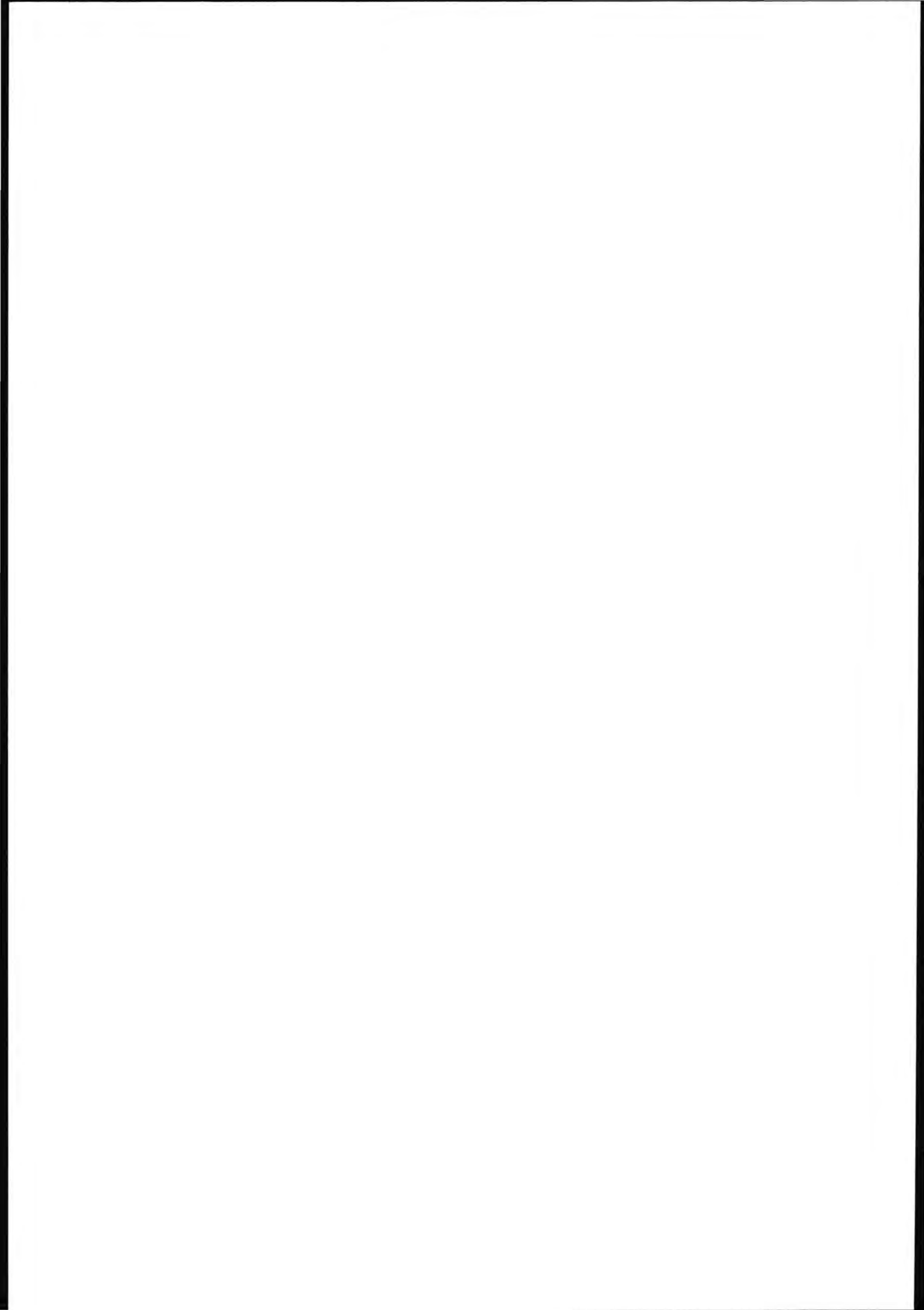

*Vestfoldbanen
ved Kaupang.*

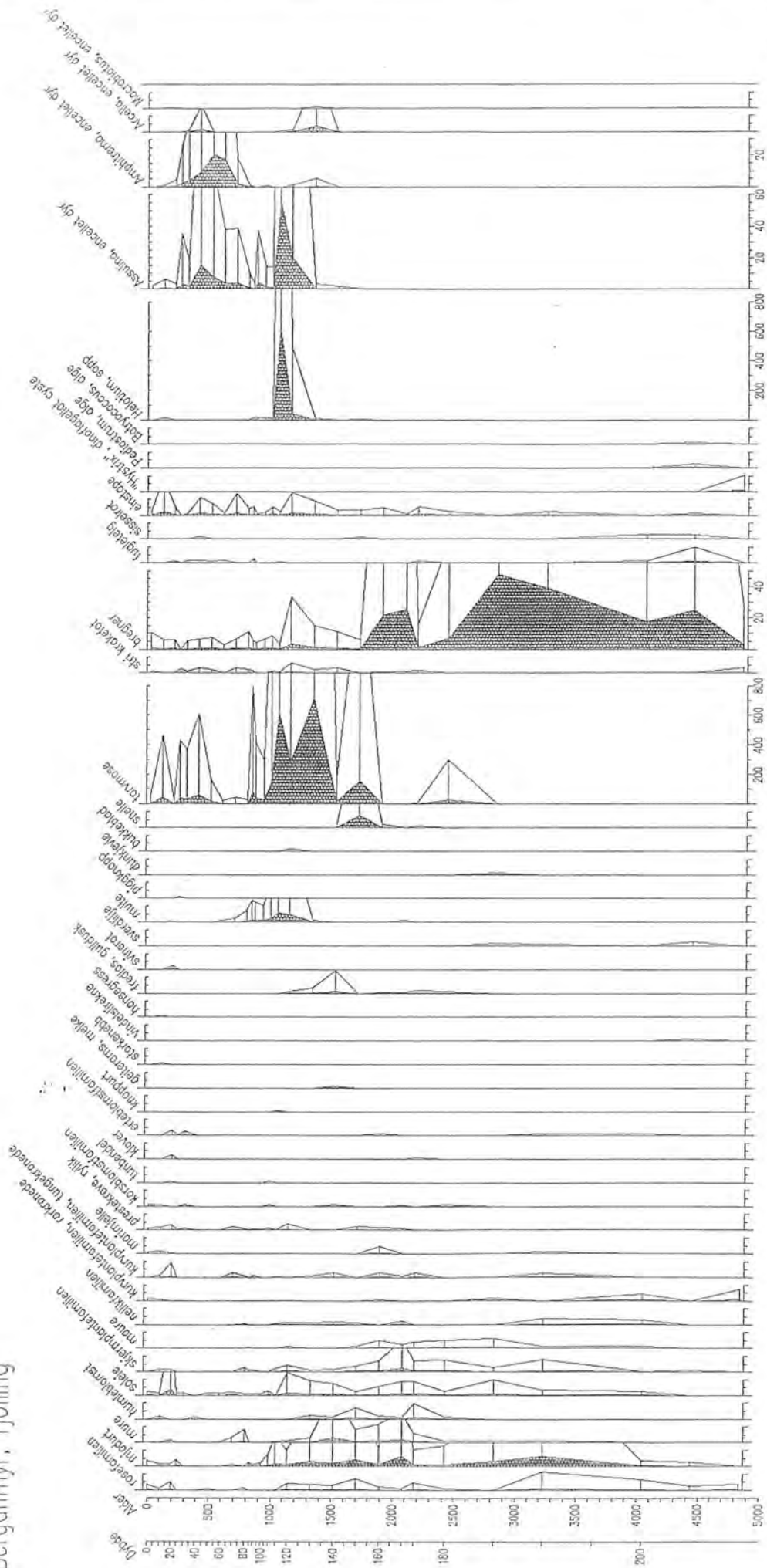
<p>Huseby 1032/22 har en tett, fin tungrube med hus preget av sveitserstien.</p>	<p>Låven på Bisjord til høyre, Kil inn i bildet til venstre og Lågerøya ved Jernbanebrua - sett fra byggefeltet på Bisjordkollen.</p>	<p>Steinsettingen på Valby ligger på høydedraget nordvest for bebyggelsen. Den består av 5 store steiner og en kjede bruddstein som deler steinsettingen i 2 "rom". Om dette har vært et gravminne eller et hellig sted er ikke klarlagt.</p>
<p>Hovedbygningen på Bisjord skal ha fått sin form på 1770-tallet og ble fredet i 1923. Driftsbygningen er ny etter en brann i 1983.</p> <p>Tunet på Haugen ses på brinken av bakkekammen bak.</p>	<p>Det gamle bygdesentret på Tjøllingvollen med kirke, prestegård og kommunehus ligger sentralt i en fruktbar jordbruksbygd. Stedet lå i et knutepunkt for flere av områdets eldre veier, slik det ennå gjør. Litt inn i bildet ser vi fra venstre høydedragene med Østby, Huseby og Guri/Valby. Ved fjorden, omtrent i linje fra kirken, ses den karakteristiske lille bukta ved Kaupang.</p>	<p>Tunklyngen på Gjerstad. De to tvillinglåvene på Søndre Gjerstad er i dag et karakteristisk innslag i bygningsmiljøet, som også har hus fra eldre perioder. Fra høyre kommer fegata inn mot tunet slik den også gjorde i 1811, iflg. eldre kart. Eiendomsstrukturen på Gjerstad har lange tradisjoner. Ringene i åkeren foran tunet viser at det ha ligget et felt med mange gravhauger her. Det er fotgrøftene til gravhaugene som avtegner seg slik. De utgjør en del av det rike kulturminnebildet som peker Gjerstad ut som et sentralt sted i forhistorisk tid.</p>
<p>Dalen mellom Huseby og Guri sett fra Lunde. Alternativ R1 vil krysse den sentralt.</p>	<p>Området ved Larve stasjon sett mot sør. Gårdsbebyggelsen på Mellom Løve nærmest. Siloene markerer Løveberg Mølle. Stasjonen ligger lenger inn. Rv. 303 krysser jernbanen i bru.</p>	

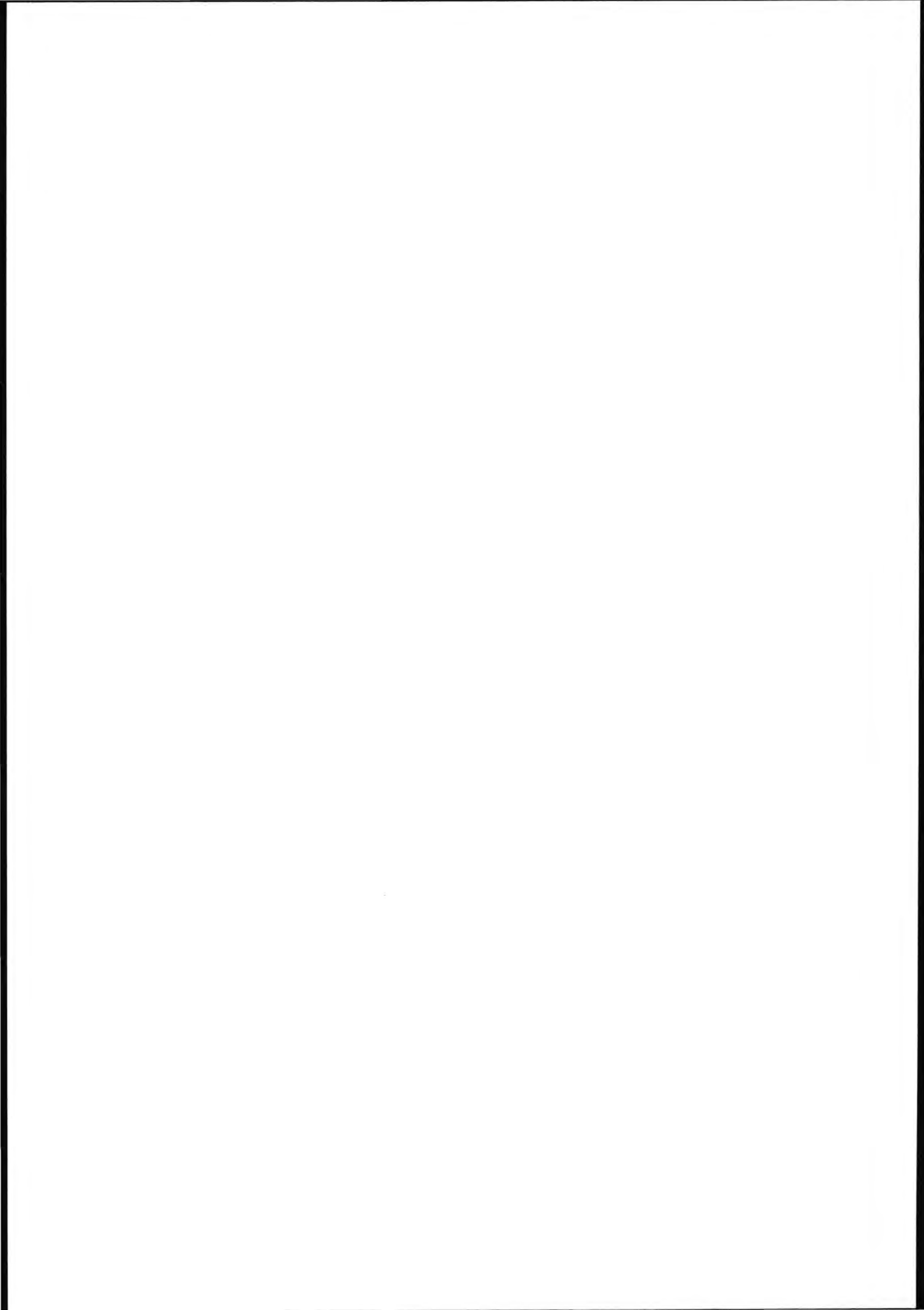

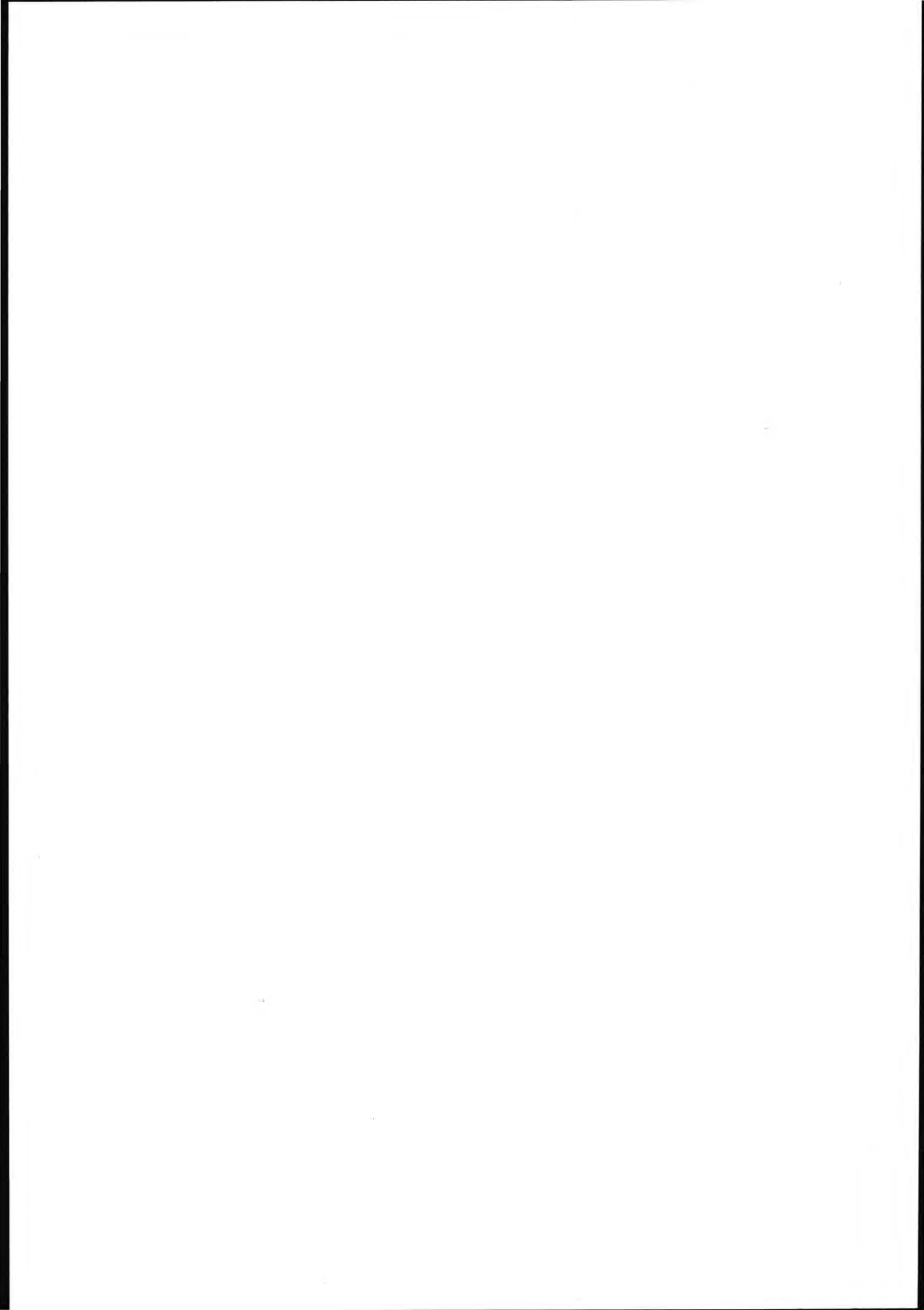

Berganmyr, Tjølling

LITTERATUR OG ARKIVALIA

Anvendt litteratur

- Berg, Lorens red. 1918. *Sandehered. En bygdebok*. Kristiania.
- Berg, Lorens red. 1918. *Hedrum. En bygdebok*. Kristiania.
- Bjanes, O. T. m.fl. 1947. *Norske Gardsbruk. Vestfold fylke b. VIII*. Oslo.
- Brink, S. 1990: "Sockenbildning og sockennamn", *Acta academiae Regiae Gustavi Adolphi* LVII. 14. Uppsala.
- Braathen, Helge 1989: "Ryttergraver". *Varia* 19. Oslo.
- Blindheim C. 1951: "Brunlandes - Skiringssal - Tunsberg", *Vestfoldminne 1951*.
- Blindheim C. 1953: "Kaupang, markedsplatsen i Skiringssal", *Norske Fortidsminnesmerker II*. Oslo.
- Blindheim C. : "Kaupang i relasjon til andre nordiske sentra", *Universitetets Oldsaksamlings skrifter. Nyrekke nr. 13*.
- Blindheim C., Heyerdal - Larsen, Tollnes, R. : "Kaupangfundene", *Norske Oldfunn. Nyrekke nr. 13*.
- Blindheim C. 1980: "Forhistorien. Jernalder og vikingtid", *Vestfold, Bygd og by i Norge*, Oslo.
- Brøgger A. W. 1918: "Sandehered i hedensk tid2, *Sandehered, En bygdebok*. s. 1-35, Kristiania.
- Ekmann, T. 1998: "Guld och gröna ängar", *Blich för Bergslagen. Årbok 1998*, s. 7-16. Stockholm.
- Grieg, Sigurd 1938: "Vikingtidshus i Gudbrandsdalen. Fra de senere års utgravninger", *Dølaringen*.
- Grieg, Sigurd 1943: *Vestfolds Oldtidsminner*. Oslo.
- Gudesen, Hans Gude 1980: "Merovingertiden i Øst-Norge". *Varia* 2. Oslo.
- Hauge, Dagfinn 1980: "Litt om gamle bygninger", *Vestfold, Bygd og by i Norge*. Oslo.
- Haugen, B. 1924. "Grav og boplass. Eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold", *Vitenskapsselskapets skrifter II Hist.-filos. klasse 1924. No 6*. Kristiania.
- Helland, Amund. 1915. *Norges Land og Folk. Topografisk-statistisk beskrivelse over Jarsberg og Larvik amt*. Kristiania.
- Hellem, Eilif 1993: På gamle Vestfoldveger. Statens vegvesen Vestfold.
- Henningsmoen, Kari 1979: "En karbondatert strandforskyvningskurve fra søndre Vestfold.", *Fortiden i søkelyset*. Trondheim.
- Horgen, B. 1929: "Trek av østnorsk romertid", *UO Skrifter II*. Oslo.
- Horgen, B. 1924: *Grav og gravplass. Eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold*. Kristiania.
- Horgen, E.K. 1974: "Fra fangstmann til bonde". *Tjølling bygdebok*, b. I s. 41-66. Sandefjord.
- Haavaldsen, Per 1982: Økonomiske enheter og sosiale grupper. Livberingsgrunnlag og sosiale strukturer i eldre jernalder i søndre Vestfold. Avhandling til magistergraden i Nordisk arkeologi. UiO.
- Kraft, J. 1845-48. *Historisk-topographisk haandbog over kongeriget Norge*. Christiania.
- Kraft, J. 1822. *Topografisk-statistisk beskrivelse over kongeriket Norge. Det Søndenfjeldske Norge*. Kristiania.
- Krohn-Holm, Jan W. 1974. *Tjølling bygdebok. Kulturhistorien*. b. I. Sandefjord.
- Krohn-Holm, Jan W. 1970. *Tjølling bygdebok. Gårder og slekter*. b. II. Sandefjord
- Krohn-Holm, Jan W. 1972. *Tjølling bygdebok. Gårder og slekter* b. III. Sandefjord
- Larsen, J. H. 1986. "Noen akvareller av fornminner fra søndre Vestfold", *Viking 1985/86*.
- Løken, T. 1974: *Gravminner i Østfold og Vestfold*. Upublisert mag. grad. avh. UiO.
- Mikkelsen, Egil. 1975. *Mesolithic in South-eastern Norway*. N.A.R., Vol 8
- Mikkelsen, Egil. 1984. "Neolitiseringen i Øst-Norge2, *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1982/1983*. Oslo
- Møller, Vilhelm, red. 1980. *Bygd og by i Norge. Vestfold*. Oslo.
- Møller, Vilhelm, red. 1977. *Sandar. Grend og gård 1850-1970, med tidsbilder fra næringsliv og kulturhistorie*. b. 1. Sandefjord.
- Møller, Vilhelm, red. 1980. *Sandar. Grend og gård 1850-1970, med tidsbilder fra næringsliv og kulturhistorie*. b. 2. Sandefjord.
- Møller, Vilhelm, red. 1985. *Sandar. Grend og gård 1850-1970, med tidsbilder fra næringsliv og kulturhistorie*. b. 3. Sandefjord.
- Mørck, G. 1913: "Hedrum i den forhistoriske Oldtid", *Hedrum. En bygdebok*. Kristiania.
- Nicolaysen, Nicolay 1862-1866: *Norske fornlevninger*. Kristiania.
- Nielsen, Yngvar. 1885. *Biskop Jens Nilssøns visitasbøger og reiseoptegnelser 1574-1597*. Kristiania.
- Olsen, M. 1951: *Norges innskrifter med de yngre runer*. Annet bind. Oslo.
- Rian, Øystein 1980. *Vestfolds historie. Grevskapstiden 1671-1821*. Larvik.
- Rian, Øystein 1980: "Fra Vestfolds historie. Noen særtrekk i Vestfolds historie 1814-1914", *Vestfold, Bygd og by i Norge*. Oslo.
- Rygh, Oluf. 1907. *Norske Gaardnavne. Gaardnavne i Jarsberg og Larviks amt*. (b. VI) Kristiania.
- Steinnes, Asgaut. 1955. Husebyar. Oslo.
- Thoresen, Per 1980: "Fra Vestfolds historie. Adelsvelde og grevskapstid", *Vestfold, Bygd og by i Norge*. Oslo.
- Østmo, E. 1980: "Forhistorien. Steinalder og bronsealder", *Vestfold, Bygd og by i Norge*. Oslo
- Østby, Einar: 1993. "Hellerbosetning i østnorsk yngre steinalder. Utgravningen av Sandtrahelleren i Tjølling, Larvik, Vestfold". *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1991/1992*. Oslo.

Andre kilder

- SEFRAK-registreringer i Sandefjord og Larvik.
- Fjellanger Widerøe AS. 1993. *Planutredning Vestfoldbanen. Trase- natur- og miljøkonsekvenser*. NSB Bane Region Sør.
- Fjellanger Widerøe AS. 1993. *Landskapsanalyse Vestfoldbanen*. Vedlegg 2 til Fjellanger Widerøe AS. *Planutredning Vestfoldbanen. Trase- natur- og miljøkonsekvenser*. NSB Bane Region Sør.
- Fylkeskultursjefen i Vestfold. 1992. *Fredede bygninger og anlegg i Vestfold - handlingsplan for vern og vedlikehold*.
- Henriksen, Ronny. 1993. *Rapport for de arkeologiske registreringene i deler av søndre Vestfold for prosjektet Modernisering av Vestfoldbanen*.
- Haavaldsen, P. 1983: Rapport om vegetasjonsmerker i Sandefjord, Tjølling, Hedrum og Brunlanes kommuner, Vestfold fylkeskommune.
- Karlberg, Inger. 1993. *Jernalderhus på Brønnum*. Delrapport fra registrering av automatisk fredete kulturminner. "Kulturminneprosjekt modernisering av Vestfoldbanen" (upublisert).
- Larvik kommune. 1994: *Kulturminner i kulturlandskapet*.
- Norges Matrikkel 1905.

Resi, H. G., Trøim, I. 1998: Lunde og Huseby, undersøkelser 1997. Utgravning av boplassområde og graver. Innstitutt for kunsthistorie og numesmatikk. Oslo (upublisert).

Sandefjord kommune, 1995: *Grønnstrukturanalyse*.

Kartografiske kilder

Statens Kartverk:

Økonomisk kartverk 1:5 000 og 1:10 000, rev. 1963 og 1984

Statens Kartverk, Hønefoss:

Kart over Grevskabernes Amt. 1:200 000. 1832.

Sandefjord By 1:4000, 1812

"Grevskapskartene" 1811-13 i 1:4000, 9D1- fl.

Grevskapskart 9D1-18.

Kart over Sandefjord 1:5000, 1800-t.

Rektangelkart 1:20 000, 9 D2, Ltn. Holmboe, 1826 og 9D6, ltn. Holmboe 1825. "Grevskabernes Amt" 1832,

Rektangelkart 1:25 000, diverse 1902 - 1906.

Diverse rektangelmålinger. 1:100 000. , 1875 - 1958.

Universitetsbiblioteket:

Militært Sit.kart overTjølling, 1801.

Jordskifteverkets kartarkiv: Div. jordskiftekart.

Tjølling, forstørret kopi av rektangelkart 1949.

NSB BrS; Drammen: Linjekart Vestfoldbanen 1881, 1:1000,

Pers. innf. Astrid Jansen, samt andre brukere og eiere i området.

Kart lokaliteter og konflikter

TEGNFORKLARING

Lokalitet automatisk fredete kulturminner

Lokalitet nyere tids kulturminner

Skille mellom kulturmiljøer

KONFLIKTOMRÅDER:

Direkte eller indirekte konflikt med kulturminner

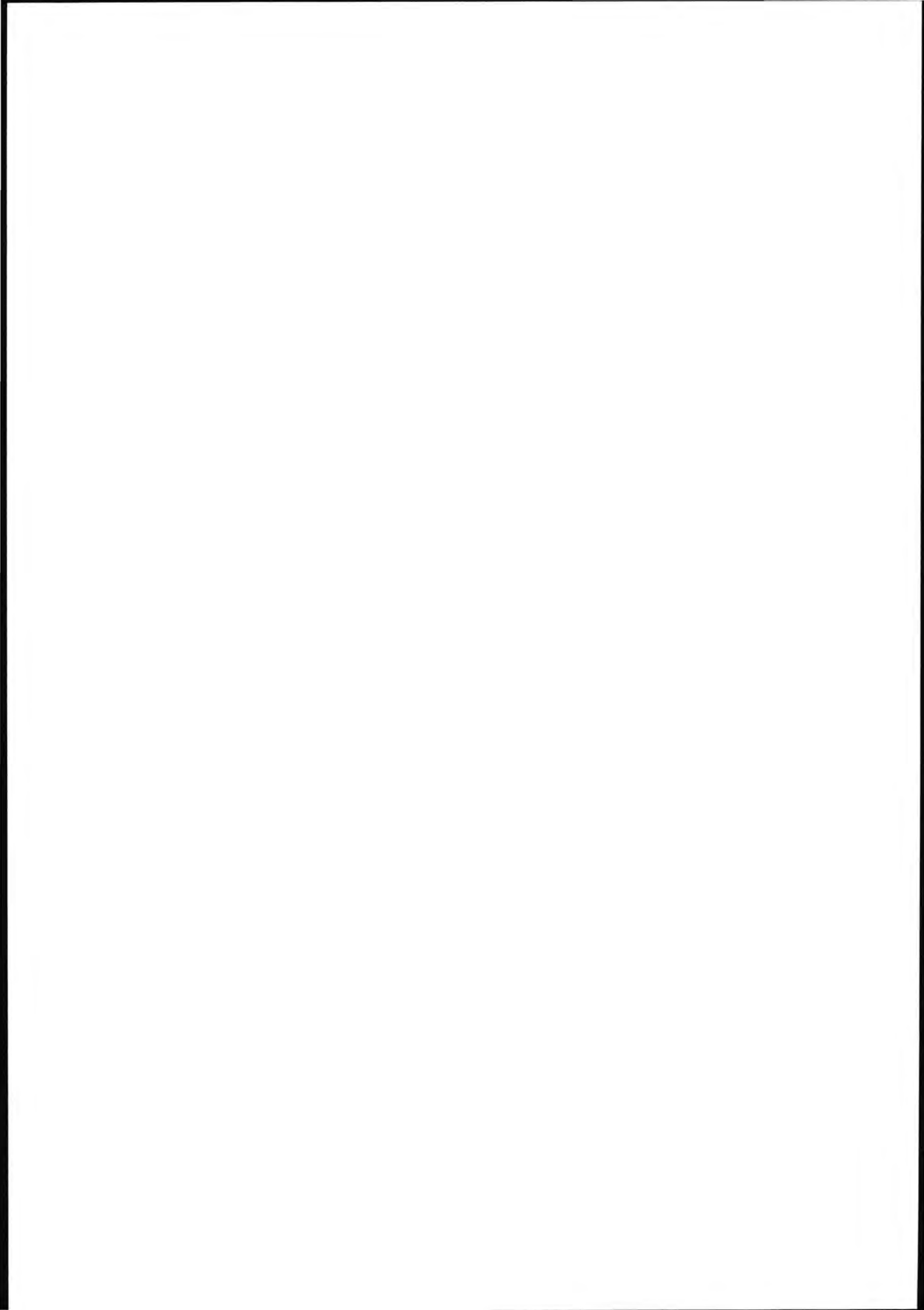
Konflikt med landskapets kulturhistoriske innhold

KLASSIFIKASJON AV KONFLIKTENE SOM ER BENYTTET PÅ KARTENE OG I SAMMENDRAGET AV KONFLIKTENE:

- A Meget stor konflikt
- B Viktig konflikt
- P Potensiale for funn av forhistoriske bosettingsspor

I tillegg er mulighet for avbøtende tiltak eller spesielle utforminger av traséen angitt med:

- * Traséens utforming/avbøtende tiltak kan minske konflikten

opprinnelig trase
ny trase
tunnel/kulvert

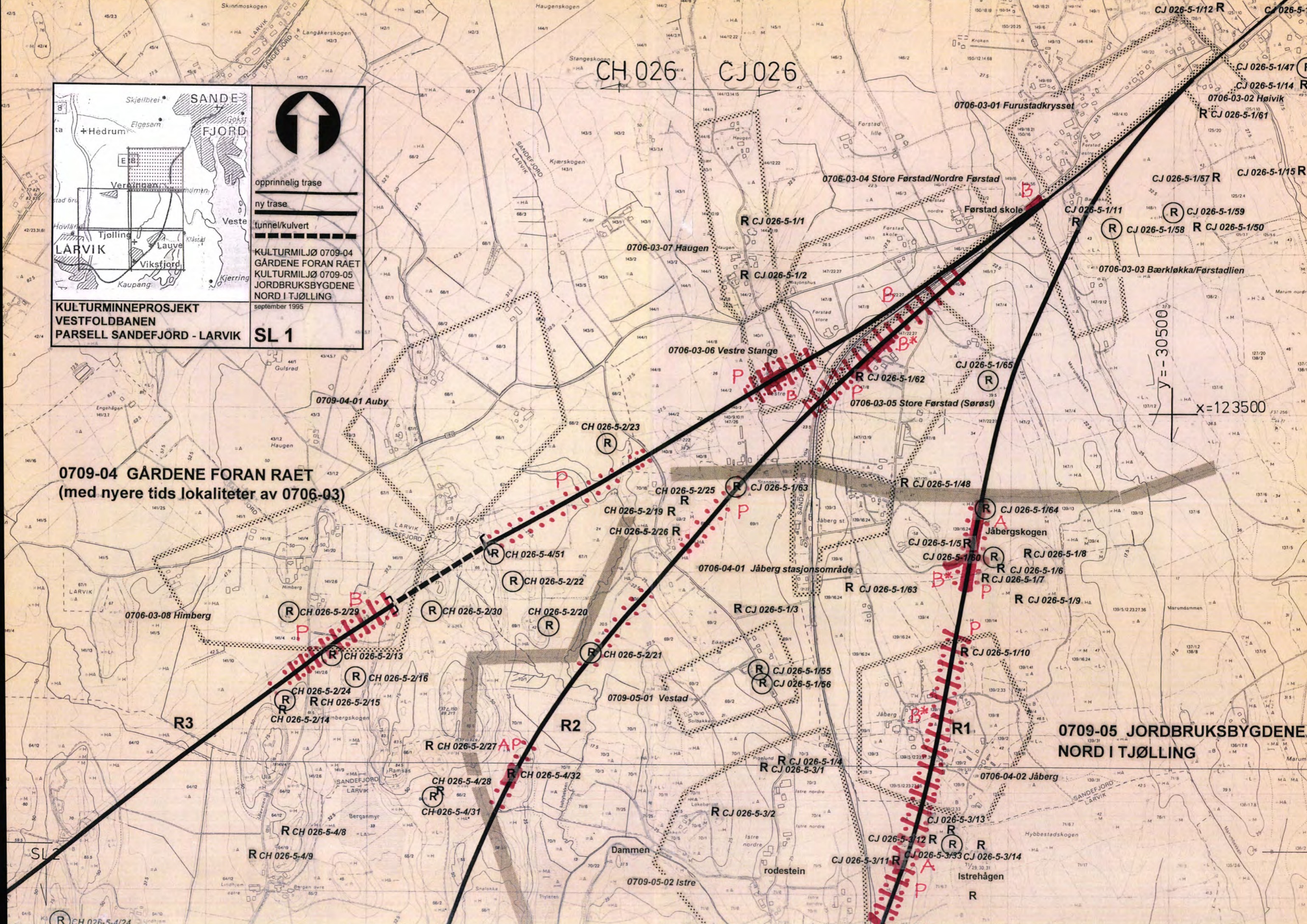
KULTURMINNEPROSJEKT
VESTFOLDBANEN
PARSELL SANDEFJORD - LARVIK

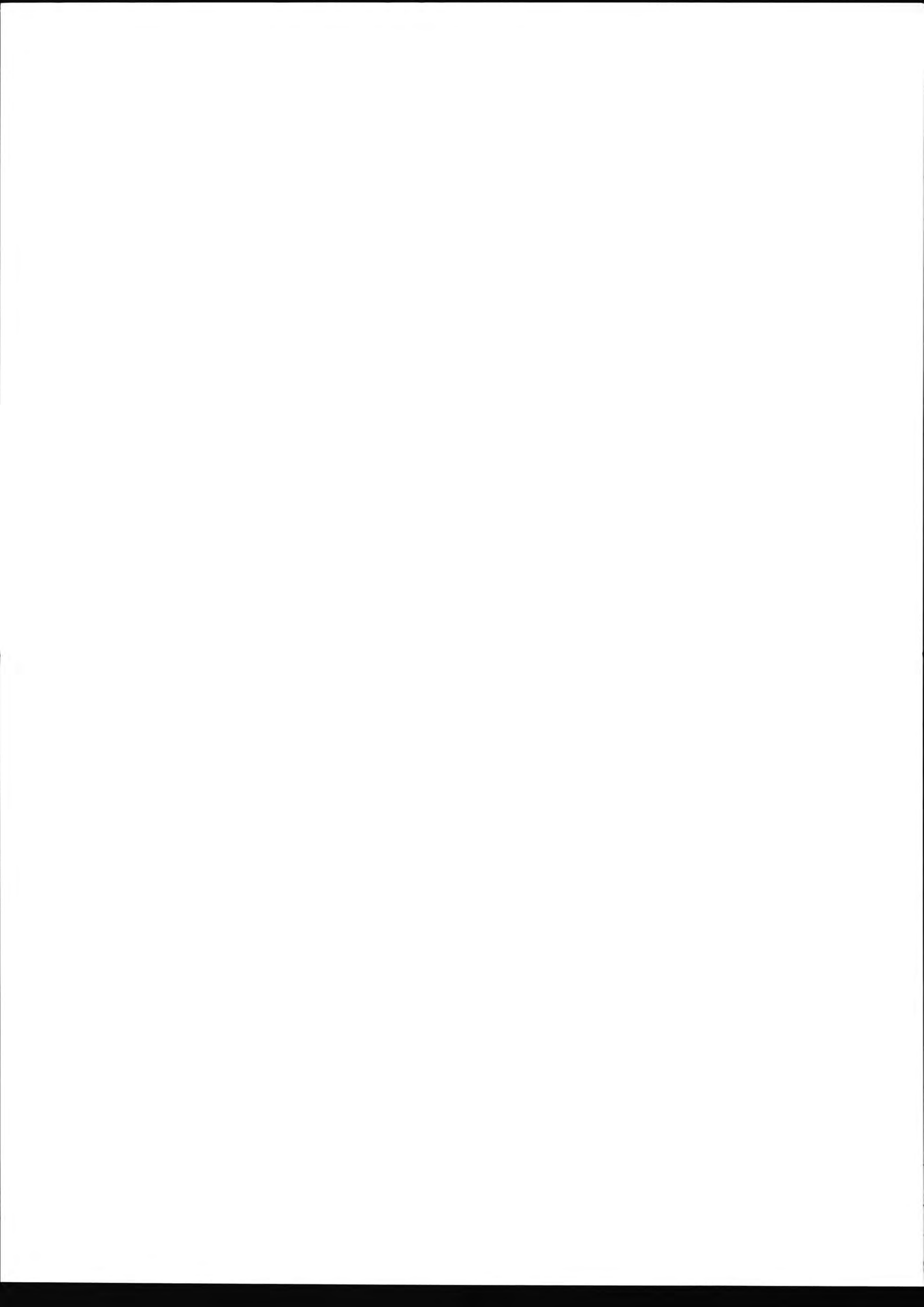
SL 1

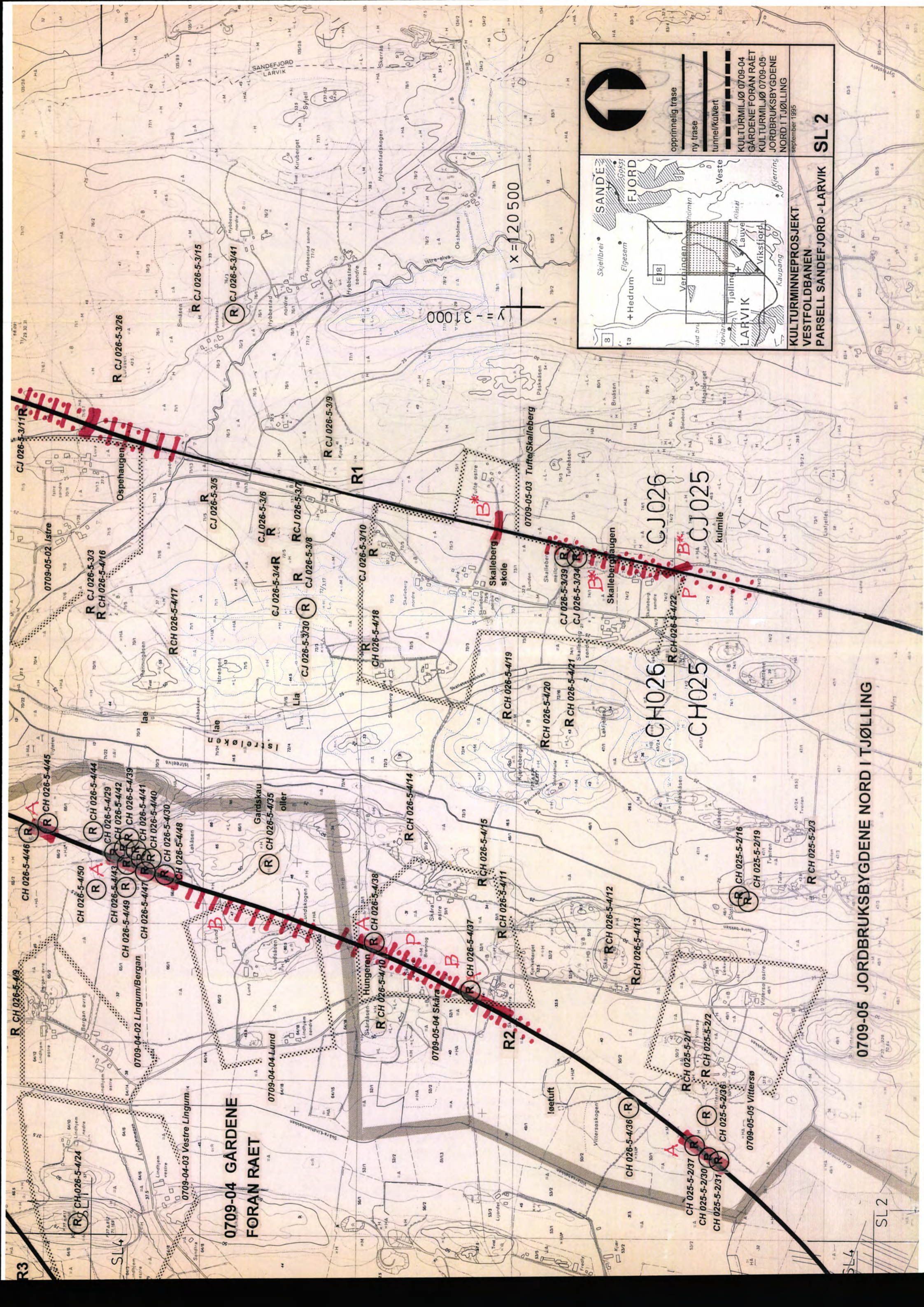
KULTURMILJØ 0709-04
GÅRDENE FORAN RAET
KULTURMILJØ 0709-05
JORDBRUKSBYGDENE
NORD I TJØLLING
september 1995

**0709-04 GÅRDENE FORAN RAET
(med nyere tids lokaliteter av 0706-03)**

**0709-05 JORDBRUKSBYGDENE
NORD I TJØLLING**

opprinnelig trase

ny trase

tunnel/kulvert

KULTURMILJØ 0709-04

GARDENE FORAN RAET

KULTURMILJØ 0709-05

JORDBRUKSBYGDENE

NORD I TJØLLING

SL 2

september 1995

KULTURMINNEPROSJEKT

VESTFOLDBANEN

PARSELL SANDEFJORD - LARVIK

R3

SL4

SL2

SL4

**0709-04 GARDENE
FORAN RAET**

0709-05 JORDBRUKSBYGDENE NORD I TJØLLING

X = 1:20 500

Y = 1:31 000

R CH 026-5-416

R CH 026-5-417

R CH 026-5-418

R CH 026-5-419

R CH 026-5-420

R CH 026-5-421

R CH 026-5-422

R CH 026-5-423

R CH 026-5-424

R CH 026-5-425

R CH 026-5-426

R CH 026-5-427

R CH 026-5-428

R CH 026-5-429

R CH 026-5-430

R CH 026-5-431

R CH 026-5-432

R CH 026-5-433

R CH 026-5-434

R CH 026-5-435

R CH 026-5-436

R CH 026-5-437

R CH 026-5-438

R CH 026-5-439

R CH 026-5-440

R CH 026-5-441

R CH 026-5-442

R CH 026-5-443

R CH 026-5-444

R CH 026-5-445

R CH 026-5-446

R CH 026-5-447

R CH 026-5-448

R CH 026-5-449

R CH 026-5-450

R CH 026-5-451

R CH 026-5-452

R CH 026-5-453

R CH 026-5-454

R CH 026-5-455

R CH 026-5-456

R CH 026-5-457

R CH 026-5-458

R CH 026-5-459

R CH 026-5-460

R CH 026-5-461

R CH 026-5-462

R CH 026-5-463

R CH 026-5-464

R CH 026-5-465

R CH 026-5-466

R CH 026-5-467

R CH 026-5-468

R CH 026-5-469

R CH 026-5-470

R CH 026-5-471

R CH 026-5-472

R CH 026-5-473

R CH 026-5-474

R CH 026-5-475

R CH 026-5-476

R CH 026-5-477

R CH 026-5-478

R CH 026-5-479

R CH 026-5-480

R CH 026-5-481

R CH 026-5-482

R CH 026-5-483

R CH 026-5-484

R CH 026-5-485

R CH 026-5-486

R CH 026-5-487

R CH 026-5-488

R CH 026-5-489

R CH 026-5-490

R CH 026-5-491

R CH 026-5-492

R CH 026-5-493

R CH 026-5-494

R CH 026-5-495

R CH 026-5-496

R CH 026-5-497

R CH 026-5-498

R CH 026-5-499

R CH 026-5-500

R CH 026-5-501

R CH 026-5-502

R CH 026-5-503

R CH 026-5-504

R CH 026-5-505

R CH 026-5-506

R CH 026-5-507

R CH 026-5-508

R CH 026-5-509

R CH 026-5-510

R CH 026-5-511

R CH 026-5-512

R CH 026-5-513

R CH 026-5-514

R CH 026-5-515

R CH 026-5-516

R CH 026-5-517

R CH 026-5-518

R CH 026-5-519

R CH 026-5-520

R CH 026-5-521

R CH 026-5-522

R CH 026-5-523

R CH 026-5-524

R CH 026-5-525

R CH 026-5-526

R CH 026-5-527

R CH 026-5-528

R CH 026-5-529

R CH 026-5-530

R CH 026-5-531

R CH 026-5-532

R CH 026-5-533

R CH 026-5-534

R CH 026-5-535

R CH 026-5-536

R CH 026-5-537

R CH 026-5-538

R CH 026-5-539

R CH 026-5-540

R CH 026-5-541

R CH 026-5-542

R CH 026-5-543

R CH 026-5-544

R CH 026-5-545

R CH 026-5-546

R CH 026-5-547

R CH 026-5-548

R CH 026-5-549

R CH 026-5-550

R CH 026-5-551

R CH 026-5-552

R CH 026-5-553

R CH 026-5-554

R CH 026-5-555

R CH 026-5-556

R CH 026-5-557

R CH 026-5-558

R CH 026-5-559

R CH 026-5-560

R CH 026-5-561

R CH 026-5-562

R CH 026-5-563

R CH 026-5-564

R CH 026-5-565

R CH 026-5-566

R CH 026-5-567

R CH 026-5-568

R CH 026-5-569

R CH 026-5-570

R CH 026-5-571

R CH 026-5-572

R CH 026-5-573

R CH 026-5-574

R CH 026-5-575

R CH 026-5-576

R CH 026-5-577

R CH 026-5-578

R CH 026-5-579

R CH 026-5-580

R CH 026-5-581

R CH 026-5-582

R CH 026-5-583

R CH 026-5-584

R CH 026-5-585

R CH 026-5-586

R CH 026-5-587

R CH 026-5-588

R CH 026-5-589

R CH 026-5-590

R CH 026-5-591

R CH 026-5-592

R CH 026-5-593

R CH 026-5-594

R CH 026-5-595

R CH 026-5-596

R CH 026-5-597

R CH 026-5-598

R CH 026-5-599

R CH 026-5-600

R CH 026-5-601

R CH 026-5-602

R CH 026-5-603

R CH 026-5-604

R CH 026-5-605

R CH 026-5-606

R CH 026-5-607

R CH 026-5-608

R CH 026-5-609

R CH 026-5-610

R CH 026-5-611

R CH 026-5-612

R CH 026-5-613

R CH 026-5-614

R CH 026-5-615

R CH 026-5-616

R CH 026-5-617

R CH 026-5-618

R CH 026-5-619

R CH 026-5-620

R CH 026-5-621

R CH 026-5-622

R CH 026-5-623

R CH 026-5-624

R CH 026-5-625

R CH 026-5-626

R CH 026-5-627

R CH 026-5-628

R CH 026-5-629

R CH 026-5-630

R CH 026-5-631

R CH 026-5-632

R CH 026-5-633

R CH 026-5-634

R CH 026-5-635

R CH 026-5-636

R CH 026-5-637

R CH 026-5-638

R CH 026-5-639

R CH 026-5-640

R CH 026-5-641

R CH 026-5-642

R CH 026-5-643

R CH 026-5-644

R CH 026-5-645

R CH 026-5-646

R CH 026-5-647

R CH 026-5-648

R CH 026-5-649

R CH 026-5-650

R CH 026-5-651

R CH 026-5-652

R CH 026-5-653

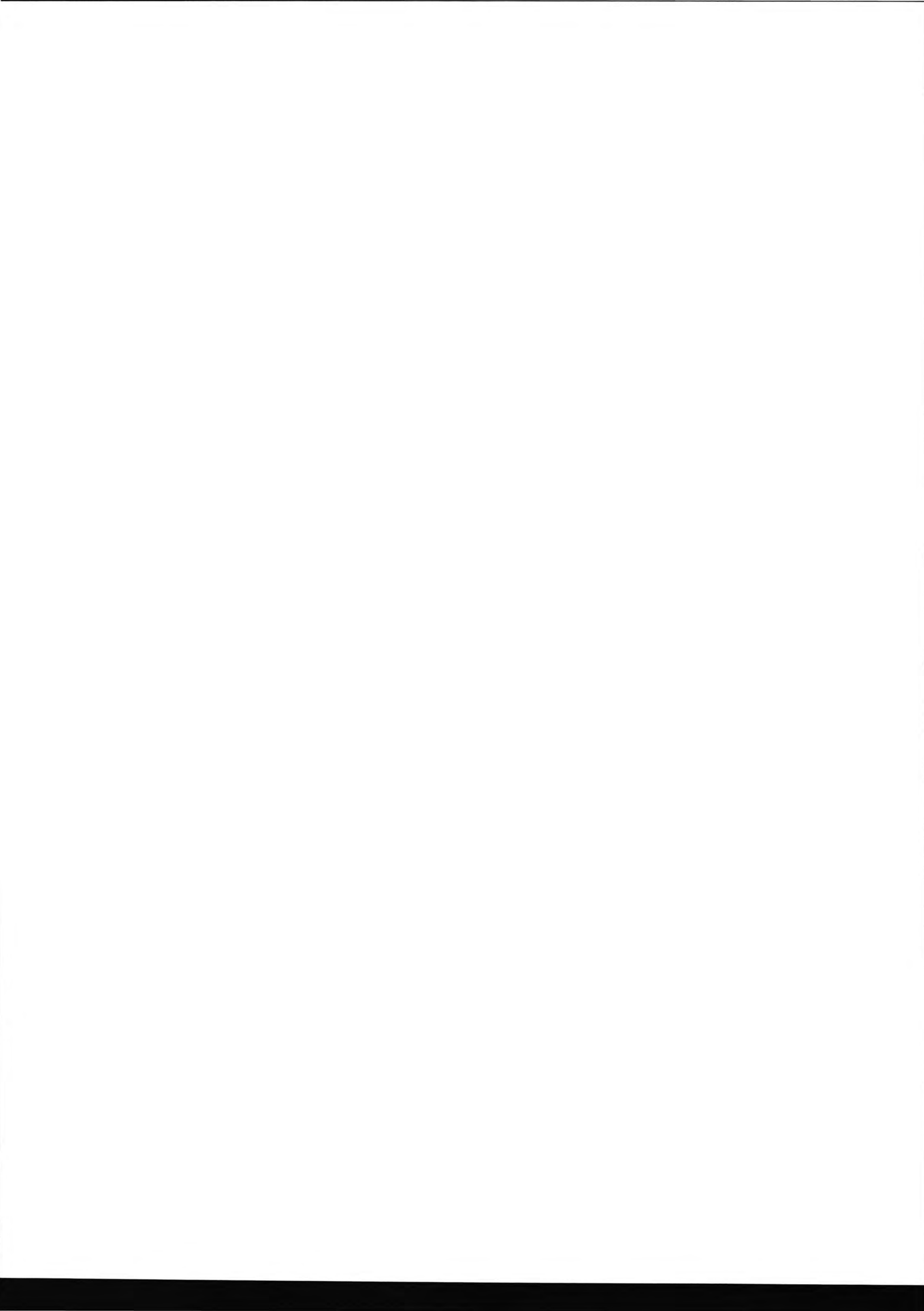
R CH 026-5-654

R CH 026-5-655

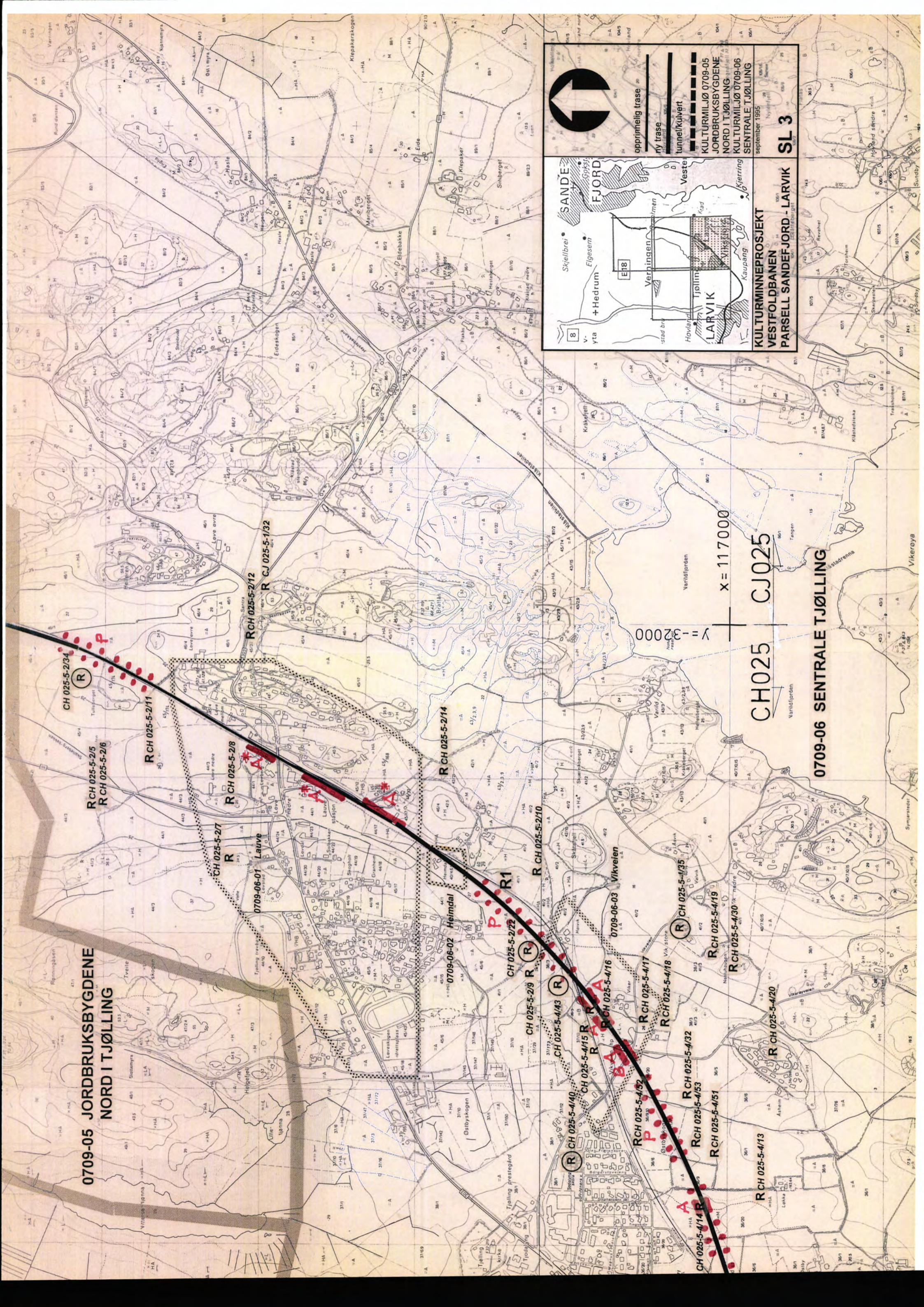
R CH 026-5-656

R CH 026-5-657

R CH 026-5-658

**0709-05 JORDBRUKSBYGDENE
NORD I TJØLLING**

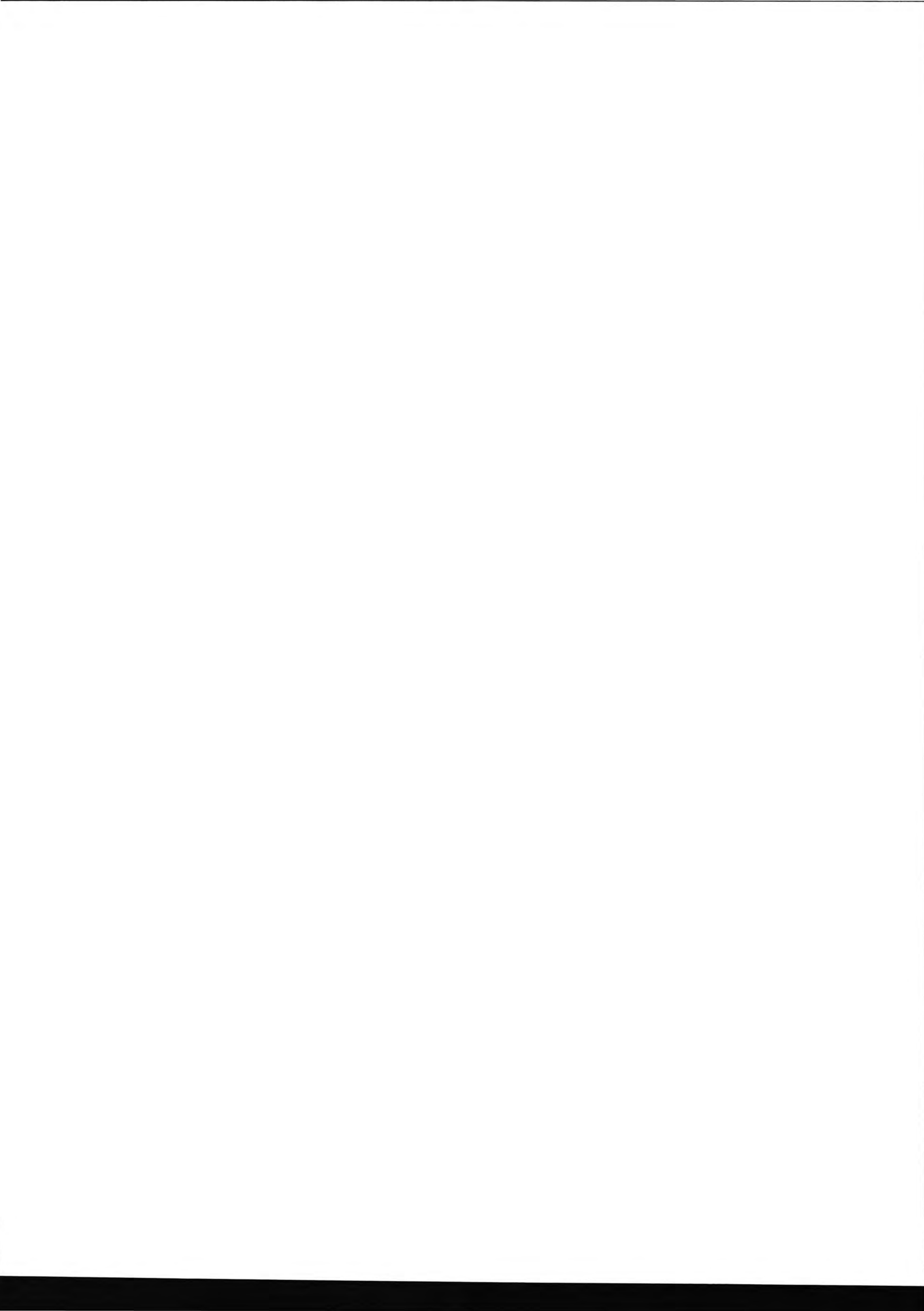
CH 025-5-2/34 (R)
RCH 025-5-2/5
RCH 025-5-2/6
RCH 025-5-2/11
RCH 025-5-2/12
RCH 025-5-1/32
RCH 025-5-2/8
RCH 025-5-2/7
0709-06-01 Lauve
0709-06-02 Heimdal
RCH 025-5-2/14
RCH 025-5-2/10
CH 025-5-2/22 (R)
CH 025-5-2/29 (R)
CH 025-5-4/43 (R)
CH 025-5-4/10 (R)
CH 025-5-4/15 (R)
CH 025-5-4/16 (R)
RCH 025-5-4/17
RCH 025-5-4/18
RCH 025-5-4/32 (R)
RCH 025-5-4/53 (R)
RCH 025-5-4/51 (R)
RCH 025-5-4/13 (R)
RCH 025-5-4/52 (R)
RCH 025-5-4/54 (R)
RCH 025-5-4/55 (R)
RCH 025-5-4/56 (R)
RCH 025-5-4/57 (R)
RCH 025-5-4/58 (R)
RCH 025-5-4/59 (R)
RCH 025-5-4/60 (R)
RCH 025-5-4/61 (R)
RCH 025-5-4/62 (R)
RCH 025-5-4/63 (R)
RCH 025-5-4/64 (R)
RCH 025-5-4/65 (R)
RCH 025-5-4/66 (R)
RCH 025-5-4/67 (R)
RCH 025-5-4/68 (R)
RCH 025-5-4/69 (R)
RCH 025-5-4/70 (R)
RCH 025-5-4/71 (R)
RCH 025-5-4/72 (R)
RCH 025-5-4/73 (R)
RCH 025-5-4/74 (R)
RCH 025-5-4/75 (R)
RCH 025-5-4/76 (R)
RCH 025-5-4/77 (R)
RCH 025-5-4/78 (R)
RCH 025-5-4/79 (R)
RCH 025-5-4/80 (R)
RCH 025-5-4/81 (R)
RCH 025-5-4/82 (R)
RCH 025-5-4/83 (R)
RCH 025-5-4/84 (R)
RCH 025-5-4/85 (R)
RCH 025-5-4/86 (R)
RCH 025-5-4/87 (R)
RCH 025-5-4/88 (R)
RCH 025-5-4/89 (R)
RCH 025-5-4/90 (R)
RCH 025-5-4/91 (R)
RCH 025-5-4/92 (R)
RCH 025-5-4/93 (R)
RCH 025-5-4/94 (R)
RCH 025-5-4/95 (R)
RCH 025-5-4/96 (R)
RCH 025-5-4/97 (R)
RCH 025-5-4/98 (R)
RCH 025-5-4/99 (R)
RCH 025-5-4/100 (R)

SL 3
september 1995

**KULTURMINNEPROSJEKT
VESTFOLDBANEN
PARSELL SANDEFJORD - LARVIK**

opprinnelig trase
ny trase
tunnel/kulvert
KULTURMILJØ 0709-05
JORDBRUKSBYGDENE
NORD I TJØLLING
KULTURMILJØ 0709-06
SENTRALE TJØLLING

X = 117000
Y = -32000
CH025
CJ025
0709-06 SENTRALE TJØLLING

**KULTURMINNEPROSJEKT
VESTFOLDBANEN
PARSELL SANDEFJORD - LARVIK**

september, 1995

SL 4

oppinnelig trase
ny trase
tunnel/kulvert

KULTURMILJØ 0709-04
GARDENE FORAN RAET
KULTURMILJØ 0709-06
SENTRALE TJØLLING

0709-06 SENTRALE TJØLLING

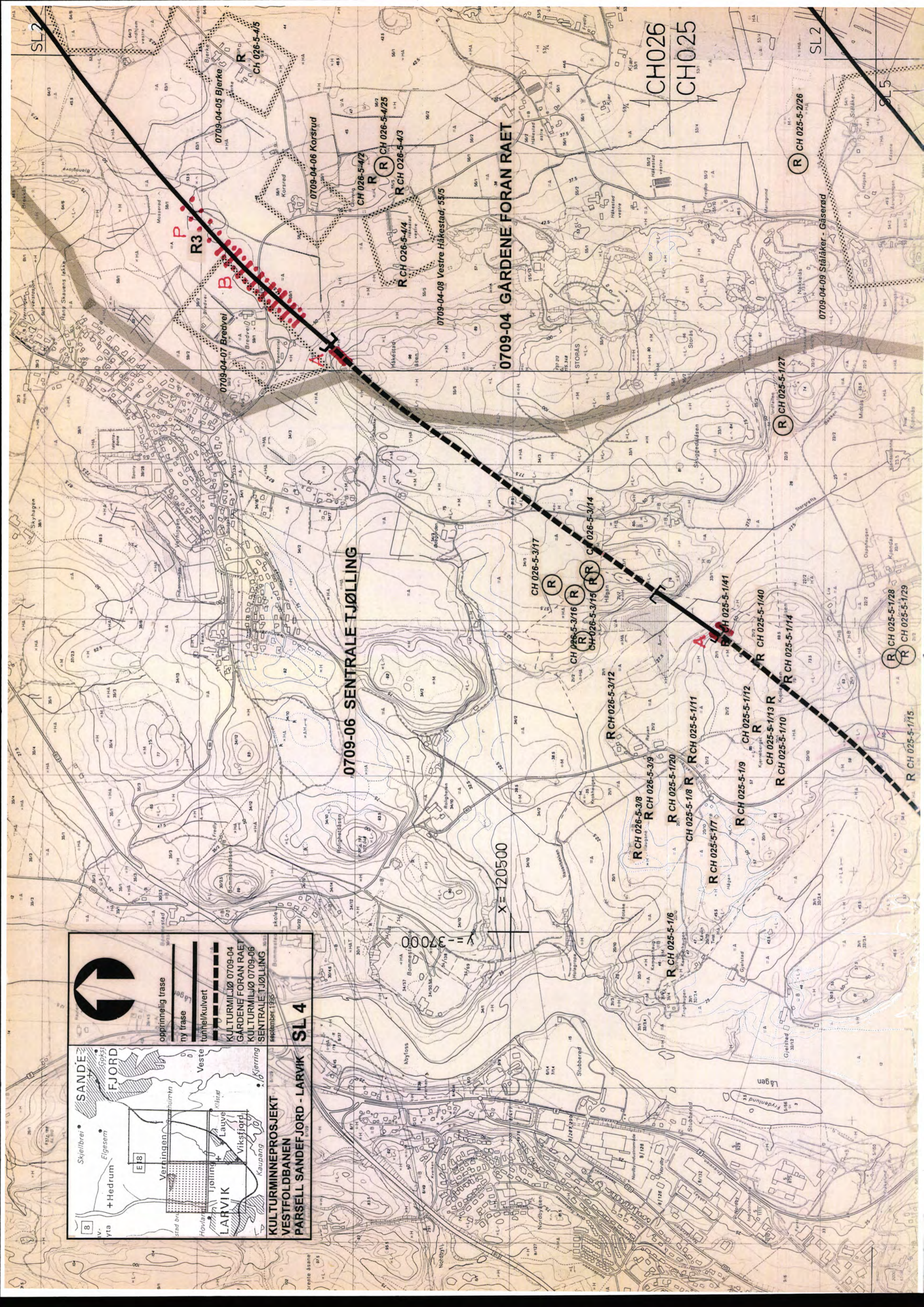
X=120500

00000

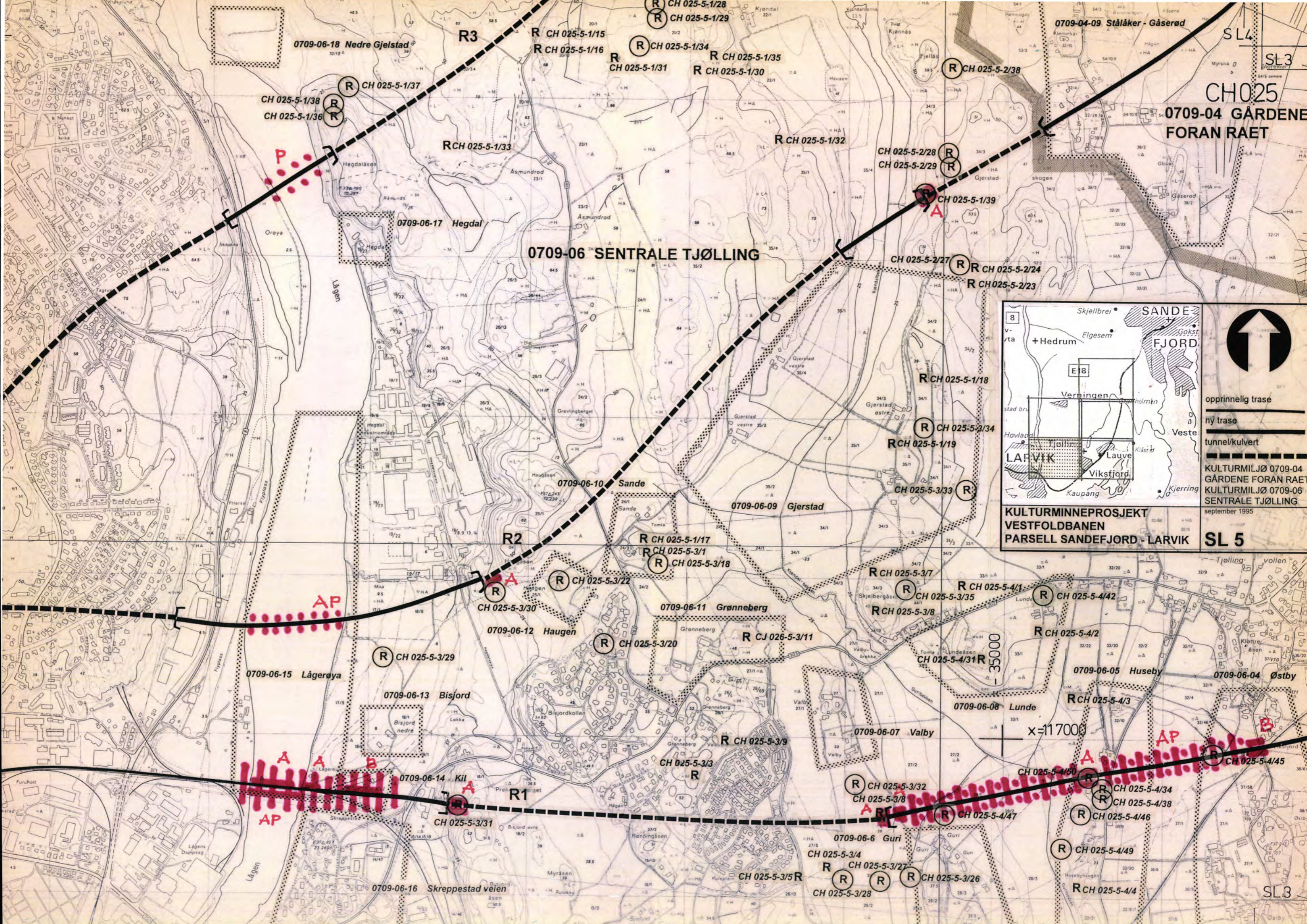
0709-04 GARDENE FORAN RAET

0709-04-05 Bjerke
0709-04-06 Korsrud
0709-04-07 Bredvei
0709-04-08 Vestre Håkestad, 55/5
0709-04-09 Stålake - Gåserød

CH 026-5-4/5
CH 026-5-4/2
R CH 026-5-4/25
R CH 026-5-4/3
R CH 026-5-4/4
R CH 026-5-3/16
R CH 026-5-3/15
R CH 026-5-3/14
R CH 026-5-3/17
R CH 026-5-3/12
R CH 026-5-3/9
R CH 026-5-3/8
R CH 026-5-1/6
R CH 025-5-1/10
R CH 025-5-1/11
R CH 025-5-1/12
R CH 025-5-1/13
R CH 025-5-1/14
R CH 025-5-1/15
R CH 025-5-1/16
R CH 025-5-1/17
R CH 025-5-1/18
R CH 025-5-1/19
R CH 025-5-1/20
R CH 025-5-1/21
R CH 025-5-2/26
R CH 025-5-1/27
R CH 025-5-1/28
R CH 025-5-1/29

0709-06-18 Nedre Gjelstad

R3

R CH 025-5-1/15
R CH 025-5-1/16

R CH 025-5-1/28
R CH 025-5-1/29

R CH 025-5-1/34
R CH 025-5-1/31

R CH 025-5-1/35
R CH 025-5-1/30

R CH 025-5-2/38

0709-04-09 Stålåker - Gåserød

SL4

SL3

CH025
0709-04 GÅRDENE
FORAN RAET

CH 025-5-1/38
CH 025-5-1/36

R CH 025-5-1/37

RCH 025-5-1/33

R CH 025-5-1/32

CH 025-5-2/28
CH 025-5-2/29

R

R

CH 025-5-1/39

0709-06-17 Hegdal

0709-06 SENTRALE TJØLLING

CH 025-5-2/27

R

R CH 025-5-2/24

R CH 025-5-2/23

opprinnelig trase

ny trase

tunnel/kulvert

KULTURMILJØ 0709-04
GÅRDENE FORAN RAET
KULTURMILJØ 0709-06
SENTRALE TJØLLING
september 1995

SL 5

0709-06-10 Sande

0709-06-09 Gjerstad

R CH 025-5-1/18

R CH 025-5-3/34

RCH 025-5-1/19

CH 025-5-3/33

R2

R CH 025-5-1/17
R CH 025-5-3/1
R CH 025-5-3/18

R CH 025-5-3/22

CH 025-5-3/30

0709-06-11 Grønneberg

R CJ 026-5-3/11

R CH 025-5-3/7

R CH 025-5-3/35

RCH 025-5-3/8

R CH 025-5-4/1

R CH 025-5-4/2

R CH 025-5-4/2

R CH 025-5-4/2

0709-06-05 Huseby

0709-06-04 Østby

0709-06-15 Lågerøya

R CH 025-5-3/29

0709-06-13 Bisjord

R CH 025-5-3/20

R CH 025-5-3/9

CH 025-5-3/3

R CH 025-5-3/32

CH 025-5-3/8

CH 025-5-4/50

R CH 025-5-4/34

R CH 025-5-4/38

R CH 025-5-4/46

R CH 025-5-4/49

RCH 025-5-4/4

0709-06-14 Kil

R1

CH 025-5-3/31

CH 025-5-3/5R

R CH 025-5-3/27

R CH 025-5-3/26

CH 025-5-3/28

0709-06-6 Guri

CH 025-5-3/4

R CH 025-5-3/27

R CH 025-5-3/26

CH 025-5-3/28

0709-06-16 Skreppestad veien

x=117000

SL3

